

TAMÁSINÉ DSUPIN BORBÁLA

**A NÉPI JÁTÉKOK ÉS A MOZGÁS RELÁCIÓJA,
ÉS FUNKCIÓJA
A 3-7 ÉVES GYERMEKEK
SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSÉBEN**

JYVÄSKYLÄ

2010

**A NÉPI JÁTÉKOK ÉS A MOZGÁS RELÁCIÓJA,
ÉS FUNKCIÓJA
A 3-7 ÉVES GYERMEKEK
SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSÉBEN**

**THE RELATION AND FUNCTION OF FOLK GAMES AND
MOVEMENT IN THE 3 TO 7-YEAR-OLD CHILDREN'S
PERSONALITY DEVELOPMENT**

BORBÁLA TAMÁSINÉ DSUPIN

Academic dissertation to be publicly discussed
by permission of the Faculty of Humanities of the University of Jyväskylä,
in Auditorium A103, on September 3rd, 2010 at 10 o'clock a.m.

| |
|---|
| Tiedekunta – Faculty Faculty of Humanities Laitos – Department Department of Music |
| Tekijä – Author Borbála Tamásiné Dsupin |
| Työn nimi – Title <i>A népi játékok és a mozgás reláiója, és funkciója a 3-7 éves gyermekek személyiségfejlődésében</i> The relation and function of folk games and movement in the 3 to 7 year-old children’s personality development |
| Oppiaine – Subject Musicology Työn laji – Level PhD dissertation |
| Aika – Month and year September 3rd 2010 Sivumäärä – Number of pages 365 pp. |
| Tiivistelmä – Abstract This dissertation focuses on the music education of the 3 to 7 age group – a small but significant segment of education. Its main concern is to examine the role of folk games and the movements that games involve in the personality development of the above mentioned age group. Games and movements play a critical role in laying the foundations for cultural transmission, and they also have an integrative role in aesthetic education. As kindergarten children’s musical development unfolds, through constant playful and joyful activities their memory, imagination, associative abilities, creativity, attention and interest also develop. At this age the movements related to the game are not determined by the meaning of the words, but the melodies and their rhythms and the spontaneous feeling of pleasure and joy that they afford. The importance of music education, and within this, the importance of folk games is undeniable in the area of <i>emotional education, socialization, intellectual and mother tongue education</i> . The dissertation analyses the interrelationships between these various factors in personality development and, based on the theoretical background outlined above and the practical examples presented, it argues that folk games develop in children skills that contribute to school maturity, and also pay dividends in their adult lives. After describing the process and the importance of <i>transmission of traditions and folk culture</i> , the thesis presents an analysis of several regional variants of <i>typical movements used in folk games</i> , such as <i>gestures, weight leg movement, body weight shifting, stepping, jumping, hopping, running and spinning</i> . These are the types of movement that emerge in this age and must be given special attention. Chapter 4 of the dissertation contains the analysis of <i>94 variants of the round game Lánc, lánc, eszterlánc</i> from the point of view of core melody, sound inventory, words, game plot, movement and space forms. These variants are not imitations of each other, they are on an equal footing, expressing the different popular tastes prevailing in different regions. The ideas of the dissertation are synthesized in Chapter 5, which also contains a game cluster composed of 17 folk games . The reader holds in his/her hand a thesis that may supply ideas for both poles of the process of music education and may prove to be useful in the responsible work of providing music education for this age group. |
| <ul style="list-style-type: none"> Asiasanat – Keywords kindergarten music education, cultural transmission, folk singing games, personality development, game movements, turning-out singing game variants, game clusters |
| Säilytyspaikka – Depository: University Library, Department of Music |
| Muita tietoja – Additional information ISBN: 978-951-39-3988-5 |

| | |
|------------------|--|
| Author's address | Borbála Tamásiné Dsupin Faculty of Music University of Debrecen, Hungary |
| Author's Email | b.dsupin@gmail.com |
| Supervisor | Professor Matti Vainio Department of Music University of Jyväskylä, Finland |
| Reviewers | Dr. Ildikó Sándor Hagyományok Háza Hungarian Heritage House, Budapest, Hungary Associate Professor Tamás Laknér Department of Music University of Pécs, Hungary |
| Opponent | Dr. Ildikó Sándor |

TARTALOMJEGYZÉK

| | Oldal |
|---|--------------|
| Tartalomjegyzék..... | 5 |
| I. 1. Bevezetés..... | 34 |
| 2. A hagyományátadás és a népi kultúra szerepe a 3-7 éves gyermekek nevelésében..... | 37 |
| 2.1. Tradíció és modernitás..... | 37 |
| 2.2. Az esztétikai nevelés jelentősége az óvodai nevelésben..... | 38 |
| 2.3. Az esztétikai nevelés műveltségi tartalmai..... | 40 |
| 2.4. Az óvodai nevelést meghatározó dokumentumok..... | 43 |
| 2.5. Az óvodai zenei nevelést meghatározó kodályi elvek..... | 44 |
| 2.6. A hagyományátadás adaptációja az intézményes óvodai nevelés keretein belül..... | 47 |
| 3. A hazai általános nevelési módszertől eltérő óvodai irányzatok..... | 52 |
| 3.1. Maria Montessori..... | 52 |
| 3.2. Célestin Freinet..... | 53 |
| 3.3. Waldorf pedagógia (Rudolf Steiner)..... | 54 |
| 4. Alternatív zenei nevelési irányzatok..... | 55 |
| 4.1. Emile Jaques Dalcrose | 55 |
| 4.2. Carl Orff | 56 |
| 4.3. Shinichi Suzuki..... | 58 |
| 4.4. Justine Bayard Ward..... | 58 |
| 4.5. Edgar Willems..... | 59 |
| 4.6. Maurice Martenot..... | 59 |
| 4.7. Az alternatív zenepedagógiák adaptációja..... | 60 |
| II. 1. A zene és mozgás relációja a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében.. | 61 |
| 1.1. Az óvodás korosztály testi, fizikai, motorikus teljesítményének követése a kutatások tükrében..... | 61 |
| 1.2. A zene és a ritmikus mozgás funkciója a mai gyermekek fejlődésében..... | 64 |
| 2. A mozgás funkciója a 3-7 éves korosztály fejlődésében..... | 68 |
| 2.1. A vizsgált korosztály szomatikus jellemzése..... | 68 |
| 2.2. A vizsgált korosztály mozgásfejlődésének analizálása..... | 70 |

| | |
|--|------------|
| 3. Mozgáskoordináció a játéktevékenységben..... | 73 |
| 3.1. A testi és motoros képességek fejlesztése..... | 73 |
| 3.2. A népi játék és a motoros képességek fejlesztésének relációja..... | 75 |
| 3.2.1. A nagymozgások fejlesztése..... | 75 |
| 3.2.2. Az egyensúlyérzék fejlesztése..... | 77 |
| 3.2.3. A metrum és ritmusérzék fejlesztése..... | 78 |
| 3.2.4. A finommotorika fejlesztése..... | 82 |
| 3.2.5. Szem-kéz, szem-láb koordináció fejlesztése..... | 82 |
| 3.3. A testséma fejlesztése..... | 84 |
| 3.4. Audio-vizuális ingerek és a mozgáskoordináció komplexitása..... | 86 |
| 3.4.1. Percepciófejlesztés..... | 86 |
| 4. A készségfejlesztő folyamat személyiségformáló hatása..... | 89 |
| III. 1. A népi játékok funkciója a 3-7 éves gyermekek személyiségfejlődésében... 92 | 92 |
| 1.1. A játék..... | 92 |
| 1.2. A játék helye a kutatások tükrében..... | 93 |
| 1.3. A népi játékok szerepe a mai gyermekek életében..... | 96 |
| 1.4. A magyar játékkutatás rövid történeti bemutatása..... | 99 |
| 2. A népi játékok mozdulattípusai és a zenei tartalom komplexitása..... 103 | 103 |
| 2.1. A népi játékokban előforduló mozdulattípusok..... | 103 |
| 2.1.1. A gesztus..... | 104 |
| 2.1.1.1. Gesztusok a népi játékokban..... | 105 |
| 2.1.2. A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés..... | 119 |
| 2.1.2.1. A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés a népi játékokban..... | 120 |
| 2.1.3. A lépés..... | 121 |
| 2.1.3.1. Lépés a népi játékokban..... | 122 |
| 2.1.3.2. Különböző térformákban előforduló vonulások..... | 127 |
| 2.1.4. Az ugrás..... | 134 |
| 2.1.4.1. Ugrás a népi játékokban..... | 135 |
| 2.1.4.2. Szökdelés a népi játékokban..... | 138 |
| 2.1.5. A futás..... | 140 |
| 2.1.5.1. Futás a népi játékokban..... | 140 |
| 2.1.6. A forgás..... | 142 |
| 2.1.6.1. Forgás a népi játékokban..... | 142 |

| | |
|--|------------|
| 3. A 3-7 éves korosztály táncos mozgásanyaga..... | 149 |
| IV. 1. A népi játékok rendszere..... | 152 |
| 1.1. A népi játékok rendszerezésének adaptációja..... | 153 |
| 1.1.1. Eszközös játékok..... | 159 |
| 1.1.2. Mozgásos játékok..... | 160 |
| 1.1.3. Szellemi játékok..... | 161 |
| 1.1.4. Párválasztó játékok..... | 161 |
| 1.1.5. Mondókák..... | 162 |
| 1.1.6. Kiolvasók..... | 165 |
| 2. Énekes játékok komponensei..... | 166 |
| 2.1. Dallam..... | 166 |
| 2.2. Ritmus..... | 174 |
| 2.3. Szöveg..... | 176 |
| 2.4. Cselekmény..... | 182 |
| 2.5. Mozdulat és térforma..... | 183 |
| 3. Játékpéldák alkalmazásának bemutatása..... | 187 |
| 3.1. Eszközös játékok..... | 187 |
| 3.2. Mozgásos játékok..... | 190 |
| 3.2.1. Ölbeli játékok..... | 190 |
| 3.2.2. Különféle ügyességi és erőjátékok..... | 201 |
| 3.2.3. Fogócskák..... | 207 |
| 3.2.4. Vonulások..... | 211 |
| 3.3. Szellemi játékok..... | 212 |
| 3.4. Párválasztó játékok..... | 215 |
| 4. A Lánc, lánc, eszterlánc kifordulós körjáték variánsainak analizálása..... | 221 |
| 4.1. Dallammag..... | 223 |
| 4.2. Hangkészlet..... | 231 |
| 4.3. Szövegvariánsok..... | 245 |
| 4.4. Játékcslekmény, mozgás, térforma..... | 247 |
| V. 1. Játékfűzések a 4-7 éves korosztály számára..... | 250 |
| 1.1. Észak..... | 254 |
| 1.1.1. Csallóközi játékfűzés | 254 |
| 1.1.2. Zoboralji játékfűzés | 254 |

| | |
|--|------------|
| 1.1.3. Galgamácsai játékfűzés..... | 254 |
| 1.1.4. Mezőkövesdi játékfűzés..... | 254 |
| 1.1.5. Bodrogközi játékfűzés..... | 254 |
| 1.2. Dunántúl..... | 284 |
| 1.2.1. Szigetközi játékfűzés..... | 284 |
| 1.2.2. Rábaközi játékfűzés..... | 284 |
| 1.2.3. Vasi játékfűzés..... | 284 |
| 1.2.4. Zalai játékfűzés..... | 284 |
| 1.2.5. Somogyi játékfűzés..... | 284 |
| 1.3. Alföld..... | 306 |
| 1.3.1. Kalocsai játékfűzés..... | 306 |
| 1.3.2. Szabolcs játékfűzés..... | 306 |
| 1.3.3. Ajaki játékfűzés..... | 306 |
| 1.3.4. Bihari játékfűzés..... | 306 |
| 1.3.5. Dél-alföldi játékfűzés..... | 306 |
| 1.4. Erdély..... | 337 |
| 1.4.1. Mezőségi játékfűzés..... | 337 |
| 1.4.2. Háromszéki játékfűzés..... | 337 |
| 2. A játékfűzések kritikai megközelítése..... | 348 |
| VI. 1. Összegzés..... | 350 |
| Köszönetnyilvánítás..... | 353 |
| Bibliográfia..... | 355 |

1. Presentation of the research topic

Music is a natural condition of children's lives, evoking various emotions, and closely related to games and movement. Zoltán Kodály describes this in the following way:

„Singing is the instinctive language of children, and the younger they are, the more they want to accompany it with movement. Singing games in the open air represent the integration of music and bodily exercise, and provide the greatest source of joy in children's lives. Therefore, keeping up this tradition is extremely important from the point of view of preserving a nation's culture. Those who did not play such games in childhood, miss an important part of their national identity.”

During my teaching career, spanning 30 years, I have always laid great stress on activities that may contribute to the development of the sense of hearing, rhythm and movement in kindergarten music education. In the past few years I have closely observed the work of several kindergarten and dance teachers working with kindergarten-age children. Detailed analysis of their lessons and discussion with them and the need for evaluation have greatly expanded my own knowledge, too. I have studied and collected folk games associated with rhythmic movement, as well as the nursery rhymes of various regions within the country for many years now.

This dissertation will focus on a small segment of our culture, which is nevertheless very significant for our children, i.e. the music education of the age group between 3 and 7, and the related development of the sense for rhythm and movement as well as the role of this in personality development.

Music education in Hungarian kindergartens is based on Zoltan Kodály's principles and Katalin Forrai's methodological guidance. These foundations provide a firm basis for music education in this country. This method, or approach, exploits the valuable resources of folk culture in developing children's musical abilities and skills. Its purpose is to teach children a musical mother tongue, associated with various manual skills and subconscious contents. Since from the point of view of transferring culture, this period in a children's life is vital in creating the foundations. It also plays an integrative role in aesthetic education.

By providing a detailed analysis of the topic and exploring the relevant factors, in this dissertation I will try to show that preserving the cultural values of the past and turning them into a living and continuous tradition is of the greatest importance in offsetting modern trends that cut off people from their roots in a community. Communities that have traditions will not only have better endurance, i.e. ability to keep up under pressure, but will also have an increased sense of security, and due to their trust in the world will also have the ability for revival. In this transitional age cultural encounters are increasingly frequent and intensive, and this situation may give rise to cultural conflicts, too: as globalisation is unfolding, these processes may lead to disturbed cultural values and identity crises. Tradition may help people see the shared values that are worth preserving.

If we want the values of tradition to become incorporated into today's and tomorrow's culture, and, in accordance with its function and its potential, to pervade the everyday lives of people at a time when traditional systems of value have been abandoned, we must re-evaluate the phenomena that constitute tradition. This is why initiatives aimed at maintaining and creating traditions are needed. The purpose of such endeavours is to carry on earlier traditions and to fill them with new content and thereby to revive them. From a certain point of view, then, tradition must be re-interpreted, taking into consideration changed conditions, and changing internal and external values. But it is also necessary to create new traditions, to replace the disappearing earlier functions of communities.

This situation presents a serious challenge in the field of education, too. We must transmit values to children who are just getting to know themselves and the world so that during the kindergarten years they can acquire the fundamentals of a system of values that they can later internalize and make their own. *„Education may contribute to the development of children first of all by helping them find a career that suits their talent best, where they can gain satisfaction from work and achieve the most.“* – says Howard Gardner, professor of pedagogy at Harvard University.

We must always remember that kindergarten children are developing personalities, with their personal characteristics changing according to age group. They are unique and irreproducible miracles of nature, with individual endowments, abilities, skills, needs, personality traits and behaviours. Many develop best through playing, and they need love, security and liberty to develop. Their characteristic feature is that they are governed and motivated by emotions; they are sincere, without prejudices, and have great power of imagination. If a child does not know something, s/he will use his/her imagination to fill in the details, very much like aboriginal people or members of a traditional culture.

In kindergarten education we may integrate several branches of Hungarian folk culture. The vast amount of multifarious knowledge that has been polished and handed down from generation to generation can be exploited from the very beginning of childhood. Folk poetry may be used in classes with tales and poems, a variety of folk games are useful in music education, folk craft can be exploited in working with natural materials in the framework of visual education, and the game sequences consisting of basic forms of movement will contribute to developing movement.

The central theme of this dissertation is to examine how the adaptation of folk games, together with the movements associated with them, can exert such a complex and powerful influence on the personality development of the 3- to 7-year age group.

2. Objectives

The world around us has changed, and we must accept the fact that general thinking on educational issues has also changed. The old wisdom represented by the Hungarian nursery rhyme *Aki nem lép egyszerre ...* ('Those who fall out of line') as is disappearing, to be replaced by a more individualistic outlook, as in the folk song *Indulj el egy úton, Én is egy másikon ...* ('Set forth in one road, And I will set forth in another') (cf. this with the traditional Scottish song *You'll take the high road and I'll take the low road ...*'). According to the National Foundation Programme of Kindergarten Education, kindergartens and kindergarten teachers must have their individual atmosphere or „aura”. With increasing pedagogical freedom, however, teachers' responsibility will also increase.

What does all this mean in the area of music education in kindergartens? Children's movement activities and drive for movement are at their peak at age 3-7, therefore kindergartens must do their best to promote the children's well-being and to establish a rhythm in the children's life in which movement and activities play a central role. Children enjoy movement, because movement provides opportunities to play and gain satisfaction. It is adults who can supply them with such opportunities and this is where the responsibility of the teacher lies. Intensive and many-sided development of movement and the psychosomatic development of children can be influenced, besides physical education, by music education, which can develop, through joint singing, playing and moving, the abilities and personalities

of kindergarten pupils in a many-sided and complex way. Parallel with the musical development of children aged 3-7, their memory skills, imagination, associative capacity, creativity, attention and interest will develop through constant joyful activities, since the movements related to the game are not yet determined, at this age, by the meaning of the words, but by the song and its rhythm and the spontaneous sense of joy associated with the latter.

The main purpose of the thesis is to demonstrate the complexity of personality development in this age group, the role of folk games and the movements associated with them, as well as the possibilities of exploiting the potential of Hungarian folk games in musical development.

The various elements of movement forms in games play a part in *developing macro-movements* and *increasing physical stamina*. The movements involved in walking, running, clapping, crouching, spinning and skipping require the activation of both physical and mental mechanisms, and as a result, a close connection is formed between these two areas. Another important aspect is the *development of the sense of equilibrium*, which is complete by the age of 6 or 7, and subsequently this ability can be developed only to a small extent, and at the expense of a large amount of effort. Its emergence and development is closely related to the sense of rhythm. If children are to sense the rhythm of movement, they must possess a certain level of development in their sense of equilibrium, but at the same time the sense of equilibrium is also strengthened and developed by rhythmic movement.

The importance of *fine motor movements* appears in the process of learning to write, because musical development can effectively promote the proper use of writing tools, controlling hand movements and *proper coordination between eyes and hand*. Thus, for example, the perception of the uniform rhythm of songs and rhymes achieved through various forms of movement – touching fingers, slapping the knees, „nutcracking”, hitting fists together, clapping, using instruments and objects in games, handling and passing on head-decoration etc. may be useful in this.

The important role of music education is also obvious in the process of *emotional education and socialization*. The communal nature of round games provides lots of opportunities in this field. During singing games the sense of togetherness develops in children, their inhibitions are reduced, and their awareness of rules is enhanced. The songs that they sing have a deep impact of their emotions. The emotions experienced not only help them to understand other people, but also raise their awareness of the importance of adaptation.

Achieving *intellectual development* requires biological maturity. If the sense of equilibrium is undeveloped in a child, s/he will have more difficulty in carrying out tasks involving movements, and the centres controlling their functioning will develop more slowly. From this it also appears that the tasks aimed at improving a certain area will have a comparable reinforcing effect on other areas. Accordingly, *reasoning* can be developed through the varied texts of singing games and the associated patterns of movement and space, while *creativity and imagination* can be developed through improvised movements, dancing, setting music to rhymes and stories and using (sometimes as improvisation) rhythmical instruments as accompaniment to singing.

Music can play a role in *developing linguistic skills in the mother tongue* especially the ability for oral expression and comprehension of verbal information, as well as eliminating speech defects. The uniform rhythm of songs and rhymes prepares continuous talk, and this effect can be enhanced through regularly repeated movements. If we are to prevent learning difficulties that may be experienced later on (dyslexia and other difficulties in learning to write, read or count), it is of paramount importance to realize that movement (e.g. clapping, stepping, knocking, and other rhythmic movements fitted to the text) have a vital role. To make children feel the rhythm, tasks such as pronouncing words rhythmically syllable by syllable will also help learning syllabification, while using playful word-elements may provide practice in pronouncing various sound sequences. We may find plenty of examples for such tasks in rhymes and singing games alike.

By studying and describing these interrelations in the thesis we wish to prove that, if teachers take into consideration the individual skills and abilities and requirements of children, and carry out music education with proper attention to these factors, then children will develop the skills and abilities that will make them mature for school and enable them to get on well at school as well as later on in adult life. Music, rhythm, movement, dancing and game activities will ensure for them a complex experience and at the same time such opportunities for development that will make their emotional life much richer, expand their vocabulary and general knowledge, and make their movement more coordinated and aesthetically more satisfactory. Those who are surrounded from birth by music and singing games from „a clean spring” (as Bartók puts it) will be mentally and intellectually different from those who have not had this experience.

The dissertation, aimed at demonstrating the interrelations described above, is divided into the following parts.

- The **function of tradition and folk culture** in educating children aged between 3 and 7
- **Analysis of movements** emerging in children from 3 to 7 and detailed description of possibilities of **development** with respect to folk games.
- **Systematization of movement types** in folk games on the basis of movements emerging in the given age group, and, related to them, the most important variants of folk games from the point of view of kindergartan and dance pedagogy, as well as presentation of several regional variants of the games selected on the basis of movement components.
- Detailed description of the rhythm and melody characteristics of folk games, summarizing their components based on practical examples.
- One of the most popular and best-liked singing game connected with movement (turning around) among the 3-7 age group is the song beginning with **Lánc, lánc, eszterlánc...** ('Chain, chain, Esther-chain' ...). Our children's songs have a huge number of regional variants. **An analysis and synthesis** of this singing game will be provided from the point of view of melody, tonal system, words, game plot, movement, and spatial patterns on the basis of 94 variants.
- Dividing the country into ethnographic regions, the dissertation contains **17 game sequences** for the 3-7 age group, giving support to the claim that all the areas of music and movement development can be developed through singing games and rhymes and their associated movements.

One of the central tasks of educational activity with this age group is to ensure a continuous music education, through which music games can be made natural and enjoyable. This age group learns by imitation, therefore it is vitally important that the kindergarten teacher should be able to transmit information on the world through her whole personality, humanity, culture and value-orientedness.

In the course of empirical analysis we shall make an attempt to prove the following *hypotheses*.

Hypothesis 1. – We assume that music education is a process that can act, through folk games, as the most complex force in developing the personality of the 3-7 age group, since the child's intellectual and psychic abilities, language skills, will and personality traits will develop in a desirable direction during these games. These games promote the formation of rules for playing together and proper behaviour, such as adjusting to each other, patience and tolerance, accepting other people, endurance, will power. In one word, they contribute to socialization. They have a positive effect on attention, concentration, consolidation, and develop thinking, memory and the ability to observe.

Hypothesis 2. – By analysing the movements emerging in the age group 3-7 and the movement types occurring in folk games we wish to prove that developing movement is of paramount importance for this age group, and the singing folk games that we have inherited may have an important role in developing movement.

Hypothesis 3. – One of the objectives of the dissertation is to analyse in depth and synthetise, after reviewing folk games, variants of a single singing game accompanied with movement, called *Lánc, lánc, eszterlánc...* ('Chain, chain, Esther-chain' ...). The analysis concerns 94 variants from different regions. Experience gained in this research shows that, if a single game has so many variants, teachers can safely rely on local and regional folklore. It is worth preserving the existing variants and to prevent a single variant from spreading throughout the country, ousting local variants. This will make kindergarten lessons more vivid and colourful, and will reinforce the bond between the child and its native land, its local community.

Hypothesis 4. – Chapter IV of the dissertation contains sequences (clusters) of games designed to be used in music and movement education, based on the nursery rhymes and singing games of various regions, districts or villages. We have compiled these with the help of experienced kindergarten and dance teachers and choreographers. This collection of games may provide help to teachers working with the 4-7 age group in music development, providing opportunities for colourful improvisation, developing creativity in the children and providing motivation for play.

3. Summary

Folk games have until the present time always played an outstanding role in familiarising children with the community, the society in which they live. In this fast changing world, unfortunately, we often see that young people are increasingly unaware of and show indifference to the artistic manifestations of our folk culture. It is our conviction that a nation which cannot value its own treasures and begins to feel alienated from them may lose its sense of identity and may risk its own culture and future. Therefore it is extremely important to begin to lay the foundations of our identity as early as possible, preferably before school age. However, this task can be performed only by teachers who are themselves fully aware of our values, who know who we are, and know our cultural roots. The straightest road to such an awareness is provided by our folk art creations. Kindergarten teachers must know as many rhymes and singing games as possible not only to be able to teach them to children, but also to develop their own attitudes to this cultural heritage.

„The intellect of children ... is a clean slate, in which good and bad can equally be engraved, leaving a trace for life. ... This is the responsibility that someone who enters the teaching profession must undertake. Music education is the area which is affected by the largest number of contradictions: there is no other area in which children are exposed to so many and so many different external influences ... A teacher whose heart is full of trashy music and who does not know the beauties of noble music, the thrilling experience of listening to masterpieces and the resulting feeling of emotional fullness and elevation, cannot educate children to like music with a good conscience. Therefore, responsibility for the child obliges teachers to examine their own selves.”(Béla Törzsök)

The different chapters of the dissertation build on each other. Starting from general theoretical considerations the dissertation goes on to present empirical investigations and analysis of practical examples, introducing game sequences from various regions of the country as it works towards proving the hypotheses.

Chapter I. is intended to demonstrate the primary role of *transmission of tradition and folk culture* in educating children aged 3-7. In our developing world, people must acquire new ways of thinking and acting, and new methods of social self-organisation – in one word, they must live in a new way. One of the most important questions for the future is how the most valuable elements of traditional culture can be integrated with modernization. It is in the interests of all the citizens of the European Union to familiarise themselves and to accept the multicultural nature of Europe, but it is also a task and an obligation for them. Therefore, in addition to preserving and maintaining our own cultural traditions it is also an important task to familiarise ourselves with and respect other cultures, and to develop innovative, creative thinking consciously.

The unity of experience and joy and the interaction of the two found in game activities forms the basis of knowledge acquisition, including the acquisition of *aesthetic experiences* in kindergarten-age children. A decisive factor in aesthetic education is the opportunity provided for self-expression, by means of which a number of basic skills – needed for communication, reception of external stimuli, creation, analysis and evaluation – can be developed. Since the pure and crystallized creations of folk culture are very close to children's internal world, it is very important that they can experience joy in the activities related to aesthetic education.

The purpose of aesthetic education is to provide experience, through which the surrounding objective reality becomes conceivable to the young child at the sensory level, and enables him/her to aesthetically relate to reality – to recognize, receive, realize and create it. Kindergarten teachers must provide opportunities for children's age-related curiosity and soaring imagination to be satisfied. In a narrower sense, they must offer the child all the possibilities that arise from following the example set by the teacher, as a rich source, and the motivational base which includes a drive for imitation.

In early childhood, the attraction to aesthetic activities is spontaneous. It is only the inclination that is given, which may serve as the seed for an ability that will become increasingly deliberate. It is important that at this susceptible age children should receive opportunities and impetuses to establish proper and valuable relations with their surroundings, when their susceptibility and tastes are still uncontaminated. This can only be achieved through a long social process. With the help of adults children can learn to project into the movements and forms of their surroundings their own movements, sound emissions, and the motives behind them, i.e. *their emotions*.

The complex process of aesthetic education builds on the inclination of children for spontaneous and original speech, singing movement and visual expression. The most important task here is to develop the child's specialized abilities, within a playful context, in the fields of literary, music and visual education.

This chapter also presents *the documents and basic principles determining kindergarten education*. The Basic National Programme for Kindergarten Education set up in 1996 created the legal foundations for a differentiated kindergarten education, and the various schools and institutions, within the framework of methodological liberty, were allowed to develop their own educational programmes, in which a more child-centred approach received an emphatic role. This resulted in the emergence of a differentiated educational system, and kindergarten schools were able to create their own profiles.

In the next section we describe in detail the approach usually referred to as the *Kodály method*, highlighting those aspects that refer to the music education of the 3-7 age group. In Kodály's view, the following fundamental principles should be observed in kindergarten music education:

- **Music education should start as early as possible.**
- **Music education should be focussed on singing.**
- **Activity and creativity should be given priority.**
- **Inculcation and development of the subconscious elements of national identity.**
- **Organic connection between music and bodily movement.**

Kodály's colleagues and disciples have elaborated the methodology for specific areas in music education. The *methodology for music education in the kindergarten* was undertaken by the distinguished music pedagogue *Katalin Forrai*. The material for *kindergarten listening to music* was compiled by the music pedagogue *Béla Törzsök*. This chapter gives an insight into Accredited National Kindergarten Education Programmes, and gives a detailed description of those which devote special attention and accord priority, within music education, to preserving traditions and to exploiting movement and activity. (Kindergarten programs based on methodological guidance given by Katalin Forrai, 'Game and dance' kindergarten program, Tradition-preserving kindergarten program, Groups preparing for folk dance ensembles and art schools)

Part 2 gives a brief introduction to Hungarian kindergarten education methods that differ from the general educational approaches used in Hungary (Montessori, Freinet, Waldorf). Most institutions applying such methods are run by foundations or private enterprises. Music education in the kindergartens representing these approaches is usually focussed on the components of relevant traditions, as formulated by Kodály, i.e. folk games and folk songs.

In **Part 3** of this chapter major *alternative music education approaches used in other countries* are outlined, which are partly or fully devoted to musical and movement development in the age group under study. Roughly at the same time as Zoltán Kodály, several music educators in Europe worked on reforming the structure and the methodological inventory of music education. These methods are known and used throughout the world.

- Carl **Orff**, similarly to Zoltán Kodály, held the view that the foundations for music education must be laid at a very early age. His approach is based on rhythmic improvisation, and its starting point is the use of children's songs and game songs, in which sounds are represented by movements. In Hungary this approach and the so-called Orff instruments have been partially adopted in several schools.
- The main feature of Emile Jacques **Dalcroze's** method is rhythmic movement. In his opinion the function of movement can be very well exploited in getting children develop a taste for art, to arouse their curiosity, to make them sense and understand the process of music making. Through various forms of bodily movement children will become sensitive to musical forms, they will sense the end of a phrase, and by changing the direction of their movements they can make this manifest. Rhythmic movements are related to improvised piano play by the teacher, and children adjust their movements to this. This approach has remained known to the public under the name „Dalcroze-eurhythmics.”
- Shinichi **Suzuki's** method focuses primarily on instrumental music, mainly on teaching pupils to play the violin. This method of music education, developed in Japan, assigns an important role to mothers, who take an active part in the music

lessons. Children learn music pieces through hearing for several years, in the same way as in learning their mother tongue.

- The method of Justine Bayard **Ward is** based on ecclesiastical music, with Gregorian chants as its starting point. In training for rhythm, various rhythmic games are used, and rhythm and melody are improvised for poems or constructed texts.
- Edgar **Willems'** program includes four stages of development. It is based on developing the sense for hearing, rhythm and improvisation and the ability to sing. This method develops children into music listening personalities through singing, reading music and expressive rhythmic movements. Of fundamental importance in this method is a singing approach to learning music. It supports free use and arrangement of the music of each country. Due to their musical background, the pupils study accords and accord divisions from the start.
- Maurice **Martenot** takes rhythm, the music of primitive tribes as his starting point. He employs body rhythms, and in the first exercises of this method the pupils represent everything by movements.

All these approaches lay special emphasis on the role of early childhood, the importance of starting to learn music at an early age, and active participation in the process of making music. All of them highlight the importance of free rhythm, free melody, and improvisation, which appear in Kodály's work as devices for active style study. While the pedagogies of Kodály and Willems are vocally based, Orff and Dalcroze start from the vibrations and the movements of the body. The song material of Dalcroze reflects the tastes of the early 20th century French school.

A basic *identity* between the different approaches is that they start from valuable music and by training hearing they lead to valuable music. *Differences* appear in practical aims. While Kodály developed a concept designed to educate the nation and to exert influence on a mass scale, and made the recorder the centerpiece in music education for children, Willems created a music school outside the school system in which, after a preparatory period of 3 years, everyone learns to play the piano and takes part in choir singing. The piano is indispensable in Dalcroze's method, too. For the pentatonic material used by Orff in early childhood the xilophone, the metallophone and other rhythm instruments are envisaged.

Movement is given outstanding attention in all these methods, although in Kodály's method this is manifested mainly in teaching folk singing round games. So we have several great masters with several approaches to teaching music. It is perhaps worth thinking about the possibility of lifting ideas from the various approaches to make the work of our kindergarten teachers even more effective and successful.

Chapter II. is designed to prove the hypotheses about the relation between music and movement in the age group under study. The introductory theoretical overview provides a synopsis of research on the corporal, physical and motor performance of this age group.

The **second part** of the chapter examines the issue how the movement types of this age group can be developed through various folk games. After describing the somatic aspects, this part gives a detailed characterisation of the development of movement in these children. Then the various movement types are presented in tabular form showing the various clusters of folk games that can be used to develop the various forms of movement, bearing in mind the age-related characteristics of the age group.

Since one of the most characteristic feature of children aged 3-7 is a high degree of activity and agility, this has a decisive influence on the adult personality that will develop later, teachers must do their utmost to create in this stage of life the conditions of regular and effective movement in a game context. Movement development in this age group is characterised by perfecting the movements that have already been learnt and the emergence of movement combinations. This development is manifested in three areas: *1. improved performance 2. quality of executing movement 3. combination of already acquired movements.*"

From the point of view of movement development, the age of 3-7 is not a unitary period. Research shows that 3-4-year-olds are still characterised by the movement forms of young children. At the age of 5 a major change happens, affecting all forms of movement, such as crawling, walking, running, hopping, throwing, catching, pulling, pushing, hanging, turning, rolling and balancing. With the development of these movements the basic conditions for the young child's psychic development are created.

The biological joy deriving from performing movements and the feeling of confidence deriving from successful execution of the movement provide irreplaceable childhood experiences that have an influence on subsequent personality development. And since the primary objective of movement development is to train for natural, harmonious movement, to

develop bodily abilities, to satisfy the child's need for exercise and to develop the child's emotional and volitional sides, movement activities must be varied and must pervade the whole of kindergarten life. Beyond music and physical education lessons they must be present in free play, in environmental and aesthetic education as well as in caring and self-service activities.

The most important tasks of movement development in the age group under study are:

- 1.) developing bodily and motor abilities,
- 2.) to develop, using rhythmic activities, macromovements, sense of equilibrium, metrum a rhythm, as well as fine motor movements, eye-hand and eye-foot coordination;
- 3.) developing the body scheme by gaining familiarity with the body parts and developing coordination between them and evolving a personal zone,
- 4.) achieving a complex coordination between aural and visual stimuli and movements,
- 5.) developing vocabulary related to movement.

1. By repeating spontaneous movements children become aware of the consequences of their *motoric behaviour*, and they try to replay it again and again. The intention to repeat already reflects the fact that the relation between motoric behaviour and its consequences is beginning to be ingrained in the cortex. Movement skills develop together with motor skills (**conditional, coordinatory, joint flexibility**). Motor skills are preconditions for performing movement activities. In developing these skills it is of great importance for practical application that this age is the most favourable period of life to develop these skills, but at the same time it is very vulnerable to faulty methods. The mistakes made in this stage are much more durable than in other periods of the child's life.
2. *Developing macromovements* is especially important for age 3 children, but in a more advanced form it must continue in all age groups, since these are the foundation for all movements. A particular sequence of movements develop several functions at the same time, so it is difficult to separate the different areas. Therefore, macro-movements must always have a privileged role in education and development, because subsequently they will be further fine-tuned and movements will become further specified. Hopping, for example, will develop into jumping, landing will become more and more secure, promoting the development of fine motorics related to balancing. Among

macromovements, **walking, running, crawling, slipping, climbing and jumping** cannot be separated from balancing functions. Even the simplest form of movement can be made more difficult, therefore they can be described only according to the functions to be developed by the given task.

The sense of equilibrium of the body depends on the vestibule (equilibrium sensing centre) located within the inner ear. The three semicircular canals found here with the help of fluid that they contain perceive movement of the body, the direction of movement and even its intensity. A body that has lost its balance wants to find it again, and for this purpose it activates various bundles of muscle. Of course, the more skilled a child is in sensing and responding (sensing equilibrium and giving a motor response) the sooner he or she withh regain balance. This movement process can only come about through a lot of practice. 3-year-old still experience difficulty in standing on tiptoe or queuing up, 4-.year-olds in standing on one leg, but in six-year-olds the various mescles of the sole already work alternately in maintaining equilibrium.

Emergence of the equilibrium sense and the related *rhythm sense* is complete by age 6-7. At later ages, these abilities can be developed only at the cost of vast amounts of effort and to a small extent. Children practise this skill in games played with the kindergarten teacher, while saying nursery rhymes for swinging, putting to sleep, etc. Naturally, an intimate atmosphere is particularly important in this. Parallel with the development of these two abilities children will learn to sense rhythm of movement, while rhythmic movement in turn reacts on movement, and reinforces the equilibrium sense.

Development work based on the transfer effect of macro-movements gradually, in 3-4 kindergarten years reaches *fine movements*. To activate these movements the child must acquire the ability to control small muscle bundles separately. If a child's movement is subject to several inhibitory processes – braking, stopping abruptly – this will make for a higher degree of coordination of movements, and a higher degree of development in fine movements. During the kindergarten years children perform a large number of games requiring fine movements, to allow children practise and sense the rhythm.

The development of *eye-hand, eye-foot coordination* requires muscle movements and develops control in a larger area than fine motor movements, but a smaller area than macro-movements. Jumping, turning, throwing and rolling a ball, kicking it, and in games with accessories dropping a handkerchief, clapping in front of the body and

behind it, etc. belong here. One of the most sophisticated forms of eye-hand coordination is manifested in the skill of writing. This coordination ability develops around the age of 5.

3. Through experiencing movement we form a map not only of our environment, but also of our own body. This is what we call the *body scheme*. The sense of equilibrium and the information gained from body position combine with visual information and become integrated in a functional unit, making up the body scheme. From various kinds of feedback the child develops an internal picture of the location of body parts relative to other body parts. Therefore it is necessary that children should know their own bodies and body parts and experience their own movements.

4. The information obtained during movement of the body are deeply engraved in the memory of children. It is while performing movement that they first get information on the circle (e.g. run around in circles). Perceptual stimuli act together: **visual** stimuli (they see the form) and *verbal stimuli* (they hear the word) while running, crawling and jumping in and out. Inculcation is much more effective in this way, because movement and seeing shapes develops simultaneously in these exercises. Consequently, it is not only through hearing, seeing, tasting and touching that the world can be sensed, but also through feeling.

5. The importance of the words in the rhymes and songs increases with age, and becomes an important source for enriching the children's mother tongue *vocabulary*. Some of the words that children encounter in these activities are no longer used in everyday discourse, but the game situations enable children to understand rare words.

This chapter contains a detailed presentation, in tabular form, of the folk singing and movement-accompanied games that can be related to movement development tasks. The 3-7 age group need personal relations to be able to process their musical experiences, and they require from a physiological point of view that the perception of music sounds should be linked to movement activities. At first they produce only a fraction of the songs they hear, but later on, unexpectedly, some favoured motives will appear in their games. With them, singing games fulfil a sensory motor function, and at the same time have a powerful effect on intellectual and emotional development.

Chapter III. analyses the movement types of folk games with respect to the personality development of the age group studied. **In the first part**, devoted to the study of the concept of *game*, I present influential theories from classical times up to the present day. Many theories have been put forward on the concept of game, especially in philosophy, pedagogy, psychology and other disciplines. The ideas of Plato, Aristotle, St. Augustine, Brughal, Comenius, Rousseau, Fröbel and Piaget are mentioned as well as the most highly regarded representatives of game pedagogy in Hungary.

This topic is continued in the next part by presenting the role of *folk games from the point of view of present-day children*. Folk games, like other folklore creations, went through a long process until they reached the polished form they exhibit today. A vital question is then, to what extent can they be adapted today, what do they offer to children today, and how can they contribute to the development of today's children. We may look at these questions from two points of view, the psychological and the social.

Psychologically, children can learn through these games where they body parts are, and how they can move them. These games do not only familiarise them with the surrounding world, but facilitate the acquisition and inculcation of some skills and abilities. They pose challenges to children that help them to develop their self-evaluation and a healthy self-confidence, which are important factors in personality development.

Another important aspect of folk games concerns their *social role*. Children must learn the rules for social coexistence and adjustment in the community. They must develop an awareness of rules. These things are not innate, so we must learn them. Awareness of rules develops in children by the age of 5-6. The closing section of this sub-chapter presents information on children's folklore until the present day.

In the **second part** it is the *movement types of folk games that* are analysed. According to socio-psychology, in human interaction nonverbal signals are just as important as, and sometimes more important than, verbal signals. Nonverbal signals are especially effective in communicating attitudes, emotions and sympathy, that is, conveying messages that are difficult or time-consuming to put into words. According to the movement analysis approach, dance movements are taught starting from natural movements, and these are rooted in our's folk games.

Folk games are systematized in the dissertation according to the movement types that occur in them, including regional variants. They are the following: *gestures, weight leg movements and shifting body weight, stepping, jumping, hopping, running and spinning*.

These are the movement types that appear in this age group and must receive increased attention and development work.

- Games are verbal and nonverbal *gesture* systems. Roles and relations between the children are expressed with prose and sung texts, and tone of voice. These messages are reinforced by gestures and mime. Movements, gestures, and nonverbal signals make it possible to express the different roles. Gesture is a movement of body parts that carry no body weight, that is, they are weightless. Thus, e.g., they include lifting an arm, moving a hand, turning the head, bending the trunk or some kind of utterance or action towards someone. Among the nonverbal signals of communication those are listed here in which movement involves action and locomotion. These signals are conspicuous, because here the movement may affect the whole body.

In folk games and rhymes the game involves impersonation: children turn to the Sun, rain, animals as if they were equal partners with whom they share their problems, whom they can ask about the future. Rhymes have a well-defined function, and in most cases each function has one or more typical movements or gestures associated with them, e.g. in pleas to the Sun or rain to come, swallow greetings, rhymes to make ladybirds fly, teasers and counting out rhymes.

- Another group of movement types is the movement of the leg carrying weight, also referred to as *weight leg movements*. Folk games contain various types of these movements, such as crouching, bouncing, turning in and out. These movement occur mostly together with the movement types of stepping, jumping and spinning. *Shifting body weight* means transferring weight so that the two feet remain in contact with the ground and do not move from their place. Folk games involving swinging and chain-breaking provide examples for this, which also force children to exert effort.
- *Walking* is rhythmically shifting the balance of the body during continuous movement. To execute it, a person needs a developed sense of balance, power, and coordination of movements. It takes a long time to acquire this complicated sequence of movements. Acting out singing games requires a more advanced, more secure and aesthetic type of walking. In our folk games there are several variants as regards the direction of steps and the related movements. Thus, e.g., a walking step may be associated with various types of movement, such as crouching, turning around,

stepping backwards and forwards, single and double Csárdás steps. We may discover various spatial arrangements in these games, such as the circle, the helical form, meanering around three children, games with gates, falling into line.

- It is important to ensure for the age group under study practice in the games containing the movements necessary at this age, types of *jumping* and *hopping*. Games played with jumping and hopping develop not only dynamic force, but also the sense for rhythm, space and balance.
- A major advance in the movements of kindergarten children comes at age 4-5. Toddling is abandoned, and a type of walking develops in which the child steps forward with the heel first on the ground, rolls forward on the sole, and lifts the foot off the ground with the toes left last. *Running* may also appear in the same way as walking, rolling forward from the heels over the soles, but in this case the movement may shift from the heel towards the sole, cutting out the phase of rolling over on the heel, and saving time. In our folk games we may find two types of running, with free and rhythmic running movements.
- *Spinning* means alternating the front around the longitudinal axis of the body. Its main types are spinning proper, turning and turning jumps. Our folk games contain ample material for all these types. *Turning-out* games are among the simplest: at the end of the song, children turn around ('turn out') one after the other. Because they contain simple movements, they are very popular with children aged 4-5. Another type of game contains *spinning*, in which children let go of each other's hands at the last syllable and spin around while they clap their hands once. Several variants of *paired spinners* can be found in singing games. The pairs stand up facing each other, hold hands crosswise, with extended arms and the trunk bended backwards, while their feet come quite close. They rotate with small side-steps (as in a canter) at quarter values.

The **third part** of this chapter reviews the teaching materials for the game-related dance movements of the age group under study in tabular form, broken down into the age groups of 3-4, 4-5 and 5-7. By the age of 7, the beginning of school, children will move and dance with confidence, aesthetically, feeling the vibration of music. For this they must have

had sufficient time to practise rhythm in a variety of ways. Our folk games (lap games, rhymes, counting-out games, singing games) may provide the primary means to achieve this.

Chapter IV. presents a *systematization of folk games* according to earlier and currently used classification systems. It describes in detail three scientific methodologies on the basis of which all the different kinds of folk games can be accommodated within a unified system (Kerényi, Gazda, Lázár). An examination of text, tune, spatial form, age and geographical area showed that these parameters cannot provide a basis for classification and research. György Kerényi György found that it is the game plot that can be used for setting up a framework for systematization for all kinds of folk games. He published his book in 1951, in Volume I of Magyar Népzene Tára (Collection of Hungarian Folk Music). In the 1980s, however, as the material increased fifteenfold in size, it became necessary to review the principles and the game sequences. *Instead of the plot*, it seemed better to accept – by analogy with the concept of „melody core”, the *game core* as the basis.

A researcher at the Music Institute of the Hungarian Academy of science, **Katalin Lázár** devised a new categorisation for the games. There are several arguments in favour of this system. On the one hand, he developed György Kerényi's categorisation, and on the other hand her system is open and can be expanded with new types and new games. The type categories are: games with tools, games with movement, mental games and partner-selecting games, complemented by the related rhymes, and out-counters. The collection of games held at the Institute of Music, which contains 24.000 entries, was arranged according to these criteria.

The next part examines the significant components of *folk games*, analysing them according to such parameters as melody, rhythm, text, plot, movement and spatial form. The first volume of the Collection of Hungarian Folk Music was the first work to gather together the melodies of our folk games and rhymes. They were systematized by **Pál Járdányi** according to the „*melody cores*” that characterize the melodies, i.e. according to typical melody motives. Hungarian folk games have structures and sound stocks different from those of adults, and their strophic structure is different, because children's songs end where adult songs begin. Singing games can be found among the games involving movement, mental games and partner-selection games.

Children's *melodies* are separated from those of adults by their different sound stock and pitch range. In some songs the sound stock concerns 2-3 notes, their pitch range is the second, third or fourth. In most children's songs the sound stock comprises 5-6 notes, and the

pitch range is fifth, sixth and occasionally an octave. The narrow pitch range is due to the fact that children's singing voice is not yet developed and also because their attention is attracted not only by the melody, but – to a greater extent – by the game plot and the accompanying activities. Movement requires energy and does not allow the respiratory organs to be used solely for singing. Both rhymes and games have melodies, in spite of the fact that many of them are on the borderline between speaking and singing. One group among the latter is made up by rhymes and game songs in which the musical notes become speech-like and are pronounced with a *declamatory intonation*. Another group comprises rhymes with a *melodious intonation*, whose rhythm must be marked. Rhymes comprising two notes are spoken either with a recitative intonation or on two adjacent musical notes of a particular pitch. A study of these rhymes shows that there is a gradual transition from intonation to music. This is the meeting point of speech and singing. Most of the rhymes and game songs, however, have well-defined, typical motives. These groups of motives are characterised by the fact that repetition of the motives or combining rhythmic variants of the same basic motive will yield independent variants.

An important component of our children's songs is the *rhythm*. The songs are based on the „*ancient basic rhythm formula*,“ i.e. they are composed of beat pairs. While the smallest segment in folk songs is *melody line*, the smallest unit in children's songs is the *motive*. Children build from beat pairs through motive repetitions a larger tune, a whole song or rhyme, or a major part of a game. After repeating some beat pairs several times they go on to another beat pair, and then end with the final beat pair. Most of them consist of bipodic motives. Since children's imagination is unfettered in placing side by side the different motives, we may find many varied forms (e.g.. tripodia, tetrapodia).

Children's folklore, including children's poems is by definition the totality of folkloric phenomena known by or created for children. From the point of view of the *text*, we may include here adults' creations for children, adults' traditions adopted by children and traditions that arose among children and are maintained by children. Researchers have classified children's poetry into three distinctive genres: 1. rhymes; 2. dramatic game texts; 3. lyrical game songs. This grouping according to genre is not inconsistent with other principles of classification, because the latter can be performed within the genres, too.

1) The group of *rhymes* include *cradle songs* (also called nurses' rhymes), that is rhymes that adults have created for children. The texts are always adjusted to the function, the child's age and the stage of development. The sounds of words in cradle songs (playful word

formation, letter rhymes, intonation) are more important for the child than sense. Strange-sounding rhymes that appear to be nonsense originate from local dialects, but in spite of this their sameness is easy to recognize. Their themes are usually simple, and they educate and train children in a playful, amusing form. Their purpose is to help the development of movement, to promote intellectual development and to deepen emotional bonds. Intellectual development, language skills and sense for rhythm are greatly helped by practising rhymes, since it is primarily the formal features of the texts that children pay most attention to. The changes made by them often originate from mis-hearing, and they sometimes yield amusing variants or nonsense. Thus, e.g. the word *ispiláng* occurring in one of the songs has been traced back to German „Ich spiele ein.” This expression has a number of further, distorted forms, like *gespilon*, *ipszilon*, *estelánc*, *esti lánc*, *pesti lánc*, *eszterlánc*, *ostoring*, *kis pillancs*, stb.

2) **Dramatic game songs** can be divided into two large groups, 1) prose and rhyme-like dialogues of the question and answer type, 2) question and answer type songs.

These *pseudo-dialogues* have been created by adults for young children. Until real dialogues become possible between adults and children, the question-and-answer dialogue between two children is used as a device for amusement. The rhyme-like dialogues and questions-and-answers basically have the same function as the simpler variants of rhymes, but linguistically and aesthetically at a higher level. The uncertainties of handing down children's traditions make it doubtful whether historical references in them can be relied upon, but their presence in dramatic game songs is undeniable.

3) Two large groups of **lyrical game songs** may be included in children's poetry, lullabies and singing and dancing song clusters (usually for girls). **Lullabies** represent an occasional genre in folk lyrics, adjusted in form to rocking, and in content to inspiring sleep, sometimes expressing the singer's emotions. Their text is characterized by words accompanying rocking, such as *tente*, *beli*, *csicsíjja*, as well as the use of nicknames and diminutives and words exhorting the child to sleep. Game song texts are often fragmentary, and the text elements from various sources deriving from different ages are linked to each other in a cluster-like manner, sometimes without any connection between their contents. If we examine them from the point of view of text and game plot, we sometimes find that the text as a whole or certain parts of it follow the game plot, while in other cases the text is completely independent of the game, and follows it only in rhythm and melody.

The speech, movement and behaviour patterns learnt in games, repeated in life-like situations, serve to reinforce children's sense of security, and the increasingly conscious understanding of the meaning of the texts play an important role in reinforcing mother tongue skills.

The most important part of folk games is the *game plot*, which comprises the most typical gestures, movements and changes in movement, closely related to the text. The phrases of the text, its instructions and punch-lines together with the game plot express the content of the game. Singing games are composed of tune, text, movement in space and theatre-play-like plot, so the text and the movement illustrate some kind of plot. The substance of the plot is that something is always happening. The game plot is usually finished with some punch-line or culminating point, which may be a sudden change of movement (e.g. change of direction), change of roles, an instruction or a question, etc.

The *stock of movements* used in the games is comprised of the simplest and most basic kinds of movement, and by constant repetition of these children gradually „grow into” conventional styles of movement. The child remembers the game song together with the joy of movement, and later on, even when he/she hears only the song, it will recall all the circumstances of the original game context. In singing games the child emotionally relates to the song, resulting in the reinforcement of the connection between the stimuli and the reactions. This joyful relationship is accompanied by reactions of the vegetative nervous system and the external expressions of the latter, which will also be associated with the memory trace of the game song.

One characteristic movement type in singing games is different types of *marching*, including chain-like types, snake-like wreathing, and so-called labyrinth dances. The major types are meandering walking around three children, weaving a fence, making a chain, rolling a *rétes* (pie), and a rich abundance of games involving imaginary gates and bridges to pass and to march through, with a spectacular variety *of spatial forms*. In respect of spatial forms it is *partner selecting games* that exhibit the greatest variety. These movements require a high degree of discipline, skill and concentration from the child, and they greatly promote the development of conditional agility. macro-movements, spatial orientation, eye-foot and eye-hand coordination and sense of balance. Children play them with enthusiasm already from age 4.

The **second sub-chapter** contains folk game material that can be adapted for the 3-7 age group illustrated through regional variants classified into the subtypes suggested by

Katalin Lázár. The dissertation, in keeping with its topic, considers only the subtypes that can be related to movement development in the age group investigated in the dissertation.

In the **third sub-chapter** I present an analysis of the significant components of **94 variants** of a singing game with **going round and turning** out, called *Lánc, lánc, eszterlánc...* ('Chain, chain, Esther chain ...'). The analysis is based on material from the Music Institute of the Hungarian Academy of Science and variants found in local publications in various regions of the country, laying no claim to completeness. The comparisons were made *based on the methods for systematic analysis and classification of folk music developed by Pál Járdányi*, using the criteria of core melody, tonal system, text, game plot, movement and spatial forms.

Folk games, because they do not belong to a written culture, do not possess a single, original, recorded, authentic form. These melody variants are not copies or imitations, all of them are original, of equal value, expressing the different tastes of people living in different regions. Those who „used” them, i.e. the children, constantly modified them as it suited their purposes and tastes best. The children were active users of the games, so they obviously shaped them, and the games were polished in this way down the generations until they reached their present form. The differences are not as large as in the case of folk music or folk dances, yet they do exist, even between two adjacent villages or two streets of the same village. It is worth preserving this cultural diversity and to take care and prevent the same variant being used all over the country and to foster the continued use of local variants in the different regions.

The ideas raised in the dissertation are synthesized in **Chapter V., whose introductory part** presents the components of personality traits of 7-year-old children emerging by the end of kindergarten age. The *second part* of this Chapter contains 17 game sequences (from the regions Zóboralja, Csallóköz, Galgamácsa, Mezőkövesd, Bodrogköz, Szigetköz, Rábaköz, Vas, Zala, Somogy, Kalocsa vidék, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ajak, Bihar, Dél-alföld, Mezőség, Háromszék), most of which were compiled by kindergarten and dance teachers and choreographers who have been involved in music education and movement development in this age group for many years. Their aims were naturally not always the same. While kindergarten teachers focus on the all-round development of the personality of kindergarten children, dance teachers usually use rhythmic folk games as preparation for dancing and to develop a „native language of dancing”. The results of this development work cannot be doubted. The game sequences have been compiled from folk games that can be acquired by

the 4-7 age group both in respect of their tunes and movements. A critical appraisal of these compilations are presented at the end of the chapter.

The aim of the dissertation was to demonstrate the complexity of personality development in this age group through folk games and the related movements, and to present the possibilities of musical development based on folk games. The **summarizing part** of **Chapter VI.** presents the conclusions, which represent answers to the questions raised by the hypotheses, supported by evidence obtained from several sides, and it also directs attention to the ideas that remain in the area of training kindergarten teachers. In sum, the reader is holding in his/her hands a dissertation that contains conclusions for both poles of the bipolar educational and music pedagogical process, and in this way it may provide useful help in the responsible job of educating the age group under study with the help of music.

I.

1. Bevezetés

A gyermeki élet legtermészetesebb velejárója a különböző érzelmeket kiváltó zene, s a hozzá kapcsolódó játékos mozgás. Kodály Zoltán erre így világít rá egyik írásában: „A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást...A zene és a testmozgás szerves kapcsolata: az énekes játék a szabad ég alatt – ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsődrendű kulturális és nemzeti érdek. Aki nem játszott gyermekkorában a játékokat, annyival is kevésbé magyar.”¹

Harminc éves pedagógiai munkám során mindig fontos tényezőnek tartottam az óvodai zenei nevelésben a hallási érzékelés, a ritmikai- és mozgásfejlesztés lehetséges tevékenységeit. Az elmúlt években folyamatosan nyomon követtem több óvodás korú gyermekcsoportot vezető óvó- és táncpedagógus munkáját. A foglalkozások részletes elemzéseit, a tanítványokkal történt közös megbeszélések, értékelések számos tapasztalattal, tanulással bővítették ismereteimet. Évek óta kutatom és gyűjtöm a különböző játékokat, amelyek a ritmikus mozgásokat adaptálják, valamint az egyes tájegységek mondókáit, népi játékeit.

A doktori értekezés saját kultúránk egy kicsi, de gyermekeink szempontjából egyik jelentős szegmensére, a 3-7 korosztály zenei nevelésére – a hozzá kapcsolódó ritmus- és mozgásfejlesztésre –, s ennek személyiségfejlődésükben betöltött szerepére fókuszál.

Magyarország óvodai zenei nevelése Kodály Zoltán koncepcióján és Forrai Katalin módszertani útmutatásán alapszik, ez zenei nevelésünk nélkülözhetetlen alapja és segítője. A módszer alapvetően a népi kultúra értékeit alkalmazza a gyermekek zenei készségeinek, képességeinek fejlesztésére. Célja a zenei anyanyelv és a hozzá kötődő manuális és tudatalatti tartalmak megismertetése. Ezért a kultúraátadás szempontjából ez az időszak alapozó jellegű, s az esztétikai nevelés területén integratív szerepet tölt be.

A témakör részletes elemzéséhez és a releváns tényezők felkutatásához a disszertációban bemutatjuk, hogy a múlt értékeinek megőrzése és élő továbbvitele lehet csak a cél a meglazult közösségi gyökerek ellensúlyozására. A hagyománnyal rendelkező közösségeknek ugyanis nemcsak a teherbíró képessége nő, hanem biztonságérzete, a világba

¹ Kodály, 1982. 62-63. p.

vetett bizalma folytán a megújulásra való képessége is. A jelenlegi átmeneti időszakban – amikor egyre gyakoribb és intenzívebb a kultúrák találkozása mellett azok ütközése is a fokozott globalizációs folyamatok miatt, s ez értékzavart, identitásválságot idézhet elő –, a hagyomány segíthet megláttatni a közös pontokat és a megőrzendő, maradandó értékeket.

Ahhoz, hogy a népi hagyomány értékei beépüljenek a mai és a jövőbeni kultúrába, feladatának és a benne rejlő lehetőségeknek megfelelően áthassa az emberek mindennapi életét, a hagyományos rendszerek felbomlása után át kellett értékelnünk a hagyomány jelenségeit. Ezért van szükség a hagyományörző és teremtő kezdeményezésekre, amelyek célja egyrészt a régi hagyományok továbbvitele, egyben új tartalommal való megtöltése, s ezáltal életre keltése. Bizonyos szempontból tehát egyrészt a hagyomány újraértelmezésére van szükség, a mai megváltozott körülmények, a változó külső és belső értékek nyomán. Másrészt pedig új hagyományok kialakítására, a közösségek mára eltűnőben lévő funkcióinak pótlására.

*„Mindig azt hirdetem, hogy nemcsak a népdalt, minden magyar hagyományt napfényre kell hozni, amiben élet van, mert az mind új életet szülhet. Írott, íratlan hagyomány egymást világosítja, magyarázza, egyik a másik nélkül érthetetlen. Egyoldalúságba süllyed, elakad, aki csak egyikre korlátozza magát. Haladó hagyomány, élő hagyomány.”*² –írja Kodály Zoltán.

Ez természetesen a nevelés-oktatás területén is fokozott kihívást jelent. Oly módon kell értéket nyújtanunk a világgal és önmagával ismerkedő gyermeknek, hogy szemléletében az óvodában megalapozódjon és később kialakuljon az önálló értékrendszer. *„A nevelés elsősorban azzal járulhat hozzá a gyermek fejlődéséhez, ha a tehetségének legmegfelelőbb pályára segíti, ahol elégedett lehet, és sokat nyújthat.”* – fogalmazta meg írásában Howard Gardner, a Harvard University pedagógiaprofesszora.³

Mindig figyelembe kell vennünk, hogy az óvodás gyermekek fejlődő személyiségek, ezért személyiségjegyeik életkoronként változóak. Egyszeri és megismételhetetlen csodái a természetnek, egyéni adottságokkal, képességekkel, szükségletekkel, jellemvonásokkal és viselkedés módokkal. Sokat játszva fejlődnek legjobban, s ehhez szeretetre, biztonságra, szabadságra van szükségük. Jellemző sajátosságuk, hogy érzelem-vezéreltek, érzelem-motiváltak, ösztönösek, őszinték, előítélet nélküliek, képzeletük szárnyaló. Amit a gyermek

² Kodály Zoltán 1941. március 30 – április 5-i naptár háttára jegyezte fel e mondatát. Kodály, 1993. 83.p.

³ Gardner, 1993. 25.p

nem tud a világból, azt a részt képzeletével, színes fantáziájával tölti ki, úgy ahogy a természeti népek, vagy a hagyományos kultúrák tagjai.⁴

Az óvodai nevelésbe a magyar népi kultúra sok ágát integrálhatjuk. A gyermekkor kezdeti szakaszától hasznát vesszük annak a sokrétű tudásnak, ami századokon át csiszolódott, s öröklődött. A népköltészet megjelenik a mesés-verses foglalkozásokon, a népi játékok sokasága a zenei nevelésben, a népi kismesterségek a természetes anyagokkal való tevékenység közben a vizuális nevelésen belül, s mozgásfejlesztésnél az alapvető mozgásformákból, lépésekből álló játékfüzérek.

A népi játékok „...művészeti jelentősége a gyermek zenei, táncbeli, költészeti tevékenységének tárháza, mintája és iránymutatója. Megmutatja, mit fogad be, mit tesz magáévá a felnőttekből. Ahogy a gyermek meghallotta és magáévá tette minden korszak új dallamát, amellet rendíthetetlenül őrizve az ősi hagyományt. Minden ország kutatója egyetért abban, hogy a gyermekhagyomány őrzi a legrégebbi elemeit a néphagyománynak.(Lásd Viski, Magyarország Néprajza, Ortutay, Gomme)”⁵

Jelen disszertáció központi témája, hogy megvizsgálja és bebizonyítsa, miként lehetséges, hogy a népi játékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások adaptálása az egyik legkomplexebb fejlesztőerő a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében.

⁴ Tarjáné, 2006. 8.p

⁵ Kodály, 1993. 220.p.

2. A hagyományátadás és a népi kultúra szerepe a 3-7 éves gyermekek nevelésében

2.1. Tradíció és modernitás

Az élet minden területén fokozott kihívást jelent Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása, így a nevelés-oktatás terén is. Egyre többet lehet hallani e vonatkozásban a multikulturális kifejezést, ami elsősorban azt sugallja, hogy minden Európai Unió polgárának feladata a többkultúrájú Európa megismerése, elfogadása. Pár évtizede még az ember iskolában szerzett tudása jól szolgált élete végéig. Mai állandóan változó világunkban felértékelődik az alkotógondolkodás és a kreativitás. Az UNESCO Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése⁶ megállapítja: „a kreativitásnak olyan környezetre van szüksége, amely ösztönzi az önkifejezést, feltárást. Ösztönözni kell azokat az oktatási programokat, amelyek lehetővé teszik a kulturális hagyományok és az új technológiák közötti fantáziadús kölcsönhatást és tovább kell fejleszteni a kreatív oktatási kezdeményezéseket elősegítő programokat.”⁷ Új gondolkodásmódokat, cselekvésmódokat, a társadalmi önszerveződés új módjait kell elsajátítani az emberiségnek, röviden új módon kell élnie. A jelentés egyik legfontosabb kérdésnek tartja a jövő szempontjából, hogy hogyan lehet a hagyományos kultúra értékes elemeit ötvözni a modernizációval. Hiszen legfontosabb feladatunk kulturális hagyományaink ápolása mellett más kultúrák megismerése és tiszteletben tartása, valamint az újjító, alkotó gondolkodás tudatos fejlesztése.

Valószínű, hogy nem létezett még olyan kor, amelyben az emberek a jelent ne, mint a hagyományok eltűnésének, eljelentéktelenedésének korszakát élték volna meg. Már az ókori Egyiptomban is így volt ez, hiszen Ptah-hotep vezír intelmeiben⁸ – egyebek mellett – a régi hagyományok eltűnését sajnálja: „...*régen mennyivel jobb volt, hagyományaink múlnak, bezzeg a parasztnál olyan bölcsesség volt, mint a smaragd, ahhoz kellene visszatérni...*” – írja máig érezhető fájdalommal, mert a hagyományvesztés fájdalma örök. Az ember lelki konzisztenciája, beállítódása olyan, hogy fogódzót keresve a világban való eligazodáshoz, azt természetesen a múltban, az ismertben találja meg és nem a jövőben. Vagyis a múlt nem olyan dolog, amit folyamatosan magunk mögött hagyunk, nem mögöttünk van, hanem előttünk, mivel azt látjuk. Éppenséggel a jövő van a láthatatlanban, ismeretlen tartományban.

⁶ (www.unesco.hu/index.php?type=node&id=119 Fenntartható Fejlődés Csúcskonferencia. Johannesburg, 2002. augusztus 26–szeptember 4.)

⁷ Kreatív sokszínűség, 1996.

⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Ptahhotep_intelmei

Az emberek egykor beleszülettek a hagyományba, az elődök felhalmozott, megőrzött és megbecsült tudásában összegződő tapasztalatát évezredek keresztül szájról szájra, vagy éppen mozdulatról mozdulatra a szűk közösségekben adták át. Mai világunkban nem a múlt feltámasztása, a változatlanságra való törekvés a cél, hanem a múltból áthozni a mába és megőrizve továbbvinni a jövőbe azt, ami mint évezredes tapasztalat segíthet a természethez és embertársakhoz való mélyebb, természetesebb, igazabb viszony kialakításában, a teljesebb élet megteremtésében. Napjainkban a régi szokások megtartása a kulturális örökség ápolását jelenti. A beszükkült, pénz és siker által orientált világban a több évszázados, évezredes hagyomány a mindennapi életet teszi szebbé, érdekesebbé, gazdagabbá. A társadalmi háttér megváltozásával a régi népszokásokból keveset közvetít a család, ezért hárul nagyon fontos feladat az óvodákra, iskolákra, egyéb intézményekre, hogy a gyorsan változó világunkban a hagyomány értékeiről ne felejtkezzünk meg.

„Az emberiség története során felhalmozódott szellemi kulturális javak ismeretéről nem mondhatunk le. Ezek biztosítják napjainkban is az ember testi és szellemi erőinek kibontakozását, az emberi társadalom további fejlődését. A békésebb, humanisztikusabb élet elérésében jelentős szerepe van a művészeteknek a technika korában is.”⁹

2.2. Az esztétikai nevelés jelentősége az óvodai nevelésben

A kisgyermek tanítására, nevelésére a művészetek különösen alkalmasak, hiszen a gyermek érzelmi lény, s a világot az érzelmek felől közelíti meg.

„A gyermek figyelmét az olyan történet köti le legjobban, amelyik szórakoztatja és felkelti a kíváncsiságát. De életét csak akkor gazdagítja, ha mozgásba hozza képzeletét, ha fejleszti intellektusát, ha eligazítja érzelmeiben, ha megbékíti félelmeivel és vágyaival, ha elismeri nehézségeit, és ugyanakkor megoldásokat is javasol kínzó problémáira. Röviden: ha egyszerre reagál személyiségének minden megnyilvánulására.(...)Egyben erősítve(...)bizalmát önmagában és jövőjében.”¹⁰

⁹ Dankó, 2004. 16. p.

¹⁰ Bettelheim, 2000. 10. p.

Az óvodás korú gyermek ismeretszerzésének, így esztétikai élményszerzésének is alapja a játéktevékenység, tapasztalat, öröm egysége és egymásra hatása. Az esztétikai nevelésben döntő jelentőségű az állandó önkifejezés biztosítása, s ezen közben olyan alapkészségek fejlődnek, amelyek a kommunikációhoz, befogadáshoz, alkotáshoz, elemzéshez, értékeléshez szükségesek.

Az óvodás gyermek világához igen közel áll a hagyomány: a népi kultúra letisztult, kikristályosodott alkotásai, mivel érzelem és képzelet gazdagságuk, szinkretikus látásmódjuk miatt nagyon fontos, hogy örömet éljenek át az esztétikai neveléshez kötődő tevékenységek során. Nem az a lényeg, hogy hány mesét, verset, mondókát, dalt tud megjegyezni a gyermek, hanem az, hogy szeresse a meséket, verseket, szeressen énekelni, táncolni, bábozni, rajzolni, festeni, stb. Nyíljon meg a szépség, a harmónia, kulturális értékeink és nemzeti hagyományaink iránt. A nevelés sikeressége nagymértékben függ a szülői ház kulturális színvonalától, mintájától és motiváló erejétől, az óvodai környezet példájától, a gyermeket nevelő felnőttek kulturáltságától, pozitív mintájától és a közvetíteni kívánt értékek tisztaságától.

Az esztétika központi tárgya és közvetítője az anyanyelv és a kommunikáció, ezért ezeknek minden formáját - nyelvi, metakommunikációs, zenei, vizuális, mozgásos - kiemelten fejleszteni kell. Az óvodás gyermek esztétikai fogékonyságának, hajlamainak kibontása, képességeinek fejlesztése is az esztétikai nevelés feladata. Meg kell teremteni azokat a feltételeket, melyekben a gyermekek tapasztalatokat szerezhetnek alkotóként és befogadóként egyaránt, s minél több idő -, tér-, mozgás-, hang-, tapintás- és színélményük legyen tevékenységük során. Mivel az óvodai nevelésnek értékközvetítő funkciója van, silány művészeti produktumot, igénytelen zenét nem közvetíthetünk gyermekeink felé.

Megfelelő hangsúlyt kell kapnia az életkori sajátosságok mellett az egyéni adottságoknak is, hiszen a pszichikus képességek egyenetlen fejlődése miatt egy korosztályon belül, több évnyi szintbeli különbség lehet. Mivel más-más képességekkel, hajlamokkal, érdeklődéssel és motiváltsággal rendelkeznek a gyermekek, hatékonyabb a személyes kötődést lehetővé tevő egyéni és mikrocsoportokra szabott módszereket alkalmazni. Az a pedagógusi attitűd, amely figyel a gyermekek egyéniségére, egyéni fejlettségére, fejlődési ütemére, testi-lelki állapotára, érdeklődésére, feltételezi a pedagógus felkészültségét, tudatosságát, tervszerűségét, hitelességét, kreativitását.

Az óvoda esztétikai-művészeti nevelésének egyik legpreferáltabb eszköze népi játékaink sokasága, melynek esztétikai érzelmeket fejlesztő sajátossága, emberformáló ereje vitathatatlan. Természetesen a zenei tevékenység esztétikai hatásai csak más művészeti ágak

ilyen irányú nevelő erejével érvényesülnek igazán. (irodalmi-, vizuális nevelés) Az óvodás korú, 3-7 éves gyermekek előtt – a különböző művészeti területek komplex esztétikai hatásai mellett – népdalaink, népi játékainkhoz kapcsolódó egyéb zenei tevékenységek tárják fel az élet szépségét, derűjét, a holnap, a jövő elé tekintő optimista szemléletet, biztosítva számukra a vidámságot, a tréfát, a humort, az örömteli játékot és egyben a mindenki által átélhető esztétikai élményt.

2.3. Az esztétikai nevelés műveltségi tartalmai

A népi kultúra értékei évszázadok alatt csiszolódtak ki. A pedagógus feladata ezen értékek megismerése, megértése és továbbadása, s ez szerteágazó, egymásra épülő és egymással komplex módon összefüggő tevékenységrendszerek folyamatában valósul meg.

A 3-7 éves korosztálynál a népi kultúra és hagyomány átadás legfőbb célja szellemi örökségünk alapjainak az átadása, a személyiség teljes kibontakoztatása, a nemzeti érzés első építő köveinek lerakása, a műveltség megalapozása a hagyományos kultúra területéhez tartozó tevékenységek és játékok közben.

Meggyőződésem, hogy nem tanítani, hanem „élni” kell a népi hagyományt. A népi kultúra kincseit a modellnyújtó pedagógus saját példájával, tevékenység közben adja át. A természet rendje, az évszakok változásai, az ezzel kapcsolatos mindennapi hagyományok, a kisgyermek számára felfogható, átélhető jeles napok és ünnepek adják a keretét a nevelő munkának.¹¹

A program jellegétől függetlenül a néphagyomány bizonyos elemeinek minden óvodában helye van. Közvetítése, ápolása mást jelent a saját hagyományokkal rendelkező vidékeken, mint a „globalizált” nagyvárosokban. Mások a feltételek ott, ahol lehetőség van képzett szakembereket (hangszeres népzeneészeket, táncpedagógust) meghívni az óvodába, mint ahol az óvodapedagógusok látnak el minden feladatot. Nagyon felelősségteljes feladat ez, mert viszonylag fiatal műveltségi terület a néphagyomány oktatása, amelynek nincs is még kialakult, egységes módszertana.

A komplex esztétikai nevelés mozgáscentrikus. Kiemeli a gyermek mozgásfejlesztését, összekötve az irodalmi-, a zenei- és a vizuális nevelés ágával. Leghatásosabb eszköz e területen:

¹¹ Tarjáné, 2006. 11. p.

➤ Az **irodalmi nevelést** segítő tevékenységek: a mondókák, a mese, a vers, a bábjáték és a drámapedagógiai eszközök alkalmazása. Az irodalmi nevelésünk műveltségi tartalmai a népköltészetre és a népmesékre alapozódnak. Hatására fejlődik a gyermekek anyanyelvi fejlettségi szintje, kommunikációs képessége, önkifejezése. A magyar népi játékok, mondókák hozzásegítik a gyermekeket a mondatszerkesztés alapvető törvényszerűségének ösztönös felfedezéséhez és szabályainak elsajátításához. Az örömmel mondogatott mondókák, versek a sok ismétlés folyamán bevésszük emlékezetünkbe. *„A népköltészet gyöngyszemei, a népmesék katartikus érzelmeket kiváltó műfajainak változatai, a műköltészeti alkotások művészi értékei alapvetőek a gyermek esztétikai érzelmeinek formálásában. Segítségükkel az óvodai művészeti – irodalmi nevelés során a szépséget felismerő, kereső, értékelő embert, a jövő olvasóját, színház-, múzeumlátogatóját indítjuk útjára. A gyermekkorban átélt művészi élmény együttesek teszik majd képessé arra, hogy nyitottá váljon saját és mások érzései, gondolatai iránt, ugyanakkor ezek alapozzák meg hazaszeretetét és fogékonyságát az emberiséget felemelő, humanisztikus eszmékre.”*¹²

➤ A **zenei nevelést** segítő tevékenységek, műveltségi tartalmak: az ének-zene, a népi játék és a tánc. Ha minden nap szól az ének, a zene az óvodában, a gyermekek szívesen, örömmel vesznek részt a zenével kapcsolatos tevékenységekben, s így érzik meg a mondókázás, éneklés, muzsikálás, táncolás örömét.

*„A ritmus figyelmet, koncentrációt, határozottságot, beidegző képességet fejleszt. A dallam az érzés világát nyitja meg. Az erőfokok változása, a hangszín: hallószervünk élesítője. Az ének végül oly sokoldalú testi működés, hogy testnevelő hatása is felmérhetetlen...”*¹³

A gyermekek az ölbéli játékok, a mondókázás, az énekes játékok játékaiban közben esztétikai élményt kapnak. Fejlődik hallásuk, ritmusérzékük, megismerkednek a zenei tevékenységekhez kapcsolható mozgásformákkal, s megalapozódik mozgás anyanyelvük is. *„Legyen a táncban is a beszédhez hasonló alapszókincsük, tudjanak néhány figurát és azokból tetszésük szerint, pillanatnyi alkotókedvük szerint építkezzenek!”*¹⁴ Ha rendszeresen készítene és megszólaltatna egyszerű, főleg ritmus hangszereket, sok zenét hallgatnak, elsősorban élő zene és éneklés formájában, így kialakul, formálódik zenei ízlésük is.

¹² Dankó, 2004. 11. p.

¹³ Kodály, 1958. 8. p.

¹⁴ Foltin, 1996. 4. o

„A muzsika megszerettetése révén – mondókák, gyermekjátékok dalok mozaikköveivel – a zenei anyanyelv alapjait rakjuk le, erre épülhet aztán a zenei világnyelv, a zenei műveltség építménye...”¹⁵

- A **vizuális nevelést** segítő tevékenységek, műveltségi tartalmak: a rajzolás, festés, mintázás, kézimunka. Az óvodás gyermek nagymozgásainak megfelelő vezéreltsége, összehangoltsága erősen összefügg a mikromozgások megfelelő fejlettségével, így ez erősen befolyásolja a vizuális tevékenység fejlettségi szintjét. E tevékenységet látásos vezéreltsége, mozgás jellege, kommunikációs formája miatt érdemes a zenei-, táncos-drámajátékos-, bábos tevékenységgel összekapcsolni, komplexen megközelíteni. Az ember és a természet kapcsolata erős, – ez a népi kultúrára jellemző sajátosság, – s ez adja a nép tárgyi világában az anyag és a szerkezet kikristályosodott egységét. *„A népi kultúrában a díszítés egyfajta jelbeszéd, jelentése van, jelrendszert hordoz, mely megjeleníti az adott kultúra világvépiét, hiedelmeit, kollektív tudatát. A tárgyak természetes anyagból vannak, forma- és arányrendszerük tökéletes, használhatóak, olcsó az előállításuk, kézbe illők, funkcionálisak... Ezért a természetes anyagokkal való tevékenység, tapasztalat, népi kismesterségek megismertetése az óvodás korú gyermekekkel alapvető fontosságú az igényes vizuális nevelésben.”¹⁶*

A művészeti ágak sajátosságai segítségével alakul, formálódik a gyermeki személyiség, valamint nagymértékben fejlődik a kommunikációs készség. Az óvodáskorú gyermek az irodalmi, zenei, vizuális és a hozzájuk kapcsolódó mozgásos tevékenységek során érzelmi, ismeri meg a magyar nyelv gazdagságát, szépségét, kifejező erejét.

A magyar nép hagyományaiból azt kell kiemelnünk, melyek a gyermekekhez közel hozhatók, ilyenek a hagyományos ünnepeink, úgymint a karácsony, a farsang, a húsvét, a nemzeti ünnepeink – mint a nemzeti identitás formálásának lehetősége –, s a saját életünkben lévő ünnepeink. Az óvodai élet ezek köré szerveződik, s az alkalomnak megfelelő mondóka, mese, vers, népzene, énekes játék és tánc tartalmat ad ünnepeinknek. *„Így egységbe forr a társadalmi és természeti környezet, mert már óvodás korban ez a két színtér veszi körül gyermekeinket, ebbe nőnek bele, hagyományozódik rájuk és hagyományozzák a következő óvodás generációra.”¹⁷*

¹⁵ László, 1986. 194. p.

¹⁶ Tarjáné, 2006. 13. o

¹⁷ Vargáné, 2006. 16. o

2.4. Az óvodai nevelést meghatározó dokumentumok

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon az alábbi alapidokumentumok születtek az óvodai munka irányításában:

- **Az Óvodai Nevelés Programja (1971)**

Egységesítette az óvodák életét, kötött időkeretben, s didaktikus elvárásokat fogalmazott meg.

- **Az Óvodai Nevelés Programja (1989)**

Meghatározta a fejlesztés tartalmát korcsoportonként, részletezte a fejlődés jellemzőit, behatárolta a kötött és kötetlen foglalkozások időkereteit.

- **Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja (1996)**

Nagy szabadságot biztosít az óvodáknak a tevékenység szervezésében és az anyag megválasztásában is. Elismeri, és feltételezi az óvodapedagógus szakmai tudását, kreativitását, valamint erősíteni kívánja a hazai nevelési hagyományokat.

Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja (ÓNOAP) 1996-ban megteremtette a differenciált óvodai nevelés törvényi alapját, így az óvodai intézmények – a módszertani szabadság jegyében – saját nevelési programokat dolgozhattak ki, melyekben központi szerepet kap a gyermekközpontúbb életszervezés, az egyénre szabott nevelés, differenciált tanulási rendszer kialakítása, s így az óvodák megteremthették önálló arculatukat. Ezt ki is próbálhatta minden óvodai közösség az 1999-től összeállított helyi nevelési programokban. Ekkortól eltűnnek a zenei nevelés általános fogódzói is és a sajátos és/vagy helyi igényeket kell realizálni. A pedagógusoknak már nem központilag meghatározott értékeket kell közvetíteniük a gyermekek számára, hanem egy új kihívásnak kell megfelelniük. Mindig az adott gyermekeknek megfelelő nevelőmunka kiválasztása, megvalósítása a feladatuk. Ez kellő alaposágot, hozzáértést igényel, hiszen minél nagyobb a szabadság, annál nagyobb a felelősség is.

Az óvodai helyi nevelési programok bevezetésével új szervezeti kultúra feltételei teremődtek meg, melynek nyomán a nevelő közösségek elkötelezték magukat egy közös cél érdekében, s a kiválasztott értékek eléréséért összehangoltan igyekeznek dolgozni, tevékenykedni. Cél a minőség, mely a közvetlen és közvetett partnerek segítségével, a gyermekek ismeretében és a feltételek függvényében valósítható meg. A helyi nevelési célok

kiválasztása a társadalmi és helyi szükségletekre, igényekre épített érték kiválasztást jelenti. Számos lényegi változást mutatnak az új óvodai programok: nevelésközpontú elveik megtartása mellett sajátos nevelési elképzelések valósíthatók meg, különös tekintettel az életkori és egyéni sajátosságokra, az egyéni fejlesztések fokozott figyelembevételével.

2.5. Az óvodai zenei nevelést meghatározó kodályi elvek

A **Kodály koncepcióra** épül ma a magyar zenei nevelés. Azért beszélünk koncepcióról és nem módszerről, mert Kodály Zoltán nem dolgozott ki módszertant, hanem kialakított egy átfogó zenepedagógiai felfogást az egész magyar zenei nevelésről. Ő volt az első, aki ráébredt az akkori magyar zenei nevelés alacsony színvonalára. Koncepciójának lényege, hogy a gyermek az óvodától kezdve naponta találkozzon a zenével, hiszen a napi éneklés ugyanolyan fontos a léleknek, mint a torna a testnek.

Célja az volt, hogy a gyermekek felnőve zeneszeretők, zeneértők is legyenek. Meggyőződése volt, hogy mindennek érdekében tömegeket kell megmozgatni, aminek a legjobb módja a karéneklés. Ennek érdekében rengeteg kórusművet írt a kisiskolás korosztály számára játék- és gyermekdalokra, amikből ebben az időben erős hiány volt. Koncepciója szerint a zene az embernevelés nélkülözhetetlen eszköze. S erre a legcélravezetőbb a vokális alapú zenei nevelés. Nem győzte hangsúlyozni, hogy a zenetanítás eszköze mindig az értékes zene kell, hogy legyen. Kiindulási alapja az egyszólamú népi gyermekdal, illetve a viszonylag egyszerű népdal volt, ami meglátása szerint áttekinthető formában a legmagasabb esztétikum.

Fontosnak tartotta, hogy az oktatásban adaptált dalok magyar nyelven szóljanak. A jól összeállított dalanyag sugallja a metodikai lépéseket, de emellett szükséges a zenei írás-olvasás alapszintű megtanítása és a belső hallás fejlesztése, az „értő zene” megközelítése. Célként tűzte ki a zenei nevelésben a magyar zenekultúra fejlesztését és fenntartását. Legfontosabb eszközei a zenei írás-olvasás általánossá tétele, a zenei szemlélet öntudatra ébresztése és a világirodalom kiemelkedő alkotásainak közkinccsé tétele. Kodály szerint „A zene föltétlen szükséges az ember fejlődéséhez, a nevelés lényeges része.”¹⁸ S ezt a nevelést már óvodás korban el kell kezdeni. Munkatársai, tanítványai egy-egy konkrét zenei területnek dolgozták ki a módszertanát.

¹⁸ Kodály, 1982. 112. p.

Az óvodai zenei nevelés módszertanának kidolgozása **Forrai Katalin** zenepedagógus nevéhez fűződik.¹⁹ Az óvodai zenehallgatási anyagot pedig **Törzsök Béla** zenepedagógus állította össze.²⁰

Kodály abból az alap gondolatból indult ki, hogy „*Legyen a zene mindenkié.*”²¹ Ez a célkitűzés mai szemmel is egy kulturálisan érzékeny, emberközpontú gondolatot közöl, hiszen mindenki tanulhat zenét, tekintet nélkül arra, hogy milyenek az adottságai, képességei, társadalmi helyzete, vallása, neveltetése, hovatartozása, amatőrnek vagy hivatásos zenésznek készül-e. Ahhoz, hogy a célkitűzés megvalósuljon, az óvodai zenei nevelés vonatkozásában Kodály Zoltán szerint a következő alapelveket kell követni:

- **A zenei nevelést minél korábban el kell kezdeni.**

Gyakran idézik Kodály gondolatát, amit a gyermeknapi beszédében kifejtett, miszerint a zenei nevelésnek az anya születése előtt kilenc hónappal kell kezdődnie. Ha ez a kívánatos feltétel mégsem valósulna meg, akkor „*kezdeni már az óvodában kell, mert ott a gyermek játszva megtanulja azt, amire az elemiben már késő.*”²² S „*amit a gyermek óvodában kap, egyúttal a közléleknek lesz alkotó eleme.*”²³

- **A zenei nevelés énekközpontú legyen.**

Hiszen az éneklés vezet legközvetlenebbül a zene átéléséhez, megértéséhez. Az éneklés teljes élményt ad és fontos, hogy a személyes kontaktus létrejöjjön az éneklők között.

„*Az ének felszabadít, bátorít, gátlásokból, féltékenységből kigyógyít. Koncentrál, alkalmasabbá tesz, figyelemre, fegyelemre szoktat. Egész embert mozgat, nemcsak egy részét...*”, valamint „*...fejleszti a közösségi érzést.*”²⁴

- **Az aktivitás előtérbe helyezése.**

Az óvodai zenei nevelésnek minden erőltetés-, kényszernélkülinek, szabad önkifejezésnek kell lennie. A zenével való közvetlen és természetes kapcsolatot, a mozgáskombinációk gyakorlása elmélyíti, amelyet az irodalmi és vizuális tevékenységgel összekapcsolva, komplexen kell megközelíteni.

¹⁹ Forrai, 2004. 11-107. p.

²⁰ Törzsök, 2003. 7-25. p.

²¹ Kodály, 1982. 7. p.

²² U.a.. 93. o.

²³ Kodály, 1958. 9. p.

²⁴ Kodály, 1982. 304. o.

- **A magyarság tudat alatti elemeinek beültetése, kifejtése.**

A Kodály koncepció értelmében az óvodai zenei nevelés anyaga a nemzeti hagyományokból kell, hogy kiinduljon, hiszen minden cseperedő gyermeknek fontos, hogy először saját népének kulturális örökségét sajátítsa el „...előbb önmagunkat ismerjük meg, hogy el ne tévedjünk a világ rengetegében” – írja Kodály 1929-ben. S az óvodai zenei nevelésben a nemzeti vonások legjobb megalapozója a néphagyomány, melynek mondókáiból, népi játékaiból és a népdalokból máig érvényes dolgokat tanulhatnak meg a gyermekek.

- **A zene- és testmozgás szerves kapcsolata.**

„Az énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek.”²⁵

Sok gyermek még a mai világunkban sem jut hozzá, hogy természetes zeneösztönét idejében foglalkoztassa. *„Ez pedig fejlesztés híján eltompul, s az emberek többsége zenétlenül megy végig az életen, s még jó, ha nem is sejtí, mit vesztett. De többnyire ráeszmél, mikor már késő. Innen sok felnőtt reménytelen és groteszk zenetanulása vagy kesergése fiatal kora mulasztásán.”* – írja Kassai Vidor emlékezéseiben.²⁶ Ennek okát oktatási rendszerünk bizonyos hiányosságaiban kereshetjük. De ennek elemzése nem célja a dolgozatnak, s egy másik tanulmány témája lehetne az ezek közti összefüggések vizsgálata.

Létrejött tehát egy nagy módszertani szabadságot felkínáló és a változtatás lehetőségét biztosító óvodai dokumentum, s a kodályi gondolatokat őrző nevelési rendszer, ami nyitott a multikulturális szemlélet elfogadására. Ez a kettősség indukálta a változás kezdeményezését. A tradíció mellett egyre többen gondoltak a modernizációra is, hisz a ma óvodásai már kizárólag a XXI. század emberei.

²⁵ Kodály, 1982. 62-63. o.

²⁶ Kassai, 1940. 345. 1.p

2.6. A hagyományátadás adaptációja az intézményes óvodai nevelés keretein belül

Az óvodai zenei nevelés elsődleges célja, hogy a gyermekek koruknak megfelelő magyar zenei hagyományokra épülő, minőségi zenével találkozzanak és ez érzelmileg is mélyen érintse meg őket.

„A legtöbb hagyományos gyermekjáték nagyon is sokat tud a zene misztikájáról, s mint az újabb kutatások jelzik, a szellemi létezés misztikájáról, szimbolikájáról is.”²⁷

Ezen az úton történik meg a fejlődés csodája: a zenei hangulatokon, érzelmeken át idővel eljut a gyermek a zene intellektuális megközelítéséig, de csak akkor, ha minden zenei képességfejlesztő játék tartalmas, változatos és élményszerű. Ha egy-egy óvodapedagógus közösség eljut a szemléletváltásig, ezt követi a konkrét adaptáció, amelyet kivitelezhet a helyi nevelési programjában.

Az 1990-es években az alábbi óvodai nevelési programok jöttek létre:

1. Waldorf óvodai nevelési program
2. Hétköznapi varázslatok (Óvodai nevelés Freinet elemekkel)
3. Mozgásműveltség fejlesztő óvodai nevelési program
4. Néphagyományőrző óvodai program
5. Óvodai nevelés játékkal, mesével
6. Tevékenységközpontú óvodai nevelési program
7. Óvoda, Iskola és Kultúra Háza (Csempezkovács)
8. Lépésről-lépésre óvodai program
9. Mályva integráló-differenciáló óvodai program
10. Komplex prevenció óvodai program
11. Játék-mozgás-kommunikáció óvodai program
12. Epochális rendszerű óvodai nevelési program
13. Magyarországi Montessori óvodai program
14. Differenciált Óvodai Bánásmód (Dob utcai)

²⁷ Dobszay, 1991. 57. o.

Hazánk óvodáinak nagy részében a zenei nevelés, fejlesztés Kodály Zoltán koncepciója és Forrai Katalin módszertani útmutatásának szellemében történik.

➤ **Forrai Katalin módszertani útmutatásán alapuló óvodai programok**

Az *Óvodai nevelés játékkal, mesével program*²⁸ alapelve, hogy az óvodáskor nyelve nem más, mint a játék és a mese érzéki és szimbolikus jelrendszere. Ezt a mozgás, zene, kép, és szó közösen alkotják, melynek megjelenési formája a játék és a mese.

A *Tevékenységek központú óvodai nevelési program*²⁹ meggyőződése, hogy a tevékenységek által nevelődő gyermek felnőve, aktív részese lesz saját természeti és társadalmi környezetének alakításában. A folyamat feladatrendszerének mindegyikében: a játék és tanulási, a társas és közösségi, a munka és a szabadidős tevékenységekben egyaránt benne van a zenei nevelés.

A *Lépésről lépésre óvodai programban*³⁰ az amerikai individuális nevelés helyi viszonyokra adaptálása a zenében is a tevékenykedtetésre helyezi a hangsúlyt. Szemléletének legfőbb megnyilvánulása az a rendszer, amely egységbe foglalja, integrálja a személyiség fejlődésében meghatározó tevékenységformákat, a játékot, a tanulást és a munkajellegű tevékenységeket.

A *Játék-mozgás-kommunikáció (JMK)*³¹ program szerint a játék a legfőbb személyiségfejlesztő eszköz az óvodás gyermek életében, mert benne minden tanulási tartalom: ismeret, jártasság, készség megjelenik. Eredményeképpen alapozódnak a képességek és alakul a magatartás. Az énekes játékok és a mozgásos játékok szabályjátéknak tekinthetők.

Az *Epochális rendszerű óvodai nevelési programban*³² megszűnik az ismeret- és tapasztalatszerzés mozaikolása, foglalkozásokra szétesése. Az epochákat témakörönként alakítják ki, hozzákapcsolva lehetőség szerint komplexen a zenei- és a mese, vers anyagot, ábrázoló technikát, testnevelést.

A *Komplex prevenció óvodai program*³³ is igen népszerű az óvodák körében, hiszen épít a hazai tradicionális nevelési értékekre, ötvözve azokat a korszerű fejlődés és nevelés-

²⁸ <http://www.oki.hu/tanterv/elso.lap/30000984.htm>

²⁹ U.o.30000985.htm

³⁰ U.o.30000987.htm

³¹ U.o.30000982.htm

³² U.o.30000981.htm

³³ U.o.30000983.htm

lélektani, neurológiai, gyógypedagógiai eredményekkel. Fő feladatának tekinti a 3-7 éves gyermekek életkori és egyéni sajátosságainak, eltérő fejlődési ütemének szem előtt tartását.

Az óvodai nevelés keretén belül – amely programok kiemelten kezelik a hagyományápolást, a zenei- és mozgásfejlesztést – a következő *intézményes adaptációkkal* találkozhatunk:

➤ **Játék és tánc óvodai program**³⁴

E program irányultságát tükrözi a Fővárosi Gyakorló Óvoda és Továbbképző Intézet által kidolgozott „Játék és tánc az óvodában” című szakanyag, melyet Foltin Jolán tánctanpedagógus, koreográfus és Tarjáné Takács Katalin óvodapedagógus állított össze. Amely óvodák ezt választották nevelési programjuknak, ott a játék kiemelt szerepet tölt be. A játékos, táncos mozgás jelen van a népi játékokban, a zenehallgatáshoz kötött mozgásnál improvizáció formájában, a testnevelési és a dramatikus tevékenységekben, a bábozásban, a vizuális nevelés egyes tevékenységi formáiban és a játékokban.

A tevékenységformákat úgy állítják a gyermekek fejlesztésének a szolgálatába, hogy azt felszabadultan, örömteli érzésekkel éljék meg. A másik kiemelt terület a zenei nevelés, ezen belül a hallásfejlesztés, a ritmikai képzés, a hangképzés és a beszédművelés. A zenei tevékenységek egyik leghatékonyabb formájának a mozgást és a táncot tartja a program. Az énekes játékokat globálisan tanítják dallam, szöveg, mozgás és játék együttesében. Célja a beszélt nyelv fejlesztésén túl a zenei és mozgásanyanyelv megalapozása.

➤ **Hagyományőrző óvodai programok**³⁵

A hagyományőrzést, a népi kultúra átadását, megalapozását tekintik kiemelt feladatuknak e programot választó óvodák. Az óvodapedagógus elsődleges feladata, hogy:

- építse be a 3-7 éves gyermekek nevelésébe mindazon értékeket, amelyeket a környezet megőrzött vagy a folklór az óvodások számára megőrzésre méltónak tart,
- teremtsen meg azt a miliőt, amelyben az óvodába lépés első pillanatától a nevelés szerves részeként van jelen a hagyományápolás, így a modern világgal ötvöződve

³⁴ Dummel, 2006. 40. p.

³⁵ <http://www.oki.hu/tanterv/elso.lap/30000994.htm>

tovább él népünk kulturális gyökere, s a mai gyermekek is megismerhetik szépségét és értékét.

E program olyan pedagógust kíván, aki ragaszkodik népünk múltjához, képes avval azonosulni, valamint ismeri a népszokások eredetét, hiedelemvilágát és jelképeit. Jártas a kézművességben, számos népi játékot, népmesét, népdalt ismer. Fontos célkitűzés, hogy lakóhelyének hagyománya szerint tervezze meg feladatát, hiszen a hagyományörzés úgy marad fenn, ha az szájról szájra hagyományozódik.

➤ Néptáncgyűttesek utánpótlás- és művészeti iskolák előkészítő csoportjai

A hagyományápoló, a zenei- és mozgásfejlesztő nevelő munkában fontos szerepe van az amatőr táncgyűttesek utánpótlás- és a művészeti iskolák előkészítő csoportjainak is. Azoknál az együtteseknél, művészeti alapfokú intézményeknél, ahol már van óvodai korosztály is, a foglalkozások alapja a népi játék. Minden típusból válogatva (eszközös, mozgásos, párvalasztó, szellemi játékok, mondókák, kiszámolók) ismertetik meg a gyermekekkel népi játékainkat. Ezek még nem táncok, de énekes változataikkal, egyszerű csoportos mozgásaikkal előzményei a néptáncnak. E csoportoknak az elsődleges célja, hogy a népi játékok (1. *énekes-táncos gyermekjátékok*, 2. *népi sportjátékok*) élményén keresztül fejlesszék a gyermekek mozgáskészségét, tudatosan erősítsék a közösségi érzést, s az élményszerzés és a játékra nevelés mellett megalapozzák a táncos kifejezési formákat (szép, egyenletes járás, futás, egyes-kettes csárdás, szökellő, galopp, sarkazó, szökdelés páros lábon, stb.). Mindezek elősegítik az egyensúly-, a ritmus- és térérzék fejlődését, a mozgáskoordináció tökéletesedését.

Az alapfokú művészetoktatás óvodáskorú előképző csoportjainak népi játékanyaga.³⁶

1. *Eredeti énekes-táncos játékok:*

- Altatók Pl. Csicsíja babája...,Beli beli, kucu beli...
- Kiolvasók Pl. Mese, mese, mátka..., Kiugrott a gombóc...
- Szerepjátósók Pl. Lipem-lopom a szőlőt..., A csengeri piacon...
- Fogócska Pl. Ha én cica..., Tüzet viszek...

³⁶ Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja.

- Párválasztó Pl. Hajlik a meggyfa..., Elvesztettem zsebkendőmet...
- Fogó-gyapodó Pl. Itt ül egy kis kosárban..., Járok egyedül...
- Vonulós-kapuzós Pl. Mért küldött az..., Új a csizmám...

2. Népi sportjátékok, amelyek elsődlegesen a jellembeli tulajdonságok fejlesztésére alkalmasak (ügyesség, bátorság, önuralom, önzetlenség, gyors felfogóképesség, versenyszellem).

- Küzdő Pl. Adj király katonát...
- Nemzetes Pl. Lukrafürtüsz
- Fogó Pl. fekete-fehér, fészekfogó, Itt a kettő...
- Pásztorjátékok Pl. csülkőzés, kanászozás,
- Tréfás versengések Pl. bakugrás, sőtörés,

A népi játékok alkalmazásánál mindig figyelembe kell venni a gyermekek nemét, korát, érdeklődési körét, s a helyet, ahol a játékokat tanítják.

3. A hazai általános nevelési módszertől eltérő magyar óvodai irányzatok

Hazánkban az általános nevelési módszertől eltérő irányzatot alkalmazó óvodákkal is találkozhatunk. A legtöbb ilyen intézmény alapítványi vagy magánóvoda formájában működik. Ez gyakran jelentős anyagi hozzájárulással jár, mégis sokan vállalják. A csoportok kisebb létszámúak, az eszközök általában jó minőségű természetes alapanyagból vannak, az intézmény épülete és környezete pedig legtöbbször jobb állapotban van, mint az önkormányzati óvodáké.

A dolgozat az alábbiakban a Magyarországon elterjedt alternatív óvodai irányzatokról nyújt rövid ismertetést, hiszen e módszereket adaptáló óvodák a zenei nevelés területén a kodályi gondolatokban megfogalmazott, saját néphagyományunk népi játékaival, mondókáival, népdalaival helyezi a hangsúlyt. A teljesség igénye nélkül a következő koncepciót tartalmazzák e pedagógiák.³⁷

3.1. Maria Montessori

A „Montessori-módszer” Maria Montessori nevéhez fűződik, aki 90 évvel ezelőtt nyitotta meg első intézményét Rómában. Pár év múlva a módszer már elterjedt Nyugat-Európában és Amerikában is, majd nemsokára ismertté vált minden kontinensen. Rövid visszaeső szakasz után, a 80-as évek végétől újra reneszánszát éli szerte a világon. Ez azzal is magyarázható, hogy a mai világunkban a tudományok gyors fejlődése miatt nem a tudás mennyiségére, hanem a személyiség formálására, a képességek fejlesztésére kell törekedni.

A Montessori pedagógia célja, hogy nyugodt, békés légkörben egymással toleráns, segítőkész, tevékeny gyermekeket neveljenek. Az elsődleges feladatok közé tartozik a gyermek önállóságra nevelése, az összetartozás, az egymásra figyelés, az önfegyelem és felelősségtudat kifejlesztése. A Montessori óvodákban nagy hangsúlyt fektetnek az anyanyelvi, művészeti nevelés, az egészséges életmód, a játék, a mozgásfejlesztés, s a matematikai gondolkodás kialakítására. Nevelési elveik közül kiemelkedik a gyermekbe vetett bizalom, a szépség és szeretet az óvodai életben, valamint a csend ismerete és átélése.

³⁷ Kiss Jenőné 1994.

Montessori a zenei nevelésről sokat írt, részletesen kifejtve annak tartalmát és módszereit. A zenei nevelést három fő területre osztotta: *hallásfejlesztésre*, a *csend megismertetésére* és a *zenei művészet kezdetére* való felkészítésre. A hallásfejlesztés célja, hogy egyre több hangingert különböztessenek meg a gyermekek: pl. csend, emberi beszéd, zajok, zenei hangok. Ezeknek a fejlesztéséhez különféle eszközöket talált ki, így például a fadobozt, a harangsort, stb. A csend érzékeltetésének a célja az elmélyülés, valamint hogy ráérezzenek a gyerekek arra, hogy az apró zörejek máris megtörik a csendet, s a csend eléréséhez teljes nyugalomra van szükség. Harmadik területként a zenei művészet kezdetével foglalkozik, melyről azt írja, hogy „*a zenéhez való affinitást az igazán aktív zenehallgatás alakítja ki*”. A ritmikus mozgást fejlesztő, zenére történő lépésekkel, mozgáskombinációkkal is részletesen foglalkozik.³⁸

3.2. Célestin Freinet

A Freinet irányzat célja az egyéni és megismételhetetlen gyermeki személyiség adottságainak, képességeinek és szükségleteinek szabad kibontakoztatása az egyéni és életkori sajátosságok figyelembevételével.

Célestin Freinet maga is hangsúlyozta, hogy Freinet-módszer nincs, csak Freinet-szellemű pedagógiai gyakorlat. A zene, mint az önkifejezés egyik módja, állandóan jelen van a Freinet-csoportok mindennapjaiban. Sok zenét hallgatnak napközben a gyermekek, elsődlegesen az óvónő énekét és hangszeres játékát. A gyermekekhez ezekben az óvodákban is eljut a mai magyar óvodai zenei nevelés a maga teljességében, elsősorban a dalanyagon, a mondókákon, a népdalokon keresztül. Nagy szerepe van náluk a zenei nevelésben a gyermekek által kitalált fantáziadaloknak, mert ezek a zenei alkotások, improvizációk segítik a gyermeket ahhoz, hogy felfedezze, kifejezze magát zörejek, hangok, ritmusok és dallamok segítségével.

A szabad zenei alkotás és zenehallgatás kapcsolódhat:

- a *szabad szöveghez*, ha a gyermek elmondhatja a zene által keltett érzéseit, a hozzá kapcsolódó kitalált történeteit,
- a *szabadrajzhoz*, ha a gyermek képzeletében megjelenő képeket megalkothatja,
- a *színpadi kifejezéshez*, ha eljátszhatja, elbábozhatja,
- vagy a *szabad mozgáshoz*, ha eltáncolhatja érzéseit, gondolatait, kitalált történeteit.

³⁸ Szőnyi, 1988. 80-84. p.

A különféle Freinet technikák egymással variálhatók, ezáltal felerősítik egymás hatását, s elősegítik a komplex, sokirányú tapasztalatszerzést.

3.3. Waldorf pedagógia (Rudolf Steiner)

Waldorf-óvodának nevezik Rudolf Steiner alapította óvodákat, melynek átható része a zene. Az óvónők sokat énekelnek a mindennapi tevékenységek során. Hangszereik a csoportszoba polcain mindig jelen vannak, melyek a fából és fémből készült metallofon, valamint az 5 húrú hárfa. Megközelítőleg mindig ugyanabban az időpontban verset mondanak, mondókáznak, énekelnek, s gyakorolják az ezekhez tartozó mozgássorokat. A Waldorf zenei nevelést elemezve nem hagyhatjuk figyelmen kívül az euritmiát sem.

Az euritmia Steiner szavaival: „*látható beszéd és látható dallam*”, amely beszédre és zenére történő mozgást jelent. A Waldorf-óvodák dalanyagának nagy része pentaton, így ez a magyar óvónők dalkiválasztását is megkönnyíti.

A három pedagógiáról összegezve elmondhatjuk, hogy mindegyikben jelen van a zene, mint a fejlesztés egyik ága, s mint a fejlődés egyik kifejeződése. Más tartalommal írnak a zene jelentőségéről, de mindháromban megfogalmazódik, hogy a gyermekek életéből nem maradhat ki a zene, s az általa történő fejlesztés, nevelés.

4. Alternatív zenei nevelési irányzatok

Kodály Zoltánnal nagyjából azonos időszakban Európa szerte több zenepedagógus is foglalkozott a zenetanítás struktúrájának és módszertani eszköztárának a megreformálásával. Módszereiket világszerte ismerik és alkalmazzák. A legjelentősebb **külföldi zenei nevelési irányzatok:**

- Emile Jaques Dalcrose
- Carl Orff
- Schinichi Suzuki
- Justine Bayard Ward
- Edgar Willems
- Maurice Martonet

A dolgozat az alábbiakban azon zenei nevelési irányzatokat mutatja be röviden, amelyek egészben vagy részben a vizsgált korosztály zenei fejlesztésével foglalkoznak.

4.1. Emile Jaques Dalcrose

Dalcrose először nem szándékozott önálló művészetet teremteni. Az emberi testből nem muzsikát akart varázsolni, hanem hangszert. Módszerének alapja a hallás, a mozgáskészség anyag, mellyel rendelkeznie kell mindenkinek, aki közel lép a zene vagy a tánc művészetéhez. Dalcrose elsődleges célja az lett, hogy növendékeiben korlátlan hallás-, ritmus- és mozgásátélési képességet alakítson ki.³⁹

Szönyi Erzsébet és Kissné Kenesei Éva gondolatai szerint Dalcrose módszeréből a ritmikus mozgás emelhető ki elsődlegesen. A mozgás funkciója nagyon jól alkalmazható a művészet megszerettetésére, a gyermeki érdeklődés felkeltésére, a zenei folyamat megéreztetésére, megértésére. A testmozgás által érzékenyek lesznek a zenei formákra, megérik a frázis végét, s ezt mozdulatuk irányának változtatásával érzékeltetni is tudják. Ez a játékos tevékenység egy állandó készenlétet és erős koncentrációt igényel. Olyan zenei jelenségek válnak a gyermekek számára mozgással kifejezhetővé, mint a ritmus, ütem, metrum, dinamika, tempó, zenei karakterek, kánon stb.

³⁹ Mozdulatuművészet, 1993. 33. o.

Dalcrose szerint az első lényeges momentum az ösztönös megérzés, azután következik csak az elemzés. A zene megértéséhez a zenei reagálás fizikai fejlesztése a legközvetlenebb módszer. Legismertebb technikája az euritmika, melyben a hallási érzékelés mozgássá való átalakítása nyilvánul meg. A gyermekek megtanulják a legkisebb ritmus-, dallam-, vagy harmóniaváltozást is izommozgásokkal követni.

Az utánczás szerepét nem hangsúlyozza, hiszen módszerének a célja, hogy a gyermek minél korábban legyen képes magát szabadon kifejezni. A Dalcrose módszer természetes része a zenei írás-olvasás is, de a hangsúlyt elsősorban az önkifejező készség fejlesztésére helyezi.⁴⁰

4.2. Carl Orff

Carl Orff (1895-1982) tevékenysége nagyjából Münchenhez kapcsolódott. Intenzíven érdeklődött a zenepedagógia iránt, s 1925-36-ig egy müncheni Jaques-Dalcrose iskola tanáraként dolgozott. Jaques-Dalcrose-nak a tánchoz és mozgáshoz kapcsolódó módszere erősen hatott Orff tanítási elképzeléseire. Zeneszerzői és pedagógiai tevékenysége során a régebbi múltba nyúlt vissza. A népzene ősi funkcióját, a szöveggel, mozgással, játékkal összekapcsolt önkifejezési módot egyesítette újra.

Az „Orff-módszer” lényege a játékoság és a kreativitás fejlesztése a gyermekek zenetanításában, a zene és a mozgás összekapcsolása, elsődlegesen a ritmikai képzés és rögtönzés előtérbe helyezésével.

Orff is azon a véleményen volt, mint Kodály Zoltán, hogy a zeneoktatást a legfiatalabb korban el kell kezdeni megalapozni, már abban a korban, mikor kezd kialakulni a gyermek véleménye környezetéről, a művészetekről, a zenéről, a táncról. Ehhez sok zenei tapasztalás kell, ezért hagyni kell a gyermekeket énekelni, hangszereken játszani, hadd figyeljenek a hangzásokra. Jó, ha minél hamarabb közel kerülnek a hangszerekhez, hogy tudjanak a testükkel, mint hangszerrel bánni, képesek legyenek az egész testükkel érzékelni a zenét, s merjenek minél több mindent kipróbálni.

Orff zenepedagógiájának a mozgás és az alkotó tevékenység szerves része. A maximálisan egyszerű mozgásmegnyilvánulások, lépések és egyéb köröző- és lendítő mozdulatok skálája képezik a mozgási elem alapját. Olyanok is, amelyek hanggal járnak: tapsolás, térdcsapkodás, dobbantás, nagyobb gyerekek esetében az ujjak pattogatása. Közben

⁴⁰ Kiss Jné, 1994. 12-16.

a tempó és a hangerősség is változik. Természetesen nem jön magától az alkotó tevékenység, ezért először a zenei és mozdulati kifejezés eszközeit és technikáját kell elsajátítani, az alkotó munka csak ebből az aktivitásból nőhet ki.⁴¹

Az **Orff-Schulwerk**: Musik für Kinder öt kötete Gunild Keetman kezdeményezésére született. Az Orff-Schulwerk a következők különböztetik meg minden más zenepedagógiai módszertől:

- **tartalma**: két öselemre korlátozódik, a dallamra és a ritmusra, s minden zenei stílusban megcélozza az alapok egyetemességét,
- **formája**: legyőzi az énekes és hangszeres zenélés régi kettősségét, azaz világossá teszi a kapcsolatot a két elsősülött zenélési formában.⁴²

Az Orff-Schulwerk fejleszti a gyermek figyelmét, reagáló képességét, fantáziáját és alkotóképességét, érzelmükre hat és megelégedéssel tölti el őket alkotó munkájuk felett. Érvényesülhet az a gyermek is, aki zeneileg nem kifejezetten fejlett, hiszen az a cél, hogy képességeinek megfelelően minden gyermek aktív legyen.

Orff hangsúlyozta, hogy művét nem szabad passzív módon átvenni, minden országnak úgy kell adaptálnia, hogy saját zenei hagyományából (mondókáiból, népi játékaiból, népdalaiból és népköltészetéből) induljon ki és csak az alapelveket vegye át.⁴³ Orff könyvének előszavában a következőket írja: *„Ez a könyv a gyerekekkel végzett munkámból nőtt ki...A hagyományos rigmusok és dalok ...a kiindulás természetes pontjának látszottak...A melódiák alapvetően pentatonikusak. Az öthangú skálára alapozott zene a fejlődésnek olyan állapotát reprezentálja, amely pontosan megfelel a gyerekek mentalitásának... A pentaton dallamok... a hozzájuk legalkalmasabb burdon (duda), illetve osztinató kíséretet kapják. Az osztinatók használata nagyon természetes módon a polifónia egyszerű formáihoz vezet.”*

Tanításának fontos része az „Instrumentárium”, azaz a gyerekek számára összeállított hangszerkészlet, melynek többsége ütős hangszer. Elsődleges célja, hogy felkeltse a gyerekek ösztönös zenélési kedvét és vágyat ébresszen bennük a hangszerstanulás iránt, s egyúttal képességeiket is fejlessze.

⁴¹ Kiss, 1994. 12-24. o.

⁴² Wismeyer, 1964, 321. p.

⁴³ Kremlickova, 1970. 311-313. p.

4.3. Shinichi Suzuki

A módszer kifejezetten a hangszeres képzésre, a hegedűtanulásra koncentrál. Ebben a japán zenei nevelési koncepcióban fontos szerep jut az anyáknak, akik a zeneórák aktív résztvevői, s gyermekük otthoni munkáját pontosan figyelemmel kísérik. Suzuki koncepciójának ez nagyon szimpatikus jellemzője. A gyermekek több éven át hallás után tanulják a műveket, ugyanúgy, mint az anyanyelv esetében. Először beszélni tudnak, majd később tanulnak meg olvasni. Ezt alkalmazza a zenetanulásnál is, először zenélnek, s csak utána tanulják meg a kottaolvasást. Tehetségnevelésének meghatározó gondolata: *„Ha minden szülő érdeklődése felébredne gyermekei öröklött természete iránt és megteremtené számukra az ideális környezetet, minden gyermeknek rendkívüli képességei nőnének.”*⁴⁴

4.4. Justine Bayard Ward

Az egyházi zenére alapozódik Ward asszony módszere, melynek a kiindulópontja a gregorián ének. A ritmikai képzésben különféle játékokat használ, illetve vershez vagy kitalált szöveghez ritmust és dallamot rögtönöznek. A kottaolvasásban a számjelzéses jelölést, vonalrendszerként pedig az egy-, két-, háromsoros változatokat követően a négysorost alkalmazza, amelyekben a gregorián korálok lejegyzése is történt. A neumák folyamatos olvasása után térnek át a gyermekek az ötvonalas rendszerre.

„A ritmus nem hangzás csupán, de nem is zaj, sokkal inkább mondhatjuk mozgásnak,” vagy másnéven a „mozgás rendje”-ként említi Platón. Szent Ágoston „ars bene movendi”-nek nevezi. A gyermekek az arsis-thesis mozdulatait teljes karhosszal végzik, a lendületnél lábujjhegyre emelkednek, előre és hátra lépnek és a levegőben rajzolják a „cheironómiát” minden hajlatával.

Ward véleménye szerint a hallásképzésben nem szabad a gyermeket visszatartani. E módszerrel a gyermekek már 7 éves korukra írnak, olvasnak az ötvonalas rendszerben. A dalanyag rendkívül változatos, a gyermekdalok, különböző népek dalai, nagy mesterek kánonjai mellett túlsúlyban van a gregorián zene.⁴⁵

⁴⁴ Szőnyi, 1988. 31-32. o.

⁴⁵ Kiss Jné, 1994. 17. p.

4.5. Edgar Willems

Edgar Willems flamand zenepedagógus, négy fejlődési fokot tartalmazó programja a hallás-, a ritmus-, az éneklési készség és improvizációs érzék fejlesztésére épül. Énekléssel, kottaolvasással és kifejező vagy ritmikus mozgásokkal alakítja a gyermekeket zenehallgatóvá a módszer. A zenei nevelés eleven alapjainak kialakítására törekedett, hogy ennek révén erősödjék a gyermek belső világa. Kiemelt tényezője e nevelési irányzatnak a szülővel való intenzív kapcsolat. A családok a jelentősebb koncertekre együtt mennek el (évi 12 alkalommal). A szegényebb családokat ajándék CD-vel támogatják, s így mindenkinek otthon is megvan az éves zenei anyag és annak partitúrája. Ez annyira intenzív hatást vált ki, hogy a szülőknél is zenei aktivitás ébred és szülői kórusba járnak. Ez a módszer nagyon szigorú óratervet tartalmaz, és sok eszközt igényel, valamint kevés lehetőséget ad a pedagógus szabadságának.

Willems iskolájában három év, korai életkorban történő előkészület után mindenki zongorát és egy dallamhangszert tanul, szolfézsra és kórusba jár. Kodályhoz hasonlóan a zenetanulás alapjának az énekes megközelítést tartja. Támogatja minden ország saját zenéjének a szabad megközelítését és feldolgozását.

4.6. Maurice Martenot

Martenot a ritmusból indul ki, a primitív törzsek zenéjéből. Testritmusokat alkalmaz, de a taps mellett a ritmus nyelvvel való megszólaltatását kívánja meg a gyermekektől, hogy ne túl lassú tempóban gyakoroljanak. „*A ritmus egy tempón alul meghal*” – fogalmazta meg célkitűzésében. Módszerének első gyakorlataiban mindent mozgással jelenítenek meg, kivéve a szünetet, mely megfogalmazása szerint „külső nyugalom és belső csend egyben”⁴⁶.

Szívesen használ a gyermekek zenetanításában különféle játékokat, hogy ezeken keresztül gyakorolhassák pl. a különböző zeneelméleti fogalmakat. Ilyen játékok többek között a dominó, a ritmikai lottó, a kártyajátékok, a korongok, a kirakók, a képek, a mozgatható kartontáblák, stb.⁴⁷

⁴⁶ Kiss Jné, 1994. 17. p.

⁴⁷ Szőnyi, 1988. 64. o.

4.7. Az alternatív zenepedagógiák adaptációja

Az óvodai zenei nevelés elsődleges célja, hogy a gyermekek koruknak megfelelő magyar zenei hagyományokra épülő, minőségi zenével találkozzanak és ez érzelmileg mélyen érintse meg őket. A kodályi pedagógiába értő módon beépített alternatív lehetőségek nem a Kodály koncepció ellen vannak, hanem annak erősítését szolgálják. Így egységben van a megőrzés és a megújulás.

Újító elméletekre és gyakorlatra szükség van, de azok pszichológiai, pedagógiai, módszertani törekvéseit ismerve, „tudva” szabad csak a gyakorlati munkában alkalmazni.⁴⁸ Ellenkező esetben a szakszerűtlenség, illetve felületesség áldozatává válhat minden hivatásbeli és szakmai törekvés.

Az óvodás korosztálynál óriási a felelősség, hogy mit építünk be zenei nevelésükbe. Nagy tapasztalatot és átgondoltságot kíván a feladat, értelmezni és kiválasztani a fontosat, az értékeset. A jó döntéseket az alapos elméleti tudás, a gyakorlat és a motiváció egyszerre segíti. *„Az óvoda (...) az egyetlen olyan közoktatási intézmény, ahol még idő is van a zenei nevelésre”.*⁴⁹

⁴⁸ Dankó, 2004. 6. p.

⁴⁹ Hovánszki, 2008. 131. o.

II.

1. A zene és mozgás relációja a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében

A dolgozat e fejezetében a kisgyermek mozgásfejlődésének folyamatát analizáljuk és rávilágítunk arra, hogy a gyermekek harmonikus fejlődésének feltétele az óvodai időszak alatti fejlesztések összehangolásának komplexitása. Bemutatjuk azt a gondolatmenetet, mely elvezet ahhoz a mozgás és népi játék anyaghoz, melynek a 3-7 évesek óvodai képzésében jelen kell lennie. Igyekszünk láttatni a zenei- és mozgásfejlesztés közötti szoros tartalmi összefüggést, valamint nagy vonalakban illusztrálni azt a mozgásanyagot, mely az óvodás korú gyermekek személyiségének fejlesztésében releváns tényező.

1.1. Az óvodás korosztály testi, fizikai, motorikus teljesítményének követése a kutatások tükrében

Áttekintve az elmúlt két évtized mozgásfejlődésének és fejlesztésének kutatásait megfigyelhetjük, hogy e korosztály iránti érdeklődés és kutatási eredmény, valamint annak felhasználása tekintetében fordulat következett be. A kutatók egyre több konkrét és megbízható adattal rendelkeznek az óvodások testi fejlődéséről, kondicionális és koordinációs képességeinek szintjéről, amelyek az óvodapedagógusok képzése és továbbképzése kapcsán egyre jobban beépül az óvodai nevelés gyakorlatába. E kutatásokból azonban kitűnik, hogy az óvodáskori motoriumot (mozgékonytságot) nem elég csupán teljesítményátlagokkal jellemezni, hanem rendkívül fontos a „minőségi” oldal, az alapvető mozgásformák fejlődési fázisainak tanulmányozása is. *„E tekintetben azonban még csak a kezdeti lépéseknél tartunk, hiszen nem rendelkezünk semmilyen adattal sem például arról, hogy a futás, az ugrás, a dobás, az elkapás fejlődési fázisainak Magyarországon milyen életkori középpértékek felelnek meg. Így aztán ismereteink – amelyek pedig nélkülözhetetlenek az óvodai testnevelés anyagának kiválasztásához – féloldalasak.”*⁵⁰ írja könyvüknek bevezető szavaiban Farmosi István és Gaál Sándorné.

⁵⁰ Farmosi-Gaál, 2007. Előszó

Az óvodai mozgásfejlesztéssel kapcsolatban néhány olyan hazai és külföldi kutatást említenék meg, amelyekben konkrét kísérleti munka eredményeként közvetlen információk olvashatók e korosztályra vonatkozóan.

Az első irodalmi adat, amely az óvodáskorú gyermekek motorikus teljesítményéről ad számot, 1930-ból való. **Jenkins**⁵¹ (1930) a Columbia Egyetem tanára az 5-6-7 éves gyermekek motorikus teljesítményeit vizsgálta és hasonlította össze. Az eredmények azonban a hazai kutatók számára nem voltak hozzáférhetőek.

Straková⁵² (1966) a második prágai nemzetközi konferencián már 600 3-6 éves óvodás gyermek motorikus vizsgálatáról számolt be. Megállapításai szerint a motorikus teljesítményt a testi fejlettség, az alkattípus, de különösen a családi és óvodai környezet befolyásolja.

Siren-Tiusanen⁵³ (1978) dolgozatában a játék jelentőségét elemzi az óvodások testnevelésében. Megkülönböztet „funkcionális mozgásos játékot”, amely a gyermekek magatartás-szabályozásának fejlődésével áll kapcsolatban. Két fejlődési irányt jelöl meg: az egyik a finommotorikus készségekre épülő „konstrukciós” játékokhoz vezet, a másik a nagy mozgásokat tartalmazó és rendszerint valamilyen felszerelést igénylő játékok irányába. Ez utóbbi közé sorolja a „szabályjátékokat”, amelyek kezdetben az alapvető mozgásformák fejlődését segítik. *„Később a szabályok válnak a játék lényeges elemévé, amelyet mint kulturális örökséget – például a népi játékoknál – az egyik generáció továbbadja a másiknak. Ez utóbbiak jelentősek abból a szempontból is, hogy a szabályjátékok fejlesztik a gyermek gátló, önmegtartóztató folyamatait is.”* - írja dolgozatában.

Nosiadek és Zak⁵⁴ (1978) két tanulmányt is publikált az iskoláskor előtti – 4-7 éves – korosztály motorikus teljesítményéről, illetve reakcióidejéről. Eredményeik szerint jelentős volt a változás a gyorsasági- és a gyorsaságierő-teljesítményekben.

Kunos Andrásné⁵⁵ (1980) longitudinális vizsgálattal a gyermekek gyorsasági erejét és állóképességét tanulmányozta óvodai korosztályok szerint. Azt tapasztalta, hogy a fejlődés 5 éves kor után felgyorsul, amely kapcsolatban állhat az ugyanekkor megfigyelt testi fejlődésbeli változásokkal.

Erbaugh⁵⁶ (1984) 42 óvodáskorú gyermek testméretei, szomatotípusa és egyensúlyozó teljesítménye közötti összefüggést tanulmányozta. A dinamikus egyensúlyozásban a fiúk és a

⁵¹ Jenkins, 1930.

⁵² Straková, 1966.

⁵³ Siren-Tiusanen, 1978. 6-13.

⁵⁴ Nosiadek, Zak, 1978. 283. o.

⁵⁵ Kunos, 1980.

⁵⁶ Erbaugh, 1984.

lányok között jelentős különbséget tapasztalt, annak ellenére, hogy a statikus – műszeres – egyensúlyozó teljesítményük közel azonos volt.

Győri Pál⁵⁷ (1994) tanulmányában gazdag irodalmi anyagra támaszkodva elemzi a 3-6 éves korosztály motorikus fejlődését. Bemutatja a „sokmozgásos játékok” hatását az erő, a gyorsaság, az állóképesség és a koordináció, valamint a testmagasság és a testtömeg fejlődésére.

1996-ban Veszprém adott otthont a gyermekek fizikai állapotával kapcsolatos kutatási eredmények bemutatásának. A területre kiterjedő sokszínű anyagból a témához kapcsolódóan **Győri**⁵⁸ (1996) és **Bucsyné** (1996) munkája említhető meg. Meggyőzően bizonyítják, hogy a mozgáskoordináció mindennapos mozgástevékenységekkel való fejlesztése igen hatásos.

Farmosi és Gaálné⁵⁹ (2001) az óvodások testi fejlődését, fizikai teljesítményét és motorikus struktúráját tanulmányozták 2805 gyermek adatai alapján. Analízisükben azt az eredményt kapták, hogy az óvodáskorúak motorikus struktúráját 4-5 éves korban a mozgás kivitelezésének minősége határozza meg. 5 éves kor után kezd megmutatkozni az a felépítés, amelyben a kondicionális képességek szerinti differenciálódás figyelhető meg. Valamennyi életkorban hangsúlyos az egyensúlyozás képessége.

A felsorolt irodalmi anyagokból az alábbi következtetések vonhatók le:

- A gyermekek körülményei befolyásolják a motorikus fejlődést és a motorikus képesség színvonalát.
- Jelentősen befolyásoló tényező a természeti környezet hatása is.
- A környezeti tényezők együtt és összegezve fejtik ki hatásukat.
- A koordinációs képességekre másként hatnak a környezet egyes elemei, mint a kondicionális képességekre.

⁵⁷ Győri, 1994.

⁵⁸ Győri, 1996.

⁵⁹ Farmosi-Gaál, 2001. 1-2. p.

1.2. A zene és a ritmikus mozgás funkciója a mai gyermekek fejlődésében

➤ *A ritmus élettani hatása*

A ritmus behálózza, szabályozza életünket, mindennapjainkat. Az éjszakák és nappalok, a napszakok és évszakok ritmikusan váltják egymást. Az emberi lét kialakulásának első pillanatától kezdve jelen van a ritmus. A fogantatás után a magzat testi-lelki fejlődését is a ritmus határozza meg. Gondoljunk csak szíve első dobbanására, ritmikus verésére. Dr. Raffai Jenő pszichológus megfogalmazta, hogy az anyától származó akusztikus ingerek, pl. az anya szívverése, a placenta, az erekben folyó vér, a gyomor és bélmozgások hangjai, nagyon korán eljutnak a babához, az ingerfelvétel szempontjából fontos szervek korai fejlődésének köszönhetően. Billow, amerikai zenepszichológus szerint már a „*magzati korban kialakul az anya akusztikus és ritmikus reprezentációja a magzatban.*”⁶⁰

Az anya pulzusritmusa nyugtató hatást gyakorol a magzatra, ez jelenti számára a védettség, biztonság érzését. Születése után is emlékszik az anyai szívritmusra, s ha hallja, megnyugszik általa. Az élet ritmikus változásaira való érzékenység tehát együtt születik a gyermekkel és végig is kíséri fejlődését élete végéig. Közvetlen születése után a kisgyermek érzékelése fejlődésnek indul, működésbe lép valamennyi érzékszerve. Először az egyensúlyi érzéke alakul ki, majd a hallás és legvégül a mozgás érzékelése. A kisgyermek már korán reagál az egyensúlyi érzékére ható ingerekre, helyzetváltoztatásra, ringatásra. Szívesen hallgatja a ritmikus zörejeket, hangokat, később ezeket már fel is ismeri. Az anya minden megnyilatkozása – hangja, gesztusai, mimikája – közvetlenül hat a gyermekre. A felnőtt tevékenységét kísérő beszéd igen nagy jelentőségű, a kellemes hanginger, a dalok szép csengése, a ritmus első benyomásai, a kísérő mosoly és mozgás együtt a bensőséges személyes kapcsolat megerősítését szolgálják. Ha már elég fejlett a mozgása, a hallott mondókát, éneket ritmikus testmozgással kíséri. Már jóval az óvodáskor előtt beépülnek a mozgásfejlődésének folyamatába a zene által kiváltott ösztönös, ritmikus mozgások, melyeket minden esetben pozitív érzelmek kísérnek. Ahogy fejlődik a gyermek, képes összekötni az ösztönös, ritmikus mozgást a dallam utánzásával, s ha ez nem sikerül, dallamrögtönzéssel, halandzsaszöveggel helyettesíti.

Mozgásfejlődésével egyúttal emlékezete, képzelete, értelmi képességei, figyelme, érdeklődése is fejlődik. A beszéd kialakulásával már nem csak mozog, hanem ő maga is örömmel mondogat egy-kétsoros ritmikus mondatokat, s már ezt mozgással is kíséri. Az

⁶⁰ Raffai, 2001. 28. p.

énekbeszédnek indítéka mindig valamilyen érzélem, amit kevés szókinccsel nem tud elég színesen kifejezni. Ezért az egyszerű, ismétlődő szavakat felhívó jellegű hanglegjtéssel, szabályos lüktetéssel, határozott ritmussal díszíti. Ezzel pótolja a hiányzó szavakat és úgy érzi, örömet, bánatát elmondta, tudomására hozta környezetének. Ezek a halandzsaénekelgetések mindig mozgással járnak együtt, melyek biztosítják a motívumok ritmusát, lüktető folyamatosságát és befolyásolják a dallam hanglegjtését is.

Később már a gyermek mozgásában is megjelenik a ritmus járáskor, mászáskor és különböző mozgások – tárgyakkal, játékeszközökkel végzett – tevékenységeknél, melyeket sokszor megismétel, így mozgása folyamatossá, ritmusa egyenletessé válik. A ritmikus mozgásfunkció örömet okoz, állandó ismétlésre készíteti, miközben értelmi-, érzelmi- és mozgásfejlődését is hatékonyan elősegíti. Ezt az örömet éli át újra a felnőttektől hallott népi mondókákban, ritmikus versekben, kiszámolókból és népi játékokban. Tehát e komponensek vetületében látható a ritmusnak a gyermek fejlődésére gyakorolt összetett hatása.

Az idegrendszer formálhatósága kisgyermekkorban a legnagyobb. Ezért, ha kellő időben érik a gyermeket a képességek kifejlődéséhez szükséges külső hatások, azok könnyebben alakíthatók, ezen belül a zenei képességek is könnyebben fejleszthetők.

Az emberi agy két féltekéből áll, melyeknek eltérő, de egymást kiegészítő szerepe van. Az alábbi táblázat jól szemlélteti, hogy „*az emberi agy mely agyféltekéje milyen érzékelési funkciókért felelős.*”⁶¹

| Bal agyfélteke | Jobb agyfélteke |
|---|---|
| Beszédképesség, nyelvi központ: pl.: beszédértés, beszédelemzés, | A zenei képességek nagy része pl.: hangszín, hangmagasság (abszolút hallás), harmóniák érzékelése, dallamok közötti differenciálás képessége |
| Időérzékelés. A muzikalitáshoz kapcsolódó ritmusérzék a bal félteke kizárólagos tulajdonsága | Térérezékelés, látás, |
| A jobb kéz mozgatója (általában ügyesebb a ritmusjelzésnél, pontos irányított ütéseknél, függetlenül attól, hogy az illető jobb vagy bal kezes) | A bal kéz mozgatója |

⁶¹ Hegedűs, 2003. 441. p.

| | |
|---------------------|---|
| Logikus gondolkodás | Absztrakt gondolkodás, kreativitás, új dolgokra való fogékonyság, zeneértés, zenei kommunikáció, emóciók feldolgozása, a zenei percepció élvezete |
|---------------------|---|

Látható, hogy a két agyfélteke egészen más képességek elsajátításában determinált, annak ellenére, hogy szerkezetük hasonló. A *bal félteke* a ráció, a logikus gondolkodás alapján, a *jobb félteke* az ösztönös megérzés alapján segíti megértetni a világot. A bal félteke a ritmusazonosítás helye, a jobb agyfélteke az érzelem, a zenei élmény feldolgozásának helye, mely elsősorban a dallamok felismerésében mutatkozik meg.

➤ *A zene társadalom-lélektani hatása*

A dal, az éneklés, a zene mindannyiunk számára élményt nyújt, lelkünk mélyére hatol, szinte egy más tudatállapotba, más dimenzióba kerülünk általa. A dallam, a ritmus olyan erővel hat ránk, amely megindítja érzelmeinket, mozgásra inspirál, gyógyító mechanizmusként működik. Ha örömünk van, segít kiteljesedni, ha bánatunk van, megvigasztal, oldja fájdalmainkat, csökkenti feszültségünket. Úgy érezzük, megkönnyebbülünk lelki terheinktől és erre szükségünk is van. A zene megnyitja lelkünket, terápiaként gyógyít.

Felgyorsult életet élünk, életkörülményeink sokat változtak elődeinkhez képest, állandó mozgásban vagyunk. Gyors ritmusú világba születnek gyermekeink is, akik általunk léteznek, cseperednek, fejlődnek. Igyekszünk mindent megadni nekik, hogy gyermekkoruk felhőtlen, önfeledt, felnőttkoruk tartalmas, boldog legyen. Azt gondoljuk, hogy a mai gyermekek kevesebb érzelmi megterhelésnek vannak kitéve a korábbi generációhoz képest, de sajnos az általános pszichológiai, demográfiai statisztikák másról árulkodnak. A gyermekkori pszichés megbetegedések megnövekedtek, a gyermekek magányosak, frusztráltak, szoronganak, problémáikat nem tudják egyedül kezelni, megoldani, ezért peremhelyzetekbe, rossz közösségbe sodródhatnak. Állandó teljesítménykényszer elé állítják őket, főként az oktatás terén. Úgy érzik, hogy hajszojják őket a maximum felé, s ha ez nem sikerül, kudarcként élik meg.

A mai fiatalok a zenében, az agresszív ritmusokban, az együttesek, a sztárok iránti rajongásban keresik identitásukat, segítséget várnak problémáik megoldására. A divatos

zeneirányzatok felé fordulnak – a média ízlésformáló hatására –, mert a pénz, a siker megtestesítőjét látják bennük, de lelkük ugyanolyan békétlen marad, mint volt.

Fontos szempont tehát, hogy még időben kialakítsuk a zene változatos műfajai iránti érdeklődésüket, hogy képessé váljanak a különböző zenei stílusok átélésére és értékelésére. Ebben felelősségteljes szerep jut a családnak, ahol elsősorban a szülők zenei ízlésvilága határozza meg felnövekvő gyermekeink zenei identitását, majd később az óvodai, az iskolai intézményeknek, még akkor is, ha az általuk közvetített hatások nem találkoznak a korcsoport és a média által közvetített zenei hatásokkal. Kodály Zoltán véleménye szerint a gyermekek természetét, zeneösztönét idejében kell foglalkoztatni, fejleszteni, különben eltompul. Az óvoda az első alapvetés, ahol a gyermek begyűjti életének meghatározó élményeit, zenei fogékonysága, nyitottsága a legjobban formálható.

„Az óvó munkája nélkülözhetetlen, nemcsak az egyéni, hanem a nemzetnevelés szempontjából is. A leg gondosabb családi nevelés sem adhatja meg, amit az óvó nyújt: az emberi közösségbe való beilleszkedést.”⁶²

A zenei nevelés során az óvodapedagógus segít megszerettetni és megismertetni az értékes muzsikát, a szép előadást, mely gyönyörködést, élvezetet, élményt nyújt a gyermekeknek. A zenei tartalom emocionális átvételének lehetősége fontos szerepet játszik a szép iránti fogékonyságuk, zenei képességük fejlesztésében, érzelmi életük alakításában.

Mindehhez pedig elengedhetetlenül szükséges tényezők a zene alkotóelemei: a dallam, a ritmus, a hangmagasság, a hangszín, a tempó, a szöveg, valamint az ezekhez kapcsolódó mozgás, mely az előadás és a zenehallgatás élményét mély érzelmekkel hatja át.

Platón, a nagy görög filozófus is így méltatja híressé vált bölcseletében: *„... azért van olyan nagy fontossága a zenei nevelésnek, mert ritmus és dallam hatolnak be legjobban a lélek belsejébe, azt hatalmas erővel megragadják, s jó rendet hozva magukkal - azt, aki helyes elvek szerint nevelkedik, rendezett lelkű emberré teszik(...) A zene nem végződhet másutt, mint a szép szeretetében.”⁶³*

⁶² Kodály, 1958. 8. p.

⁶³ Lukin, 2004. 63. p.

2. A mozgás funkciója a 3-7 éves korosztály fejlődésében

A felnőttek feszültséggel teli életvitele, a megélhetés bizonytalansága, a stresszhelyzetek szaporodása erősen kihat gyermekeink életére is. A kisgyermek tartós, belső békéjének megteremtéséhez az óvoda is hozzájárulhat, ha szorongásmentes, nyugodt légkört biztosít, hiszen a nap háromnegyed részét az óvodában töltik. Az óvodáskorúak egyik legjellemzőbb tulajdonságának a nagyfokú mozgásaktivitást, mozgékonyt, s a biológiai fejlődésük felgyorsult tempóját tekinthetjük. Mivel ez nem csak a testkulturális értékeket befolyásolja, hanem döntően hat a felnőttkori személyiség alakulására is, mindent el kell követni a rendszeres és hatékony mozgás feltételeinek a megteremtésére.

2.1. A vizsgált korosztály szomatikus jellemzése

A gyermek mozgásfejlődése fokozatos, éppen ezért úgy kell összeállítani a mozgásanyagot számukra, hogy az maximálisan megfeleljen a gyermek életkori és egyéni sajátosságainak, *„vagyis olyan optimális fizikai ingereket kell biztosítani, melyek növekvő módon és nagy hatásfokkal járulnak hozzá személyiségük differenciált fejlődéséhez, mozgásvágyuk és nagyfokú motoros aktivitásuk kielégítéséhez.”*⁶⁴

A három éves gyermek mozgásigénye igen nagy, mozgása összerendezetlen, munkatempója lassú. Túlmozgás jellemzi, ami kedvez annak, hogy folyamatosan fejlődjön izom- és csontrendszere, ereje, mozgáskoordinációja. Többféle mozgásban már bizonyos fokú jártassággal, alapkészséggel rendelkezik. Ahhoz, hogy mozgása egyre koordináltabbá váljon, sokat kell bizonyos formákat gyakorolnia, ismételnie (kúszás, mászás, futás, járás). Az óvodában a gyermekek egyszerű mozgásformákat végeznek játékos utánzással, mely több izomcsoportot mozgat meg egyszerre.

Sok eszköz áll a „kicsik” rendelkezésére, melyeket bármikor kedvük szerint használhatnak, természetesen bizonyos szabályok betartása mellett. Ilyenek például:

- *a hintaló* - az egyensúlyérzéklet fejleszti, jó alkalom a lovagoltatók mondogatására (pl.: Gyí, lovacskám, Gyi, te paci, stb.),

⁶⁴ Fejlesztő Pedagógia, 1993. 1-2. 3. p.

- *a babzsákok* - rá lehet ülni, állni, feküdni, feldobni, elkapni, fejen egyensúlyozni stb., jól fejlődik a szem-kéz, szem-láb koordináció, egyensúlyérzék, testtudat, testrészek ismerete,
- *a libikóka* - hintáztatókat lehet közben mondogatni, énekelni (Hinta, palinta stb.)

4-5 éves korban már céltudatosabb a gyermekek mozgása, mozgástanulási szándékuk is nagyobb. Munkatempójuk jártasság, készség szinten van, nehezebb mozgásformákat is végrehajtanak, ezáltal koordinációjuk nő, mozgásuk ügyesedik, tökéletesedik. Képesek egyenletesen járni, váltott lábbal is mozdulatokat végezni, s már egyensúlyérzékük fejlett.

Ha a pedagógus tapasztalja, hogy a gyerekek mozgásigénye valamilyen okból hirtelen megnő, futó-, fogó- és ügyességi játékokat kell velük játszani. Ehhez nagy helyet kell biztosítani számukra: rakják el a játékokat a csoportszobában, vagy menjenek a tornaterembe, de a legideálisabb, ha az udvaron tudnak közösen játszani, mozogni. (Aki kapja, Lopi, lopi, Gyertek haza ludaim, stb.)

5-6-7 éves korban a gyermek folyamatos mozgásvégzésre képes, munkatempója egyenletes, gyors, tud tempót tartani, tempót váltani. Szívműködése a terheléshez igazodik, bonyolultabb mozgásokat (forgás, szökellés) is biztonságosan végrehajt. Mivel összerendezettebben mozog, bonyolultabb mozdulatokat is gyakoroltathatunk. A finoman differenciált mozgások kedvezően hatnak a vérkeringésre, légzésre, és az anyagcserére. 7 éves korukra már gazdag játékrepertoárt alakíthatunk ki, sok játékot megismerhetnek és megszerethetnek.

A gyermekek mozgásfejlődése fokozatos, éppen ezért úgy kell összeállítani a mozgásanyagot számukra, hogy az maximálisan megfeleljen a gyermekek életkori és egyéni sajátosságainak, *„vagyis olyan optimális fizikai ingereket kell biztosítani, melyek növekvő módon és nagy hatásfokkal járulnak hozzá személyiségük differenciált fejlődéséhez, mozgásvágyuk és nagyfokú motoros aktivitásuk kielégítéséhez.”*⁶⁵

Vegyes csoportban a gyermekeknek lehetőségük van a választásra, eldönthetik mi az, ami számukra könnyű, illetve nehéz. Ha szükségét érzik, bármikor megállhatnak pihenni, majd újra visszatérhetnek a játékba. Érvényes ez a mozgásos játékokra és a körjátékokra egyaránt. Az óvodás gyermek folyton utánoz, mindent úgy tesz, ahogy azt a felnőttektől látja. A velük foglalkozó pedagógus mozgása ezért mindig legyen példaértékű, pontos, pozitív minta a gyermekek számára.

⁶⁵ Fejlesztő Pedagógia, 1993. 1-2. 3. p.

➤ **A mozgás fejlődését befolyásoló tényezők:**

- szem-kéz koordináció zavara,
- kézizmok fejletlensége,
- térérzékelési működési zavarok,
- térbeli viszonylagosság gyengesége,
- alak-, háttér érzékelési zavar,
- mozgásritmus zavar,
- egyensúlyzavar, tónusgyengeség,
- alacsony manipulációs készség,
- finommotorika zavara.⁶⁶

E problémákon nagyon sokat lehet enyhíteni sok türelemmel, egyéni foglalkozásokkal, változatos feladatokkal, amelyekben a gyermek eldöntheti, hogy ő mit szeretne. Ha a többiek példáját látja, egyre többet és többet vállal. Ezért szerencsés a vegyes életkorú csoport, mert a 3-4, a 4-5, a 6-7 éves gyermekek mozgásfejlettségében jelentkező különbségek nem ütköznek ki látványosan és bántóan, s az ügyesebbek folyamatosan mintát adnak társaiknak.

2.2. A vizsgált korosztály mozgásfejlődésének analízisa

A 3-7 éves korosztályt Farmosi István meghatározása szerint az „első gyermekkor”-nak nevezik. A legtöbb gyermek életében ezen időszakban két jelentős, jellegében hasonló változás következik be: 3 éves korától óvodába, hat-hét éves korától iskolába kerül. Ez a szervezett közös foglalkoztatásba való átlépés azért nagyon lényeges, mert ekkortól kapcsolódnak be először a rendszeres mozgásfejlesztésbe.

A korosztálynak a mozgásfejlődésére jellemző a már megtanult mozgások tökéletesedése és az első mozgáskombinációk megjelenése. Fejlődésük három jellegzetes iránnyal írható le: *„Megnyilvánul a teljesítmény javulásában, a mozgásvégrehajtás minőségében, pontosságában és az ismert mozgások kombinációjában.”*⁶⁷

Az első gyermekkor a mozgásfejlődés szempontjából nem egységes időszak. Farmosi vizsgálatai szerint a 3-4 évesekre még a kisgyermek mozgásának sajátossága a jellemző. 5-6 éves korban következik be nagyobb változás. **(teljesítményjavulás)**

⁶⁶ Fejlesztő Pedagógia, 1993/1-2. 55-56.p.

⁶⁷ Farmosi-Gaál, 2007. 9. p.

Ennek az életkornak a legkedveltebb és a legtöbbet gyakorolt mozgásformája a **mászás**. Ennél a mozgásformánál 4 éves kor után figyelhető meg nagyobb fejlődés. A mozgás a mászó eszközökön (pl.: bordásfal) a megelőző életkorhoz képest folyamatosabb, gyorsabb, koordináltabb.

4 éves kor után tapasztalhatunk számottevő előrelépést a **járásban**. A kisgyermekre jellemző „tipegő” járás elmarad, s kialakul a sarokkal való talajfogás. A jól koordinált járás a négyéves gyermekek felére már jellemző. Az első gyermekkor végére a járás egyéni lesz és az ifjúkorig állandó marad.

A **futás** fejlődése a lépéshossz növekedésével és a lépésfrekvencia csökkenésével megy végbe. A jól koordinált futás 4 éves korban a gyermekek 30%-ára már jellemző.

Ebben az életkorban az **ugrás** csak akkor fejlődik megfelelően, ha a gyermekek kellő gyakorlásban vesznek részt. Ennek hiányában az ez irányú fejlődés lassú és formaszegényen történik. Az öntevékeny játékokban az ugrások részaránya kevesebb, mint a többi mozgásformának. De ez természetesen megfelelő „edzés” hatására (eszközös ügyességi játékok – ugróiskola, ugrókötelezés; népi játék, szökdelés; stb.) gyorsabb és sokrétűbb fejlődést mutat.

A **dobás** technikájának a fejlődése a fiúknál hamarabb következik be (5 éves kor táján), mint a lányoknál. Az **elkapás** képessége még nehezebben alakul ki, így ezt a gyermekek egymás között nem is gyakorolják. Ebben a felnőttek segíthetnek sokat közös játékkal. Folyamatos fejlődés tapasztalható a **húzás**, a **tolás**, a **függeszkedés**, a **forgás**, a **gurulás** és az **egyensúlyozás** területén is.

„A mozgásfejlődés tehát nem egyszerű lehetőség a térben történő elmozduláshoz, hanem a kisgyermek pszichikai fejlődésének az alapfeltételeit is megteremti(...)A jó motorikus fejlődés pozitív körfolyamatot vált ki, a rossz gátolja, sőt megakadályozza a gyermek optimális fejlődését minden más területen.”⁶⁸

A **mozgásvégrehajtás minősége** is javul ezen időszak alatt. A javulás mögött az idegrendszer szabályozó folyamatainak tökéletesedése, összerendezettsége áll. Az egyensúlyozó képesség fejlesztésénél törekedni kell arra, hogy a kezdeti segítség elmaradjon, mert így lesz lehetősége a gyermeknek önállóan gyakorolni és átélni a kompetencia élményt, azaz hogy „én csinálom”, „képes vagyok rá”.

⁶⁸ Györi, 2002. 269. p.

A harmadik jelentős mérföldkő az **ismert mozgások kombinációjának** megjelenése, a már korábban megtanult, különböző szerkezetű mozgásokat képesek egymásba fűzni. A titok nyitja mindig a gyakorlás, az új kombinációk variálása, a játékos megoldások minél többszöri végrehajtása. Így válik a mozgás fejlődése a személyiség tökéletesedésének aktív részévé.

Tehát megállapítható, mint legfontosabb tényező, hogy ha hozzáértő pedagógusok foglalkoznak a gyermekekkel és ehhez biztonságos körülmények, eszközök állnak rendelkezésre, a mozgás végrehajtásából fakadó biológiai öröm, a végrehajtás sikere, a személyiség későbbi fejlődésére is kiható önbizalom érzése pótolhatatlan gyermekkori élményeket nyújt.

3. Mozgáskoordináció a játéktevékenységben

A 3-7 éves korosztály mozgásfejlesztésének elsődleges célja a természetes, harmonikus mozgás kialakítása, testi képességeinek fejlesztése, mozgásigényének kielégítése, s ezen keresztül az érzelmi-akarati tényezők fejlesztése. A mozgás sokoldalú tevékenység és feladatrendszere az egész óvodai életet átszövi. A testnevelési és zenei foglalkozásokon túl jelen van a szabad játékban, a környezeti és esztétikai nevelésben, valamint a gondozási és önkiszolgáló tevékenységekben.

A mozgásfejlesztés *feladatai*:⁶⁹

- a testi és motoros képességek fejlesztése,
- a nagymozgások, egyensúlyérzék, a metrum és ritmusérzék fejlesztése ritmikus tevékenységgel, finommotorika, szem-kéz, szem-láb koordináció fejlesztése,
- testséma fejlesztés a testrészek ismeretével, a test koordinációjának, személyi zónájának alakításával,
- hallási-, látási ingerek és a mozgáskoordináció komplexitása
- a mozgással kapcsolatos szókészlet fejlesztése.

3.1. A testi és motoros képességek fejlesztése

E korosztálynak alapvető, legtermészetesebb megnyilvánulási formája, önértékelési módja a mozgás, s általában e területen homogénnek tekinthető az óvodáskor kezdetén. A spontán mozgás ismétlésével a gyermekek felfigyelnek *motoros viselkedésük* következményeire, s ezt igyekeznek újra és újra eljátszani. A megismétlés szándéka már feltételezi a motoros viselkedés és annak következménye közötti összefüggés beépülését az agykéregbe. Báthori Béla megfogalmazása szerint a mozgáskészségek a motoros képességekkel (**kondicionális, koordinációs, ízületi mozgékony**ság) együtt fejlődnek. A motoros képességek pedig a mozgásos cselekvés végrehajtási feltételeként valósulhatnak meg.⁷⁰

Nagyon fontos tényező e képességek fejlesztésénél a gyakorlatban való alkalmazás kapcsán, hogy míg ez a kor a legkedvezőbb e képességek fejlesztésére, másrészt nagyon

⁶⁹ Wirkerné, 2008. 65. p.

⁷⁰ Báthori., 1991. 20. p.

érzékeny időszak a hibás módszerekkel szemben is. Ebben az életkori szakaszban elkövetett hibák sokkal tartósabbak, mint más időszakokban.

Testi- és motoros képességek⁷¹:

| Testi képességek | |
|--|--|
| ügyesség, gyorsaság, hajlékonyság, rugalmasság, helyes testtartás, kulturált mozgáskészség | |
| Motoros képességek | |
| Kondicionális mozgékonyaság | <p>Erő: mozgás közben fellépő ellenállások legyőzésének képessége</p> <p>Gyorsaság: mozgás-, mozdulat-, reagálásgyorsaság,</p> <p>Állóképesség: az egyén tartós terhelés elviselésének képessége-futás, tánc</p> |
| Koordinációs mozgékonyaság | <p>A mozgásszabályozás feltétele a mozgásvégrehajtás minősége, a gazdaságos, csiszolt mozgás és a cselekvéstanulás.</p> <p>Koordinációs alapképességek: téri tájékozódás, mozgásérzékelés, reakcióképesség ritmusképesség, egyensúlyozás képessége, gyorskoordináció, állóképességi koordináció</p> |
| Ízületi mozgékonyaság | Olyan motoros képesség, melynek segítségével a mozdulatok nagy mozgásterjedelemmel hajthatók végre |

„A mozgásfejlődés átfogja az ember sokrétű mozgásformáinak és mozgáskészségeinek - kúszás, mászás, járás, futás, ugrás, dobás, elkapás, ütés, rúgás, **ízületi mozgékonyaság** - egyéni fejlődését, valamint a **kondicionális képességek** - erő, gyorsaság, állóképesség - illetve a **koordinációs képességek** - tér tájékozódó, mozgásátállító, ritmus-, egyensúlyozó képességek stb. - kialakulását.”⁷²

⁷¹ Antal László felosztása alapján, 2002. 52-54.p.

⁷² Farnosi, 1999.14. p.

3.2. A népi játék és a motoros képességek fejlesztésének relációja

Az óvodai nevelőmunkában népi játékaink fontos szerepet töltenek be. A zenei anyanyelv megalapozása során, kihangsúlyozódik a közös dallal együtt végzett együttmozgás, amely serkenti az agy működését, mozgásos ingereivel aktivitásra készíti.

Az együttes mozgás fejleszti a fizikai állóképességet, így számtalan lehetőség adódik a *nagymozgások* fejlesztésére. A táncos játékok forgásai és egyéb mozgásai az *egyensúlyérzéklet* fejlesztik, amely szoros kapcsolatban áll a *ritmuskészség* fejlődésével. A *finommotorika* fejlesztéséhez kapcsolódnak a kézfogások, egymás érintésével végzett mozdulatok, a különféle eszközök használata, az utánzó mozgások, stb. Az *oldalosság* (lateralitás) ismerete főként a páros táncoknál, mozgásoknál fontos tényező. A *szem-kéz, szem-láb koordináció* az izommozgás tekintetében nagyobb terület irányítását fejleszti a finommotoros mozgáshoz képest (ugrások, labda dobás, görgetés, eszközös játéknál a kendőt elejtés, taps a test előtt, mögött, stb.). Saját testünkről kialakítunk egy térképet a mozgásos tapasztalat nyomán, ezt nevezzük *testsémának*. A különböző visszajelzések révén kialakul a gyermekben egy belső kép a testrészek elhelyezkedéséről, s más testrészekhez való viszonyáról, melynek gyakorlására ölbeli játékaink különösképpen alkalmasak.

3.2.1. A nagymozgások fejlesztése

A *nagymozgások fejlesztése* a 3 éves korosztálynak a kiemelt területe, de nehezített formában minden korosztálynál megtalálhatjuk, hiszen ez az alapja minden mozgásnak. Egy-egy mozgássor a gyakorlatban egyszerre több funkciót is fejleszt, így az egyes területeket nem nagyon lehet elkülöníteni. Ezért a nagymozgások a nevelés, fejlesztés folyamán mindig kiemelt helyet kell, hogy kapjanak, mert a későbbiekben tovább finomodnak, részleteiben specifikálódnak a mozdulatok. Például a szökdelésből ugrás lesz, a talajfogás egyre biztosabbá válik, ami az egyensúlyozással összenőtt finommotorika fejlődését szolgálja.

A nagymozgásokhoz tartozó **járást, futást, csúszást, kúszást, mászást, ugrást** nem választhatjuk el az egyensúlyozó funkcióktól. A legegyszerűbb mozgásforma is nehezíthető, ezért csak úgy rangsorolhatjuk, hogy milyen funkciók fejlesztésével kapcsolódik össze a feladat.

Népi játékainkhoz kapcsolódó mozgások során a nagymozgások fejlesztésére a járásra, futásra, ugrásokra, csúszásra-mászásra változatos lehetőséget találhatunk. A dalok belső szerkezete, karaktere szerint változik a hozzá kapcsolódó mozgás tempója, ritmusa, iránya is.

| <i>Nagymozgások fejlesztése</i> | | |
|--|---|---|
| 1. Járás | | |
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| <p>Játékos, utánozó mozgások, a játékhoz kapcsolódó mozgások (<i>Én kis kertem, Borsót főztem</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> - körbejárás, guggolás (<i>Sétálunk, járkalunk</i>) - gyorsan - lassan, az óvónő mozgását utánozva - járás kézfogás nélkül | <p>Egyszerű játékos mozdulatok, csoportos mozgás, táncos jellegű mozgások:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kiolvasók - sor-, köralakítással - kézfogás járás közben (<i>játékba hívogatók</i>) - csigavonal (<i>Csavarjuk a rétest</i>) - hullámvonal (kígyó) (<i>Kis, kis kígyó</i>) - járás irányváltoztatással (<i>Csicseri borsó, Csintekerintő</i>) - kiforduló (<i>Lánc, lánc,</i>) - kanyargó járás 3 gyerek körül (<i>Áradi-fáradi</i>) <p>Párválasztó játékok (<i>Elvesztettem, Hatan vannak</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> - kaputartás, vonulás kapu alatt (<i>Bújj, bújj, zöld ág</i>) - páros vonulás (<i>Hej tulipán</i>) - párosával keresztfogás - sorgyarápító külső kör - láncsor, libasor | <p>Szép, egyöntetű mozgás, változatos térforma, játékos táncmozdulatok</p> <ul style="list-style-type: none"> - két egyenes oszlopsor - egymással szemben - hullámvonal két csoportban (<i>Játékba hívogatók</i>) - két kör halad ellentétes irányba egymáson belül, arccal a közép felé - két kör egymással szemben - páros kör - páros kör, két kis kör, négy kis kör - szűkülő-táguló kör (<i>A kállói szőlőbe</i>) - két kör ellentétesen mozog - egy kapu, két átbúvó sor - a párok szétváltnak, majd találkoznak - mindenki párban - csillagforma - labirintus, hurok - hullámvonal kapusor alatt |

| | | |
|--|---|--|
| | <ul style="list-style-type: none"> - járás és kézmozdulatok - járás változatos térformákkal | |
|--|---|--|

| 2. Futás | | |
|--------------------------------|---|--|
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| - hirtelen elindulás, megállás | <ul style="list-style-type: none"> - megadott irányba (<i>Tüzet viszek</i>) - társhoz alkalmazkodva (<i>Hatan vannak</i>) | - Hirtelen irányváltások, ki-bebújások (<i>Hátulsó pár-Cicamica</i>) |

| 3. Ugrás | | |
|------------------------------|--|---|
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| - szökdelések, adott irányba | <ul style="list-style-type: none"> - meghatározott helyre, ritmusra ugrás (<i>Kert alatt, Án, tán, tilitom</i>) | <ul style="list-style-type: none"> - térfordulattal tánclépések - kendő, bot átlépése |

3.2.2. Az egyensúlyérzék fejlesztése

„A test **egyensúlyának érzete** a belső fülben lévő vesztibulumnak (egyensúlyérzékelő központ) köszönhető. Az itt található három ívjárat a bennük lévő folyadék segítségével, (...) érzékelik a test elmozdulását, az elmozdulás pontos irányát, sőt intenzitását is.(...)Az egyensúlyából kibillenő test újra meg akarja keresni az egyensúlyát, ennek érdekében különböző izomcsoportokat mozgósít. Természetesen minél járatosabb a gyermek az oda-visszacsatolásban (egyensúlyérzékelésben és motoros válaszadásban), annál hamarabb nyeri vissza egyensúlyát.”⁷³ Ez a mozgásfolyamat sok-sok gyakorlással jön létre. Ezekhez az ingerekhez hozzá kell szoknia, meg kell tanulnia a gyermeknek. Ezt teszi már a bölcsőben, vagy az édesanya karjában ringó gyermek is. „A gyengéd, ritmikus mozgás következtében az

⁷³ Tótszőllősné, 1999. 22. o.

*ívjáratokban lévő folyadék az ívjáratok falához csapódik, s az érzékelő sejtek pedig jelzéseket küldenek az agyba.*⁷⁴ Ez történik például hintázáskor, lovacsázáskor stb. is.

A 3 éves gyermeknek nehézséget jelent a lábujjon vagy sorban állás, a 4 éveseknek a fél lábon állás, de a 6 éveseknél a talp különböző izmai már felváltva dolgoznak az egyensúly fenntartásáért. Az egyensúlyérzék és a ritmusérzék fejlődése is szoros kapcsolatban áll egymással. Ezt gyakorolják az óvónővel közös játékokban, a hintáztató, altató, höcögtető stb. mondókák közben. Természetes, hogy eközben a meghitt hangulat is különösen fontos szempont. E két tényező fejlődésével párhuzamosan éreznek rá a mozgás ritmusára, s a ritmikus mozgás pedig visszahat, erősíti az egyensúlyérzékelést.

| <i>Egyensúlyérzék fejlesztése</i> | | |
|---|--|---|
| <i>állásban, járásban</i> | | |
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| <ul style="list-style-type: none"> - hintáztatók, höcögtetők, altatók, fejhajtogatók - guggolások - állás fél lábon - tárgy egyensúlyozása | <ul style="list-style-type: none"> - táncos jellegű mozdulatok (oldal kilépés, sarok-emelés, sarok kirakás, ingás, forgás) - térdelés, fél térden való egyensúlyozás | <ul style="list-style-type: none"> - tánc közben minden olyan mozdulat, ami az egyensúlyi helyzetből kibillent a gyermeket - ugrás testfordulattal, - kendő, bot átugrása - szökdelés, testforgások, - - fél lábon szökdelés |

3.2.3. A metrum és ritmusérzék fejlesztése

A zenei nevelésen kívül a mozgásnevelés is kiemelt figyelmet szentel a ritmusérzék fejlesztésének, amely mint említettük szoros kapcsolatban van az egyensúlyérzékkel. Az óvodai zenei nevelés programjához kapcsolódó népi játékoknak a 3-7 éves korosztály számára azért nagy a jelentősége, mert vizsgálatok és kutatások is bizonyították, hogy a ritmusérzéknek, s az evvel összefüggő egyensúlyérzéknek a kialakulása 6-7 éves korra befejeződik. A későbbi korokban e készségek csak rendkívüli többletmunkával és már nagyon kis mértékben fejleszthetők.

⁷⁴ Tótszőllősyné, 1999. 22. o.

Az egyenletes lüktetés, a ritmus az énekes játékoknak fontos komponensei. „A zene a mozgás szerint szabályozott, és a játék tanulása közben ezt a zene által szabályozott mozgást kell megtanulniuk a gyermekeknek.”⁷⁵

A ritmus a zenében és a mozgásban egyaránt időbeli tagoltságot jelent. A szöveghez kapcsolódó mozgás mindig a negyed értékre történik. A szinkinézisnek (együttlmozgásnak) a fejlődésbeli sajátosságait a végtagok együttlmozgásában is megfigyelhetjük.⁷⁶ A 3 éves korosztálynál még az óvónő és egy-egy gyermek közös játékán van a hangsúly. Az ölbéli játékok gyakoroltatásával az utánzókézség is fejlődik, mely az együttlmozgáshoz és az együttes szövegmondáshoz vezet. Ez a készség válik majd a csoportos ritmikus körben járás alapjává. A kéz és a láb külön mozgását kívánó minden új elem, egyben új idegkapcsolat kiépülését, fejlődését jelenti, s ezért sokszori ismétlésre van szükség. A kézzel megtanult **egyenletes lüktetés** tapsolása, ütögetése játékos mozdulatokkal, a következő fejlődési szakaszban lábbal már könnyebben megérezhető.

Énekes népi játékaink lüktetése negyedes jellegű. A járás ritmusa ennek a mozgásnak az egyenértékű megfelelője. Tudatos követése mégis problémát okoz a gyermekeknek 3-4 éves korban, fejletlen egyensúlyérzékük miatt. Csak ennek az érzetnek a megerősödése után lehet a **dalok, mondókák ritmusának** a megéreztetésével foglalkozni (4-5 év). A mozgás (taps) és a szöveg együttlességénél eleinte csak a kezeket használjuk. A kézzel történő ritmusérzet kialakulása után kísérlehetjük meg az együttlmozgásnak a gyakorlását a láb, a járás és a szövegmondás együttesében (5-6-7 év).

Az egyenletes lüktetés az óvodai évek alatt állandóan jelen kell hogy legyen hangzás, mozgás, látvány formájában. (ölbéli játékokban, a kiszámolóknak, a körjátékok közben stb.) A ritmikus mozgások korosztályonkénti felosztását az alábbi táblázatban láthatjuk:⁷⁷

| 3-4 éves (kis csoport) | 4-5 éves (középső csoport) | 5-7 éves (nagy csoport) |
|--|---|---|
| Az ölbéli játékok korszaka: a felnőtt és gyermek együttes játékból alakul utánzás alapján az együttlmozgás. Nincs csoportos ritmikus | Egyszerű mozgással járó, társas énekes játékok. | Bonyolultabb mozgáskombinációk, csoportos énekes játékok. |

⁷⁵ Falvai, 1990. 21.p.

⁷⁶ Falvai, 1990. 22.p.

⁷⁷ Wirkerné, 2008. 73. p.

| | | |
|--|---|--|
| játék. | | |
| Az egyensúlyérzéke még fejletlen, ezért különféle játékos mozdulatokkal gyakorolják az egyenletes lüktetést. | Az egyenletes járás csigavonalban, majd később kör formában. Tapsolás dalra, mondókára. | Egyenletes járás, esztétikus mozgás játék közben. |
| A felnőtt jeleníti meg az egyenletes lüktetést, s a gyermek utánozza. | Két gyermek játssza együtt az egyenletes lüktetés különféle mozgásait. (Kiszámolók,) | Az egyenletes lüktetés folyamatossága tartja össze a csoportot |
| A mozgáskoordináció még fejletlen, ezért a mozgás és a tempó lassabb. Szimmetrikus, folyamatos mozgás. | A mozgás már koordináltabb, a tempó gyorsabb. | Esztétikus testtartás, változatos mozgások. |

➤ *Metrumérzék fejlesztés*

Az egyenletes lüktetés érzékeltetésére a legváltozatosabb játékokat játszhatnak a gyermekek:

1. a lüktetést megéreztető mozgások ölbeli játékaikon keresztül,
2. a lüktetést kifejező ritmikus mozgások.

| <i>Lüktetést megéreztető játékok</i> | <i>Lüktetést kifejező ritmikus mozgások</i> |
|--------------------------------------|---|
| ➤ Altatók | ➤ A fej mozgásai, billegtetése (fejfordítás jobbra-balra) |
| ➤ Arcsimogatók | ➤ Váll mozgásai:vállhúzogató, vállütés |
| ➤ Ökölütögetők | ➤ Ujjak mozgása: hajlítás-nyújtás (csiga, cica hívogató) |
| ➤ Szítálás | ➤ Karok mozgása (ringató, hintáztatás) |
| ➤ Ujjasdi-tenyeresdi | ➤ Kéz mozgása-kézcsípés, ütések kézfejen, combon, talajon, mellkason, tapsolás, |
| ➤ Kézcsipkedők | ➤ Törzs mozgása-törzsfordítás |
| ➤ Fürdető-csipkedő | ➤ Lábak mozgása-hajlítás, nyújtás, dobogás, járás (körjátékok) |
| ➤ Etetők | |
| ➤ Álltatók | |
| ➤ Tapsoltatók | |
| ➤ Orr érintgetők | |

| | |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> ➤ Homlok érintgetők ➤ Testrészekre mutogatók ➤ Láblógatók ➤ Dülöngélők ➤ Lovagoltatók, höcögtető ➤ Háton, nyakban hordozók, ➤ Hintáztatók karon, lábon, hintán ➤ Gyógyítók | <ul style="list-style-type: none"> ➤ Hangszerek utánzása-hegedű, dob, furulya, zongora, triangulum, citera, ➤ Munkamozdulatok utánzása-főzés mozgásai: keverés, gyúrás, dagasztás, nyújtás, vágás; borsó, virágültetés, mérleg, kaszálás, lovaglás, malomkörzés, ➤ Állatok mozgása-gólya, ló, madár, katica, nyúl, béka, <p><i>Egyenletes lüktetés a körjátékokban</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Járás mozdulatai (az énekes játékokban) ➤ Kiszámoló mozdulatok (a kiolvasókban) ➤ Járás-guggolás (guggolós körjátékok) ➤ Járás forgással (páros forgók) ➤ Vállak érintése (várkörjátékok, kendős játékok) ➤ Csárdás lépések ➤ Szökdelés ➤ Sergés ➤ Forgás |
|---|---|

➤ *Ritmusérzék fejlesztés*

4-5 éves korban (középső csoportban) lehet kezdeni a dalok, mondókák ritmusának a megéreztetését, különböző mozgásokkal:

- tapssal – a gyermekek nevének tapsolása, kitalált szövegek ritmusának tapsolása,
- ritmushangszerekkel (dob, ritmuspálca, saját maguk készítette hangszerek),
- fakanál-bábbal történő ritmus kifejezés: a báb táncoltatása ritmikus kopogással az asztalon,
- kérdés-felelet-, ritmus visszhang-, ritmusposta-, távírdás játékkal.

3.2.4. A finommotorika fejlesztése

A nagymozgások transzfer hatásából kiinduló fejlesztés fokozatosan jut el a 3-4 év alatt a **finommozgásokhoz**. E mozgások létrehozásához kis izomcsoportok elkülönített irányítását kell elsajátítani. Ha a gyermek mozgásában minél több gátló folyamat - fékezés, hirtelen megállás - van jelen, annál koordináltabbak a mozdulatai, illetve fejlettebb a finommozgása.

Számtalan finommozgásos játékot végeztetünk az óvodáskor éveit alatt a gyermekekkel az egyenletes lüktetés, a ritmusérzékeltetésére (lásd az előző táblázatban). A különböző hangszerek használatánál, az eszközök, fejdíszek egymásnak adása közben, ruhák fellevételénél sok ilyen mozgásforma fejlődik.

E fejlesztő játékok végső eredményeként a gyermekek megtanulják, hogy az ujjak összeérintésének, egymás megérintésének tempójával, minőségével érzelmeket is közvetíthetnek egymás felé.

| <i>Finommotorika fejlesztése</i> | | |
|---|---|--|
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| <ul style="list-style-type: none"> - csípés, csipegetés (<i>Csíp, csíp, csóka</i>) - ököl összeütögetése (<i>Töröm, töröm</i>) - kendőfogás (<i>Tüzet viszek</i>) - kopogtatás, kevergetés (<i>Süssünk, süssünk</i>) - ujjak játéka (<i>Csiga-biga, Sűrű erdő</i>) | <ul style="list-style-type: none"> - ujjfűzés (kapus játékoknál) (<i>Bújj, bújj, zöld ág, Míg a libám</i>) | <ul style="list-style-type: none"> - rejtő-kereső játékok (<i>Csön, csön, gyűrű, Sem-sem gyűrű</i>) - összefogott kéznél egymás tenyerébe helyezik a kezüket (<i>Erzsébet asszony</i>) |

3.2.5. Szem-kéz, szem-láb koordináció fejlesztése

A **szem-kéz, szem-láb koordináció** „fejlesztési terület az izommozgás tekintetében nagyobb terület irányítását fejleszti a finommotoros mozgáshoz képest, de kisebb területet a nagymozgásoknál, (...)itt a mozgás irányát a látható körülményekhez kell alakítani, (...)erőt

kell kifejteni.”⁷⁸ Pl. ugrani, kanyarodni, labdát eldobni, görgetni, rúgni, eszközös játéknál a kendőt elejteni, taps a test előtt, mögött, stb.

A gyermek meg akar felelni az elvárásoknak és önmagának is. A szeretett személy elvárásai és a belső készítés együttesen hajtják: átlépni a sávokat, elugrani a csíki, babzsákokat cikk-cakk vonalon végigoltni. Ezeknél a gyakorlatoknál a szem által továbbított ingerek alapján megfelelő erejű és irányú mozgással kell reagálni. Egyik legkifinomultabb formája a szem-kéz koordinációnak az írás képessége. Ez a koordinációs képesség 5 éves kor körül alakul ki.

A népi játékokban e képesség fejlesztésére is számtalan lehetőség adódik. Nemcsak az utánzó mozdulatokkal, hanem a csoportos táncos jellegű, esztétikus mozgásokkal (kör, sorgyarapítás, párválasztás), valamint az egyszerű ritmusjátékos hangszerek használatával is elősegíthetjük e területek fejlesztését.

| <i>Szem-kéz, szem-láb koordináció fejlesztése</i> | | |
|---|--|--|
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| Egyszerű utánzó mozgások közben (arcmutogató, diótörő, kalapácsoló, kézcsipkedő ujjasdi, tenyeresdi, stb) (Ádám, Éva, Ez elment vadászni, Csíp, csíp, csóka, Itt a füle, Sétálunk, Töröm, töröm, Élek, halok, Áspis kerekes, Süssünk, süssünk pácsát stb.) | Csoportos mozgásnál a többiekhez való alkalmazkodás (<i>Lánc, lánc, eszterlánc Ispiláng, ispiláng, Babot főztem, Án-dán didijom, Hatan vannak, Rétes kerekes, Kocsit, kocsit, Kis kacsa, stb.</i>) - Táncos jellegű mozgások | Az énekes játékoknál a párok egymáshoz igazodása, a mozgásformák pontosabb kivitelezése. Kendő, bot átlépése, átugrása (Illangóra-pillangóra, Húzd, húzd magadat, Jöjj által, Hej szénalja, szénalja, Kis kacsa fürdik, Erre kakas, Hosszú szárú galuska, Túrót ettem, Hajlik a meggyfa, stb.) |

⁷⁸ Tótszőllősné, 1999. 21. p.

3.3. A testséma fejlesztés

Nemcsak környezetünkről, hanem saját testünkről is kialakítunk egy térképet a mozgásos tapasztalat nyomán, ezt nevezzük *testsémának*. Az egyensúly érzete, a testhelyzetekből szerzett információk összerendeződnek a vizuális információkkal és funkcionális egységbe integrálódva alkotják a testsémát. A különböző visszajelzések révén kialakul a gyermekben egy belső kép az testrészek elhelyezkedéséről, s más testrészekhez való viszonyáról. Ezért szükséges a gyermek saját testének, testrészeinek az ismerete, illetve saját mozgás érzékelésük élménye.

Már az anya-gyermek kapcsolatban kezdődik a játék a testrészekkel. Megcirógatja a hátát, megcsiklandozza a hasát, megmosdatja a karját, hajlatait, s közben állandóan beszélget vele, a szavakkal játszadoznak. S ugyanezt teszik az öltözködéskor is. A sok beszélgetés és megnevezés során kitisztul a gyermekben a testfogalom. A testséma kialakulásánál nemcsak a testrészek helye, kiterjedése körvonalazódik, hanem azok mozgathatóságának iránya is. Több szempontból is fontos a testrészek egymáshoz viszonyított elhelyezkedésének a felfedezése: a gyermekek így alakítják ki önmagukon tapasztalva a téri fogalmakat (elöl, hátul, oldalt). A saját testükről alkotott képpel az önismeretüket bővítik.

A testséma fejlesztés feladatai:

- A testrészek ismerete
- A test koordinációjának, személyi zónájának alakítása
- Testfogalom

Bármely énekes játék vagy mondóka mozgásanyagának, játékának elsajátítása közben óhatatlanul megnevezésre kerülnek a használandó testrészek. A testfogalom kialakulását segíthetjük a legegyszerűbb mondókával, höcögtető közben megérintett, mozgatott testrész megnevezésével. Az oldaliság (lateralitás) ismerete főleg a páros játékok, táncok közben fontos. A különböző eszközök (kendő, párna, szalag, stb.) a test függőleges zónájának és elülső, hátulsó részeinek megismerésében segít játékos mozgásos feladatokkal. A mozgások tükör előtti gyakorlásával az eredmény hatása többszörösére növelhető. Ez kiemelten megfigyelhető a táncgyűttesek csoportjainál, hiszen a próbatermek fala tükörrel borított, a gyermekek folyamatosan látják önmagukat, állandóan kontrolálják mozdulataikat.

| <i>A testséma fejlesztés</i> | | |
|--|--|---|
| 1. A testrészek ismerete | | |
| 3-4 évesek | 4-5 évesek | 5-6-7 évesek |
| <p>Megszemélyesítő játékhöz a különböző mozgások során a testrészek megnevezése:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ölbeli játékok (láblógázó, ökölütögető, tapsoltató, fejbillegető, stb.) (<i>Süti-süti, Tapsi, tapsi, Először az ingecskét, Sűrű erdő, Itt az oltár, Itt a füle, Ez a kezem, Kerekecske, Ez elment vadászni, Töröm, töröm, Erre bic, Piszé, pisze, Lóg a lába, Áll a baba, Sétálunk, Hőc, hőc, Hinta-palinta,</i> | <p>Eszközös ügyességi játékok: (<i>Papucstovábbító stb.</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> - fogócskák, vonulások, rejtő-kereső játékok, párválasztó körjátékok, kiolvasók, (<i>Játékba hívogatók, Túrót ettem, Erre csörög, Bújj, bújj zöld ág, Lánc, lánc, Eszterlánc, Csicseri borsó, Csön-csön gyűrű, Fehér lilomszál, Elvesztettem, Mély kútba, Kipp-kopp kalapács, Fű, fű, fű, stb.</i>) | <p>Az énekes játékokban már minden testrész részt vesz és megnevezésre kerül (helyes testtartás, bokázás, saroklépés, lábujjhegy, stb.)</p> <ul style="list-style-type: none"> - eszközös-ügyességi játékok, fogócskák, vonulások, párválasztók, leánykérők, kiolvasók. |
| 2. A test koordinációjának, személyi zónájának alakítása | | |
| <p>Páros játékokban: elém, szembe stb. ülj.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ölbeli játékok - Bölcsődalok | <p>Taps test előtt, mögött.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eszközös-ügyességi játékok, fogócskák, vonulások, párválasztó játékok | <ul style="list-style-type: none"> - Páros játékokban egymás mellett vagy egymással szemben helyezkednek el. - A „kapus” játékokban a sor a kapuval szemben halad. - Fontos a párok összhangja, több pár egymáshoz igazodása, stb. |
| 3. Testfogalom | | |
| - Ölbeli játékok | - - Körjátékok, táncok | - - Körjátékok, táncok |

3.4. Audio – vizuális ingerek és a mozgáskoordináció komplexitása

3.4.1. Percepciófejlesztés (észlelésfejlesztés)

Mélyen bevésődnek a gyermekek emlékezetébe a testtel mozgás közben megélt információk. Mozgás közben kapják az első információkat például a körről (pl. fussatok körbe). A perceptuális ingerek együttesen hatnak: a **vizuális** (látják a formát) és **verbális ingerekkel** (hallják a megnevezést) futás, mászás, ki-beugrálás közben. Így a bevésődés sokkal hatásosabb, hiszen e gyakorlatoknál mozgás és alaklítás egyszerre fejlődik. Tehát érzékelni nemcsak hallás, látás, ízlelés, tapintás segítségével lehet, hanem mozgással is.

*„Az észlelés pontosabb működését 3-4 éveseknél elsősorban a mozgás és testséma fejlesztésén keresztül érhetjük el, 5-6 éveseknél már célzott, direktbb fejlesztés is szükséges. A látott, hallott, tapintott dolgok mindkét szakaszban természetes velejárója a nyelvi fejlesztés,(...) a szókészletbővítése. A tanulási helyzetek többségében a vizuális észlelés összekapcsolódik valamilyen nyelvi és motoros tevékenységgel”.*⁷⁹

➤ Vizuális (látás) észlelés

Az olvasás elsősorban a jól funkcionáló balról jobbra irányuló **szemmel követés** és a finom **szemmozgás** ellenőrzésének függvényeként alakul. Célszerű tehát, hogy a gyermekek gyakorolják a szemmozgás kontrollját.

Számtalan alkalom adódik erre a közös játékok, táncok közben, amikor egymás mozgását figyelik, *szemmel követik egymást*, vagy egy-egy tárgyat kell figyelni például a kör közepén. Páros játékok, páros táncok közben is a gyermekek tekintete is egymásba olvad. „Kapus” játékoknál a kaput tartják, a térbeli mozgást ahhoz igazítják viszonyítási pontként. Az egyenletes mozgás is ad *ritmikus vizuális mozgásélményt*, például a forgó testek, a perdülő szoknyák, a lendülő karok stb. A fejdíszek, különböző eszközök használata gyakran népi ihletésű, s a játék magával ragadó lendülete hatására mélyen bevésődő vizuális élményként maradnak meg a gyermekekben.

⁷⁹ Porkolábné, 2004. 14. p.

Az énekes játékokhoz kapcsolódó mozgás bemutatása a *vizuális memóriát* is fejleszti, melyet a látottak alapján később a gyermek emlékezetből képes feleleveníteni. Az egészen egyszerűtől (taps, ütögetések) a bonyolultakig (oldalzáró lépések, forgások, ugrások) terjedhetnek e minták.

➤ Mozgásos (kinesztetikus) észlelés

A mozgásészlelés hatékonyságát, a mozgásképzet pontosságát jelentős mértékben befolyásolja a sokoldalú mozgástapasztalat. A különböző **mozgáskombinációkat** az énekes játék, tánc közben érzékeli a gyermek, s az ismétlések hatására ezek egyre pontosabbak, finomabbak lesznek.

➤ Tapintásos (sztereognosztikus) észlelés

Az érintés, simogatás még a gyenge hallású, „morgós” gyermekek fejlesztésében is segítségünkre lehet. Forrai Katalin írja az *Ének az óvodában* című könyvében, hogy *„a természetes viselkedés, játékhelyzet, a barátságos légkör, a kedves érintés oldja a feszültséget, így spontán módon a hangadó szervek rendellenes görcseit is. Így szerez a kisgyermek tapasztalatot az érintés jelentőségéről.”*

➤ Térbeli viszonyok észlelése

A **térpercepció** fejlesztésére a zenei nevelés nagyon tág teret biztosít, hiszen a népi játékaink játszása közben lényegi szerepet tölt be a tér mozgásos alakítása. A téri viszonyok bemozgása közben természetes módon megismerik a gyermekek a téri viszonyokat, s a hozzájuk tartozó verbális kifejezéseket is. Pl.: két kör, több kis kör, páros körbejárás, a kör belsejében álló gyermek igyekszik a kör középpontjába állni, a körön kívül vagy belül járó gyermek a körrel ellentétes irányba mozog, a kapus-játékokban a sor a kapuval szemben halad, stb.

➤ Hallási (auditív) észlelés

Az irodalmi kutatásokból is világosan kitűnik, hogy a vizsgált korosztály beszédfejlődése, fejlesztése *„inkább az auditív, illetve a kinesztetikus nyelvi szűrőkön keresztül ragadhatók meg jobban, hisz számukra a világ inkább a közvetlenebb, a tudat*

*megszilárdulása előtti érzetek felől válik értelmezhetővé... A gyermekköltészet kincsesládájában, néphagyományban a kisgyermeknek szóló mondókák mindig valamilyen mozgásos-tapintásos kiegészítő elemmel járnak együtt,...vagy éppen a táncos játékokhoz kapcsolódnak.*⁸⁰

Az énekes-mondókás játékok szövegének jelentése kevésbé fontos tényező a kisgyermek számára. A néphagyomány örökítés szempontjából e korosztálynál még a beszédritmus, a hanglejtés és a hozzá kapcsolódó mozgás a lényeges. Az életkor előrehaladtával azonban a szöveg jelentősége felerősödik, s egyre jobban gazdagítja a gyermekek *szókészletének* anyanyelvi örökségét. Olyan szavakkal is találkozunk, amelyek a hétköznapi beszédben már nem is használatosak, de ezek megértését a játéksituációk segítik. A könnyed éneklés, a szép artikulálás, a mondókák ritmikus szótagolása a beszéd fejlődését kellőképpen segíti.

⁸⁰ Bódis, 2009. 36. p.

4. A készségfejlesztő folyamat személyiségfejlesztő hatása

Az etológusok megkülönböztetnek „*érzékeny*” *fázisokat*, amikor a tanulás környezeti hatásra a legoptimálisabb a fejlődés szempontjából. Ilyen szakaszban a fejlesztő ingerek elmaradása már *kevésbé vagy egyáltalán nem pótolható*. Ezek az időszakok időben behatároltak és genetikailag is meghatározottak.

„Szenzibilis fázisnak nevezünk minden olyan életkori periódust, amelyben a szervezet-környezet kölcsönhatásában létrejövő magatartásminták igen gyorsan elsajátítódnak, és amelyben a szervezet igen érzékeny meghatározott ingerekre.”⁸¹

A 3-7 éves kor, a beszéd kialakulásától az iskolába kerülés időszakáig terjedő intervallum, egyben a szervezett foglalkoztatásba (óvodába) való átlépés időszaka. E korosztálynál a kommunikáció a spontán beszélgetés szintjén realizálódik, szemléletük énközpontú. Elsődleges szerepet kap náluk a nagyobbak, a felnőttek utánzása, a játék, amely feszültséglevezető és örömforrás is egyben. Cselekvésük két irányba fejlődik; az eszközhasználat és a játékos cselekvés felé. Minden tárgyat játéknak használnak, s ebből a tárgyi cselekvésből alakulnak ki játékaik. E korban indul meg a szimbólumképzés. A tárgyakhoz hozzá tudják képzelni azt, ami abból hiányzik. Ez a szerepjátékokban döntő feltétellé válik. Tevékenységük impulzív, főként az érzelmek irányítják, akarati tulajdonságuk és gondolkodásuk kevésbé fejlett. Nagyon fontos számukra a játékirányításban a felnőttek szerepe.

3-4 évesen még tárgyi tevékenységeket utánoznak, később az emberek közötti viszonyt reprodukálják. Játékaikban egyszerűek a mozgások, de alkalmat adnak a differenciált megoldásokra, az emlékezet, a képzelet fejlődésére. 4-5 éves kortól megkezdődik a szabályokhoz való ragaszkodásuk. Az 5-6 évesek már kitartóan játsszák szerepeiket, s a szabálytudatuk is rendkívül erőssé válik.⁸² Fontos szerepe van tevékenységeikben az énekkel, mondókával, a ritmushangszerekkel kísért játékoknak, amelyekben a mozgásfeladat végrehajtása a kíséret ritmusához igazodik.

⁸¹ Baur, 1987. 4. p.

⁸² Mérei-Binet, 1970. 172. p.

A 3-7 éves korosztálynak a zenei élmények befogadásához személyes kapcsolatra van szüksége, s élettanilag is igénylik, hogy a zenei hangok észlelése kapcsolódjék össze aktív mozgásokkal. Eleinte csak kis töredékét produkálják a hallott daloknak, de a későbbi játékaikban egy-egy kedvelt fordulat váratlanul felbukkan. A dalos játékok náluk érzékszervi mozgásos funkciót töltenek be, de egyben nagy az értelmi és érzelmi fejlesztő erejük is.

6 éves korában a gyermekeknek felgyorsul a szomatikus és pszichikus érése, alkalmassá válnak az iskolai szervezett oktatásra. Átesnek az első alakváltozáson, a mozgásszerveik erősödnek, a végtagok meghosszabbodása következtében mozgásformáik gazdagodnak, biztonságosabbá válnak. Idegrendszeri érésük révén mozgásukon jobban tudnak uralkodni, mozgásvágyuk kielégítését el tudják halasztani. Viszont játékszükségletük nem csökken. A szabályhoz kötött tevékenység lép előtérbe, a szerep- és szabályjátékokban megtanulják és gyakorolják az azokhoz való alkalmazkodást.⁸³

A pedagógus játsszon, énekeljen, mozogjon, a gyermekekkel a nap bármely szakaszában. Alkalmazza pedagógiai ismereteit, tapasztalatait, gyermeki gondolkodását, képzelőerejét, humorérzékét, s minden lehetőséget használjon ki a gyermekek személyiségének fejlesztésére. „A gyermekkorban elmulasztott potenciális lehetőségek, a fizikai képességek fejlesztésének szenzibilitása, a későbbi életkori szakaszokban már *soha* nem tér vissza.”⁸⁴

„Az óvodás kortól iskolás korig tartó követéses vizsgálatok eredményei rávilágítottak a teljesítménybeli hiányosságokra, ezáltal behatárolható volt, mely agyi funkciók fejletlensége okozza a teljesítménybeli lemaradást. Például a jobb és bal irányok nem ismerete nehézséget jelent a hasonló, de ellentétes irányú betűk felismerésénél – a laterális kialakulatlanságát jelenti.(...) De az egyre jobban lemaradó gyerekek felzárkóztatása lehetetlenné vált, s az úgynevezett rátanítási kísérletek már több formában is kudarcot vallottak. A gyerekek képtelenek voltak a rájuk zúduló információk beépítésére, mert hiányoztak...” a korábbi struktúrák.⁸⁵

E korosztálynál a fejlesztés célja mindig az, hogy minden gyermek önmagához képest fejlődjön. Ehhez szükséges tényező a differenciált feladatadás, a sok gyakorlási lehetőség biztosítása, a pozitív megerősítés és az életkornak megfelelő játékos módszerek, hogy mindezt

⁸³ Famosi I., 1992. 28. p.

⁸⁴ Fejlesztő pedagógia, 1993. 3. p.

⁸⁵ Tóthszöllősiné, 1992. 97. p.

örömmel végezzék a gyermekek. Tehát a 3-7 éves kor a legideálisabb időszak az alapfunkciók kiépítésére, természetesen az életkori sajátosságok maximális figyelembevételével.

III.

1. A népi játékok funkciója a 3-7 éves gyermekek személyiségfejlődésében

1.1. A játék

A játékoság, a játszadozás és minden olyan szó (alakítás, játék, produkció, szereplés, gyermekjáték, játékszer, játszadozás, játszás, stb.), amely evvel a fogalommal rokonságban áll, tömören kifejezhető. Igen eltérő, sokrétű tevékenységet feltételez, amelynek azonban mindnek közös gyökere van. Olyan egyéni tevékenységi forma, amely végső soron a pszichikus funkciók összehangolását szolgálja (az eredményességre törekvés kényszere nélkül), s az egyik legfontosabb örömforrás a gyermek számára. A játék tehát nem csak egy önálló tevékenységi forma, hanem mindegyik nevelő-fejlesztő tevékenység része.

Ebből is kitűnik, hogy a játékot a felnőttek a legtöbb esetben a gyermeki lét nagyon fontos megnyilvánulásának gondolják, ugyanakkor a felnőtt kort elérve kissé megmosolyogni valónak tartják, s a „nagykorúság” viselése mellett elnéző, megbocsátó pillantással szemlélik. Pedig a játék, a játékoság olyan fontos eleme az emberi létnek, hogy a fejlődés során az eltérő játékosági formák adnak olyan felkészítést az elkövetkezendő élethelyzetek megoldására, amelyek kikerülhetetlenek és mindenképpen megoldást csikarnak ki belőlünk. A megoldások helyessége pedig nagyban függ a kialakult készségektől: sztereotip vagy eltérő lehetőségeket kínálva a válaszra, pedig ettől nagyon is sok függ. Például, mint az élhetőség, a jólét helyett a jól lét, illetve a maradandó pozitív életminőség kialakításának igénye, amely nem nélkülözhető egyik társadalmi viszonylatban sem. A pedagógia a gyermeki játékot a következőképpen foglalja össze:

„A kisgyerek a külvilágból és a saját belső világából származó tagolatlan benyomásait játékcselekvéseivel tagolja. A gyermeki játék kiemelt jelentőségű tájékozódó tevékenység, a gyermek legfontosabb tevékenységrendszer, fejlődésének kulcsa.”⁸⁶

⁸⁶ Pedagógiai Lexikon II. 1997. 136.p.

A hétköznapi szóhasználatban a gyermekek időtöltésül, szórakozásképpen végzett szabad tevékenysége, valamint a tanulás első megjelenési formája. Lényege, a valóságnak a tükrözése. A játékban nem teljesítményre törekszik a gyermek, hanem maga a tevékenység folyamata köti le az érdeklődését. Számára ez valóság, mégpedig sokkal érdekesebb valóság, mint az, amely őt körülveszi. A gyermek a játékban él, s ennek az életnek a nyomai mélyebben megmaradnak benne, mint a valóságos életé. Alkalmat ad nemcsak az új készségek, szokások, erkölcsi tulajdonságok elsajátítására, hanem kapcsolatok kialakítására is. A gyermek számára örömforrás, fegyelmező erővel bír, növeli a közösségi érzést, fokozza az alkalmazkodó készséget, és háttérbe szorítja az önzést és az egoizmust. Mindezeket tudva a játék léte és fontossága nem lehet kérdéses senki számára.

1.2. A játék helye a kutatások tükrében

Már az eddigiekben is láthattuk a játék szerepét a gyermekek életében, s a felnőttek viszonyát a játékhoz. A játékról sok elmélet született, elsősorban a filozófia, pedagógia, pszichológia, stb., de más tudományok körében is. Az első írásos emlékek a játékra vonatkozóan a filozófusok gondolati rendszereinek a részeként lelhető fel. A görögök voltak az elsők, akiknek filozófiai műveiben a játék is helyet kap.

Platónt kell elsődlegesen megemlítenünk, aki nem csak az egyes életszakaszok játékról ír, hanem saját kortársaival és a mindennapi gyakorlattal szemben már állami szabályozást is sürget a játék rangjának elismerése érdekében. Gondolatai szerint: „*A három-, négy-, öt- és hatéves gyermek lelkiületének még szüksége van játékra.(...) Azt állítom, hogy az összes államban⁸⁷ általános tudatlanság uralkodik azt illetőleg, hogy mennyire döntő fontosságú a játékok kérdése a törvényhozás szempontjából, mert ettől függ, hogy maradandók-e a törvények vagy sem. Az ifjúság játékaiban végbemenő változások valójában játék számba mennek, akik az újítás rabjai, okvetlenül más emberré is válnak, mint az előző gyermekek.*”⁸⁸

Arisztotelész is kiemeli a játék jelentőségét a felnőtt tevékenységek előkészítésében, amivel megelőzhetjük a lustaságot és a tunyaságot.⁸⁹ Tehát már a görög gondolkodók érdeme, hogy a játékot a gyermeki szükséglet kielégítésének tekintették, javasolták a játék állami

⁸⁷ a görög városállamokban

⁸⁸ Platón, 1984.793-794. p

⁸⁹ Aristoteles, 1984.

rangra emelését, az életre való felkészítés fontos eszközének fogták fel, s ők utaltak először az egyéni és az életkori különbségek figyelembevételének fontosságára.

Külön említést kell tenni Augustinus Aureliusról, más néven **Szent Ágoston**ról, a korai kereszténység első kiemelkedő bölcselejtől, aki utal rá, hogy „...*a játék elveszi az időt a tanulástól és a komoly munkától. Olyan erős a gyermekben a játékvonzalom, hogy a kőpad, az acélkarmok és egyéb hasonló szerszámok elszennvedése ellenére is csalogatta őket a játék gyönyörűsége.*”⁹⁰

A folyamatosságot a játékok történetében Pieter **Brughal** (1525-1569), német-alföldi festő is példázza, aki 84 gyermeki időtöltést festett meg. „*A képek hiteles részletességgel ábrázolják a múltat: a népszokásokat és az ezeket utánzó gyermekjátékokat.(...) E képek is igazolják, hogy az emberiség a gyermeki játékokban őrizte meg leginkább ősi szokásait.*”⁹¹ A képeken babázás, szembekötősdí, bakugrás, nyilazás, csörgözés látható.

Sokat változott a gyermekek megítélése a századok folyamán. A „gyermekkép” változásait több tényező is befolyásolta: a demográfia alakulása, a vallási felfogás,⁹² a szociális helyzet, a gyermekek létszáma.

A pedagógia újkori történetében Johannes Amos **Comenius** (1592-1670) pedagógiai rendszerében komoly szerepet kap az első 6 év. Ezt a kort olyan életszakasznak tartja, amely döntően kihat a további évekre. A játékra vonatkozó nézetei szerint: tevékenységi vágyának kielégítésében nem szabad korlátozni a gyermeket, hanem inkább módot kell adnunk arra, hogy állandóan tevékenykedjen, segítenünk kell rajta, hogy ésszel tegyen mindent, s minden cselekvésből mintát kell adnunk.⁹³

Jean-Jacques **Rousseau** (1712-1778) nevelési rendszerének is része volt a játék. Nagy hatással voltak korára cikkeiben megnyilvánult gondolatai, valamint a következő évszázadok reformtörekvéseire. Több munkájában is hangoztatta a kisgyermekkor jelentőségét az emberré válás folyamatában, s több összefüggésben is utal a játék jelentőségére.⁹⁴

Friedrich **Fröbel** (1782-1852) volt az első pedagógus, aki részletesen foglalkozott a játék nevelési és módszertani kérdéseivel. A játék alapjának a cselekvés vágyát tekintette. Gondolatai szerint a rendszeres gyakorlás után a cselekvésvágy alkotóvágygá fejlődik, s ez a folyamat a kisgyermekkorban a játék hatására indul meg.⁹⁵ Fröbelnek a játékkal kapcsolatos pedagógiai nézetei – főleg merevségük miatt – sok vitára adtak alkalmat. Már a XIX. század

⁹⁰ Augustinus, 1982. 36-37. p.

⁹¹ Vajda-Pukánszky, 1998. 47-48. p.

⁹² A korai kereszténység idején az eredeti bűnnel született felfogás nehezítette meg a gyermekek életét.

⁹³ Kisdiednevelés XIV.évf. 157-158. p.

⁹⁴ Rousseau, 1957. 71. p.

⁹⁵ Fröbel, 1928. 27. p.

végén és a XX. század elején jelentkező reformpedagógiák is jelentősen gazdagították a játék szerepével összefüggő elgondolásokat. (Lásd I. fejezet Montessori-, Waldorf-, Freinet-pedagógiák)

A játék pedagógiai jelentőségét hazánkban is igen korán felismerték. A játékkal foglalkozó szakemberek közül kiemelkedik:

- **Brunszvik Teréz** (1775-1861) az első magyar óvoda megalapítója. Az 1828-ban megnyitott magyarországi kisdédóvó intézet Közép-Európában az első ilyen típusú intézmény volt, melynek megnyitásához az ő kiterjedt külföldi kapcsolata is hozzájárult.

- **Wargha István**⁹⁶ (1808-1876) az óvóképzés megalapítója és az intézet igazgatója. Felismerve a gyermek gondolkodásának cselekvésbe ágyazott voltát és konkrét szemlélethez kötöttségét, az eltérő módszerek kidolgozását szorgalmazta. *„Minden sérelemtől a kivétel módja ment meg.”*⁹⁷ Az óvódás gyermek gondolkodásának jellemzőit még Piaget előtt felismerte. A tevékenység által történő személyiségfejlesztés gondolatát fedezhetjük fel gondolataiban: *„Ismereteket a kisgyermekkel – szoros értelemben szólva – közölni nem lehet. Lehet azokat másnak elébe tenniünk, elébe terjeszteniünk, de annak magának öncselekvőségével kell ezeket hatalmába szednie, s szellemével elsajátítania. Amit az ember nem öncselekvőségével tett sajátjává azzal nem bír, az nem az övé.”*⁹⁸

- **Ney Ferenc**⁹⁹ (1814-1899) a Magyar Nevelési Társaság elnöke. Azon túl, hogy az óvodát a köznevelés szerves részének tekintette, felismerte a kisgyermek nevelésének fő színterét a játékot. *„A játék nem cél, csak eszköz, s úgy intéztetik, hogy a gyermeket foglalkoztassa, s tehetségeit fejlessze.”*¹⁰⁰

- **Peress Sándor**¹⁰¹ (1863-1907) a Kisdédnevelés című folyóirat szerkesztője, valamint szakkönyve, a „Magyar Kisdédóvó” az 1900-as Párizsi Világkiállításon díjat nyert.

- **Exner Leó**¹⁰² (1863-1935) az óvóképző tanára, a gyermektanulmányi mozgalom óvodai nevelés területén elért eredményeit foglalta szintézisbe, az 1913-ban megjelent „Gyermekfoglalkoztató” című művében. Központi szerepet kap nála a játék és a munkaszerű foglalkozás. Szerinte a gyermeknek *„ragyogó világ, zajos, mozgalmas élet kell, hogy teleszedje magát azok által nyújtott benyomásokkal(...), értelmesedjék.”*¹⁰³

⁹⁶ Wargha István: Terv a Kisdédóvó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában. Pest. Landerer és Heckenas. 1943.

⁹⁷ Wargha, 1843. 151.p.

⁹⁸ U.a. 10.p.

⁹⁹ Ney Ferenc: Kisdédóvó-képzési éveimről. Kisdédnevelés, 1882.35. p.

¹⁰⁰ Ney, 1846. 9. p.

¹⁰¹ Peress Sándor: Magyar kisdédóvó. Budapest. Lampert Róbert és Fiai Kiadó, 1896.

¹⁰² Exner Leó óvónőképző-intézeti tanár, tankönyvíró,zeneszerző. A magyar kisdédnevelés egyik legjelentősebb alakja. A nagysikerű „GYERMEKFOGLALKOZTATÓ” összeállítója. Pósa Lajos számos gyermekversét zenésítette meg. Az 1900. április 15.-i szegedi Pósa-ünnepen az ő vezetésével léptek fel a hódmezővásárhelyi állami óvónőképzőintézet növendékei. 42 évi szolgálatot követő nyugalomba vonulásakor meleg hangú írásban búcsúzott a magyar kisdédnevelés munkásaitól. (*Kisdédnevelés, 1928/10.*)

¹⁰³ Exner, 1913. 14. p.

- **Nagy László**¹⁰⁴ (1857-1931) a gyermektanulmányi irányzat legrangosabb hazai teoretikusa, a Gyermektanulmányi Múzeum létrehozója.

- **Bardócz Pál**¹⁰⁵ és **Stelly Gizella**¹⁰⁶ pedagógusok pedig az óvodaügy és a gyermekek játékának védelmében szólaltak fel a két világháború között.

Az ókortól – a középkoron át – a máig megmutatkozó kontinuitás is bizonyítja a játék erejét a gyermekkorban. Minden társadalmi kor gyermekének lételeme volt – és az is marad – a játék, még ha a feltételek nem is voltak mindig azonosak.

A sokféle játékelmélet után Jean **Piaget** teremtette meg a játék egységes pszichológiai elméletét. Gondolatrendszerében a játéknak egységes funkciója van a fejlődés menetében: terméke és eszköze az értelmi fejlődésnek, gyakorlórendszere a mozgásnak, a szocializációnak.¹⁰⁷ Ennek megfelelően a fő játéktípusai az érzékszervi mozgásos gyakorlójáték, a szimbolikus játék és a konstrukciós- és társasjáték. A szimbolikus játéknak két szakaszát különbözteti meg:

- Az első szakasz 2-4 éves korra esik. E kor jellemzője, amikor a kisgyermek saját cselekvését, viselkedését úgy utánozza, hogy mással végezteti. Pl.: a mackóját sétáltatja, miközben ő is sétál. Valamint amikor a másoknál megfigyelt cselekvést utánozza. Pl.: sepreget, mint az édesanyja.
- A második szakasz 4-7 éves korra esik. Itt már tapasztalhatjuk a szimbolikus játékok hanyatlását, s előtérbe kerülnek a közös szerepjátékok, a szabályjátékok, a kezdeti egocentrikus gondolkodást felváltja a kölcsönösség. Tehát a szocializáció, az objektív valóság utánzásának irányába tereli a játékot. A szerepjátékok, szerepcserék, szabályjátékok jelentősége a felnőtt személyiség kialakulása szempontjából felbecsülhetetlen (mozgásos játékok, értelemfejlesztő játékok, népi játékok).

Ezért természetes, hogy óvodai nevelésünk nagymértékben épít mind a korai hazai kísérletekre, mint korunk pszichológiai indíttatású nevelési kutatásainak eredményeire.

1.3. A népi játékok szerepe a mai gyermekek életében

Ha a játék szót halljuk tudjuk, hogy mit értsünk rajta, mégsem könnyű meghatározni, ha ez a szó a néprajzzal összevetve kerül kifejezésre. A **népi játékok** a folklór egyéb alkotásaihoz hasonlóan hosszú idő alatt formálódtak, csiszolódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket.

¹⁰⁴ Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana. 1908. In.: Az új iskola célja (A gyermek) 1916.

¹⁰⁵ Bardócz Pál: A magyar kisdiednevelés kézikönyve. Székesfőváros Házinyomdája. Budapest, 1928.

¹⁰⁶ Stelly Gizella: Mit játszunk, gyerekek? Fővárosi Könyv és Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1921.

¹⁰⁷ Piaget, 1978.

Különböző korokból származó elemek keveredtek bennük, nem mai társadalmunkban keletkeztek. Nagyon fontos tehát a kérdés: mennyire használhatók napjainkban is?

A hagyományos falusi társadalomban a kisbabát gyakorlatilag születésétől fogva körülvette a játék. A szülők, nagyszülők, idősebb testvérek bölcsődalokkal altatták, mondókákat mondtak. A tárgyakkal, anyagokkal is a játékok által ismerkedett, játszott homokkal, agyaggal, fával, a természet minden elemével. Szinte észrevétlenül tanulta meg, melyik anyag mire alkalmas, melyikkel hogyan kell bánni, hogyan lehet alakítani. A falusi környezetben élő kisgyereket játékaik nemcsak megismertették a külvilággal, hanem segítették is abban, hogy bizonyos készségeket, tevékenységeket elsajátítson és begyakoroljon.

A mai városi kultúra természetesen sok mindenben különbözik a régebbi falusi kultúrától. Más jellegű közösségek tagjai vagyunk, másképpen élünk, másképpen viselkedünk, mások a lehetőségeink és más a környezetünk, mint régebben, de ezekbe a közösségekbe is be kell illeszkednünk, ezeket a viselkedési normákat is el kell sajátítanunk. A népi játékok egyik fontos szerepe éppen az, hogy erre mindenkit megtanítsa. A feladat tehát megmaradt, csak a körülmények változtak.

A kisbabáknak ma is fontos, hogy megismerjék saját testüket, megnyugtató hatással vannak rájuk a ritmikus-, dallamos mondókák, később pedig nagy örömet okoz nekik az az érzés, hogy beszélgetni tudnak az állatokkal, növényekkel. A mai világban is szükségük van a gyermekeknek arra, hogy megismerkedjenek a természettel. Nem maradhat ki az életükből az az élmény sem, hogy saját kezükkel tudjanak létrehozni különböző tárgyakat és játékszereket, más anyagokkal (textillel, fával, bőrrel, szőrrel, papírral stb.) is megismerkedjenek.

Túlságosan kevés lehetősége nyílik a városi gyermekeknek az aktivitásra. Pedig a mai társadalmunkban is meg kell tanulniuk, hogy helyüket megtalálják a különféle közösségekben, más szóval **szocializálódjanak**.

„A szociálpszichológiai kutatások egyértelműen kimutatták, hogy a szocializáció fogalma individuum és kultúra viszonyára vonatkozik, s ez a viszony mindig egy adott csoport keretein belül realizálódik. Ez azt jelenti, hogy az individuum egy meghatározott csoport tagjaként ismeri meg és sajátítja el a kultúra különböző tartalmait és szabályait...Tehát a játékok társadalmi vonatkozásai a játéktevékenység lényegét jelentik. A játékok nem vagy nem csak kulturális jelenségek, kultúrtörténeti emlékek, hanem elsősorban társadalmi tények. E szempont következetes érvényesítése nélkül a

játékok, főleg a népi gyermekjátékok aligha értelmezhetők megfelelő módon.”¹⁰⁸

Az ilyen közösség volt régen a család, valamint a játszócsoport, mely az egymáshoz közel lakó, nagyjából azonos korú gyerekekből alakult ki. Ma azonban a nagyobb városok, lakótelepek forgalmas utcái nem alkalmasak arra, hogy ott a gyerekek „társadalmi” életet éljenek.¹⁰⁹ A hagyományos népi játékok, főleg az óvodás korosztálynál segítenek abban, hogy a gyerekek ne legyenek se visszahúzódnak, se félénkek, se – evvel ellenkezőleg – agresszívak, s a körülöttük lévő emberekkel intoleránsak. Ezek a személyiségjegyek a mai társadalmunkban sem ajánlatos viselkedési formák.

A fent leírtakból világosan megállapítható, hogy a játék szerepe nagyon is sokoldalú, amely segítségével a gyermekek természetes módon elsajátítanak különféle képességeket, amelyekre szükség van a zenében, a sportokban, a társas érintkezés minden színterén. Állandóan változó világunk magával hozza a játékkultúra átalakulását is, hiszen a gyermeki játék minden korban a maga sajátos módján testesíti meg azt az elvárást, amelyet a felnőttek világa a gyermekek felé megfogalmaz. A gyermek akként játszik, amilyen felnőttként szeretné látni majd őt környezetében, ha megnő.

„A játékok lélektani szerepe ma sem változott,(...) s a játékokkal tehát nem a poros, elavult, régi világot akarjuk visszahozni, hanem kimenteni belőle azt, ami általános szükségletet elégít ki, s ezért ma is szükségünk van rá.”¹¹⁰

A mai 3-7 éves gyermekek számára az óvoda jelenti a „játékvilágot”. A tevékenységformákat úgy kell a gyermekek fejlesztésének szolgálatába állítani, hogy azokat játékosan éljék meg; játéktevékenység közben fedezzék fel környezetüket; szabad, önindította módon játsszák el örömeiket, bánatukat, vágyaikat; s játékos, felszabadult, örömteli érzésekkel adják át magukat az esztétikai hatásoknak.

Az óvodai nevelésbe a magyar népi kultúra sok ágát integrálhatjuk. A gyermekkor kezdeti szakaszától hasznát vesszük annak a sokrétű tudásnak, ami századokon át csiszolódott, s öröklődött. A népköltészet megjelenik a mesés-verses foglalkozásokon, a népi játékok sokaságát használjuk a zenei nevelésben, természetismeretből végig járjuk az év

¹⁰⁸ Niedermüller, 1990. 542-543.

¹⁰⁹ Lázár, 2002. 12. p.

¹¹⁰ Lázár, 1997. 22-25.p.

gazdasági eseményeit, s mozgásfejlesztés okán megpróbálunk néhány mozgásformából, lépésből álló, rövid játékfüzért alkotni.

A néphagyományok különösen alkalmasak arra, hogy az adott témát a lehető legtöbb oldalról közelítsék meg az óvodai nevelésben, s így nyújtsanak sokrétű, mégis összefüggő ismereteket a gyermekek számára.

A dolgozatban csak a népi játékok csoportjával kívánunk foglalkozni - azon belül is elsődlegesen a vizsgált korosztály zenei- és ritmikus mozgásfejlesztésével összefüggésbe hozható játékokkal -, melyeket kialakulásuk és funkciójuk megkülönböztet más játékoktól.

1.4. A magyar játékkutatás rövid történeti bemutatása

A magyar népi játékok kutatása majdnem 200 évre nyúlik vissza. Mint más folklórműfajok is, a játék is megfelelően bizonyult a nemzeti identitás kialakítására, megőrzésére, erősítésére. A játéktevékenységben megnyilvánuló gyermekfolklór éppúgy szolgálja a gyermekek testi, szellemi fejlődését, szórakoztatását, mint a társadalmi életbe, hagyományokba való belenevelődését. A gyermekfolklórt, akárcsak a felnőttek folklóráját, többek között a közösségi jelleg, a nemek és korosztályok szerinti elkülönülés, a hagyományozódás és állandó alkotókészség jellemzi. A gyermekkor költészetének fő műfajai a mondókák, lírai játékdalok és a dramatikus jellegű játékszövegek. A gyermekkor költészetének gyűjtése, eredetének, típusainak vizsgálata már régóta foglalkoztatja a hazai folklórkutatókat.

A 19. század végére hazánkban is kialakult a tudományos igényű pedagógia, valamint a gyermekpszichológia, amely diszciplínák – ha különböző céllal is – szintén érdeklődéssel fordultak a gyermekjátékok felé. Kiemelkedő jelentősége volt a pedagógiai szempontú gyermekjáték-kutatásnak, amely amellet, hogy a népi játékokat a természetes szórakozás leghelyénvalóbb formájának tartotta, a „nemzeti eszmét” is szolgálni igyekezett ezek terjesztésével, tanításával. Igen nagy jelentősége volt a *Magyar Nyelvőr* megindításának (1872), mivel ez a folyóirat nemcsak a figyelmet hívta fel a népi játékokra, hanem mindegyik számában közölt is néhány leírást. Ugyanez évben jelent meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete is.

Ezen külső és belső, objektív és szubjektív körülmények hatására sorra születtek a nagy anyagot és esetenként komoly néprajzi értékeket tartalmazó gyermekjáték összeállítások. Szükséges megemlíteni egyes népköltési gyűjteményeket, amelyek jellegüknek

megfelelően gyermekjátékszövegeket tartalmaztak: Erdélyi¹¹¹ 1846-1848: I.; Kriza¹¹² 1863; Kálmány 1877-1878, 1881-1891; Török K. 1872. A különböző igények és célok révén igen eltérő jellegű és értékű munkák születtek, de ezen munkák fontossága, sok esetben pótolhatatlansága mégis tagadhatatlan. Erdélyi János 20 játékot és gyermekdalt jegyzett le, Kriza János és mintegy 20 mondókát és játékot közölt könyvében. A Magyar Népköltési Gyűjtés¹¹³ I. kötetében kb. 50 játék és mondóka szerepelt. A 19. század legjelentősebb játékgyűjteménye azonban *Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjteménye*¹¹⁴ volt, 1161 játékot közölt, mindig dallammal és származási hely megjelölésével. A hazai gyűjtemények közül mind gazdagságával, mind igényességével messze kiemelkedik. Kiss Áron tanítóképző igazgató indítványozta, hogy: „1. A játékoknak, s az esetleg velük járó daloknak a magyar nemzeti nevelés szolgálatában kell állniuk, s ezért a játékokban a magyar jelleg megóvandó. 2. A gyermekek játékaik, s ezek dallamai a haza minden vidékén megőrzendők.”¹¹⁵ Országos felhívására a gyűjtésben 200 vidéki tanító vett részt. Rendszere lényegében ma is elfogadható, hiszen a gyermekek fejlődése alapján sorolja fel az életkornak megfelelő játékokat, leírja az egyes játékok változatait is, a kiadvány végén pedig tanulmánynak is beillő jegyzetanyagot közöl. Ennek ellenére e gyűjteménynek is még sajátossága a szövegek központúság, s a játékok nonverbális komponenseinek figyelmen kívül hagyása.

A XX. század első felében a kezdeti ügybuzgalom alábbhagyott, s nem folytatódott ez a kiváló kezdeményezés. A gyermekjáték-kutatás már nem volt fontos ügy. A század második felében azonban több monográfia is megjelent, pl. Bakos József¹¹⁶ Mátyusföldön 38 helységben gyűjtött játékanyaga a magyar gyermekjátékkincs minden típusát felöleli. Mindegyik játéknak a funkcióját is ismerteti, s nemcsak a magyar változatokról ír, hanem a játék eredetére, külföldi párhuzamaira is utal. Ugyanez időben adják ki a Magyar Népzene Tára I. kötetét *Gyermekjátékok* címmel. A kötethez Kodály Zoltán írt előszót. A kötet óriási fejlődés a gyermekjátékok rendszerezése terén, bár a dallam alapján történő rendszerezés csak az énekes játékokat foglalja magába.

A következő évtizedekben jó néhány igazán értékes, jelentős területi és tárgykörök szerint rendezett gyűjtemény jelent meg. Pl.: Gazda Klára¹¹⁷ egy háromszéki falu, Esztelnek gyermekvilágát ismerteti meg az olvasóval, s ennek több mint a fele a gyermekjátékok és

¹¹¹ Erdélyi János 1846-1848. I.

¹¹² Kriza János 1863.

¹¹³ MNGY. I.1872.

¹¹⁴ Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. 1891.

¹¹⁵ Bakos, 1953. 25.p.

¹¹⁶ Bakos József: Mátyusföldi gyermekjátékok (1953) című gyűjteménye

¹¹⁷ Gazda, 1980. 165-402. p

mondókák bemutatása. Géczy Lajos¹¹⁸ Ung vidéki gyermekjátékokat, mondókákat adott közre, Lábadiné Kedves Klára¹¹⁹ a Drávaszög, Gágyor József¹²⁰ a szlovákiai magyar nyelvterület, Burányi Béla¹²¹ és Matijevics Lajos¹²² a Vajdaság gyermekjátékait és mondókáit gyűjtötte össze. A mindmáig legteljesebb mondókagyűjtemény a Bihari gyermekmondókák¹²³ című kiadvány, amely 7375 mondókaváltozat teljes szövegét tartalmazza.

Az elmúlt évtizedben számos kiadvány jelent meg (a teljesség igénye nélkül), amelyek nagy segítségére lehetnek a pedagógus társadalomnak, akik gyermekeink fejlődését, fejlesztését kellőképpen a szívükön viselik. Hintalan László¹²⁴ Hévízgyörk játékhagyományát, Barsi Ernő¹²⁵ a Bükkalja vidékét mutatja be, Sebestyén Dobó Klára¹²⁶ Kászon öt falvának népzenei hagyományait adja közre, Veress Ilona¹²⁷ a Mezőség gyermekjátékait gyűjtötte össze, Pécsiné Ács Sarolta¹²⁸ könyve a Kalocsa környéki gyermekjáték anyagot mutatja be. 2002-2008 között jelent meg nyomtatásban Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani négy kötetes gyűjteménye, melyben erdélyi, moldvai¹²⁹, dunántúli¹³⁰, északi¹³¹ és az alföldi¹³² területek játékaiból találhatunk bőséges válogatást.

A Bodrogköz játékaival Darmos István¹³³ könyvében találkozhatunk, Matyóföld népdalaival és gyermekjátékaival Kiss József¹³⁴ könyvéből ismerkedhetünk, Zoboralja játékhagyománya Jókai Mária¹³⁵ kiadványában olvasható, valamint kárpátaljai gyermekmondókák gyűjteményét találhatjuk P.Punykó Mária és Hutterer Éva¹³⁶ gyűjtésében. A Hagyományok Háza kiadványaként jelentek meg a Galga mente¹³⁷, a Dél-alföld¹³⁸ népi játék hagyományai, valamint ölbeli játékokat¹³⁹ bemutató kiadványok. S nem hagyható ki a sorból Bodor Anikó¹⁴⁰ gyűjteménye sem, amelynek IV. kötete a vajdasági énekes népi játékokat adja közre.

¹¹⁸ Géczy, 1984.

¹¹⁹ Lábadiné, 1989.

¹²⁰ Gágyor, 1982.

¹²¹ Burányi, 1987.

¹²² Matijevics, 1976.

¹²³ Bihari gyermekmondókák, 1982.

¹²⁴ Hintalan, 2000.

¹²⁵ Barsi, 2001.

¹²⁶ Sebestyén, 2001.

¹²⁷ Veress, 2002.

¹²⁸ Pécsiné, 2002.

¹²⁹ Lázár, 2002.

¹³⁰ Lázár, 2004.

¹³¹ Lázár, 2006.

¹³² Lázár, 2008.

¹³³ Darmos, 2003.

¹³⁴ Kiss, 2003.

¹³⁵ Jókai, 2004.

¹³⁶ P.Punykó-Hutterer, 2004.

¹³⁷ Benedek, 2005.

¹³⁸ Gundyné Sz. A. 2007.

¹³⁹ Sándor, 2005.

¹⁴⁰ Bodor, 2008.

„*Gyermekeink ajkán elnémultak a szülőföld hajdani értékes gyermekjátékai.*” – írja Bodor Anikó¹⁴¹ könyvének előszavában.

Ahhoz, hogy újra énekeljék, játsszák ezeket a játékokat gyermekeink, a felnőttek, a pedagógusok segítségére van szükség már a bölcsőtől kezdve. Ezen gyűjtemények a terjesztést, a visszaszármaztatást kívánják elősegíteni, elsősorban azzal, hogy a szülőknek, a pedagógusoknak és a gyermekcsoport vezetőknak nyújt megfelelő hazai anyagismeretet.

¹⁴¹ Bodor, 2008. 6.p.

2. A népi játékok mozdulattípusai és a zenei tartalom komplexitása

2.1. A népi játékban előforduló mozdulattípusok

A 3-7 éves gyermek a családi közösség után a nagyobb óvodai közösség segítségével talál kapcsolatot a nagyobbak világához. Ha itt folytatódik az elkezdett „hagyományápolás”, akkor a beszélt, a zenei és a táncos anyanyelv elsajátítása egymást segíti. Ha bármelyik is hiányzott a kezdeti időszakban, ennek a pótlása az óvodára hárul. A pedagógusoknak kell felvállalniuk a hagyomány megszerettetését, ápolását, továbbadását, hiszen a mai gyermekek otthon egyáltalán nem vagy csak nagyon kevesen találkoznak vele, s talán a szülők nem is tartják olyan fontosnak a mindennapok terhei mellett. Egyre nagyobb a jelentősége az olyan foglalkozásoknak, ahol a gyermekek aktívan, alkotó módon vesznek részt úgy, hogy az még örömeikre is szolgál. S ebben a népi játékoknak kétségtelenül nagy szerep juthat.

Kodály Zoltán fogalmazta meg a Magyar Népzene Tára I. kötetének előszavában, hogy *„Aki nem szereti a magyar népet, leghamarabb a gyermekeken át fogja megszeretni, amint e játékok varázslatos kaleidoszkópjából felé sugárzó, s a pajkos hetykeségtől a gyengéd ellágyulásig váltakozó száz arcát figyeli és megismeri.(...) Csak itt látja, hogyan tükröződik a világ a gyermek lelkében.”*¹⁴²

A játékdaloknak, mondókáknak csecsemőkortól kezdve végig kellene kísérenie a gyermekek életét, annak minden mozzanatát. Először az édesanya feladata, hogy játssza velük ezeket, amint altatót dúdolgat nekik, vagy tisztába tevéskor tornáztatja, majd később állni, járni tanítgatja. Ezek segítségével a beszélt nyelv mellett zenei és mozgásanyanyelvét is elsajátíthatja. A mai világunkban sajnos sok gyermek úgy nő fel, hogy mindezekből nagyon keveset kap. Ma is élő gondolatok Kodály Zoltán szavai: *„... szomorú gyermekkorra nyomait holtáig viseli, aki úgy nőtt föl, hogy nem volt része bennük.”*¹⁴³

A dolgozat e fejezetben a 3-7 éves korosztálynak való népi játékokat a bennük található mozdulatok alapján rendszerezi. A következő típusokat különböztetjük meg:¹⁴⁴

1. A gesztus
2. A súlylábmozgás és testsúlyáthelyezés

¹⁴² MNT.1957. XVI.

¹⁴³ u.o.

¹⁴⁴ Szentpál, 1978. 12. p.

3. A lépés
4. Az ugrás
5. A forgás

Mindegyikre több tájvariánsban találhatunk énekes, mondókás játéanyagot, a különböző mozdulat összetevők alapján csoportosítva.

2.1.1. A gesztus

A játék az a tevékenység, amely meghatározza az adott korcsoportozáshoz való tartozást, az egymással való érintkezés szabályait, módjait, ezért van nagy jelentősége a gyermekkorban. A játszó óvodai csoportok azonban megmaradnak a korcsoportok határain belül. Sok játékunk vegyes, de a népi játékok egy részére a fiúk és a lányok különállása a jellemző. Így szembetűnő, hogy a gyermekek táncos szokásai fontos szerepet játszanak a nemi szerepek (menyasszony, vőlegény, stb.) rögzítésében is.

A játékok verbális és nonverbális (*gesztus*) rendszerek. A szerepeket, a gyermekek egymáshoz való viszonyát prózai és énekelt szövegekkel, azok hanghordozásával fejezik ki. S ezek a közlések gesztusokkal, mimikával erősödnek meg. Az egyes szerepek kifejezésének a lehetősége a mozdulat, a gesztus, a nonverbális jelzések. A gesztus olyan testrészeknek a mozdulata, amelyekben nincs testsúly, tehát súlytalanok. Így pl. a kar emelése, a kéz mozgása, a fej fordítása, a törzs dőlése, valamilyen megnyilatkozás, tett valaki irányába stb. A kommunikáció nonverbális jelei közül ide azokat sorolják, amelyekben a mozgás cselekvést és helyzetváltoztatást is jelent. Ezek a jelzések feltűnőek, mert itt a mozgás az egész testre is kiterjedhet.

- A *kéz gesztusai* nagyon sokféle jelentést hordozhatnak. Ezek többnyire együtt jelentkeznek a kar mozgásával, de a kéz beszédét az ujjak mozgása teszi lehetővé. A kéz gesztusai közül nagyon sok a tanult, ősi kulturális eredetű. A kézhez sok mágikus hiedelem is kapcsolódik (pl. katicabogár röptető stb.) A kéz gesztusaival hívhatunk, elutasíthatunk, tiltakozhatunk, könyöröghetünk, köszönhetünk is.
- A *fej gesztusai* többnyire jól elkülöníthető, világosan értelmezhető jelek. Pl. a fej oldalirányú mozgása bizonytalanságot, a lehajtott fej szomorúságot, büntudatot

fejezhet ki.

- A gesztusok szabályozó funkciót is betölthetnek, gyakran a kéz mozdulataival jelezzük, ha beszélni akarunk (pl. a jelentkezés), vagy folytatni, megszakítani akarjuk a beszédet.

A népi játékokban kevés a külsőségekben megjelenő teljes utánzás (pl.: mosakodás, fésülködés, alvás, repülés, stb. kifejezése), de az egyes szerepek szimbolikus kifejezésével gyakran találkozunk. A mozgáselemzések szerint is a táncok mozgásanyagát a természetes mozgásokból kiindulva tanítjuk, ezek pedig népi játékainkban gyökereznek.

„A paraszti társadalomban a játék és tánc szerves egységet alkotott, ami azt jelentette, hogy a kisebbek is táncoltak és a nagyobbak is játszottak, de az altatókon, hintázatókon, höcögtetőkön, mondókákon keresztül, a délutáni játszókon, valamint a táncos alkalmakon való jelenlétükkel sokkal könnyebben sajátították el ezeket a természetes mozgásformákat, mint a mai gyermekek.”¹⁴⁵

A nem verbális jelzések, a gesztusok, a társas kapcsolatokban ugyanolyan fontosak, - sőt bizonyos esetekben még lényegesebbek is, - mint a nyelv.¹⁴⁶ Különösen jelentősek az érzelmek az attitűdök megnyilvánulásaiban, amelyeket nehéz vagy körülményes szóban kifejezni. Ezen gesztusok megtanítására népi játékainkban számtalan példát találhatunk.

2.1.1.1. Gesztusok a népi játékokban

A környező természettel kapcsolatos mondókákban a játékos áttétel a megszemélyesítés formájában jelentkezik: a gyermekek úgy fordulnak a naphoz, esőhöz, állatokhoz, mint egyenrangú társhoz, akivel megosztják gondjaikat (Kertek alatt a kis bárány majd meg fagy...), akitől a jövőt tudakolhatják (Katicabogárka, merre visznek férjhez?). A gyermekmondókák e csoportja számos archaikus elemet őrzött meg a régi idők varázsénekeiből.¹⁴⁷ A játék cselekménye helyett a mondókának pontosan körülhatárolt funkciója van, s mindegyik funkcióhoz a legtöbb esetben egy vagy több jellegzetes mozdulat,

¹⁴⁵ Czinóber, 2008. 9. p.

¹⁴⁶ Forgách, 1985. 197. p.

¹⁴⁷ Vajda, 1988. 7. p.

gesztus is hozzátartozik. Pl.: a naphívogatók mondogatása közben egyes helyeken „kezüket a nap felé tárják”, másutt „zöld ágat lengetnek”, vagy „virágot mutatnak a nap felé”; esőüdvözléskor feltartott fejjel és kézzel körbe forognak; fecskékösztönél arcukat simogatják, majd kezükkel gombolyító vagy dobáló mozdulatokat tesznek; a katicabogarat kezük fejére teszik és kezüket himbálgják stb.

➤ *Naphívogatók*

Naphívogatóink ősi varázsló cselekmény emlékét őrzik. A gyermekek e játékokat tavasztól ősziig a szabad ég alatt játszották. Sívárogozva várták a tavaszt, a földet, levegőt felmelegítő napsütést, melyekre szöveges és énekelt változatokat egyaránt találhatunk. Ha nem sütött a nap, énekelni kezdték: Süss fel nap! A dal tulajdonképpen „...*a nap elővarázslása misztériumának játék formájában történő továbbélése.*” – írja Borsai Ilona.¹⁴⁸ A napcsalogatókkal a magasba emelt kéz természetes hívogató mozdulatait gyakoroltathatjuk.

Dallam nélküli mondókával a kárpátaljai **Ráton** így csalogatták a napot:¹⁴⁹

Süss ki, Nap!
Szent György nap,
Kertünk alatt
A báránykák megfagynak.

Élesden¹⁵⁰ így emlékeznek az idősek a napcsalogatásra:

Süss ki meleg, bújj el hideg,
Isten kapujába;
Ma szítálok, holnap sütök,
Neked is egy czipót sütök
Megzsírozom, meg.

A **zoborvidéki** gyermekek Kolonban¹⁵¹, ha beborult az ég így biztatták a napot:

¹⁴⁸ Borsai, 1975. 60. p.

¹⁴⁹ Punykó-Hutterer, 2004. 43. p.

¹⁵⁰ Kiss, 2000. 22. p.

¹⁵¹ Jókai, 2004. 34. p.

Gyűj ki, na - pom gyűj ki, söt lö - rök, bor - söt tö - rök,
 aj - tó mē - gētt tök - vel ha - ran - go - zok.
 Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.
 Ma szi - tá - lok, hol - nap sü - tök, hol - nap - ú - tán ne - ked cī - pót kű - dők.
 Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.

Mátraballán¹⁵² az ég felé tartott kezekkel hívogatták a napot:

Süss fel, süss fel, ve - rős - ke, Ne menj Ma - con - ká - ra,
 Merl Ma - con - kán söt tör - nek, bor - sot tör - nek.
 Tök - kel ha - ran - goz - nak, Mondd el A - pol - ló - nak,
 'Te - rit - sen ki kö - pő - nye - get, Ad - jon Is - ten jó me - le - get!

Már a 3-7 éves korosztálynál érdemes figyelmet fordítani e játékok mozdulataira. Az ég felé kitért karok szép tartására fel kell hívni a gyermekek figyelmét. Kiegészíthetik a kartartást lassú, egyenletes sétalépésekkel, melyhez forgás is kapcsolódhat, hiszen ezt nevezik a „varázslás” mozdulatának. Fejüket, tekintetüket fordítsák az ég felé. Miután a gyermekek ebben a korban utánzás alapján tanulnak, lényeges és fontos tényező a pedagógus szép és esztétikus mozgása, tartása. A kicsik ténylegesen varázslásnak élik meg a játékot, főleg, ha valóban kisüt a nap az éneklésük közben.

¹⁵² Lázár, 2006. 214.p.

➤ **Esővarázslók**

Borsai Ilona megállapította, hogy az esővarázsló játékoknak pontosan körülhatárolt funkciójuk van, s ezekhez egy vagy több mozdulat is társult, pl.: esőüdvözléskor feltartott fejjel körben forognak.¹⁵³ Az esővarázslás a forgásnak és a szabadon használt gesztusoknak a mozdulatai.

Az esőhívogatók tulajdonképpen termékenységvarázsló énekek, játékos formában. Valaha libát őrző gyerekek énekelték, mikor eleredt az eső, hogy még jobban essen, s nőjön tőle a fű, szaporodjon a búza, bővebb termés legyen.

Az alábbi esővarázslót a felvidéki **Pereden**¹⁵⁴ így mondogatták a gyermekek:

**Ess, eső, ess,
Három hétig ess,
Hullj a rétre,
A vetésre,
Ess eső ess!**

A csongrádi **Tápén**¹⁵⁵ így örültek a langyos tavaszi esőnek:

Ess, e - ső, ess, Hol - nap - ra is ess,
Bú - za föld - ben Bú - za Jan - kő min - dig té - ged les!

A Pozsony környéki **Nagyfödemesen**¹⁵⁶ így biztatták az esőt, hogy ne csak a búzát, hanem a hajukat is növesse meg:

Ess, e - ső, ess, Bú - za sza - po - rod - jon,
Ar - pa bok - ro - sod - jon,
Az én ha - jam o - lyan le - gyen, Mint a eső - kő far - ka,
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a Du - na hosz - sza!

¹⁵³ Borsai, 1980. 4. p.

¹⁵⁴ Gágyor, 1982. 21. p.

¹⁵⁵ Lázár, 2008. 229. p.

¹⁵⁶ Lázár, 2006. 95. p.

A Bükkalján, **Sályon**¹⁵⁷ ha esett az eső, a gyermekek karjukat kitérve énekeltek:

E - sik az e - ső, haj - lík a vesz - sző,
Ká - rom - ko - dik a ka - to - na, Még - á - zott a szür - ke lo - va.
Né ké - rom - kod - jál, in - kább bort í - gyál.
Ha nincs pén - zéd, ha nincs pén zéd, majd ad a ki - rály.

➤ *Állatmondókák*

Az állatmondókák és kísérő gesztusaik elsősorban a legkisebb korosztály számára fontosak. Ha van lehetőségünk rá, a szabadban, valóságos szituációkban játszunk ezeket a játékokat.¹⁵⁸ Az állatmondókák közül a fecskéről szólókban az **elhárító gesztusok** jelennek meg. Más-más mozdulatokat találkozhatunk a különböző vidékeken. Kalotaszegen az első fecskét kalaplevéve köszöntötték, vagy megjelenésükkor a tenyerükbe fújtak, hogy egész évben szerencsések legyenek. Gyógyító, szépségvarázsló erővel ruházták fel költöző madarunkat, a fecskét. A hiedelmek egyike a szeplők elvitele volt, ezért az első fecske megjelenésekor „szeplőelvitető” mondókát mondtak, arcot „le mosó” mozdulatok kíséretében.

Ipolyi Arnoldnál olvasható a fecskéről: „...nálunk is az első fecske láttára a leánynak meg kell mosdani, hogy az egész nyáron át szép és fehérarcú maradjon.” Vagy „...midőn tavaszkor első fecskét lát, dörzsölje meg tenyerével arcát, s kezeit keresztbe téve, azokkal vállait érintve mondja: fecskét látok, szeplőt hanyok, mire elveszti szeplőjét, s meg lesz attól óvva az egész nyáron át.”¹⁵⁹ A különböző változatokban többféle mozdulattal, kézgesztussal is találkozhatunk.

¹⁵⁷ Barsi, 2001. 28. p.

¹⁵⁸ Czinóber, 2008. 15. p.

¹⁵⁹ Ipolyi, 1929. 45. p.

Amikor a fecskék megjelentek a háromszéki **Kézdiszászfaluban**¹⁶⁰, két tenyerükkel a gyerekek megsimogatták az arcukat, tenyerüket kifelé fordítva, az arcuk két oldalán tartották. Majd megismételték a mozdulatot, s közben folyamatosan mondogatták:

**Fecskét látok
Szeplőt hányok.**

S úgy hitték, hogy nyáron nem lesznek szeplősek.

A vajdasági **Piroson** ezt mondogatták a fecskéknek:

**Fecskét látok, szeplőt hányok,
Selymet gombolyítok.
Fecskét látok, szeplőt hányok,
Kémény alatt mosdok.**¹⁶¹

*„... úgy dörzsöltük két arcunkról a szeplőt lefele,(...) és amikor azt mondtuk, hogy selymet gombolyítok, így gömbölyítettük a kezünket, egyiket a másikra, körül forgattuk.”*¹⁶²

Kalocsán¹⁶³ nagy öröm volt az első fecskék megérkezése. Ezt énekelték nekik a gyerekek:

Fecs-két lá-tok, szep-lőt há-nyok, Sej-möt gom-bo - lí - tok.
To-jás-víz-be há mos dok, Szep-lős a - kő nem va-gyok,
Fecs két lá-tok, szep-lőt hányok, Sej-möt gom-bo - lí - tok.

¹⁶⁰ Gyűjtő, adatközlő: Kádár Elemér gyermekkori játéka

¹⁶¹ Matijevec, 1976. 133. p.

¹⁶² Borsai, 1980. 6. p.

¹⁶³ Pécsiné, 2002. 43. p.

„A húsvéti sonkával együtt főzték meg a tojásokat is. A megfőtt tojást kiszedték egy tálba, hideg vizet öntöttek rá és megtisztították a héjától. A visszamaradt víz volt a tojásvíz. Ebben mosakodtak szeplő ellen.”

Hévízgyörkőn¹⁶⁴ integettek a gyermekek a kezükkel, hogy menjen a kutyára a szeplő. S addig énekeltek, míg csak fecskét láttak az égen.



➤ **Katicabogár röptető**

E mondókákhoz ősi, férjhez menést tudakozó hiedelem fűződik. A kéz fejére tett katicabogarat himbálással, ijesztgetéssel arra készítették a kislányok, hogy elröpüljön. Megfigyelték, hogy milyen irányba, merre röpül el, mert azt tartották, hogy arra fognak férjhez menni. Még a honfoglalás előtti időkből maradhatott ránk, mert a török népeknél is megtalálható ez az énekes mondóka.

A magyar népi játékaink sokféle néven szólították ezt a bogárkát. Több helyen férjnévet kapott, a Kisalföldön Buda bácsi, a Szigetközben Bum bácsi, az Őrségben Böde bogár, a Mátyusföldön Csicsu bácsi, a Balaton felvidéken Péterke névvel illették. Ha egy gyermek katicabogarat talált, mutatoujjára vagy keze fejére rátette és a kezét himbálta a mondóka közben. Addig énekeltek, sétáltatták, hintáztatták, amíg az el nem repült.

A Bihar megyei **Margittán**¹⁶⁵ ezt mondogatták:

**Katicabogárka,
Nyisd ki a szárnyadat,
Mutasd meg a
Hétpettyes ruhádat.**

¹⁶⁴ Hintalan, 2000. 38. p.

¹⁶⁵ Faragó-Fábián, 1982. 159. p.

Gyórszentivánban¹⁶⁶ így kérdezték a kislányok, merre mennek férjhez?

Bu - da - bu - da - bá - csi, Mer - re viz - nek férj - hez?
 Bécs - nek, Bu - dá - nak, Szent - í - vá - ni ha - tár - nak?

Kárpátalján, **Salamonban**:¹⁶⁷ így röptették a katicát:

Katicabogárka,
Szállj fel az égbe!
Mondd meg istenkének,
Nyissa ki a meleget,
Zárja be a hideget!

Zalában, **Csákánydoroszlón**¹⁶⁸ ha katicát láttak a gyerekek, megkérdezték tőle:

Bö - de ho - gár, mer - re vi - szed lá - dá - mat? lá - dá - mat? Mer - re me - gyek, férj - hez?

Aztán figyelték, hogy merre repül el az ujjukról.

Mezőcsáváson¹⁶⁹ ezt énekelték neki

Ka - ti ho - gár, re - pülj el, Jön a - nyád a sep - rű - vel.

A felvidéken **Csitáron**¹⁷⁰ pedig így ijesztgették a katicabogarat:

Ka - ta - lí - na, ka - ta - lí - na, szállj el, szállj el,
 Jön - nek a tő - rő - kök, Ke - rék a - lá - tesz - nek,
 Sós kút - ba tesz - nek, On - nan is kí - vesz - nek,
 On - nan is kí - vesz - nek,
 I - hol jön - nek a tő - rő - kök, mind - járt a - gyon - lő - nek.

¹⁶⁶ Dobszay, 1984. 25. p.

¹⁶⁷ Punykó-Hutterer, 2004. 43. p.

¹⁶⁸ Lázár, 1997. 2004. p.

¹⁶⁹ Veress, 2002. 65. p.

¹⁷⁰ MNT.I. 65.

Az óvodában ezeket a játékokat először mindig a szabadban játsszák el a gyermekek, hogy a későbbiekben a csoportszobai foglalkozásokon már valós élményeik alapján képzeletben is pl. röptetni tudják a katicát. Ezek a finom mozgások fontos részei az egész test harmonikus mozgásfejlődésének.

➤ *Csúfolók*

A gyermekkorban a csúfolók, gúnyolódók a bizonyos fokú gátlástalanság, szókimondás következtében a gyermekkor költészetének egyik jellegzetes vonását jelentik. A 3-7 éves gyermekek nemcsak az őt körülvevő természettel ismerkednek, hanem szűkebb, majd tágabb környezetük tagjaival is, felfedezik külső, majd belső tulajdonságaikat. A másik gyerekkel való kapcsolatteremtés eszköze a csúfoló, melynek hangvétele játékos, pajkos, bosszantó, de általában mégsem sértő. A ritmusos, rímes mondatok hamar beágyazódnak, megragadnak a gyermekek fejében, s azonnal előjönnek, mihelyt olyan helyzetbe kerülnek, ahol ezt lehet mondogatni.

A csúfolók többnyire név-, tulajdonság-, foglalkozás- és nemzetség, falu, fiú- és lánycsúfolók, valamint testi vagy lelki hibát csúfoló mondókák.

*„A csúfolókat jellegzetes gesztusok és arckifejezések kísérik: gúnyos, szemtelen arckifejezés, számárfül, kinyújtott nyelv, fintor, mutogatás (általában a mondóka ritmusára)”.*¹⁷¹

A gyermekek különösen éles szemmel figyelik egymás külső és belső tulajdonságait, hibáit. Sántára, pizére, nagyorrúra, fogatlanra, kopaszra, árulkodóra, haragosra, nyafogóra, stb. bőven találunk példát.

Sántára: Sánta bic, Törjön ki a másik is!(Zsigárd)¹⁷²

Fogatlanra: Fogatlan Bába, bújj a fáskamrába! (Esztelnek)¹⁷³

Árulkodóra: (Medveshidegkút)¹⁷⁴

¹⁷¹ Czinóber, 2008. 16. p.

¹⁷² Bakos, 1953. 43. p.

¹⁷³ Gazda, 1980. 199. p.

¹⁷⁴ Lázár, 2006. 227. p.

Á - rul - ko - dó Jú - dás, Kell - e pi - ros to - jás,
Nem kell ne - ked pi - ros to - jás, Csak az á - rul - ko - dás!

Haragosra: **Mirges pulyka mirgibe, beletajt az ingibe.** (Debrecen-Nyulas)¹⁷⁵

Kövérrre: **Digi-dagi, daganat, Üldözi a halakat,**

De a halak ügyesek, Digi-dagi elesett! (Rát)¹⁷⁶

Nyafogóra, durcásra: **Síró, pityogó, Salábicska bigyogó!** (Kalocsa)¹⁷⁷

A legnépszerűbbek, legváltozatosabbak a *névcsőfolók*, melyek időnként gorombák, sértőek, durvák is lehetnek.

Zsuzsanna: **Zsuzsika, örök bőgő muzsika!** (Mezőcsávás)¹⁷⁸

Sándor: **Sándor, a tē neved jámbor,**

Mögötöd a suvikszot,

Nem nyól ki a bajucod. (Kalocsa)¹⁷⁹

Erzsébet: **Örsöm-börzsöm bakkecske, Háromlábú menyecske!** (Hévízgyörk)¹⁸⁰

József: (Ghymes)¹⁸¹

Jós - ka, po - lós - ka, föl - má - szott a to - rony - ba,
meg - néz - te, hogy hány ó - ra, fél tí - zen - ket - tő,
sza - már mind a ket - tő!

¹⁷⁵ MNT.I.12. sz.

¹⁷⁶ Punykó-Hutterer, 2004. 29. p.

¹⁷⁷ Pécsiné, 2002. 57. p.

¹⁷⁸ Veress, 2002. 100. p.

¹⁷⁹ Pécsiné, 2002. 57. p.

¹⁸⁰ Hintalan, 2000. 203. p.

¹⁸¹ Jókai, 2004. 48. p.

*Elek: (Lédec)*¹⁸²

Two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and rhythmic. The lyrics are: E - lek, csíp - nek a le - gyek, Ha nem vó - na E - lek, nem vó - ná - nak le - gyek!

*Ilona: Duna, Tisza, Dráva, Száva, Be nem áll az Ica szája! (Jóka)*¹⁸³

*László: (Tura)*¹⁸⁴

Two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and rhythmic. The lyrics are: La - ci, La - ci, Lac - kó, Pí - pa - do - hány zac - kó, Rá - gyűj - tott a pí - pá - ra, I.e - é - gett a sza - kál - la!

➤ *Kiolvasók*

A kiolvasó mondókák nagyon sajátos műfajt képviselnek. Jellemzőjük, hogy különböző játékok előtt fordulnak elő a szereplők kiválasztásához (hunyor, kergető, körközepén álló, farkas, kérő, stb.) A dallamos hanglegjtés jellemzi az előadásmódjukat. A kiolvasók jellegzetes ritmusa, a negyedenként egyenletesen lüktető hangsúlyozás.

*„Szövegükben sok archaikus elemet őriznek: ráolvasó formulákat, régies számolási módot, értelmetlenné torzult, gyakran idegen eredetű szavakat. Kísérőjük egy-egy jellegzetes kiolvasó mozdulat.”*¹⁸⁵

A kiolvasók szövegei még a játékdalok szövegénél is jobban bizonyítják, hogy a gyermekek számára nem a szavak értelme a fontos, hanem azok hangzása: a ritmus, a rím, a hanglegjtés.

¹⁸² Jókai, 2004. 48. p.

¹⁸³ Gágyor, 1982. 56. p.

¹⁸⁴ Lázár, 2006. 303. p.

¹⁸⁵ Lázár, 1997. 50. p.

*„A sorsolás ősi műveletéhez meg különösen jól illenek a mágikus eredetű varázsigékre emlékeztető értelmetlen sorok.”*¹⁸⁶

A kiolvasás többféle kézgesztussal is történhet:

- A gyermekek körben állnak, egy a kör közepében állva, mutatóujjával negyedértékenként mindegyik gyermekre rámutat. Akire az utolsó szótag esik, az lesz a pl. a kérő.
- A gyermekek szorosan egymás mellé állnak félkörben. Ökölbe szorított kezüket előre tartják, egy pedig a hangsúlyos szótagokra, kezüket ütögetve mondja a kiszámolót.
- Jellegzetes kiolvasási mód, amikor gyermekek körben állnak, s mindkét kezüket ökölbe szorítva tartják maguk előtt. A kiszámoló szintén ökölbe szorított kézzel üt mindegyik ökölre, negyedenként. Egyes változatokban az ütés keresztezve történik, jobb ökölrel a gyermek jobb öklére, bal ökölrel a bal öklére üt. A saját jobb ökle helyett a kiolvasó az állára üt. Amelyik ökölre az utolsó szótag esik, azt gazdája a háta mögé teszi, s ha a másik ökle is „kiesett”, egészen kiáll a kiszámolásból.
- A játékosok körbe, (félkörbe, sorba) állnak vagy ülnek. Egy közülük a kör közepén vagy a sorral szemben áll, vagy jár, s a kiszámolót mondogatva sorra megérinti mindnyájukat. Akit az utolsó szótagra érint meg, az kiesik a játékból, s az újra kezdődő kiolvasásban már nem szerepel. Aki legutoljára marad, az lesz pl. a „farkas”. Lehet egy egyszerűsített változata is, hogy az első kieső lesz pl. az „anya”.

A fentebbi kiolvasási módokat még szökdeléssel, a mondóka tempójának gyorsításával, utolsó szótagjainak lassításával, s különböző dinamikai fokozatokkal variálták a gyermekek.

A Mezőcsávásra¹⁸⁷ való a következő kiolvasó:

**Egyedem-begyedem, tíjom-tájom,
Dörzsöm-börzsöm, bisztoly járom,
Ámszt, tomszt, kender bontsz
Ájer-fájer, kupp.**

¹⁸⁶ Dobszay, 1984. 50. p.

¹⁸⁷ Veress, 2002. 112. p.

Rábaközi kiszámoló **Vitnyédről**¹⁸⁸

Le - men - tem a pin - cé - be vá - jat csi - pe - get - ni,
 U - tá - nam jött ö - reg - a - pám hát - ba ve - re - get - ni,
 Nád kö - zé búj - tam, Nád sí - pot csi - nál - tam,
 Az én sí - pom így szólt: dí - dá - dú,
 Te vagy az a nagy szá - jú. Jú - jú - jú, Nagy szá - jú.

Egy bihari kiolvasó **Biharugráról**¹⁸⁹

**Örtöm-börtöm, öt mozsár, Szól a rigó akadár,
 Cérnára, cinegére, Düc ki, madár a mezőre,
 Düc ki, akaszd ki, Hadd száradjon odaki!
 Szőke baba, komédia, Ápila, gólija,
 Ala-pitya lotty!**

A következő **mezőkövesdi**¹⁹⁰ kiszámolóban egy gyermek beáll a körbe, s a kör belső oldalán haladva, kiszámoló mozdulatokkal énekli a kérdéseket. A feleletet mindig az adja, akire a kérdő sor utolsó szótagja jut. Az utolsó választ – „Kislányoknak...” – mindenki énekli negyedes tapssal kísérve, míg az, akire az utolsó számolás esik, beáll a kör közepére, s ő lesz a következő játék főszereplője:

¹⁸⁸ Borsai, Sztanó gyűjtése 1964.

¹⁸⁹ Lázár, 2008. 333. p.

¹⁹⁰ Kiss József, 2003. 18. p.

Egy, ket-tő, há-róm, négy, Ö-kör, bir-ka ho-vá mégy?
 Ker-tek a-lá lő-sző-ré! Mi-nek az a ló-ször?
 Szi-tát kö-tö-get-ni, Mi-nek az a szi-ta?
 Kor-pát ej-té-get-ni, Mi-nek az a kor-pa?
 Ma-la-cot híz-lal-ni, Mi-nek az a ma-lac?
 Há-ját var-ro-gat-ni, Mi-nek az a háj?
 Ko-csit ke-né-get-ni, Mi-nek az a ko-csi?
 Fá-kat hor-do-gat-ni, Mi-nek az a fa?
 Kis há-zat csi-nál-ni, Mi-nek az a kis ház?
 Kis-lyá-nyok-nak, le-gé-nyék-nek be-né tán-col-gat-ni.

Kalocsán¹⁹¹ így sorsolták a gyerekek a következő játékost:

Égyedöm-bögyedöm karkantyú,

Nem vagyok én fényakú

Szent Pál lovát vasalom,

Fényös szöge szögezöm

Vaspácáva konga-tom,

Kong-kong Pétör bácsi

Szöd ki, vöd ki azok közül

Ezt!

¹⁹¹ Pécsiné, 2002. 38. p.

„A gyerekek ketten-hárman a padra tették kifeszített ujjú kezüket. Az ujjakra számolták rá a mondókát. Amelyik ujjra esett az utolsó szó, azt be kellett hajlítani. Az győzött, akinek hamarabb elfogytak az ujjai.”¹⁹²

2.1.2. A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés

A mozdulattípusok másik csoportja a súlyt hordó lábnak a mozgása, más néven súlylábmozgás. A súlylábmozgásnak a fajtái, Szentpál Mária¹⁹³ megfogalmazása szerint:

- fel és le, vagy le és fel kilengés (térdnyújtásból guggolásig vagy fordítva, rúgózás),
- a láb forgatása hosszanti tengelye körül (be és kiforgatás),
- a testsúly áthelyezése a lábfő illetve a talp egyik részéről a másikra.

A súlylábmozgások a leggyakrabban a lépés, ugrás, forgás mozdulattípussal együtt fordulnak elő.

„A testsúlyáthelyezés olyan súlyátvitel, amely közben a két lábfő nem hagyja el sem a talajt, sem előző helyét.

- egyik lábról, másik lábra,
- egy lábról két lábra,
- két lábról egy lábra,
- két lábról két lábra.

A testsúlyáthelyezés leggyakoribb mozdulata a ringás.”¹⁹⁴

¹⁹² Pécsiné, 2002. 32. p.

¹⁹³ Szentpál, 1977. 15. p

¹⁹⁴ Czinóber, 2008.23. p.

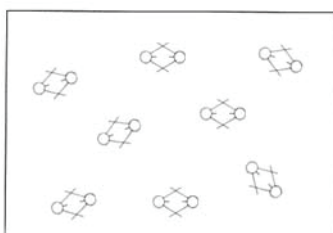
2.1.2.1. A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés a népi játékokban

A súlylábmozgásokat, miután más mozgástípusokkal együtt fordulnak elő, ezért e mozgásokhoz kapcsolható népi játékokat a *Lépés*, *Ugrás*, *Forgás* fejezetekben mutatjuk be részletesen.

A testsúlyáthelyezésre találunk példát ebben a **turai** hintázó játékban:

Hin - ta, pa - lin - ta, Ka - rá - cso - nyi sza - lon - na,
 Szállj le ba - rát a hin - tá - ról, Nem te a - pád csi - nál - ta,
 Én a - pám csi - nál - ta,
 Száz fo - rint az á - ra,
 Mind - járt jön az ör - dög,
 Füs - tös fa - ze - ká - val,
 Fel - kap - ja az an - gyalt,
 Fe - hér lá - tyo - lá - val.

A gyermekek egymással szemben leülnek a padlóra, lábuk kissé terpesztve, nyújtva. A lábak térd alatt keresztezve, a kezük páros kézfogással. Hintázó mozdulattal kísérve, előre-hátra döntik a törzsüket a dal éneklése közben.¹⁹⁵



A testsúlyáthelyezés gyakorlására jó példa a láncszakítás, melyet megtalálhatunk a zalai „Pipám, pipám, pántlikám...” kezdetű, hidas játékokkal rokon játékban is.

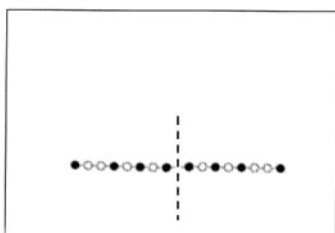
Pi - pám, pi - pám, pánt - lí - kám, El - vesz - tet - tem a pi - pám.

¹⁹⁵ Dolányi Anna gyűjtése, Tura, 1983.

A párbeszédés énekes játék végén az első angyal azt mondja:

| | | | |
|----------------|---|---------------|---------------------------------|
| Angyal: | Ördög, adj kezet! Ha nem adsz, szakítok! | Ördög: | Nem adok! Szakíts, ha tudsz! |
|----------------|---|---------------|---------------------------------|

Az első angyal és az első ördög jobb kézzel megfogják egymást. Az angyalok az első angyal mögött, az ördögök az első ördög mögött helyezkednek el, átkarolják az előttük levő derekát és huzakodnak. Amelyik csoport áthúzza a másikat a két csoport közötti vonalon, az győz.¹⁹⁶



Ezek a játékok nemcsak különféle mozgásokra, hanem erő kifejtésre is készítik a gyermekeket. A bátrabbakat elfárasztja, a félénkeket felbátorítja az együtt végzett mozgás öröme. A lánchúzás pedig kedvelt játéka lehet a vegyes csoportoknak is, hiszen a kicsiknek is, a nagyoknak is élményt jelent.

2.1.3. A lépés

A zenei ritmus „egyenletes lüktetése” negyedes jellegű. A járás ritmusa ennek a lüktetésnek pontos megfelelője. Tudatos követése mégis gondot okoz a 3 éves gyermeknek, még fejletlen egyensúlyérzéke miatt. A szövegritmus „kitapsolásakor” a gyermek a szinkinézis miatt a negyedeket és a nyolcadokat felváltva tapsolja. Ezért kezdetben meg kell elégednünk a szöveglüktetés érzetének biztonságával. Csak ennek az érzetnek az erősödése után foghatunk hozzá a negyedeken és nyolcadokon átívelő egyenletes lüktetés szabályos ismétlődő mozgásának az érzékeltetéséhez. A mozgás és a szöveg együttességénél kizárólag a kezeket használjuk. Csak a kézritmus megerősödése után kísérhetjük meg ennek a ritmusérzetnek a kialakítását a lábak, a járás és a szövegmondás együttességében.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Horváth Károly gyűjtése, Nova, 1956.

¹⁹⁷ Falvay, 1990. 23. p.

„A lépés, olyan testsúly áthelyezés az egyik lábról a másikra, amelynél a testsúly áthelyezés előtt a lépő láb elhagyja a földet. A lépésfázis két mozzanatról áll, a bevezető lábgesztusból és a súlyátvételtől.”¹⁹⁸

A 3 éves (kiscsoportos) korosztálynál a biztonságos járás még nem alakult ki. A járás ugyanis nem más, mint a test ritmikus egyensúlyáthelyezése folyamatos mozgás közben. S mivel az énekes játékok eljátszása, már biztonságos, esztétikus járást kíván, végrehajtásához fejlettebb egyensúlyérzékre, erőre, mozgáskoordinációra van szükség. Ezek elsajátítása pedig hosszú időt vesz igénybe.

2.1.3.1. Lépés a népi játékokban

A népi játékokban a lépések irányát és a hozzájuk kapcsolódó mozgásokat tekintve többféle változatot is találhatunk. Pl. a *sétalépés*, amelyhez különféle mozgások kapcsolódnak: a *guggolás*, a *kifordulás*, előre, hátra lépések, egyes, kettes *csárdás* lépések, egyszerű táncos mozdulatok, mint az *oldalt kilépés*, a *sarokemelés*, a *sarokkoppantás*. A *különböző térformákat* is felfedezhetjük bennük: a kör, a csigaforma vagy rétes, a kanyargó járás három gyermek körül, a kapuzós játékok, a sorokba rendeződés. Ezekre a lépés változatokra bőven találhatunk példákat népi énekesjátékainkban:


➤ Sétalépés-guggolással

Már 3 éves korban próbálkoznak a gyermekek a guggolás játékos kivitelezésével. De ekkor még nincs ritmuskényszer, hiszen ritmusban folytatni a játékot, akár lépéssel, akár más mozgással, az még számukra nehéz feladat. De a guggolós körjátékokat, ahol a dallam végén kell leguggolni, s az új dallamra újra elindulni sétalépéssel, már 4 éves koruktól általában ügyesen meg tudják oldani. Ebben az életkorban e mozgások nagyon élvezetesek, s egyben rendkívül hatékonyak az egyensúly fejlesztésére.

„Az egyenletes liktetés érzékeltetésén kívül ezek a játékok alkalmasak arra, hogy a gyermekek megismerkedjenek egy dallam végén a mozdulatok páros lábon történő befejezésével, ami táncainkban gyakori jelenség.”¹⁹⁹

¹⁹⁸ Szentpál, 1978. 13. p.

Erre példa a következő szigetközi játék **Kisbodacról**.²⁰⁰



Ég a gyertya ég, el ne a lud-jék! Míg a gyertya lobot nem vet, guggúljunk le mind!

Vagy a Zobor vidéki **Ghymesről**²⁰¹ való körjáték:



Mély kút-ba te-kin-tek, asz-szo-nyo-mat lá-tom,
 Bí-bor-ban, bár-sony-ban, gyön-gyös ko-szo-rú-ban.
 Zi-bit, za-bot a lo-vam nak, gyöngy ko-szo-rút a lá-nyom nak,
 Pap va-gyok, mes-ter va-gyok, sza-bad le-kuk-ka-nyi!

A dallam végi leguggolást láthatjuk a **Mezőkövesdről**²⁰² való énekes játékban is:



Mit ját-szunk lyá-nyok? Kí-ki-ri-cset, bugy-bo-ré-kot,
 Nád-a-rac-kot, vagy ba-rac-kot, ten-gé-ri gug-gan-csot.

Amikor másodsorra éneklük ellenkező irányba sétálnak a gyermekek, majd a „Nádarackot...” kezdetű ötödik ütemtől egymás kezét elengedve, de a körformát megtartva megfordulnak a saját tengelyük körül, és a dallam végén mindenki leguggol.

¹⁹⁹ Czinóber, 2008. 28. p.

²⁰⁰ Barsi Ernő gyűjtése 1971.

²⁰¹ Jókai, 2004. 56. p.

²⁰² Mezőkövesd, Ak. Gari T. Margit, (56 év), Gy: Kiss József, 1962.

➤ *Sétalépés-kifordulással*

A kifordulós körjátékok legegyszerűbb formája, amikor a dallam utolsó sorában a gyermekek egyikének a nevét mondják, aki erre kifordul a körből, s ezután a kör közepének háttal folytatja a sétalépést. A játékban előforduló mozgás – a kifordulás – nehézségét az jelenti, hogy a kiforduló mellett álló gyermek kezét el kell engedni, majd újra megfogni, s mindezt természetesen úgy, hogy a sétalépés folyamatos maradjon. Nem könnyű feladat a gyermekek számára a kör középpontjának háttal sétálni.

Az egyik legnépszerűbb kifordulós játékunk a „Lánc, lánc, eszterlánc...” a vajdasági **Gomboson** énekelt változata.²⁰³

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyém vol - na, mé - gis ki - for - dul - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon még Ma ris - ka, Ma ris - ka, Ma ris - ká - nak lán - ca.

A következő példánk a bodrogi **Cigándról** való, s az előző dallam variánsa. A körben járáson és a kiforduláson kívül a játéka is nagyon érdekes változat.

Esz - ter - lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 zöld a - la - mizs - na,
 fű - le - mű - le esz - ter lá - nya, for - dulj an - gyal mód - ra.

A „lányok összefogódzva körben járnak és énekelnek. A dal végén az egyik kifordul. Addig játsszák, míg mindenki ki nem fordul. Akkor nevetve siktják:

²⁰³ MNT.I.464. p. Kiss Lajos gyűjtése 1941.

„**Ködmönt köszörülünk!**”, s hátukat, farukat egymáshoz ütik, dörzsölik: közben az egész gyermekeseregől egy gombolyag lesz.”²⁰⁴

A mezőségi **Galambodon**²⁰⁵ gyűjtött játékból egy nagyobb gyermek középre áll, s a többiek körülötte járnak körbe. Az utolsó sort a közepén álló gyermek énekli, s tetszése szerint nevet választ a körben állók nevei közül. A „Dínom, dánom, kedves lányom (fiam)...” helyett négy gyermek nevét is énekelheti.

➤ *Sétalépés-csárdáslépéssel*

A gyermekek körben állnak, egymás kezét fogják karjukat leeresztve. Az oldalt kilépés (a „csárdás”) mindig kis, hangsúlytalan térdhajlításból indul. A kilépés lábfejtávolságra balra vagy jobbra, a záró hozzálépés ismételt hangsúlytalan térdhajlításból történik.

A párválasztó körjátékokra jellemző a *sétalépés és a csárdáslépés kapcsolódása*. A legegyszerűbb változata, amikor a kör sétalépéssel halad, s a kör közepén álló gyermek egylépéses csárdást táncol jobbra-balra. Majd a megfelelő szövegrésznél párt választ magának, s a dal végéig csárdást táncolnak kézfogással vagy a nagyobbaknál váll-derékfogással. A körben állók eközben helyben állva tapsolnak vagy ők is csárdást táncolnak. Többféle mozgásváltozattal találkozhatunk ezekben a játékokban.

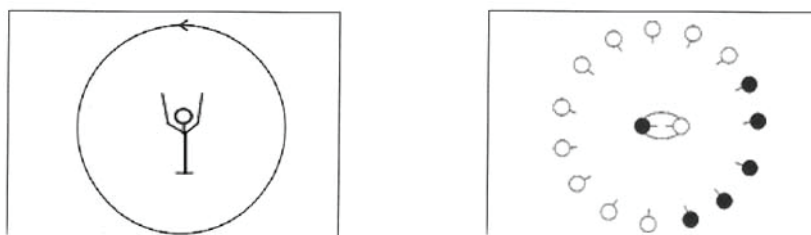
Az alábbi **torvaji** (Somogy) változatban a kör közepén álló gyermek magasra tartott kézzel áll, a többiek kézen fogva körülötte járnak sétalépéssel. Amikor az ének az „Ezt szeretem” részhez ér, a kör megáll és tapsolni kezd, a bent álló pedig párt választ magának a körből, akivel egylépéses csárdást táncol. A következő játékban a kiválasztott gyermek lesz a „meggyfa.”²⁰⁶

Haj - lik a meggy - fa, A - lat-fa va - gyon bar - na menyecs - ke,
Nagy az ár - nyé - ka,
a - kit sze retsz, hívd be. Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem,
Járjad, jár-jad jó ka-to na, hadd u - gor jon a Maris ka, Bab - szer - da!

²⁰⁴ MNT.1951.49.o.Lajtha 1921-es gyűjtéséből

²⁰⁵ Veress, 2002. 182. p.

²⁰⁶ Szapu, 1996. Gyűjtő: Együd Árpád, 1969



Az bodrogi **Vajdácskára**²⁰⁷ való játékban már kétlépéses csárdást táncolnak a gyermekek. Kézfogással körben járnak, a középben lévő kislány csípőre tett kézzel halad ellentétes irányban, s az „akit szeretsz, vedd el...” résznél Csillag Boris párt választ magának, s kétlépéses csárdással forognak. A körben lévő is párosával forogva csárdást járnak.

Csil - lag Bo - ris Tu - dom a ne - ve - det,
 Ér - ted va - gyok ha - lá - los be - te - ges.

1., Kon koly le - vél, tisz - ta bú - za,
 2., Ezt szé - re - tem, ezt ked - ve - lem,

Majd ki - ví - rít az i - bo - lya,
 Az i - bo - lyát ak - kor sze - dík,
 Mi - kor tisz - ta har - mat e - sik,
 2., Ez az én é - des ked - ve - sem,

1/2 Rác i - de, rác i - de, sze - der - in - ke,
 Ben - ne fo - rog, ben - ne fo - rog kis - me - nyecs - ke.

A - kit sze - retsz, vedd el! *D.S. al Fine* (⌘)

A **Homokmégyen**²⁰⁸ többféle mozgás is társult a játékhoz. Leginkább kislányok játszották csoportosan, s az első 8 sorra körben lépegettek a dal ritmusa szerint. A középben álló kislány a szöveg szerint utánozó mozgást végzett. Az „Ezt ölelöm”-től kezdve négy soron keresztül a kört alakító gyermekek kétlépéses csárdást jártak. A középben álló szintén, de forgott is vele. Közben az „Ezt ölelöm, ezt csókolom” sornál rámutatott egy-egy gyermekre, akik a „Nem

²⁰⁷ Darnos, 2003. 62. p.

²⁰⁸ Pécsiné, 2002. 107. p.

adhatom oda, Tyúkok ülnek rajta” sort egyedül énekelték. A két utolsó sorra a körben lévők megálltak és két karjukkal tréfásan hessegették a „vén kakast”. A legutolsó sort már csak kiáltották és szétszaladtak. Akit megfogott a középső gyermek, az állt be helyette.

Hej, szé-ná-ra, szé-ná-ra, Szé-na-sza-ka-dék-ra,
 Ben-ne for-gó kis-mő-nyecs-ke Nyút-nyút fo-na-lát,
 A nyá-lá-vä nyá-la-zi, A bö-gyé-vé bö-gye-zi,
 Bö-gyem, bö-gyem jó bá-rá-tom, Ö-léd a-kit sze-rec!
 Ezt ö-le-lém, Ezt esol-ko-lom,
 Ko-mám-asz-szony ké-re-ti a sze-ke-rét,
 Nem ad-ha-tom o-da, Tyú-kok ű-nek raj-ta,
 Hős ki vén ka-kas! Mög-öl a far-kas!

2.1.3.2. Különböző térformákban előforduló vonulások

A tavaszi lányjátékok egy része, az úgynevezett labirintus formájú táncok csoportjába tartozik, ezek ide-oda kígyózó, nyitott láncformában mozognak. Ezek közé sorolják a csigavonalban be- és kicsavarodó, a háromszög alakban guggoló három gyermeket kanyarogva körüljáró játékokat, a bújós- és hidas játékok nagy részét.

Az eddigi játékoknak a térformája a zárt kör volt. Az alábbiakban az ettől eltérő térbeli alakzatokra láthatunk példákat, amely játékok az egyenletes lüktetés és az esztétikus járás gyakorlása mellett, a térben való tájékozódás képességét alakítják ki a gyermekekben.

„A vonulások lényege, hogy a nagyobb lányok énekelve végigmennek a falun. ...Már az ókorban is ismert határkerülés emlékét őrzi.(...) A közelmúltban inkább arra szolgált, hogy mindenki lássa — elsősorban természetesen a legények —, ahogy a lányok a játszóra mennek.(...)A játzó szokásának abbamaradása után a vonulások alkalomhoz nem kötődő játékokká váltak.”²⁰⁹

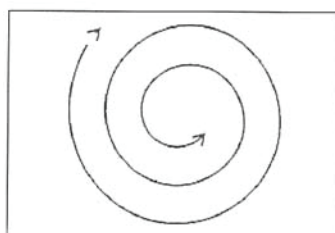
➤ **Csigaforma vagy rétes-játékok**

A legegyszerűbb térforma, melyre sok vidéken találhatunk példát. A somogyi gyermekjátékok közül **Szenyéren**²¹⁰ a dal kezdetekor elindulnak körben és csigavonalban elkezdik betekerni a sort. Az elején lévők apróbb lépésekkel segítik a tekeredést. Az utolsó gyermek visszafelé kibontja a rétest.

Süs-sünk, süs-sünk va-la-mit, azt is meg-mon-dom, hogy mit.

Liszt-ből lesz a ke-re-ke, töl-te-lék-ke van te-le, So-dor-va, te-Al-má-val bé-

ker-ve, lel-ve, Csi-ga-bi-ga ré-tes, úgy jó, hogy-ha mé-zes!



A bodrogi **Perbenyiken**²¹¹ a Tekeredj kapu...játéknál egyenes sorba állva összefogóznak. Az egész sor elkezd a utolsó gyermek körül körbe csavarodni, miközben mondják: „**Tekeredj kapu, tekeredj kapu!**”. Ezt addig ismételtetik folyamatosan, amíg be

²⁰⁹ Lázár, 1997. 22. p.

²¹⁰ Szapu, 1996. Gyűjtő: Együd Árpád, 1975.

²¹¹ Kiss, 2000. 193.p

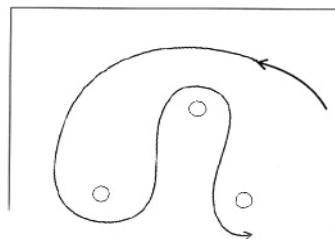
nem tekerődtek. Majd visszafelé bontakoznak ki a „Nyílj ki kapu, nyílj ki kapu!”-ra, míg ismét egyenes sorba nem állnak.

3-5 éves korban még a pedagógus vezesse a sort, s ha már jól megy a ki- és betekeredés, rá lehet bízni az ügyesebb gyermekekre. 5-7 éves korban már nehezíthető a játék: pl. hol jobb, hol bal irányba indítsák a rétest, vagy a negyedés lépések és nyolcados futólépések váltakozásával. Miután ez a korosztály utánzás alapján tanul, könnyen alkalmazkodnak a gyermekek a pedagógus mozgásához, tempójához.

➤ **Kanyargó járás 3 gyermek körül**

Az alábbi zalai **Lentiből**²¹² való játékban három kislány egymástól 4-5 lépés távolságra, arccal egymás felé fordulva, háromszög alakban guggol. A többiek kézfogással láncot alkotnak és a dal éneklése közben kerülgetik őket. A két elsőt előlről, a hátsót kívülről kerülik meg.

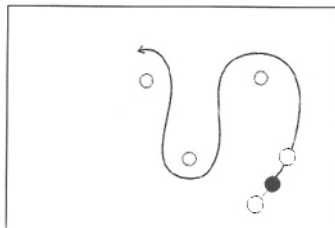
Á - ra - di, fá - ra - di, Majd el - fá - rad ÷ - gyi - künk,
Azt sém tud - juk mē - lyi künk, Majd ki - e - sik kö - zü lünk.



A bodrogi **Vajdácskáról**²¹³ kétféle változatot is ismerünk. A lánc labirintustáncszerűen kerülgeti a három gyermeket. Itt a guggoló gyermekek megfordítva helyezkednek el, elől guggol egy gyermek, hátul pedig kettő.

²¹² Horváth Károly gyűjtése 1958-ból

²¹³ MNT 1951. 161.p. Lajtha 1921-es gyűjtéséből



Hé - je, ha - ja, ha jól la - kom or - cát,
 Ha én az - tat tud - tam vol - na,
 Sze - re - tőm i - gaz - nak lát - szik,

kö - rül já - rom két - te - keres gom - bát,
 hogy az al - ma é - des vó - na,
 de csak ak - kor, mi - kor ját - szik,

A gom - bá - nak min - den fè - le faj - tát,
 Pár - ját sza - kaj tot - tam vó - na,
 Szem - be sze - ref, tit - kon gya - lász,

le - gé - nyek - nek két nagy al - ma fá - ját,
 sze - re - tőm - nek ad tam ma vó - na,
 há - za e - lőtt föl - di ja - vát.

➤ **Kapuzós játékok**

Régen a falvakban rendszerint csak nagybőjtben fordultak elő a kapuzós-bújós- vonulások játékok. Különböző dallamokra, többféle változatban játszották őket. Legegyszerűbb formája mindenütt általános volt: két gyermek egymás mellett állva, feltartott kezekkel kaput tart, a többiek pedig kézfogással hosszú láncot alkotva, énekelve, negyedes sétalépéssel átbújnak a kapu alatt. Akire a dal végén „rácsapják” a kaput, az lesz az új kaputartó.

Matyóföldön, **Tardon**²¹⁴ gyűjtött játékból is a bújás-vonulás váltakozását láthatjuk.

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - rany ka - pu, csak búj - ja - tok raj - ta.
 Nyisd ki, ró - zsa - m, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hágy ke - rü - löm, vá - ra - dat, vá - ra - dat,
 Szi - ta, szi - ta pén - ték, sze - re - lém csü - tör - tők,
 dob szer - da.

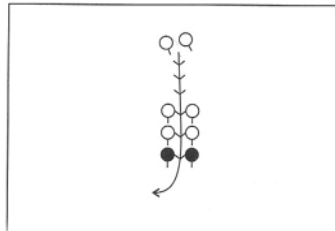
„Keét gyerek meffogta egymás kezit, hidat csinát. A többi danolva bukát alatta, erre-arra sündörögtek, tekerettek. Mikor azt mondták: dobszërda, akkor leeresztették kezüket, a híd lëzárút. Aki elöött lëzárták a hidat, attú' mëkeérdëzték: Kihë mëgy, aranyalmáho' vagy aranykörtéhë'. Az egyik kapu, jobban mondva aranyalmáho' akkor amalleé át, keét kapu lëtt, mer ő is hidat csinát az almás cimborájával. A játéék folytatodott tovább, míg el nem fogytak a gyerekek.”

A zalai **Balatonmagyaródon**²¹⁵ a dal első részére párosával vonulnak egymás után a gyermekek és a „Bújj, bújj...”-tól megállnak, s kaput tartanak. A feltartott kezük alatt a hátsók bújnak előre a dallam végéig, majd újra kezdik a játékot.

²¹⁴ Kiss, 2003. 16.p

²¹⁵ Balatonmagyaród, 1957. Gyűjtő: Vajda József

Á - ti men - tem za - la - vá - ri töl - té - sen,
 Ar - pa - tar - lón hí - zott meg a te - he - nem,
 Sző - lő - vesz - sző ki - haj - lozz az ut - cá - ra,
 A fő - sze - gen ősz - sze - ve - szett há - rom lány,
 Ma - gyar - ó - don vé - gig - men - ni nem me - rek,
 El - vesz - tet - tem fe - hér - nye - lű kis - ké - sem.
 A fő - sze - gen el - ment min - den jó ked - vem.
 Ri - gó - ma - dár rá - szál - loft az á - gá - ra.
 Me - llyik szok - nyát ve - gye rá hús - vét nap - ján.
 Mert azt mond - ják, hogy sze - re - tőt ke - re - sek.
 Bújj, bújj, bok - ros - túl, bok - ros - túl,
 Bok - ros itt is, a - mott is, Sza - ladj hí - don á - tül
 a mi há - zunk e - lött is,



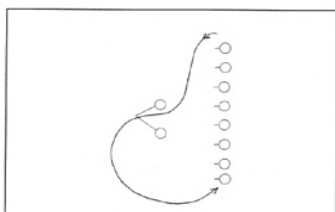
A szigetközi változatban, **Győrújfaluban**²¹⁶ a gyerekek egy sorban állnak a két „hidas mesterrel” szemben, akik kaput tartanak. A láncsorban állók kérdeznek, a „hidas mesterek” válaszolnak. A „Búj, búj”-tól a sor átvonul a kapu alatt. A dal végén a „hidas mesterek” leengedik a kezüket, s az előttük álló két gyermekkel helyet cserélnek.

Itt - hon vagy - e hi - das - mes - ter?
 Itt - hon va - gyok, mert most jöt - tem.
 E - resz - szél át a hi - da - don.
 Nem e - reszt - lek, mert le - sza - kad.
 Ha le - sza - kad meg - csi - ná - lom.
 Mi - vel tud - nád meg - csi - nál - ni?
 Győ - ri gyön - gyel meg - csi - ná - lom.
 Hol ve - szed a győ - ri gyön - gyöt?
 Is - ten ad - ná szent mar - ká - ból.
 Búj, búj zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - ran - y - ka - pu, csak tes - sék be jön - ni.

²¹⁶ Barsi, 2006. Ak. Özv. Szabó Györgyné 1965.

Nyisd ki ró - zsám ka - pu - dat, ka - pu - dat.
Had ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat.

Szi - ta szi - ta pén - tek, sze - re - lem csü - tör - tők, zab szer - da.



A játékok tanulásánál először beszéljük meg a gyermekekkel, hogy mikor kezdődik az átbújás, s a kéztartást is mutassuk meg. Ha már ismerik jól a térformákat, mozgásokat, kartartásokat, akkor hagyjuk őket, hogy önállóan játsszanak, csak egymásra figyeljenek, mert akkor válik majd számukra igazán élvezetessé a játék.

➤ *Sorjátékok (Ninive)*

A következő Európa-szerte jól ismert játéknak szövegében és cselekményében a régi „menyasszonyrablás” szokásának emléke él. Elsősorban a Dunántúlon és az északi területeken honosodtak meg.²¹⁷

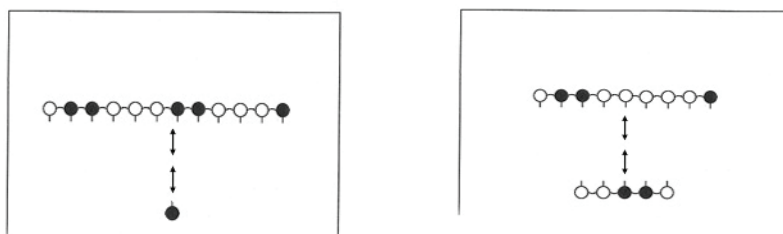
Fogyó-gyarapodó játékaink közül a Ninive-játékban a gyermekek arc-sorban kézen fogva láncot alakítanak. Velük szemben áll a „kérő”, s a játékdal szövegének megfelelően folyik a párbeszéd a sor és a kérő között. Amelyik fél énekel, az közben egyenletesen dobogva előre lépked, a refrénre pedig visszahátrál. A dal befejezésekor a sorból egy gyermek átmegy a „kérő”-höz. Addig folytatják a játékot, amíg a sorból már csak egy gyermek marad, akkor megfordítva újrakezdik.

A zoborvidéki **Kolonban**²¹⁸. így játsszák a „nínivés” játékot:

Leg - szebb lá - nyod ké - re - tem, ké - re - tem,
Ni - ni - ve, Ni - ni - ve, ki - rály - sá - ga biz - tos.

²¹⁷ Dobszay, 1984. 85. p.

²¹⁸ Lázár, 2006. 92. p.

2. Legszebb lányom nem adom, nem adom,**Ninive, ninive, királysága biztos.****3. Katonaságot hívatok, hívatok,****Ninive, ninive, királysága biztos.****4. Katonaságtól nem félek, nem félek,****Ninive, ninive, királysága biztos.****5. Felgyújtom a házadat, házadat,****Ninive, ninive, királysága biztos.****6. Legszebb lányom od'adom, od'adom,****Ninive, ninive, királysága biztos.**

A játékkal kigyakorolhatjuk a lépcséváltás nélküli irányváltásokat. Akkor tudnak a gyermekek szép sort kialakítani, ha egyformákat lépnek, s figyelnek a mellettük lévő társaik lépésére is.

2.1.4. Az ugrás

„...5 éves kor után már alig alakulnak ki új, alapvető mozgásformák, viszont a meglévők csiszolódnak. A későbbi fejlődés üteme attól függ, hogy hogyan foglalkoztatták a gyermeket az első évtizedben.”²¹⁹

Az ugrások általában a kondicionális és koordinációs képességek kialakulásában és fejlődésében játszanak fontos szerepet. Az ugrás képessége csak akkor fejlődhet ki igazán, ha a gyermekek azt folyamatosan gyakorolják. Külföldi és hazai kutatók eredményei és megállapításai is igazolják e ténynek a fontosságát. Már óvodás korban lehet, sőt kell biztosítani a gyermekek számára a korosztályuknak megfelelő ugrásmódokat, szökdeléseket tartalmazó játékok gyakoroltatását. Az ugrásokkal, szökdelésekkel végzett játékok nemcsak a gyorsaságot fejlesztik, hanem a ritmus-, tér- és egyensúlyérzéklet is.

²¹⁹ Nádori, 1986. 11. p

A test levegőbe lendítését nevezzük ugrásnak. Többféle ugrástípust különböztetünk meg, az indulás és az érkezés súlyhelyzete szerint:²²⁰.

- egyik lábról a másik lábra ugrás,
- egy lábról ugyanarra a lábra ugrás,
- két lábról két lábra ugrás,
- egy lábról két lábra ugrás,
- két lábról egy lábra ugrás.

2.1.4.1. Ugrás a népi játékokban

Népi játékaink között számtalan változatot találunk az ugrások különböző típusaira. A három- négy évesek általában páros lábról páros lábra tudnak biztonságosan ugrálni. Az öt-hat-hét évesek már a bonyolultabb ugrásvariációkat is képesek megoldani.

Az óvodákban ma is a kisebbek (4 évesek) nagyon kedvelt játéka a **Mackó, mackó, ugorjál...** kezdetű énekes játék.²²¹ A gyermekek párosával szemben állnak, egy külső és egy belső körben. Utánozzák amit mondanak, ugranak, megfordulnak, tapsolnak. Az „ugorj ki” résznél páros lábbal jobbra ugranak, így mindenkinek új párja lesz.²²²



Nehéz feladat ez a kicsiknek, egyenletesen ugrani, forogni, tapsolni, de kiváló ritmusfejlesztő játék.

Eredetileg ez kötélugró játék, két nagyobb gyermek hajtotta a kötelet, a harmadik középen ugrált. Minden ugrásnál az énekelt mozdulatot utánozta, s a végén kiugrott a forgó kötélből. Ezután másik gyermek következett. Az óvodás korosztály még nem elég ügyes a kötélhajtáshoz, így a játékból a kötélhajtás elmaradt, s a játék többi része terjedt el.

²²⁰ Szentpál, 1978. 13. p

²²¹ Forrai, 2004. 198. p

²²² U.a. 203.

A szatmári **Avasújváros**²²³ a dal éneklése közben a gyermekek páros lábon ugrálnak, közben maguk előtt és hátuk mögött váltakozva, ütemesen tapsolnak.



Hévízgyörkő²²⁴ a négy-öt évesek így járták a „békatáncot”. Az adatközlő így eleveníti fel: „A békatáncot úgy köllött táncolni, hogy leguggoltunk, a térdünk majdnem följebb köllött lenni, mint a fenekünk, mert azért volt békatánc! Kezeinket összetettük, de nem szabad volt fogni, csak szépen egymásba tartani. Úgy köllött „táncolni”. Mondtuk hozzá, hogy „Békatánc, békatánc!”

Párosan, szemben egymással táncolták. Guggolásban páros lábbal negyedes ritmusban, oldalirányban ide-oda szökdécseltek szimmetrikusan.(az egyik jobbra, a másik balra)

Libádon²²⁵ mikor a „szarkatáncot” járták a gyermekek, guggolva összekapaszkodtak, s ugrálva énekelték a dalt:



A „szarkatánc” nehezebb változatát láthatjuk a **Kertán**²²⁶ gyűjtött énekes játéknak. Itt már nemcsak guggolva ugrálnak a gyerekek, hanem közben elől-hátul tapsolnak is.



²²³ MNT. 1957. 245.p. Kodály Zoltán gyűjtése, 1918.

²²⁴ Hintalan, 2000. 70.p.

²²⁵ MNT. 1957. 366.p. Rács Ilona gyűjtése, 1932.

²²⁶ Lázár, 2004. 148.p. MTA ZTI lelt.sz.45496. AK. Süle Sándorné, Süle Sándor gyűjtése, 1971.

➤ **Ugróiskolák**

Nagyobb ügyességet és egyensúlyérzéklet kívánnak az ugróiskolák játékaik. **Debrecenben**²²⁷ kisebb fiúk és lányok együtt játszották az alábbi *ickajáték* legegyszerűbb változatát.

Az első játékos a csiga alakú ábra elé áll és fél lábon kockáról kockára végigugrál a labirintusforma közepéig. A belső körben leteheti mindkét lábát, megpihenhet, majd megfordul és ugrál kifelé. Lehet a játékot két lábon is végig ugrálni, ha nem bírják a gyerekek. Vigyázni kell, hogy ugrálás közben ne lépjen az ugráló gyermek a vonalra, mert akkor kiesik, s a következő játékos folytatja az ugrálást. Az a győztes, aki először tévesztés nélkül fél lábon ugrál végig.



A fiúk küzdőjátékaiban nagy szerepe van az egyéni erőnek, ügyességnek. Legtöbbször két játékos küzd meg egymással, fél lábon ugrálva, vállal vagy kézfogással. Aki erősebb, elhúzza vagy eltolja a másikat. Amikor csoportosan játsszák, úgy tűnik, mintha mindenki egyfel állna szemben, a valóságban azonban egynek kell sorra megbirkóznia a csapat minden tagjával. Ugyanaz a virtuskodás érvényesül itt is, ami annyira tetszik a lányoknak a legényes táncokban.

Érdekes változatát láthatjuk a **Pusztadoboson**²²⁸ játszott énekes játéknak. A fiúknak ebben a viaskodó játékában először kiszámolják a gazdát. Majd kézfogás nélkül kört alkotnak, maguk előtt átfogják mindkét könyöküket. A gazda a kör közepén áll. Valamennyien fél lábon ugrálnak, összefogott karjukat kissé előrelelendítve, vállal mennek egymásnak, illetve a gazdának. Ha a gazda közben leteszi a lábát, helyet cserél azzal a játékosal, aki lökésével lábra készítette és a továbbiakban ő lesz a gazda. Míg öklelőznek, mindnyájan éneklük:

²²⁷ Haider, 1997, 170. p.

²²⁸ Haider, 1977. 100. p. Dancs Lajos gyűjtése

Bo - ci paj - tás az ud - va - ron, én, a gaz - da azt a - ka - rom.
ök - le - löz - ni jer ve - lem, a vál - la - dat tartsd ne - kem!

2.1.4.2. Szökdelés a népi játékokban

A szökdelésnél a súlyvételt követően ugyanarra a lábra érkezünk.²²⁹ Mielőtt páros szökdelőt táncolnak a gyermekek, ajánlatos először egyénileg gyakoroltatni velük, s. ezt járhatják mondókára is. A szökdelővel lehetőleg nagyobb teret járjanak be a gyerekek, akkor tudják jól kigyakorolni az ugrást-forgást együtt. Az egyensúlyuk megtartásához, a lendületük megállításához rá kell éreznük, hogy ennél a mozgásformánál a térdet is hajlítaniuk kell.

A szigetközi **Lipóton**²³⁰ gyűjtött mondókára a gyerekek csípőre tett kézzel szökdeltek.

Egyedem-begyedem, bugyellári,

Szól a rigó, rakoncári.

Cérnára, cinegére,

Ugorj cica az egérre,

Fuss!

A **páros szökdelő** az ország minden részén ma is közkedvelt játék. Keresztkezfogással kapaszkodnak össze a gyermekek, s vagy az egész teret bejárva szabadon, vagy körformában szökdelnek. A pároknak figyelni kell egymásra, hogy egyszerre ugorjanak, egyformákat lépjenek, egy irányba menjenek, tehát az egymáshoz való alkalmazkodást tanulják meg e játékokból a gyermekek.

A rábaközi **Vitnyéden**²³¹. gyűjtött dalra párosan szökdeltek.

²²⁹ Czinóber, 2008. 48. p.

²³⁰ Barsi, 2006. Ak. Tóth Imréné, 1971.)

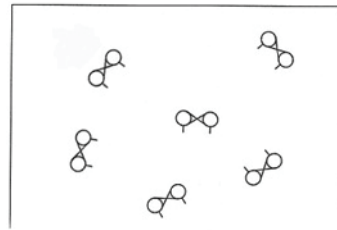
²³¹ Barsi, 1970.28. Ak. Horváth Péterné, 1967

Ba - bot főz - tem Jól még - szó - tam

Még is pap-ri - káz - tam Á - be - le bá - be - le kukk!

A vasi, **Szalagfőre**²³² való mondókára szökdelték és a „sicc” szónál mindig irányt váltottak a párok

**Inc, princ,
tekerinc,
Laci darab,
macska sicc!**



A zalai **Pákán**²³³ a lányok és a fiúk párosával körbe álltak, s keresztfogással a dal első két sorára szökdelve körbe mentek. A „Ha tapsoltál...” résztől megálltak, szembe fordultak egymással és páros kézzel váll magasságban minden negyed értékre egymás tenyerébe csaptak, illetve tapsoltak felváltva. Az „Ej-ha” után megcsókolták egymást, párt cseréltek és kezdték újra a szökdélést.

Ker - tem a - latt ki - ön - tött a Ker - ka,

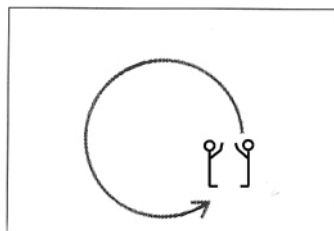
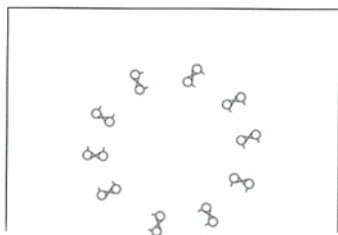
Gye - re ró - zsám, tap - solj a mar - kom - ba!

Ha tap-sol-tál a mar kom-ba, Csó - kot nyom-jál az aj - kam ra!

Ej - ha!

²³² Békefi Antal gyűjtése, 1973. Ak. Fórfán Kálmánné Vörös Netti, 1901.

²³³ Horváth Károly gyűjtése, 1956. Ak. Csondor Ferencné, 58 éves



2.1.5. A futás

„Az ugráshoz sorolhatjuk a futást is, amely átmenet a lépés és az ugrás között, mivel a test levegőbe lendítése elmarad. Bár rövid ideig egyik láb sincs a talajon, de a futásnál nem törekszünk a földtől való elrugaszkodásra.”²³⁴

4-5 éves kor táján tapasztalhatunk nagy előrelépést az óvodás korú gyermekek mozgásában. Megszűnik a „tipegő járás. Kialakul a sarokkal történő talajra lépés, átgördüléssel a talpon, majd lábujjról ellépéssel. A futás is létrejöhet a járásnak megfelelően sarok-talp átgördüléssel, de a mozdulat eltolódhat a sarokról a talp irányába, kihagyva ezzel a sarkon való átgördülés mozdulatát és időigényét. Emiatt a lábfejen elmarad a test súlypontjának áthelyezése. A mozgás kivitele így könnyebbé válik, de egyúttal bizonytalanabbá is. A gyermek futás közbeni labilitását eleinte áthidalhatjuk pl. kétkézes vállfogással. Ebben az esetben csak az első, ügyesebb gyermeknek kell az iránytartásra figyelnie.

A jól koordinált futás 4-5 éves korban a gyermekeknek csak mintegy 30%-ra jellemző, így fejlesztése nagyon fontos feladat.

2.1.5.1. Futás a népi játékokban

Népi játékainkban a futásnak kétféle típusával találkozhatunk:

- amikor az idő a fontos, hogy ki ér hamarabb a kijelölt helyre,
- amikor a ritmus a fontos, mert a gyermekek labirintustánc szerűen egyenletes nyolcadokra, futó lépésekkel mennek körbe, vagy kerülgetik a guggoló gyermekeket (rétes-játék).

²³⁴ Szentpál, 1978. 14. p.

Erre láthatunk példát az alábbi **Attalán**²³⁵ játszott túrós-játékban. A körben álló gyermekek közül minden második leguggol a mellette álló társa elé. Ők lesznek a túrók. A vevő a körön kívül körbejár, majd az egyik álló gyermek kezét megfogja és megkérdezi tőle:

Hogy a túró komámasszony? (komámuram)

Az álló gyermek válaszol:

Száz lépés a futás, kilenc a kenyérdagasztás!

Erre a túrók is megszólalnak:

Abból bizony nem eszel, ha halálra betegszel!

Ezután az árus és a vevő ellenkező irányba futnak a körön kívül, s amelyik előbb visszatér a túróhoz, az áll be mögé. S kezdődik a játék előlről.

A **Mezőfelén**²³⁶ gyűjtött játékban a gyermekek körben álltak, a farkas a körön kívül, a bárány a kör belsejében. Párbeszéddel indult a játék:

Farkas: **Mit ásol bárányka?**

Bárány: **Répát.**

Farkas: **Adjál a fiamnak!**

Bárány: **Nem adok!**

Farkas: **Akkor megeszlek!**

Bárány: **Nem félek!**

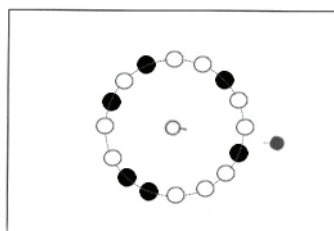
Ekkor a farkas a bárány után iramodott, s üzöbe vette. A körben állók felemelt kézzel segítették a bárány menekülését, a farkas előtt pedig leengedték a kezüket. A fogócska alatt a gyermekek kórusban mondták:

Tányértalpas, lompos farkas,

Kuss el innen, kuss, kuss, kuss!

Ne engedjük a báránykát,

Fuss el, farkas, fuss, fuss, fuss!

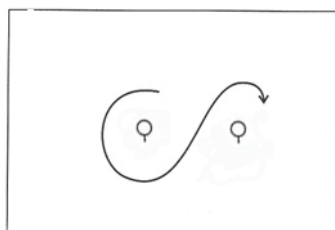


²³⁵ Lázár, 1997. 127. p.

²³⁶ Veress, 2002. 195. p.

A bodrogközi **Vajdácskán**²³⁷ gyűjtött játék a ritmikus futásra jó példa. Két guggoló gyermek körül labirintustánc szerűen, futó lépésekkel indítja az első gyermek a láncot a dalra.

Men-jünk lá nyok a sző-lő-be, sző-lőt szedjünk zseb ken-dő-be,
Te-ker csi-ga, lágy a macs-ka, te-ker csi-ga, lágy a macs ka.



2.1.6. A forgás

A forgás frontváltás a test hosszanti tengelye körül. Szentpál Mária²³⁸ megfogalmazásában főbb típusai a következők: *perdülő forgás*, *fordulás és a forgó ugrás*. A perdülésnél a lábfő együtt fordul a testtel, a forduláznál csak a test fordul, a lábfő iránya marad a térben. Ez a legkönnyebben megvalósítható forgástípus, mivel egyensúlyi problémák nem játszanak benne szerepet. A forgó ugrásnál pedig a levegőben történik a forgás.

2.1.6.1. Forgás a népi játékokban

➤ *Kifordulás*

Népi játékainkban bő választékot találhatunk a forgás minden típusára. A legegyszerűbbek közé tartoznak a kifordulós játékok, amelyekben a körben való járás után a dallam végén sorba kifordulnak a gyerekek. Az egyszerű mozgásuk miatt, ezeket a játékokat a kisebb gyermekek (4-5 évesek) nagyon kedvelik. A kifordulós játékokra a „lépés-kifordulás” részben

²³⁷ MNT.I. 1951. 229. p. Lajtha László gyűjtéséből

²³⁸ Szentpál, 1978. 14. p.

találhatunk különféle példákat. A forgás alapmozgásának a gyakorlásához már kisebb korban is kérje a pedagógus a kislányoktól a bő, „ráncos” szoknya viselését. Saját gyermekeim óvodás korára visszaemlékezve, mindig élményt jelentett számukra, ha „pörgős szoknyában és kopogós cipőben” mehettek óvodába. A gyors forgáshoz szükséges egyensúlyi helyzet megtartásának, az egyenes testtartás kialakításának ez is része. Teljesen más érzés szoknyában pörögni, hiszen meg kell szokni a súlyát, kiterjedését is.

➤ *Perdülés, forgás egyedül*

A szigetközi **Kisbodakon**²³⁹ gyűjtött játékban találhatunk példát a kifordulás gyorsabb változatára, a perdülésre.

Csi - csé - ri bor - só bab - len - ese,
 Fe - ke - te szé - mű mé - nyecs - ke,
 Né mēnj ha - za es - te. pat - tan - tyú.
 mert mēg - lők a kecs - ke.

The diagram shows a square frame containing two concentric circles. Arrows on the circles indicate a clockwise direction of movement.

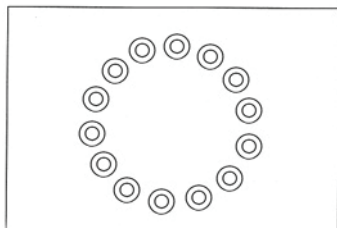
A gyerekek az énekre körbe járnak. A „fekete szemű menyecske” résztől párt választanak maguknak, páros kézfogással sétaforgót táncolnak, majd a „pattantyú”-ra elengedik egymás kezét és hármat tapsolva perdülnek egyet.

Ebben a **mezőkövesdi**²⁴⁰ énekes játékban a gyermekek kézfogással körben sétálnak az első négy ütemre, majd a „Nádarackot...” kezdetű ötödik ütemtől egymás kezét elengedve, de a kört megtartva forogni kezdenek (saját tengelyük körül) és a dallam végére mindenki leguggol, úgy, hogy a szoknyája kiterüljön.

Mit ját - szunk lyá - nyok? Kí - kí - ri - cset, bugy - bo - ré - kot,
 Nád - a - rac - kot, vagy ba - rac - kot, ten - gē - ri gug - gan - csot.

²³⁹ Barsi Ernő gyűjtése, 1971. Kisbodak, Ak. Sáring Imréné Németh Ilona

²⁴⁰ Gyűjtő: Kiss József, 1962. Mezőkövesd, Ak.Gari T. Margit 62 éves

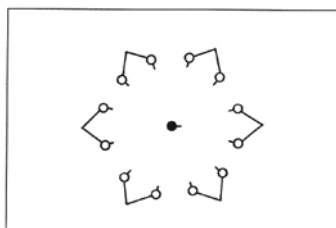


„A sok szép színös ruha szétterült a gyepén. Mondták: Ki tud nagyobb kenyeret sütni? Gyakran a nagyobb fiúk döntötték el, kinek terűt szét jobban a szoknyája, ki tudott nagyobb kenyeret sütni.”

A **kismácsédi**²⁴¹ játékváltozatot fiúk, lányok együtt játszották, tetszés szerinti páratlan számban. Kört alkottak, s párokra tagolódva, ketten-ketten megfogták egymás kezét és a magasba emelték. Egy gyermek volt a „piros kácsó”, ő a kör közepén állt, s állva maradt akkor is, amikor a többiek körben jártak és énekeltek.

Ká - eso, ká - eso, Pi - ros ká - eso,
 Ki a pár - jái Nem ta - lál - jo,
 Ke - res - sen ma - gá - nok!

A „Nem találjo...” szövegrész után a párban állók leeresztik és elengedik egymás kezét, s a dal befejező részére mindenki fordul egyet. A fordulás után minden játékosnak meg kell fognia valakit. Aki pár nélkül marad, az lesz az új „piros kácsó”.



²⁴¹ Gyűjtő: Gyágyor József, Kismácséd, Ak. Somogyi Katalin, 12 éves

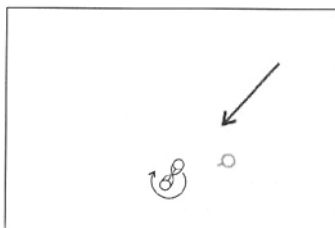
➤ **Páros forgó**

A páros forgók az énekes játékok csoportjában változatos formákban található meg. Pl. két gyermek pörög mondókára, két gyermek pörög, a harmadik elkapja a szoknyájukat (szoknyakapó), a kör közepén forog egy pár, vagy az összes gyermek részvételével, általában a játék zárásaként, stb.

A párok szemben állnak egymással, keresztezett kézfogással, kifeszített karral, felsőtestük hátradől, lábuk egymáséhoz közel van. Apró oldalt lépésekkel forognak, bal láb oldalt, jobb mellé zár, féltalpon (mint a „galopp”), negyedértékenként.

Ezek az énekes játékok jó alapot nyújtanak az egyszerű táncos lépések, párviszonyok elsajátítására. A különböző területeken különféle elnevezésekkel ismerik, mint pl. kocsizás, pórúmozás, pórúmozás, spérúmolás, pórúmozásnak, pörűgés, peringezés, túrózás, sipizés, kerembózsa, stb. Ez vidékenként változó, de mindenhol ugyanazt jelenti.

A szabolcsi **Ajak**²⁴² községben ma is így spérúmolnak a kislányok. Egy harmadik gyermek a mondóka végén megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját.



**Pérom, pérom pestike,
Szabó Erzsí festette,
De nem azért festette,
Hogy a lányát szeresse!**

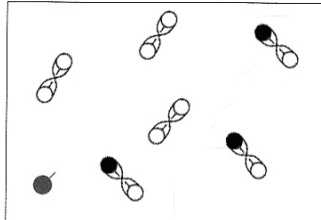
A bihari **Konyárra**²⁴³ való a következő példa. Párosával, szétszórt alakzatban állnak fel a gyerekek, 1 fiú pedig oldalt guggol, ő a fogó. Elkezdenek forogni, s közben éneklík:

²⁴² Kácsor-Ignác Gabriella, Ajak, 2001. Ak. Rozinka Jánosné

²⁴³ MTA ZTI lelt.sz.70590.Ak. Borza Anna 55 éves, Gyűjtő: Túri Sándor

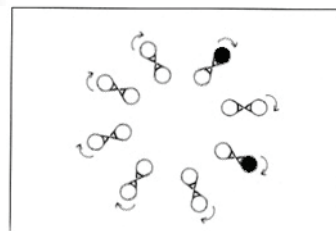
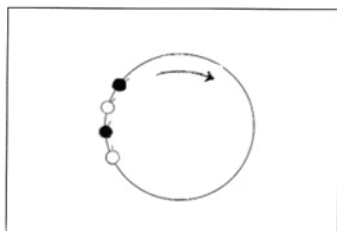
Ko-csis, ko-csis, ko-mám-asz szony, Lo-vat, lo-vat, só-gor-asz szony,
 Szél fúj - ja pánt - li - ká - ját, Lo-bog - tat - ja a szok - nyá - ját,
 Kapsz szok - nyát, ro - ko - lyát, An - nak is a leg - al - ját.

A végén leguggolnak, a fogó pedig közben megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját.



A csallóközi **Balonyban**²⁴⁴ a „Nyolcan vannak a mi ludaink...” kezdetű dalra táncolnak páros forgót a gyermekek. Egyenletes lépéssel körben járnak, s közben éneklik a dalt

Nyol - can van - nak a mi lu - da - ink,
 Há - rom fe - hér, há - rom fe - ke - te,
 Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár, gú - nár a ket - te - je,
 Sza - bad a me - ze - je. Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár,
 gú - nár a ket - te - je, sza - bad a me - ze - je.



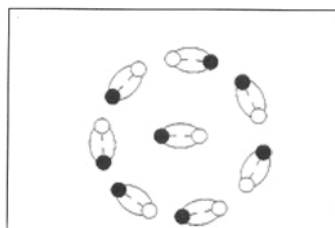
²⁴⁴ Gyűjtő: Nagy Iván, 1996. Balony, Ak. Vigh Júlia

Az ismétlésre mindenki párt választ magának, s vele táncol páros forgót.

Vannak olyan **változatai** e játékoknak, amelyben **páratlan létszámban** játsszák a gyermekek. Akinek nem jut pár, az a következő játéknál a kör közepén áll, s ő választ először párt magának.

A szabolcsi **Gelénesen**²⁴⁵ gyűjtött gyermekjátékban a fiúk, lányok vegyesen, kézfogással kört alakítanak, egy gyermek benn áll a közepén.

Fo - ná - kul van a ken dőd, El - ha - gyott a sze - re - tőd.
Ha el - ha - gyott nem bá - nom, Ke - rül még szebb a nyá ron -



Együtt énekelnek, s a „Ha elhagyom...” résztől a közepén lévő gyerek párt választ magának, s a többi gyerek is valamelyik szomszédjával páros forgót táncol. Akinek nem jut pár, az áll be a következő játékban a kör közepére.

²⁴⁵ Gyűjtő Dancs Lajos, Gelénes, 1972. Ak. Balogh Magdolna, 21 év

Az utolsó példánkban, egy **ajaki** játékban igen hosszú szövegvariánssal találkozunk. Az „Ezt ölelem, ezt kedvelem”, a „Szébb a szőke, mint a barna” és a „Vagy életem, vagy halálom” kezdetű soroknál történik a párválasztás, így a hosszú változat eléneklése közben háromszor is cserélődnek a gyermekek közepén. Mindig a közepén álló választ magának párt, s avval forog közepén, majd helyet cserélnek

Meggy, meggy, meggy, ter-jedt fá-nak á-ga,
ter-jedj, meggy, an-nak le-haj-lá-sa,
le-e-sett a ke-nyér-mor-zsa, ö-lelj a-kit sze-rets.
Ezt ö-le-lem, ezt ked-ve-lem,
kö-mám-asz-szony lá-nya, ne vi-gye-tek ná-la.
Nem úgy jár-ják a lán-cot, tó-lá-gos,
tót a ger-li-cé-je. Lá-nyok vagy-tok a to-rony-ba,
a-rany-ko-szo-rú-val, lá-nyok vagy-tok, szép vagy-tok,
pi-ros az or-cá-tok, fáj a szí-vem rá-tok.
Szébb a sző-ke, mint a bar-na,
mer a bar-na ron-gyos bar-na,
szállj ki mán, vén vagy mán.
Pis-tu-ka fi-jam, mit ho-zott a-pád Bu-dá-ról?
Csep-pecs-ke kor-sót, pi-cí-ke bor-sót, böñ-döcs-két,
fe-ke-te sze-mű me-nyecs-két.
Vagy é-le-tem, vagy há-lá-lom, Szállj ki mán,
gye-re ba-bám, azt kí-vá-nom.
vén vagy mán, tán-col-ní-se tu-dol mán.

A páros forgók gyakorlását „...igen korán el szokták kezdeni. A hagyományos gyakorlatban négyéves korban kezdik tanulni és hat-hét éves korra tanulják meg kielégítően.”²⁴⁶

Evvel a mozgással a páros forgás egyensúlyviszonyait, egymás súlyának érzékelését és ellentartását tanulják meg a gyermekek. E játékok révén észrevétlenül fejlődik az egyensúlyérzékük és forgáskészségük.

3. A 3-7 éves korosztály táncos mozgásanyaga

A hagyományőrző és a mozgásfejlesztést kiemelten kezelő óvodák programjához hozzátartozik, hogy a heti ének foglalkozásokon kívül népi játék, gyermektánc „szakkört” tartanak. Ezek az alkalmak heti, kétheti vagy havi rendszerességgel történnek, több helyen élő zenei kísérettel, fiatal népzeneészek közreműködésével. E foglalkozások célja, hogy az óvodások megismerjék, megszeressék a népzene, megismerkedjenek az élő zene varázsával, hangulatával, s népi hangszereinkkel.²⁴⁷

Amikor ennél a korosztálynál táncról beszélünk, nem arra gondolunk, hogy ezek a gyermekek majd „dunántúli ugróst”, vagy „hajdúsági csárdást” táncolnak. A különböző játékos mozdulatok előkészítik a népzeneire való mozgást. Ezek a játékok mind olyan mozgásokat tartalmaznak, amelyek megkönnyítik a magyar néptánc elsajátítását. Gondoljunk itt a különböző *fogásokra*, amelyet a kifordulás-, párválasztó-, párcserélő játékok segítenek, az *összekapaszkodási módokra*, amelyek az ölbeli játékoknál, a páros vonulásoknál jelennek meg, a *téri tájékozódásra*, amelyet előkészítik a vonulós-, kanyargó járásos-, ki-betekerítés- vagy fogójátékok²⁴⁸.

Az óvodában eltöltött 3-4 év alatt sok olyan mozdulatot elsajátíthatnak a gyermekek (taps a különböző testrészeken, csapások lábon, talajon, forgások egyedül, párban, ugrások különböző módokon, stb.), melyeket egy idő után szabadon variálhatnak. A sokmozgásos énekes játékok gyakorlásával elérhetjük, hogy népzene hallva a gyermekek táncra perdülnek a megtanult mozgásokat szabadon variálva. E foglalkozásokat vezető óvoda- és táncpedagógusok elsődleges feladata, hogy a játszott körjátékok elsősorban a helyi

²⁴⁶ Falvy, 1990. 101. p.

²⁴⁷ Gundyné, 2007. 25. p.

²⁴⁸ Wirkerné, 2008. 289. p.

hagyományok anyagából álljanak. A népi játékok gyakorlására sokféle alkalmat találhatunk az óvodai életben:

- ének-zenefoglalkozásokon,
- szabad játék közben bármikor (a csoport szobában, vagy az udvaron),
- népi játék, gyermektánc foglalkozásokon,
- a néphagyományokhoz kapcsolódóan (szüret, farsang, stb.)
- az óvodai rendezvényekhez kapcsolódóan (gyermeknap, alapítványi bál, nagycsoportok búcsúztatása)

Táncolhatnak a gyermekek népzenei CD-re, de ha mód van rá, élőzenekar „húzza a talpalávalót”. Előnyben részesülhetnek az ún. bourdon-hangszerek, a tekerő, a citera, a duda, mert e hangszerek a dallamot egy folyamatos, állandó hangmagasságban megszólaló mély hang kíséretében szólaltatják meg. Külön-külön is egy egész zenekart helyettesítenek, hiszen dallamot, kíséretet és ritmust játszanak. De a hegedű, a brácsa, a furulya, a gardon hangja is varázslatos élményt nyújthat a gyermekeknek.

Ezen alkalmakkor lehetőségük nyílik közelebről megismerkedni népi hangszereinkkel, azaz a hangjukkal, működésükkel, vizuális látványukkal. A hangszeres zenészek mindig a gyermekek hangmagasságának megfelelően játszanak, a már ismert dalok éneklését segítve. Az **új énekes játékokat** azonban mindig **kíséret nélkül énekeljék**, tanulják, hogy a dallam tisztasága, a szöveg pontos kiejtése jól érthető, hallható legyen.²⁴⁹

Gyűjtőútjaim során mindenhol azt tapasztaltam, hogy ezek a foglalkozások önfeledt, vidám, felszabadult játékkalkalmak, amelyek meghatározó, maradandó élményt jelentenek a gyermekek számára.

3-4 éves korban a gyermekek csak magukra koncentrálnak próbálják a ritmikus mozdulatokat végezni. A zenére sem figyelve eleinte csak az óvodapedagógus mozgását utánozzák. Amikor mozgásuk biztosabbá válik, egy-egy mozdulat „bejáratódik”, akkor próbálják meg a ritmust, a dallamot, a mozgást egységbe hozni.

4-5 éves korban az új mozgások, mozdulatok folyamatos ismétlése mellett megjelenik az egymásra való odafigyelés, s ekkor kezdődhet az egyszerűbb páros és csoportos mozgások gyakoroltatása.

²⁴⁹ Gundyné, 2007. 26. p.

5-7 éves korban a gyermekek mozgáskoordinációja már elég fejlett, s előtérbe kerülhetnek a bonyolultabb mozdulatok, mozgáskombinációk, térformák, kapcsolódási módok.

A körjátékokhoz kapcsolódó mozgások során az alábbi játékos táncmozdulatokat gyakorolják a gyermekek:²⁵⁰

| Kiscsoport 3-4 éves kor | Középső csoport 4-5 éves kor | Nagycsoport 5-7 éves kor |
|--|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> - térdrugózás - testsúlyáthelyezés kis terpeszben (ringás) - guggolás - dobbantás - forgás egyedül - ugrálás páros lábon - combütés egyenletesen két kézzel - egyenletes taps | <ul style="list-style-type: none"> - köralakítás kézfogással, egyenletes járással - vonulások hullám és csigavonalban - kifordulás a körből, irányváltztatás - kör szűkítése, tágítása: egyenletes lépés a kör középpontja felé és vissza - ringás állva és járás közben - rugózás (egyenletes térdmozgás) - páros sarokemelgetés - sarokkoppintás előre váltott lábbal - helyben járás lábujjon és sarkon - forgás egyedül, párosan - szökellés - egymás megkerülése - páros forgás páros kézfogással - páros vonulás kézfogással - oldalzáró lépés dobbantással - záró lépés előre dobbantással - lassú höcögő | <ul style="list-style-type: none"> - vonulások hullám- és csigavonalban, kapuk alatt átbújás, köralakítás - oldalzáró lépés egy irányba jobbra-balra - záró lépés előre-hátra - csárdáslépések (párban, kézfogással) - záró lépés hátra - lépés dobbantással - szökdelés karlengetéssel, tapssal, forgással - páros keresztezett kézfogás - szökellés páros kézfogással - forgás párban - páros forgás szökelléssel - sergés - kézgesztusok |

²⁵⁰ Wirkerné V. É. és Gundyné Sz.A. felosztása alapján

IV.

1. A népi játékok rendszere

„Még aki személyében nem is élte át ezt a dalos gyermekkort, lehetetlen, hogy ne szemlélje elragadtatással gazdagságát. Van itt minden, régi varázsigéktől a századok folyamán felmerült dalflóra minden rétegének nyoma, egész a legújabb korig”²⁵¹

Ha egyes nemzetek népi gyermekjátékaiból tevődik össze az egyetemes gyermekjáték-kincs, akkor egy-egy ország területén belül a tájegységek sajátos viszonyai között kialakult népi játékok alkotják a nemzeti gyermekjáték-kincset. Az ország különböző tájegységeinek mások a földrajzi adottságai, és másként érték a történelem hullámverései is. A jó és balsorsok ködbe vesző közös emlékei, az ősi nemzeti szokások maradványai, a tájegységek sűrűbb érintkezése megnövelte a közös vonások számát, de így is maradt még jó néhány kisebb-nagyobb eltérés. A népi kultúra fontos jellemzője, hogy nem passzív, befogadó jellegű, hanem aktív, teremtő és cselekvő jellegű. A teljes embernek mindkettőre szüksége van, hiszen életünk szerves része a moziba, színházba, koncertre járás, az olvasás, tévénézés is. Ezek befogadó jellegű tevékenységek, mellettük pedig volna helye a mára egyre inkább elsikkadó cselekvő, alkotó tevékenységformáknak is.

„A különbség jelentős, ugyanis az utóbbi esetben nem mások táncát nézem, hanem én táncolok, nem mások hangszerjátékát vagy énekét hallgatom, hanem én zenélek vagy énekelek, nem mások játékát nézem, hanem én játszom.”²⁵²

Mai világunkban nemcsak a felnőttek élete gyorsult fel, hanem gyermekeink élete is megváltozott. Még néhány évtizeddel ezelőtt is a gyermekkor megkülönböztető vonása volt a játék, ma azonban a gyermekek a felnőttekétől alig eltérő életet élnek. Pedagógiai, pszichológiai, etológiai kutatások bizonyítják, hogy az ember kiteljesedésében a játéknak egyenrangú szerepe van a tanulással és a munkával.

²⁵¹ Kodály, 1993. 220.p. 1949.január 23., június-július 2-i naptárlapok egymásba hajtva, rajtuk ceruzával írva e szöveg.

²⁵² Lázár, 2002. 9. p.

Az emberi értékek megtanulására és megőrzésére a játék kiváló módszer, eszköz, sajátos tevékenységi forma. Nem véletlen, hogy a másra, újra, jobbításra törekvő óvodai, iskolai nevelési programok mindegyikében valamilyen formában helyet kap a játék projektként, népi játék, drámajáték, bábjáték formájában.

„A játékok is feladatokat állítanak a gyerekek elé, de azokat maguk találták ki maguknak, tehát olyanok, hogy meg is tudják oldani őket. Ezen keresztül pedig kialakul önértékelésük, rájönnek, hogy miben ügyesebbek és miben kevésbé. Kiderül, hogy mi mindenre képesek, de az is, hogy nem mindig és mindenben ugyanaz a gyerek a legjobb és a legügyesebb. Mindez segíti az egészséges önbizalom kialakulását, ami nagyon fontos a személyiség fejlődésében.”²⁵³

Mindezek mellett ma is szükségünk van a játék és az együttlét biztosította öröme, kikapcsolódásra. A játék ráadásul sokoldalúan a nevelés, oktatás, fejlesztés szolgálatába állítható, és óriási előnye minden egyéb fejlesztési programmal szemben, hogy nem didaktikus. A motivációt az örömszerzés és a kikapcsolódás jelenti, s a játszó gyermek közben észre sem veszi, hogy mennyit fejlődik mozgása, kézügyessége, éneklése, együttműködési készsége, viselkedési kultúrája, kreativitása.

Az eddigiekből az is következik, hogy a játék szerepe igen sokoldalú, egyetlen összetevőjét sem emelhetjük ki a többi rovására. A játék nem arra szolgál, hogy előképzője legyen az ének vagy a tánc tanulásának, vagy a sportolásnak. Mindegyik területhez tud adni valamit, de elsősorban akkor, ha egészként kezeljük a maga teljes komplexitásában. Elégedjünk meg annyival, hogy közben éneklésük, ritmuskészségük és mozgáskultúrájuk, erejük és ügyességük is fejlődik minden gyermeknél különböző mértékben, s ez jó alapot ad a további fejlesztéshez.

1.1. A népi játékok rendszerezésének adaptációja

A ma ismert népi játékok generációkon keresztül formálódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket, hiszen a gyermekek aktívan használták, tehát nyilvánvalóan alakították is őket. Egy-egy játék dallama vagy szövege vidékenként sokszor eltérő, bár a különbségek nem

²⁵³ Lázár, 2002, 11.p.

akkorák, mint például a népzene vagy a néptánc esetében (játékdialektusokról ezért nem beszélünk). Két szomszédos falunak vagy egy falu két utcájának játécai között is sok helyen léteznek különbségek. Érdeemes ezeket megőrizni és ügyelni arra, hogy ne ugyanaz a forma terjedjen el az egész országban, hanem minden vidéken maradjanak meg az ott kialakult változatok.

Ahhoz, hogy a játékok a nevelés, az oktatás és a hagyományőrzés szempontjából felhasználhatók legyenek, olyan rendszerezési elvet kellett találni a kutatóknak, amelynek alapján a népi játékok minden fajtája egységes rendszerbe foglalható. A múlt században gyűjtött hatalmas játékkönyvtárak rendszerezésére többen is kísérletet tettek. A felmerült rendszerezési elvek a tanulmányozott anyagok esetében többféle szempontot vizsgáltak:

A *szöveg* szerinti rendszerezés kezdettől fogva fontos volt a játékokban. Ez nem véletlen, hiszen az első játékkönyvtárak nagy része csak a szövegre összpontosított, mint a nemzeti önazonosság kifejezőjére. Az összegyűjtött szövegek főként nyelvészeti folyóiratokban (pl. a Magyar Nyelvőrben) és népköltési gyűjteményekben jelentek meg, a dallamra, játékmódra történő utalás nélkül. A MTA Zenetudományi Intézet Archívumában azonban jelentős mennyiségű olyan játékadat is van, amelynek nincsen szövege.

A *dallam* szerinti rendszerezés elve is egyértelműnek tűnt, annál is inkább, mivel a játékok dallamai lényegesen különböznek strófikus népzeneinktől. Járdányi Pál a Magyar Népzene Tára I. kötetében dallam szerinti csoportosításban adta közre a játékokat. A teljes játékkönyvtár rendszerezésére azonban a dallamok még kevésbé alkalmasak, mint a szövegek, hiszen amelyik játéknak nincsen szövege, annak dallama sem lehet, amelyiknek pedig van szövege, annak nincs mindig dallama.

Az énekes-táncos játékok *térforma* szerinti csoportosításával Igaz Mária foglalkozott (1977). Térformája még kevesebb játéknak van, mint szövege és dallama, ezt jelzi a játékkönyvtárnak a címben is történt szűkítése: a munka kifejezetten csak a játékok egy csoportját vizsgálta, tudva, hogy a teljes játékkönyvtár csoportosítására ez a szempont nem alkalmas.

Felmerült az *életkor* szerinti csoportosítás igénye is. A pedagógusnak ugyanis fontos tudnia, hogy melyik játék való kisebbeknek, melyik nagyobbaknak. Az életkor szerinti csoportosítás tehát ilyen célra nagyon hasznos volna, s a múlt század egyik legfontosabb kiadványában, Kiss Áron könyvében (1891) találkozunk is ilyen törekvéssel. Az életkor szerinti rendszerezésnek azonban komoly akadályai vannak, mert viszonylag kevés adat van arról, hány évesek játszották az egyes játékokat. Azonkívül az életkor nem eléggé objektív és körülhatárolható kategória ahhoz, hogy rendszerezés alapjául szolgáljon.

A tanítás szempontjából szintén fontos lehetne a *földrajzi szempont*, azaz hogy melyik játék hol, melyik régióban ismert. Az egyes vidékek játékváltozatai között a hozzá nem értők számára nincsenek nagy különbségek, a szakember számára azonban két szomszédos falu népdalai vagy játéka is határozott változatosságokat mutatnak. Azonban az a cél, hogy a játékoknak a sokszínűsége, változatossága a lehető legnagyobb mértékben megmaradjon. E tényezőket figyelembe véve látható, hogy a földrajzi szempont is alkalmatlan, hogy a rendszerezés és kutatás alapja legyen.²⁵⁴

Kerényi György a *játékcselekmény*ben találta meg a népi játékok minden fajtájának egységes rendszerbe foglalását, s a Magyar Népzene Tára I. kötetében²⁵⁵ Járdányi Pál zenei rendje után a játékcselekmény szerinti rendszerezést is közölte.

| I. EGY-KÉT GYERMEK | |
|--|----------------------------------|
| A játszás kezdetei. Kieépülő közösség. | |
| <i>A) Egyszemélyes dalok.</i> | <i>B) Egyik játék a másikkal</i> |
| 1. Időjárás | 1. Csak szóval |
| 2. Állatvilág | 2. Az egyik kezdő mozdulatával |
| 3. Csúfolók (Embervilág) | 3. A másik is mozdul |
| 4. Különböző alkalomkor | 4. Ketten egyformán |
| 5. Növényvilág. | 5. Ketten egy harmadikkal |

²⁵⁴ Lázár, 2002, 13-14. p.

²⁵⁵ MNT I. 1957. 705-706.

II. EGYIK A MÁSIK HELYÉBE

Mikrokosmos

| <i>A) Szerepjátszó és váltó játékok</i> | <i>B) Párcserélő játékok. (Párnatánc)</i> | <i>C.) Versengő váltás.</i> |
|---|---|--|
| 1. Sima váltás | 1. Párcserélő, kendővel, tánc nélkül | 1. Az ügyesebb játészó felváltja a B-t |
| 2. Kendős játék. Túrós játék. | 2. Páros tánc cserélődő táncosokkal | 2. Akinek sikerül B-t elnyernie |
| 3. Fogócska | 3. Páros tánc, három szereplővel | 3. Valaki leváltja a B-t. |
| 4. „Özvegy kácsa” | 4. Kivételes mozdulatok, táncok | |
| 5. Szembekötösdi | 5. Sors-kijelölte pár | |
| 6. Gyűrűsdi | 6. Párválasztás, csere nélkül. | |
| 7. Különféle szerepcsere | | |

III. EGYIK A MÁSIK MELLÉ

Fogyó-gyarapodó játékok. Átalakuló társadalom

| <i>A) Kiolvasók kifordulók</i> | <i>B) Leánykérő játékok</i> | <i>C) Hidasjátékok és rokonaik</i> | <i>D) Ludasjátékok és rokonaik</i> | <i>N) A nevetető-motívum</i> | <i>Z) Zálogosok. Zálogot ad.</i> | <i>ZK) Zálogkiváltás</i> |
|--------------------------------|-----------------------------|------------------------------------|------------------------------------|------------------------------|----------------------------------|--------------------------|
| 1. Különféle kiolvasók | 1. Várkörjárás | 1. Hídepítés. | 1. Libásdi. Vászonteregetés | | 1. Aki elmosolyodik | |
| 2. Ki- és beforduló játék | 2. Sorjátékok | 2. Aranyalma, aranykörte | 2. Tyúkozás. Érik a dinnye | | 2. Aki elkésik | |
| 3. „Hull a borsó!” | | 3. Pám, pám, paripám | 3. Gyarapodó fogócska | | 3. Aki valami egyébben hibázott | |
| | | 4. Virágneves | 4. Igazi (gyarapodó) bújócska | | 4. Zálogolás más játék keretében | |
| | | 5. Zárójátékok | | | | |

IV. EGYIK A MÁSIK MELLETT

A felnőttek világának határán

| <i>A) Sokféle vonulás</i> | <i>B) Táncok</i> | <i>C) Alakoskodások</i> |
|------------------------------------|---------------------------|-------------------------|
| 1. Az átbújó sor | 1. Forgó kör | 1. Egy főszereplővel |
| 2. Páros vonulás | 2. Páros táncok | |
| 3. Kanyargó járás három lány körül | 3. Körök, oszlopok játéka | |
| 4. Rétes | 4. Fogyó-gyarapodó táncok | |
| 5. Lánccjáték | | |
| 6. Függelék | | |

V. KAPCSOLÓDÓ ÉS ÁTALAKULÓ JÁTÉKOK

| <i>A) Kapcsolódó játékok</i> | <i>B) Játékok a szokásostól eltérő befejezéssel</i> |
|--------------------------------------|---|
| 1. Szerepváltóhoz társulók | 1. Átalakult várkörjárok |
| 2. Kiolvasóval kezdődők | 2. Átalakult hidasjáték-félék |
| 3. Kifordulók zárójátékkal | 3. Átalakult ludasjátékok és rokonaik |
| 4. Várkörjáráshoz csatlakozók | |
| 5. Fogyó-gyarapodó játékkal kezdődők | |
| 6. Egyéb kapcsolódók | |

VI. KÉRDÉSES (SZÜKSZAVÚAN LEJEGYZETT) ÉS KÜLÖNLEGES JÁTÉKOK

VII. FELNŐTT JÁTÉKA ÖLBELI GYERMEKKEL

| <i>A) Ciróka, maróka-félék.</i> | <i>B) Hintázók, lovagoltatók.</i> | <i>C) Függelék. Altatók, stb.</i> |
|--------------------------------------|-----------------------------------|-----------------------------------|
| 1. Mutogatók, csipkedők, tapsoltatók | | |
| 2. Csiklandozók. | | |

A **Gazda Klára** szerinti felosztást a Gyermekvilág Esztelneken című néprajzi monográfiában találhatjuk meg.²⁵⁶

1. Dajkarímek, mondókák, dalocskák
 Felnőttek játécai ölbeli gyermekekkel
 Kicsi gyermekek egyszemélyes mondókái
 Társas gyermekmondókák
2. Egyszerű játékok
3. Játékszerek
4. Énekes-táncos játékok
5. Mozgásos vagy testedző játékok
6. Értelmemfejlesztő és szórakoztató játékok
7. Ünnepi szokások költészete

Az 1980-as évektől azonban a több mint tizenötszörösére duzzadt játékkönyv miatt újra szükségessé vált az alkalmazott elvek és a játékkönyv ismételt áttekintése. Az olykor szerteágazó *cselekmény helyett* célszerűbb volt a játék lényegét, – „dallammag” mintájára – a *játékkönyvet* tekinteni alapnak.

A népi kultúra minden része, így tehát a játék is változatokban él. Ez azt jelenti, hogy ahogyan minden népdalnak, úgy minden játéknak is van egy „tipikus” formája és több-kevesebb változata. A típusrendszer alapegysége, ennek megfelelően egyetlen játékkönyv változatait foglalja magába. A típusrendszer a fajtái: az eszközös, a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok. A **játékkönyv**, mint fő rendszerezési elv mellett, kisebb-nagyobb jelentőséggel szerepel a szöveg, dallam, életkor, térforma és földrajzi szempont szerinti csoportosítás is.²⁵⁷

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének kutatója, **Lázár Katalin** készítette el a játékok új típusrendjét.²⁵⁸

²⁵⁶ Gazda, 1980. 494-496.

²⁵⁷ Lázár, 2002. 15. p.

²⁵⁸ Lázár, 1990. 544-648. p.

| <i>Eszközös játékok</i> | <i>Mozgásos játékok</i> | <i>Szellemi játékok</i> | <i>Párválasztó játékok</i> | <i>Mondókák</i> | <i>Kiolvasók, Kiszámolók</i> |
|-------------------------|----------------------------|-------------------------|-------------------------------|---------------------|------------------------------|
| a) Tárgykészítő | a) Ölbeli játékok | a) Szellemi-ügyességi | a) Párválasztó körjátékok | a) Természet | |
| b) Eszközös ügyességi | b) Ügyességi és erőjátékok | b) Beugratások | b) Leánykérő játékok | b) Növény | |
| c) Sport jellegű | c) Fogócskák | c) Kitalálás | c) Párválasztó társas játékok | c) Állat | |
| | d) Vonulások | d) Rejtőkereső | | d) Egyéb hangutánzó | |
| | | e) Tiltó | | e) Csúfolók | |
| | | | | f) Bölcsődalok | |

Több érv is szól Lázár Katalin rendszerének applikálása mellett. Egyrészt továbbfejlesztette Kerényi György játékkendjét, másrészt pedig az általa létrehozott csoportosítás nyitott, új típusokkal, játékfajtákkal bővíthető. E kritériumok szerint rendezték a Zenetudományi Intézet több mint 24000 adatból álló játékgyűjteményét.

1.1.1. Eszközös játékok

Az eszközös játékokhoz tartozó **tárgykészítő játékok** funkciója az oktatásban magától értetődő. Készíthetünk nád vagy fűzfa sípot, nemezlabdát, rongybabát, tojás- vagy famadarat, kereplőt, dobót, ritmuspálcát, stb. Az ebből származó érzelmi haszon egyértelmű, hiszen a gyerekek szeretik azt, amit csinálnak, használják, játszanak vele, és a későbbiekben is szívesen alkotnak ilyesmit. A játékkészítés során megtanulják felismerni, hogy melyik anyag mire alkalmas, meg tanulnak bánni a fával, az agyaggal, a gipsszel, az üres tojáshéjjal, stb.

Az **eszközös ügyességi** és a **sportjellegű játékokat** alkalmazhatjuk, gyakorolhatjuk például az testnevelés foglalkozásokon. A mozgáskészlet színesíthető az eszközös játékok közül a kidobós labdajátékokkal (nemzetes, kanászos métajáték). A sport jellegű népi játékok alapformái közül a legismertebbek és legnépszerűbbek közé tartozik a *bigézés (dólézás, pilinckázás), a csülkőzés, a kanászos, a görcölés, a tekézés és a métázás*²⁵⁹ Az eszközös játékok egy része csapatjáték, melyekben az egymással való együttműködést is megtanulják a gyermekek. Ehhez az is szükséges, hogy egyszerre tudjanak figyelni a csapat más tagjaira, a

²⁵⁹ Hajdu, 1980. 85-86.p. E népi játékok a görög-római eredetű métajátékból származik. Eszközük egy ütőfa és egy labda, ezért gyakran labdajátékként emlegetik. Legvirágzóbb időszeke Mátyás király és II. Lajos király kora, de Petőfi kortársainak is kedvelt játéka volt. Mérkőző csapatformában a kollégiumi diákok is kedvelték, akik szünidőre hazatérve megtanították e játékot. A falu népe megőrizte és alakította, s így nagyon sok „kapós” és „kifutós” változata született és öröklődött tovább. *A történelmi játék tovább élt a népi játékokban.*

másik csapatra és az eszközre. Ugyanígy a megosztott figyelmet fejleszti, ha pl. egy egyszerű elkapós játékot (pl. „Földre teríts”) két labdával játszanak.

Valamennyi eszközös ügyességi játék nagyban fejleszti a nagymozgásokat, az egyensúlyérzéklet, finommotorikát, szem-kéz, szem-láb koordinációt. A motoros képességek közül a kondicionális mozgékonytságot (erő, gyorsaság, állóképesség), a testi képességek közül pedig az ügyességet, gyorsaságot, rugalmasságot. Egyes fajtái alkalmasak a metrum és ritmusérzék fejlesztésére is.²⁶⁰

1.1.2. Mozgásos játékok

A mozgásos játékokban az elsődleges szempont, hogy valamilyen mozdulatot, mozgásformát el tudunk-e végezni. Négy típuscsoportba foglaljuk e játékokat: 1) az ölbéli gyermek játékaik, 2) a mozgásos ügyességi és erőjátékok, 3) a fogócskák és 4) a vonulások.

A mozgásos játékok egy részében a játékmag, a központi eleme valamely mozdulat, mozgás elvégzéséhez szükséges ügyesség vagy erő, gyakran mindkettő egyszerre. Mindegyikre érvényes azonban, hogy a mozgás a fő funkciója, és a mozgásos játékok tömbjébe tartozó többi típuscsoportba nem illenek bele.

A 3 éves gyermek számára még nagyon fontos a testközelség. Ennél a korosztálynál az új közegbe való kerülés feszültséget, szorongást vált ki, s ez az érzés legjobban az *ölbéli játékokkal* oldható fel. „A gyermek figyelmét könnyen elterelhetjük egy-egy rövid dalocskával, mondókával, ölünkbe ültetve, különböző testrészeit megérintve megteremthetjük a számára oly fontos testi kontaktust (hintázás, tapsolás, ringás, ugrálás stb.).”²⁶¹ Így a gyermekek megismerkednek testrészeikkel, fejlődik egyensúlyérzékük, térlátásuk, szem-kéz koordinációjuk.

Az *ügyességi és erőjátékok* egy része erőt, más részük ügyességet igényel a gyermekektől a mozgás közben. Az ügyesség a lényeg pl. a guggolós játékokban (Ég a gyertya ég, Mit játsszunk lányok), amelyekben úgy kell leguggolni és fölállni, hogy közben nem esik el a gyermek. Nyilvánvaló, hogy a kisebbek játékaról van szó, négyévesek már szívesen játsszák az ilyen játékokat. A kifordulás játékokban (Lánc, lánc eszterlánc, Kiskacsa fürdik, stb.) a körből kifordulva is kell tudni járni, ez is a kisebbek, 4-5 évesek kedvelt játéka.

Mozgásfejlesztésként nemcsak a sötörés vagy a bakugrás alkalmazhatók kiválóan, hanem ugyanígy felhasználható a fürgeség és az erő fejlesztésére pl. az „Adj király katonát!”

²⁶⁰ Wirkerné, 2008. 91. p.

²⁶¹ U.o.

játék is. A szép mozgás kialakításában a **vonulós játékok**at és a mozgásigény levezetésére alkalmas **fogócskák**at is ki lehet használni. E játékok hathatósan elősegítik a kondicionális mozgékonyág, nagymozgások, szem-kéz, szem-láb koordináció, lateralitás, egyensúlyérzék fejlődését. 4-5 éves kortól a gyermekek legkedveltebb játékaik közé tartoznak.

1.1.3. Szellemi játékok

A szellemi játékok talán a legsokoldalúbban felhasználható játékcsoport. A néphagyományban is az a szerepe, hogy a gyermekek gondolkodását, szellemi képességeit fejlessze. A beszédfejlesztés eszközei lehetnek a nyelvtörők, a memóriafejlesztést segítik a hosszú láncversek: az a gyermek, aki hozzászokott, hogy a mondókák széles választékát hamar megjegyyezze, verseket is könnyebben fog tanulni. Konkrét ismereteket is lehet tanítani a szellemi játékok segítségével: a számok sorrendjét (pl. Egy, megérett a meggy, Szervusz, tíz) vagy a hét napjait (pl. Hétfő hetibe). Szókincsfejlesztésre és a dyslexia-vizsgálat szükségességének kimutatására is alkalmas pl. a „Mit visz a kis hajó”. Játzásához a gyermekeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy melyik hanggal kezdődik és melyikkel végződik a szó. A dyslexiás gyermekek szülei és a tanárai tudják, hogy ez nem magától értetődő.

Az önfegyelem fejlesztésére alkalmasak a **tiltó játékok**, melynek lényege, hogy nem szabad nevetni (Mély kútba tekintek), pislogni (farkasszemnézés), megmozdulni (szobrosdi), megszólalni (csendkirály) stb.

A szellemi játékok öt típusát különböztetjük meg: 1) a **szellemi ügyességi** játékok, 2) a **beugratások**, 3) a **kitalálás**, 4) a **rejtő-kereső** és 5) a **tiltó** játékok.

1.1.4. Párválasztó játékok

A párválasztó játékok a térformák tekintetében nagyon gazdag csoport. Elsődlegesen az egymás iránti szimpátián, az érzelmi és a baráti kapcsolatokon alapulnak, a vonzódások fiúk és lányok között, ebben az életkorban még nem játszanak döntő szerepet. Óvodás korban a párválasztó játékokba sokszor a fiúk is szívesen beállnak. Az 5-6 éves gyermekek a térben már jól tudnak tájékozódni, s a különböző mozgásrajzolatokat nagy örömmel játsszák. Ebbe a típuscsoportba azok a játékok tartoznak, melyeknél a gyermekeknek kört kell alakítaniuk. A körforma alakítása, megtartása, a kézfogással történő elmozdulás valamelyik irányba

esztétikus mozgással nehézséget okoz. Ezért eleinte körformában állnak, énekelnek, mondókáznak. Majd ezek után következhet a járás kézfogással, melyben a tenyerek összekapcsolódása az eggyé válás szimbóluma. A kézfogás segíti az azonos ritmusú mozgást, valamint fegyelmet, ügyességet, odafigyelést kíván a gyermekektől.

- *kifordulós körjáték*: Lánc, lánc, eszterlánc...²⁶²
- *guggolós körjáték*: Gyertek lányok játszani...²⁶³
- *párcserélő körjáték*: Zöld paradicsom...²⁶⁴
- *leánykérő játék*: Most viszik, most viszik Iborkáné lányát...²⁶⁵
- *vonulós játék*: Hej, a sályi piacon...²⁶⁶
- *kanyargó sor*: Süssünk, süssünk valamit...²⁶⁷

A körjátékoknál a gyermekek állhatnak, mozoghatnak; mozgó körrel ellentétesen játszhatnak; szűkíthetik, tágíthatják a kört; labirintusjátékot játszhatnak; két körben is mozoghatnak ellentétes irányban. E mozgásformák gyakorlása segíti a téri tájékozódást, a szem-kéz, szem-láb koordinációt, az egyensúlyérzék (szembekötödsdi), a nagymozgások, a jobb-bal fogalom (kendős, túrós játék), a lateralitás, a testtudat kialakulását, fejlődését.

1.1.5. Mondókák

„Ha a népköltési műfajokat megszemélyesítenők, akkor a gyermekmondóka valamilyen kis Hamupipőke volna”²⁶⁸

A népi mondókák háttérhelyzetét igen szemléletesen illusztrálja a fenti idézet, hisz a szakirodalom sokáig nem is kezelte önálló műfajként. A népköltészeti gyűjteményekben általában a gyermekjátékok közé vegyítve jelentek meg.

A hangfelvételekkel egybekötött gyűjtő utak hozzájárultak ahhoz, hogy az összegyűjtött mondókák bővebb forrásanyagot kínáljanak, egyre világosabbá váljanak a műfaji sajátosságaik és elhatárolódjon minden más népköltési műfajtól. Ez a jelentős

²⁶² Lázár, 2008. 286. p.

²⁶³ U.o.364. p.

²⁶⁴ Forrai, 1995. 181. p.

²⁶⁵ Barsi, 2001.60. p.

²⁶⁶ U.o.

²⁶⁷ Forrai, 1995. 180. p.

²⁶⁸ Faragó-Fábián, 1982. 5. p.

mennyiségi fejlődés minőségi változást is jelentett. Eredményként pedig elkönnyvelhető, hogy a mondóka önálló műfaj lett.

A Magyar Néprajzi Lexikonban a mondóka következő meghatározását olvashatjuk: „A gyermekek körében használatos, erősen ritmikus, dallamos hanglejtésű vagy sokszor énekelt versike.”²⁶⁹

Az archaikus költészeti megnyilvánulásokra jellemző, hogy bennük a szöveg, ritmus, dallam és mozdulat együttesen jelentkezik, tehát „komplex műfajról” van szó, amelyben a felsorolt komponensek mindegyike fontos szerepet játszik. A játékok cselekményével szemben a mondókáknak meghatározott *funkciójuk* van. Egy-egy bizonyos alkalomhoz kapcsolódnak, egy-egy bizonyos célra irányulnak, s mindegyik funkcióhoz egy vagy több jellegzetes mozdulat tartozik. (fecskeköszöntők közbeni arcdörzsölés, héja, kánya elhessegetése, stb.) Mondókáink régi idők varázsénekeiből, igézéseiből, ráolvasásaiból őriznek archaikus elemeket (pl. a síppal-dobbal gyógyított gólya, esőkérő, termékenység-biztosító mondókák, hajnövesztő, szeplőhányó mondókák, stb.) A szöveg – ritmus – dallam – mozdulat együttesen jelen van mindegyikben. Ugyanezt a négyes egységet figyelhetjük meg a dajkarímekben is, melyeket ölbeli gyermekeknek felnőttek, vagy nagyobb gyermekek egy meghatározott céllal mondanak (altatás, gyógyítás, stb.). Ezekben a szövegekben a mondókák funkciója csak áttételes formában jelentkezik.²⁷⁰

A gyermekkor költészetének egyik jellegzetes vonását jelentik a csúfolók, amelyek a bizonyos fokú gátlástalanság, szókimondás következtében alakultak ki. A társadalmi környezettel való ismerkedés, különösen az ember- és foglalkozástípusokkal, a csúfolókon keresztül történt. A csúfolók, gúnyolók még a legújabb gyűjteményekben is külön fejezetben szerepelnek, s így nem lehet szétválasztani, hogy közülük mi tartozik a felnőtt-, s mi a gyermekfolklor körébe. A nemzetiség-, nép-, mesterség-, foglalkozáscsúfolók kifigurázzák például a nyelvi idegenséget, mint pl. a cigánycsúfolók, vagy az előítéletek táplálta tulajdonságokat, életmódot, mint a nemzetiségcsúfolók, vagy a közösségi ítéletet megfogalmazó, esetleg csupán bosszantani akaró foglalkozáscsúfolók.

Falucsúfolók, utcacsúfolók is éltek a gyermekek körében, sőt valláscsúfolók is. Különösen éles szemmel figyelték egymás külső és belső tulajdonságait. Rengeteg változata ismert a névcúfolóknak, melyek gyakran durvák is lehetnek.

A mondókákat a régebbi szakirodalmak csak szöveggel közölték és ritmus, vers, versike elnevezéssel illeték. Ezért a köztudatban úgy élt, hogy a mondókának csak szövege

²⁶⁹ Lajos, 1980. 641. p.

²⁷⁰ Szapu, 1996. 21. p.

van, annak ellenére, hogy Kodály Zoltán már a Magyar Népzene Tára I. kötetének előszavában (1951) a következőkre hívta fel a figyelmet: „*Van okunk hinni, még ha nem is tudjuk változatokkal bizonyítani, hogy a dallamtalanul közölt játékdalok nagy része dallammal jár, akkor is, ha a közlő szerint csak mondják (népünk az éneket is mondja).*”²⁷¹

A későbbi hangfelvételek már bizonyítják, hogy a gyermekmondókákat az ének és beszéd határán álló, a kétfajta előadásmódot gyakran vegyítő vagy változó sajátos hanglejtés jellemzi, amit a következőképpen lehet értelmezni. *Deklamáló hanglejtésnek* nevezhetjük a mondókák előadásában azokat az eseteket, amelyekben a beszédszerűség dominál: igazi zenei hangról nincs szó, hanem beszéd dallamról, amelyet kottafejek helyett kis x-ekkel jelöltek, a ritmus feltüntetésével, kottavonalakon az irányt és a körülbelüli távolságot jelezve.²⁷²

Ma - dé - fal - vi ko - pó,
Bé - ka vi - csog - ta - tó.
Nagy ha - ran - got lo - pott,
Av - val ha - ran - go - zott.

Gyakori jelenség azonban, hogy a mondóka előadása végig megmarad dallamosnak. „*Mondókadallamaink leggyakoribb, s országszerte bárhol előforduló motívumai a fölhajló nagy szekund és a lehajló kisterc hangkészletéből formálódnak*”²⁷³ Gyakran egészülnek ki //m-r-d// vagy //s-f-m-r-d// záró motívumokkal.

Mondókáinknak a sajátos hanglejtés mellett a **ritmus** is domináns komponense. Egy-egy ritmusegység kétszer kétnegyedes ütemből áll, amit ritmusmotívumnak nevezünk. A ritmusmotívumonkénti négyes lüktetés alatt egy verssor hangzik el a mondókából. A ritmusmotívumok száma nincs meghatározva egy mondókán belül, addig tart, ameddig a gyermeknek van mondanivalója. Minden egyes lüktetése hangsúlyos, amit mozdulatokkal fejeznek ki a gyermekek. A mondókák tempója általában percenként 108-125 között mozog. A ritmus mozgáshoz kötöttsége nyilvánvaló, egyetlen alapképletre redukálható: az ütempárra,

²⁷¹ Kodály, 1951. XII. p.

²⁷² Borsai, 1980. 562. p.

²⁷³ U.o.568. p.

amely 4 lüktetésből, a súlyos és súlytalan viszonyt képviselő két-két lépés egymásutánjából áll. Az alapképlet ismételtetésével, a negyed hangok nyolcadokra való felbontásával, variálásával hihetetlen ritmusgazdaságot kap a gyermekek dallamkincse.²⁷⁴

Természetesen a műfaji sajátosságokon túl azért azt is meg kell említeni, hogy a gyermekmondókák a gyermekek nélkül, a gyermekkor világán kívül nem élnek. A magyar folklórban az utóbbi évtizedek gyűjtő és rendszerező munkája segítséget jelentett az alkalmazó szülők és pedagógusok számára, hogy a kis „Hamupipőke” rangosabb funkciót vívjon ki maga számára. „...*nélkülük az emberiség folklórja, ha nem is a legnagyobb, de bizonytal egyik legbűbájosabb részével színtelenebb, s szegényebb lenne.*”²⁷⁵

1.1.6. Kiolvasók

A kiolvasó mondókák egy sajátos, önálló műfajt képviselnek, amely bizonyos játékok főszereplőinek a kiválasztására szolgál (hunyor, kergető, kör közepén álló stb.). A sors útján való döntés ősi szokásának a továbbélése ez minden nép gyermekeinél. Sajátos előadásmódja a kiolvasó mozdulatnak megfelelő, a szöveg értelmétől és a szó természetes hangsúlyától független, „*negyedértékenként egyenletesen lüktető hangsúlyozás*”²⁷⁶.

Ez a hangsúlyozás *dallamos hanglejtéssel* történik, mely egy tengelyhang körüli lépegetést jelent, egy vagy több alsó vagy felső hangközzel. Egyik leggyakoribb váltó hangköz az alsó nagy szekund, amely időnként összeszűkül kis szekunddá. A dallamos hanglejtés gyakran vált át deklamációba és fordítva. Zárásként gyakori az alsó nagyszekundra ereszkedés, vagy egy felkiáltás.

Kodály Zoltán több gyermekkori művében is találhatunk kiolvasó szövegeket: „Egyetem-begyetem”; „Isten kovácsa”; „Madarak voltunk”.

²⁷⁴ László-Bakk, 1970. 1757. p.

²⁷⁵ Faragó-Fábián, 1982. 5. p.

²⁷⁶ Borsai, 1984. 50. p.

2. Az énekes játékok komponensei

A Magyar Népzene Tára első kötete elsőként foglalta össze népi játékaink és mondókáink dallamait Járdányi Pál rendszerezésében, az egyes dallamokra leginkább jellemző *„dallammagok”*, azaz jellegzetes dallamfordulatok szerint. Népi játékainknak szerkezetükben és hangkészletükben is eltérő ismertetőjelei vannak, mint a felnőttek dallamainak strófaszervezete, *„hisz a gyermekdal ott ér véget, ahol a felnőttek dalai kezdődnek.”*²⁷⁷ Énekes játékokat a mozgásos, a szellemi és a párvalasztó játékok között egyaránt találunk.

A dolgozat e részében az énekes játékok alkotórészeit kívánjuk vizsgálni, dallam, szöveg, cselekmény, ritmus, mozdulat és térforma dimenziójában.

2.1. Dallam

*„Az önmagában megálló dallam, amely felismerhető mint nagyobb, önálló egység, hosszú fejlődés végén jelenik meg. Nagy út vezet az énekelt hang legelemibb alkalmazásától: két különböző magasságú hang váltogatásától a megformált dallamig(...)Három hagyományág a legfőbb forrása ezeknek a kezdetleges zenélési formáknak: a gyermekjátékdal, a sirató és az ünnepi szokások szertartásos énekei. Ezekben sokféle példát találunk a szabálytalan hang ismételtető mondókáktól az önálló zenei motívumig s azon túl az egyre fejlettebb és összetettebb dallamig.”*²⁷⁸

Gyermekdalaink hangzásvilága hangkészlet és hangterjedelem szempontjából elhatárolódik a felnőttekétől. A hangkészlet egy része 2-3 hangon mozog, hangterjedelme a szekund, terc, kvart távolságot jelenti. Jelentős részük hangkészlete pedig 5-6 hang, hangterjedelme kvint, szext, ritkábban oktáv távolság.

„A szűkre szabott hangterjedelem az énekhang fejletlensége mellett azért alakult ki, hogy a gyerekek figyelme csak részben irányul a zenére, nagyobb

²⁷⁷ Hovánszki, 2008. 133. p.

²⁷⁸ Vargyas 2002.

*részét a játék cselekménye köti le: ezenfelül a mozgás erőt von el és nem engedi, hogy a légzőszerv munkája teljes egészében az éneklést szolgálja.*²⁷⁹

Kétségtelen, hogy a két hangnyi mondókák hol recitált hanglejtéssel, hol két, határozott magasságú szomszédos zenei hangon hangzanak el. Így ezt vizsgálva láthatjuk az átmenetet a hanglejtésből az énekbe. „*Ez a pont a beszéd és az ének találkozási pontja.*”²⁸⁰ Viszont a mondóka- és játékdallamok legnagyobb része jól körülhatárolható, jellegzetes motívumokkal hangzik fel.

E motívumcsoportokra jellemző, hogy „*pusztán motívumaik ismételtetésével, vagy egyazon alapotívum ritmikus változatainak kombinálásával is önálló dallamokat hozhatnak létre.*”²⁸¹ Ilyenek lehetnek például:

- sz l / sz // sz szl / sz // szszszl / szszl // szszszl / sz //; vagy
- m r / d r // m rr / d r // mmrr / dd r // mmrr / dd r //; vagy
- sz l / sz m // sz szl / sz m // szszszl / szsz m / szszszl / sz m //; stb.

Ha tehát a hanglejtésből fokozatosan kibomló ének útját akarjuk követni, vissza kell térnünk a mondókák és gyermekdalok érintkezési pontjához, a két egymás melletti hanghoz, a nagyszekund hangközhöz (*bichord*).

Debrecen-Nyulas

Gy: Kovács László, 1942. MNT. I. 31.

Áp - ri - lis bo - lond - ja fel - má - szott a to - rony - ba,
 meg - kér - dez - te, hány ó - ra.
 Fél ti - zen - ket - tő, vi - gyen el a men - tő.

²⁷⁹ Kodály, 1951. XXXIV.

²⁸⁰ Vargyas, 2002. 14. p.

²⁸¹ Borsai, 1980. 72. p.

Szenna (Somogy)
Lajtha, 1934.MNT.I.17.



On-nan jö - vök al - já-ról, a kend lá-nyát ké - re-tem, szeh-bi - ket,
Fe - hér - vár - nak al - já-ról, job - bi - kat.

kar-esú, ma-ga - sab-bi - kat. Az én lá - nyom nem el - a - dó,
kis-ker-tem - be be - já-ran - dó,

se ki - jár, se be - jár, az én hí - rem ne - ki jár.

A két hang nemcsak egymás mellett alkothat dallam-magot, hanem ha a két hang nem szomszédos, hanem kis terc távolságra van egymástól (*biton*).

Hetés (Zala)
Kiss Áron, 1891.487.



Zsipp, zsupp, ken - der - zsupp, ha meg - á - zik, ki - dob - juk!

A bichord természetes továbbfejlődése a *trichord mi-ré-dó* hangkészlet. Ez már fejlettebb képződmény, mert hangnem-érzést tud kelteni. A két egészhang lépésből már érződik a dó és a dúr terc

Körösladány (Békés)
Kiss Áron, 1981.9.o.1.



Fecs - két lá - tok,
Szep - lőt mo - sok!

Menyhe (Nyitra)
Manga, 1939. MNT.I.42.



Süss ki nap fa a - lá, bújj el hi - dög föld a - lá!

A biton továbbfejlődése a *triton* hangkészlet: *szó-lá-szó-mi*, mely az egyik legelterjedtebb alap-motívum. A felső nagy szekund és alsó kis terc összegzéséből következetes forgó mozgást végeznek a tengelyhang körül.

Galánta (Pozsony)

MNT.I.160.

Csíp- esíp, esó - ka, vak var - júcs - ka,
Add i - de a sze - ke - ret!
Nem ad - há - tom o - da, tyú - kok túl - nek raj - ta.

A triton dallamok másik jellegzetes motívumcsoportja a *szó-mi-dó* hangkészlet.

Sümege (Zala)1918.

Gy: Kodály Zné, Ak.Ányos Anna

É - li - ás, Tó - bi - ás, egy tál dö - döl - le,
et - tél be - lő - le,
Kert - be men - tek a tyú - kok, mind meg - et - ték a ma - got.

A következő példánk második felében a *szó-lá-szó-mi* motívum már kiegészül *fá*-val, s így a hangkészletét nézve fríg *tetrachordot* kapunk.

Szolnok, Ak.Molnár Klári,16 év

Gy: Rölnicht Judit, 1955.

MTA ZTI lelt.sz.47743.

Csön - csön gyű - rű, A - rany gyű - rű,
Ná - lad va - gyon É - züst gyű - rű,
Itt cső - rög, itt pő - rög, Itt add ki!

A ritmikai variánsokon kívül időnként dallami változatokkal is találkozunk, a *szó-lá-szó-mi* alapmotívum *szó-lá-szó-ré*-re bővül.

Lőrincréve (Alsó-Fehér m.)

Gy: Kiss Lajos

Bújj, bújj, zöld ág, Zöld a le - ve - lecs - ke,
 Nyít - va van az a - rany - ka - pu, Csak búj - ja - tok raj - ta!
 Nyisd ki, ró - zsám, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hadd nő - vesz - szem vá - ra - dat, vá - ra - dat,
 Szi - ta, szi - ta pén - tek, Szo - mo - rú csü - tör - lők, Zab szer - da!

Gyakran találkozhatunk a zárómotívumban lefutó pentachorddal, így e dalok biton hangkészlete hexachorddá bővül.

Kisbodak, 1971. Gy.: Barsi E.

Sáring Imréné Németh Ilona

Ég a gyertya ég, el ne a lud - jék! Míg a gyertya lobot nem vet, guggúljunk le mind!

A nagyobb hangkészletű **penta-** és **hexachord** gyermekdalokban hosszabb és bonyolultabb összetételű motívumok fordulnak elő. E dallamokban a negyedik foknak, a *fá*-nak jelentős szerepe van. A *szó-fá-mi-fá* motívum kezdő(a) és belső(b) ismétlése is gyakran megjelenik.

Sárpilis (Tolna m.)

Gy: Olsvai L, Igaz M.

a)

É - rik, é - rik a diny - nye, De csak dé - lig é - rik,
 Dél - u - tán vi - rág - zik,
 Nyisd ki, Is - ten, kis ka - pu - dat, Dél - re ha - ran - goz - nak!
 Hadd hajt - sam ki, bá - rán - ká - mat,

Mezőkövesd, 1976.
Nyeste Andrásné, 67 év

b)

Ez é - let, gyöngyé - let, Ki - né szebb, nem lē - het.
Ez é - le - tēm ka - to - na lét, de én ar - ru' nem tē - he - tēk.
Ló - ra esi - kős, ló - ra, há - tot üt az ó - ra.
Mécs - csó - kol - ják a szép lyányt, a pi - tar - aj - tó - ba!

Gyermekdalaink tipikus dallamfordulata az alaphangra épülő *hármashangzat* felbontás is. E motívumok *ereszkedő*(a) és *emelkedő*(b) formájával is számos esetben találkozhatunk.

Gelénes, 1972.
Balogh Magda 21 év

a)

Gyer - tek lá - nyok ját - sza - ni, ját - sza - ni,
De va - la - mit ját - sza - ni, ját - sza - ni,
Csen - cse - ré - ket, bugy - bo - ré - kot, Csen - cse - ri buggy!

Kézdiszászfalu, 2009.
Ak. Kádár Elemér

Csíp, csíp, eső - ka, vak var - júos - ka,
Ko - mámi - asz - szony ké - re - ti a sze - ke - rét,
Nem ad - ha - tom o - da, tyú - kok ül - nek raj - ta, Hess!

b) A dúr hármashangzat *emelkedő* motívumát már a dallamkezdésnél láthatjuk az **ajaki** Most jöttem Bécsből... kezdetű dalban.

Ajak, Gy.: Arató K. 1933.

Ladányi Iduska 10 év

Most jöt - tem Bécs - ből, Bécs pa - ti - ká - ból,
 Lo - va - kat hoz - tam, nye - reg - be fog - tam.
 É - des ked - ves Ka - tin - kám, for - dulj ki az út - ra.
 Sí - kos a tal - pa, a - rany a sar - ka,
 É - des ked - ves Ka - tin - kám, for - dulj ki az út - ra.

A Magyar Népzene Tárában Járdányi Pál rendszerezésében is külön csoportba kerültek azok a dallamok, amelyekben *motívumzáró felugrást*²⁸² találhatunk. A „Fehér liliomszál” kezdetű párcserélő körjátékhoz kapcsolódnak általában, melynek egyik alföldi változatának kezdő motívumában tapasztalhatjuk a kvart fellépést.

Kismargita (Hajdú m.)


Gy: Borsai Ilona

Ha - ja, li - li - om - szál,
 Tá - maszd meg ol - da - lad,
 Fe - hér li - li - om - szál,
 Tá - maszd meg ol - da - lad,
 Sej, u - gorj a Ti - szá - ba,
 Sej, sí - ma - kodj meg s7zé - pen,
 Sej, u - gorj a Du - ná - ba,
 Sej, lő - rül - közz meg szé - pen!

Észak- és Nyugat-Dunántúlon gyakori a következő (szekvenciaszerű) dallamtípus: $fr/m d/l$
 $l/sz//fr/m d/r r/d//$

²⁸² MNT I/VI.

Több változatban is a Kis kacska fürdik szöveghez kapcsolódik²⁸³, de más dallamban is előfordul. E dalok játéka nem kifordulós játék²⁸⁴, hanem párcserélő körjáték. Számos gyermekdalunk e dallamtípusból építkezik, különösen a „várkörjáró” játékok jelentős része.



Já - rom, já - rom az u - rá - nak vá - ro - sát,
Sző - ke kis - lány lá - ba - í - mat nem nyom - ja,
já - rom má - sod ma - gam - mal,
vé - kony kar - ját sem nyújt - ja.
Ó, Er - zse - bet asz - szony - ka,
Fog - jál ke - zet Ma - ris - ka.

Páll, 1970. Gy.: Hajdu. Gy.

Kozma Béláné 1984.

Gyermekdalaink hangterjedelme *általában* nem haladja meg a kvint vagy a szext távolságot. Találhatunk azonban oktáv terjedelmű dallamokat is kis számban, amelyek bővülése abból adódik, hogy az a fel-le elmozdulás, ami általában *szó-lá-szó* motívummal hangzik fel, nagyobb nyomatékot kap, s ezáltal a fellépő szekund helyét egy felugró kvart foglalja el; *szó-dó'-szó*.²⁸⁵ Erre példa az egyik legismertebb kifordulós játékunk, a „Lánc, lánc, eszterlánc...”, melynek a „Pérez volna karika” szöveg részénél a „karika” szó dallama hol *szó-lá-szó*, hol pedig *szó-dó'-szó* motívum.

Uszód, Gy: Lázár Katalin, 2007. július

Ak. Kiss Imréné Sánta Eszter (1919), Kun Gáborné Kiss Julianna (1942)



Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na,
Pérez vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jon ki Ju - lis - ka, Ju - lis - ká - nak lán - ca.

²⁸³ Borsai, 1980. 74.p

²⁸⁴ A Kis kacska fürdik dallamhoz általában kifordulós körjáték kapcsolódik.

²⁸⁵ Borsai, 1980. 74. p

2.2. Ritmus

Gyermekdalaink fontos alkotórésze a ritmus, méghozzá az „*ősi alapritmus formula*”²⁸⁶, az ütempárokból való felépítettség. Az *ütempár* alapeleme Kodály Zoltán szerint: „*két lépésnek megfelelő idő, mialatt mindegyik láb kétszer érinti a földet, a súlyos-súlytalan viszony kétszer ismétlődik.*”²⁸⁷

Míg népdalainknak a legkisebb szerkezeti egysége a *dallamsor*, a gyermekdalok legkisebb önálló egysége a *motívum*. A gyermekek az ütempárokból motívumismételgetés formájában építenek fel nagyobb dallamot, egy-egy teljes gyermekdalt, mondókát, vagy egy játék nagyobb részletét. Egy-egy ütempárnak a sokszori ismétlése után másik ütempárra mennek át, majd egy záró ütempárral fejezik be. Túlnyomó többségük 2x2/4 ütemből áll, melyet *bipódikus motívumnak* nevezünk. A kétütemes egységben időnként 3, 4, 5, 6, 7, 8, szótag is megtalálható. Egy-egy 2/4-es ütempáron belül kiolvasóinkban 9 és 10 szótagot is felfedezhetünk:

- 3 szótagos Meggy, meggy, meggy...²⁸⁸
- 4 szótagos Bújj, bújj, zöld ág...²⁸⁹
- 5 szótagos Esik az eső...²⁹⁰
- 6 szótagos Most viszik, most viszik...²⁹¹
- 7 szótagos Gólya, gólya, gilice...²⁹²
- 8 szótagos Túrót ettem, elejtettem...²⁹³
- 9 szótagos Ekeke-bekete, cukor be...²⁹⁴
- 10 szótagos Egyedem-begyedem, tíjom-tájom...²⁹⁵

Miután a gyermekek szárnyaló fantáziája kötetlenül helyezi egymás mellé a motívumokat, a legváltozatosabb formákkal találkozhatunk.

- bipódikus motívum Én kis kertem...²⁹⁶
- tripódikus motívum Csiga, biga, told ki szarvadat...²⁹⁷
- tetrapódikus motívum Mit mos, mit mos...²⁹⁸

²⁸⁶ Gazda, 1980. 162. p.

²⁸⁷ Kodály, MNT I. XV.

²⁸⁸ Lázár, III. 209. p.

²⁸⁹ U.a. 177. p.

²⁹⁰ Lázár, IV.230. p.

²⁹¹ U.a. IV. 319. p.

²⁹² Lázár, I. 236. p.

²⁹³ Lázár, IV.373. p.

²⁹⁴ U.a. IV. 247. p.

²⁹⁵ U.a. IV. 331. p.

²⁹⁶ Forrai, 2004. 64.

²⁹⁷ U.a. 63.

²⁹⁸ Szapu, 1996.153. p.

Gyermekdalaink motívikájára jellemző még az *ismétlődés*. A motívumok terjedelme és ismétlődésük egy dalon belül nincs meghatározva, hisz a gyermekdal egy szabad játék.²⁹⁹

- folyamatosan ismétlődő motívumok:
 - Én kis kertem...³⁰⁰
 - Csiga, biga, told ki...³⁰¹
- folyamatosan ismétlődő motívumok, lefutó zárlattal:
 - Kiszáradt a diófa...³⁰²
- két különböző motívum összekapcsolódása, folyamatos ismétlése és egy lezáró motívum:
 - Gyertek haza ludaim...³⁰³

Időnként találkozunk olyan dallamokkal is, amelyekben három negyedes ütemek ékelődnek a két negyedesek közé.³⁰⁴

Kiscsertő 1966.

Vén Simonné Czár Mária 79 év

Lá-zár vöd fő lá-bo-dat, É-möd fő a ka-ro-dat,
Sej, u-gorj a Du-ná-ba! Sej, u-gorj a Ti-szá-ba!
Móg is mo-sa-ko-gyá', Móg is si-ma-ko-gyá',
Tü-rü-kö-zé' móg az a-rany ken-dő-bel

Más alkalommal tripodikus motívumok keverednek a tetrapódiával³⁰⁵:

Csíp, csíp, csó-ka, vak var-júcs-ka,
Kö-mám-asz-szöny ké-re-li a sze-ke-rét,
Nem ad-ha-tom o-da, tyú-kok ül-nek raj-ta, Hess!

Kézdiszászfalu

Ak. Kádár Elemér, 2009.

²⁹⁹ Hovánszki, 2008. 133. p.

³⁰⁰ Forrai, 2004. 64.

³⁰¹ U.a.. 63.

³⁰² U.a.. 102.

³⁰³ U.a.. 76.

³⁰⁴ Pécsiné, 2002. 48. p.

³⁰⁵ U.a. 107. p.

Mindezek a tényezők azonban nem változtatnak a szerkezeti alapelv lényegén, hiszen a gyermek játékos fantáziája, minden megkötés nélkül variálja az ütempárokat vagy három ütemes egységeket. A legkülönbözőbb képződményeket hozza létre belőlük, a néhány ütemes mondókától a több dalt is összekapcsoló játékfüzérekig.

„Mint az apró balatoni kagyló, tapadnak össze a motívumok, mindig másképp; mint mikor álmunkban egy alak két-több személynek vonásait mutatja egyszerre, úgy rajzanak, egyesülnek, szétválnak a dallamatomok. A népköltés örök rejtélye: a szétporlasztott egészek s az új egészekké tapadó heterogén elemek csodálatos rajzása”³⁰⁶

A régebbi népi játékokat tartalmazó kötetek kottaképei azt sugallják, hogy gyermekdalaink kizárólag csak negyed és nyolcad értékekből állnak. A gyűjtéseknél használt fonográf felvételek, illetve a későbbi gyűjtések lejegyzései azonban igazolják, hogy a gyermekek dallamai ritmikailag színesebbek, tehát vigyázni kell a sematikus kottaritmusra.

Lánc, lánc, ész-tér-lánc, ész-tér-lán-cí cér-na,
 Cér-na vol-na, se-lyém vol-na, mé-gis ki-for-dul-na,
 Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
 For-dul-jon ki Bo-ris-ka, Bo-ris-ká-nak lán-ca.

2.3. Szöveg

A gyermekkor költészetét is magába foglaló gyermekfolklór, meghatározása szerint a „gyermekek által ismert vagy számukra alkotott folklórjelenségek összessége”³⁰⁷ Hazai kutatóink az eredet szempontjából ide sorolják a felnőttek gyermekeknek szóló alkotásait, a gyermekek által az idősebbektől átvett, valamint a gyermekek körében keletkezett és fenntartott hagyományokat.³⁰⁸ Három jellegzetes műfajcsoport szerint rendszerezték a

³⁰⁶ Kodály, MNT I. XIV.

³⁰⁷ Voigt, 1979e: 348. p.

³⁰⁸ Katona, 1979a: 375-391. p.

gyermekkor költészetét: 1. mondókák; 2. dramatikus jellegű játékszövegek; 3. lírai játékdalok. Ez a műfaj szerinti csoportosítás nem mond ellent a többi rendszerezési elvnek sem, mert ezt az egyes műfajokon belül is meg lehet tenni.

➤ *Mondókák*

Mondókákra vonatkozó kutatásokat, vizsgálatokat Voigt Vilmos (1975), Matijevis Lajos (1976) és Borsai Ilona (1980) tanulmányaiban találunk. E csoportba tartoznak az ún. dajkarímek, tehát azok a mondókák, amelyeket a felnőttek alkottak a gyermekek számára. A szövegek a mindenkori funkcióhoz igazodnak, s emellett a gyermekek korához és fejlettségéhez. Általában a rövideg jellemzi őket, kivétel egyik-másik hosszabb ujjkiszámoló-tenyéricsiklandozó mondókamese. Matijevis Lajos a mondókák tematikáját és funkcióját rendkívül szerteágazónak találta, de formavilágát körülhatárolhatónak vélte. Közös jellegzetességeit nyelvi, tartalmi és kölcsönzött jegyekben állapította meg. Az alábbi tulajdonságokat vizsgálta:³⁰⁹

I. Nyelvi jegyek:

- a) hangzás: azonos hangok: „tarka szarka farka tarka”
 alliteráció: „Szerdán szőlóm szüreteltem, Szőlómnek szirmája szemembe szúrt”
 szóismétlés: „raf, raf, raf”, „pacs, pacs, pacs”
 szószakítás: „Ha-ha-ha havazik, he-he-he-hetekig”
- b) betét: hangutánzó szavak: „fuss”, „pukk”, „zsupsz”,
 ikerszavak: irgum-burgum, klipp-klopp, ice-bice,
 játszói szóképzések: „taréja, haréja”, „ciróka-maróka”
 kicsinyítő képzővel derivált szavak: „kerekecske dombocska”
 értelmetlen szavak: „eck, becki, „csiszi á, csiszi bé”
- c) megszólítás: személyek megszólítása: „Neked mondom menj ki te!”
 állatok megszólítása: „Cicukám kelj fel”
 testrészek megszólítása: „Járd ki lábam, járd ki most”
 természeti jelenségek megszólítása: „Essél eső essél”
 monológ (locsólóvers): „Én kis kertész legény vagyok”
 párbeszéd: Jancsika, Merre ment a Juliska? Arra ment a vásárba, Menjél te is utána.”

³⁰⁹ Matijevis, 1976.

II. Tartalmi jegyek:

- a) alkalom: tánc, kiolvasás, tréfálkozás, játék
- b) mozgás: hintázás, ringatás, guggolás, ugrálás, futás
- c) szokások

III. Kölcsönzött jegyek

- a) idegen nyelvből kölcsönzött elem
- b) műköltészeti alkotás
- c) népköltészeti alkotás³¹⁰

Borsai Ilona a mondókák jellegzetességét az alkalomhoz, szándékhoz kötődésben látta, azaz, hogy mindig van funkciójuk. A mondókák egyik fő jellegzetességének a dallamos hanglejtést és a dallamotívumokat tartotta, mint ahogy ezt már a korábbiakban is idéztem.

A beszédszerű mondóka a gyermek zenéjének legősibb formája. A szövegekben a szavak hangzása (játszi szóképzés, betűrím, ritmus, hanglejtés) a gyermekek számára fontosabb a szavak értelménél. Az értelmetlenségnek tűnő, különös hangzású, de sohasem egyforma mondókák a helyi tájszólásból erednek, ennek ellenére azonosságuk felismerhető.³¹¹ A mondókák szövegei tematikailag többnyire egyszerűek, s szórakoztatva, játék közben oktatják, nevelik, szoktatják a gyermekeket. Céljuk a mozgás és értelmi fejlődés elősegítése, egyben az érzelmi kapcsolatok elmélyítése.

Már korábbi példáinkból is kitűnt, hogy a mondókák többsége a mozgásfejlődést szolgálja, az állás, ülés, járás stb. elsajátítását és gyakoroltatását³¹²

- állítgatók: pl. „Áll a baba áll, mint a gyertyaszál!”
- jártatók: pl. „Jár a baba, jár, mint a kismadár!”
- sétáltatók: pl. „Sétálunk, sétálunk, egy kis dombra lecsücsülünk!”
- táncoltatók: pl. „Tánci, tánci kisbaba, úgy szereti a mama.”³¹³

A kisgyermekek szellemi fejlődését, beszédképességét, ritmusérzékét a mondókák gyakoroltatása jelentősen elősegíti, hiszen a hallott szövegek formai jegyei ragadják meg őket elsődlegesen, miután a gyermek számára e szövegek élvezetet nyújtanak akkor is, ha nem

³¹⁰ <http://vmek.oszk.hu/02100/02152/html/05/191.html>

³¹¹ Lehetőséges, hogy más nyelvek inspirálták születésüket.)

³¹² lásd II. fejezet.

³¹³ az idézett példák megtalálhatók a Bihari gyermekmondókák című könyvben (1982)

értik őket. A sokszor félrehallásból eredő változtatások érdekes átalakulásokat, gyakran értelmetlenséget szülnek.

Pl. az „*ispiláng*” szót a német „*Ich spiele ein*”-ből származtatják kutatóink. Azonban vannak e kifejezésnek továbbtorzult alakjai is szép számmal: *gespilon*, *ipszilon*, *estelánc*, *esti lánc*, *pesti lánc*, *eszterlánc*, *ostoring*, *kis pillancs*.

Egész mondatnyi értelemváltozás vagy éppen értelemvesztés is bőven előfordul a játékainkban.³¹⁴

Pl. a) „*Kis kacska fürdik fekete tóba*” : „Gácsér tűri, fekete szoba”;

b) „*Vagyok bátor jó vitéz*” : „Vagyok bátor a vitéz”, „Vagyon, vagyon jó vitéz”, „Lélekpásztor a vitéz”, „Megyek által jó vitéz”;

c) „*Mind a hat ló szélin legyen*”: „Mind a hatnak szőre legyen”, „Mindható szerű legyen” „Mind a hat ló szürke legyen”.³¹⁵

➤ *Dramatikus jellegű játékszövegek*

A dramatikus játékszövegek vizsgálatával Dömötör Tekla³¹⁶ és Igaz Mária³¹⁷ foglalkozott tanulmányaiban. A dramatikus jellegű játékszövegeket két nagy csoportra oszthatjuk, 1) a prózai és mondóka jellegű párbeszédese felelgetős szövegekre, 2) az énekelt felelgetős dalszövegekre.

1.) Ezeket az „*ál*” *párbeszédese*ket a felnőttek alkották a kisgyermek számára.

a) „Szita, szita szolgáló, Van-e liszted eladó?

Van lisztem, de nem jó, Bele esett a pondró.”

b) *hintáztatók, felelgetős játékok*: „Egy, kettő, három, négy, Te kislegény hová mégy?”, „Kipp-kopp kalapács, kicsi kovács mit csinálsz?”, „Gyertek haza ludaim, Nem megyünk. Miért? Félünk...”

Míg a gyermek és a felnőtt között nem alakul ki tényleges párbeszéd, addig a felelgetés a gyermekek körében a felváltva szórakoztatás eszköze. A mondóka jellegű párbeszédese, illetve

³¹⁴ Borsai, 1980. 77. p.

³¹⁵ Borsai, 1980. 77. p.

³¹⁶ Dömötör, 1974a

³¹⁷ Borsai-Hajdu-Igaz, 1975. 77-85. p.

felelgetős szövegek lényegében ugyanolyan funkciót töltenek be, mint a mondókák egyszerűbb variánsai, csak nyelvészeti, esztétikailag magasabb szinten.

2) A másik nagy csoportot alkotják az énekelt felelgetős dalszövegek. Némelyiket a kutatások az egykori lakodalmi szokásoknak, illetve azok játékformában való továbbélésének tulajdonítják. E játékokban felbukkannak történelmi neveink is, mint pl. Szent Erzsébet, Lengyel László. A várkörjáró és hidas játékaink szövegvariánsairól van szó, melyek gazdag változatait a Magyar Népzene Tára I., vagy Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani. I-IV. kötetekben is megtalálhatjuk.

A gyermeki hagyományozódás bizonytalansága kérdésessé teszi ugyan a történeti vonatkozások egyenes vonalú leszármazását, továbbélését, azonban tagadhatatlan ezek jelenléte éppen a dramatikus jellegű játékszövegekben. Igen bő példaanyagot találhatunk a dramatikus jellegű gyermekköltészet alkotásai között az egyszerű kérdés-felelet formáktól a színjátékszerűen eljátszott énekes párbeszédéig.

➤ *Lírai játékdalok*

A lírai alkotások vonatkozásában Katona Imre³¹⁸, Küllös Imola³¹⁹, és Lázár Katalin³²⁰ munkáira hivatkozhatunk. A lírai jellegű alkotások két nagy csoportját sorolhatjuk a gyermekkor költészetébe, a bölcsődalok és az énekes-táncos, többnyire leányjátékok dalfüzéreit.

Katona Imre megfogalmazása szerint a bölcsődal „népi líránk alkalmi műfaja, mely formájában a ringatáshoz igazodik, tartalmában pedig álmra készítet, olykor az énekes érzelmeit fejezi ki.”³²¹ Szövegét a ringatószavak, pl. tente, beli, csicsíjja mellett a becézések, álmra biztató szövegek jellemzik



Balony, Pente Teréz
Gy: Nagy Iván, 1995.

A játékdalszövegek gyakran töredékesek, füzérszerűen kapcsolódnak egymáshoz a különböző eredetű és korú szövegelemek, néha különösebb tartalmi összefüggés nélkül. Ha a szöveg és a

³¹⁸ Ortutay-Katona, 1975; Katona. 1979a.

³¹⁹ Küllös, 1980.

³²⁰ Lázár, 1979.

³²¹ Katona I. – Szendrei J. 1977. 365. p.

játékcselkmény tekintetében vizsgáljuk őket, egyes esetekben azt tapasztaljuk, hogy a szöveg egészében vagy elemeiben követi a játékcselkményt, máskor pedig szövegében teljesen független a játéktól, s csak a dallama, ritmusa követi azt.

1) *A játékcselkménnyel összefüggő lírai dalszövegek*: pl. a „Bújj, bújj, zöld ág”, az „Ispiláng, ispiláng”, a „Lánc, lánc, eszterlánc” dalszövegű játékok.

2) *Amikor a szövegeknek csak egyes elemei követik a játékot*: E játékokban gyakori fordulat, hogy játék közben párt választanak. „Ezt ölelem, ezt szeretem, ez az én édes kedvesem”. Az ilyen párválasztó szöveget rendszerint a táncra invitáló szövegrész követi. Pl. „Ha pénz volna pendülne, rózsa volna perdülne, mégis kifordulna”.

3) *A lírai játékdalok szövegeinek nagy része független a játékcselkménytől*, dallamban, ritmikában kapcsolódnak csak össze: Legismertebb játékok: a „Hajlik a meggyfa”; a „Kis kacska fürdik”; az „A pünkösdi rózsa”. Legnépszerűbb játék talán a „Kis kacska fürdik” kezdetű szöveg, mert önálló játékszöveggént éppúgy szerepelhet, mint más játékszövegek füzérében. Martin György meglátása szerint a lírai dalszövegek füzéréből épülő leányjátékok archaizmusát bizonyítják a hozzájuk kapcsolódó táncok is.³²²

„Van itt – írja Kálmány Lajos – az egyszerűm rímes soroktól, s altatóktól egész ballada töredékig, minden ágából a népköltésnek, s az életben előforduló cselekedeteknek. Csupa utánzás az egész, de egyszersmind mentő is. A pogány szertartásokat a nagyok elfelejtették, mert tiltva volt végezni, gyakorolni, a gyermekek eltanulták, s fenntartották töredékekben. Szájról, szájra adták egymásnak a dalt, eltanulták egymástól a cselekményeket, s játszottak senkitől sem őrizve ellen.(...) Hát a leggyönyörűbb ballada töredékek hol vannak: itt a gyermekjátékokban.(...) Nem bírták végig megtanulni. Kikaptak az egészből egy pár sort, mint a szél a magot, s beültették, beoltották abba az ágába a népköltészetnek, melyet gyermekjátéknak mondanak.”

A játékszövegek tartalma a torzulások miatt nehezen deríthető ki. Bizonyos azonban, hogy a töredékek a néphagyomány legrégebbi rétegéből valók. A torzulások háttérében általában semmilyen más ok nem áll, minthogy egyszerűen „félrehallás” miatt deformálódik a szöveg.³²³

³²² Martin, 1979.

³²³ v.ö. Lázár, 2002. 39.p.

Az egyre növekvő gyűjtemények gazdag anyaga alapján vizsgálható a gyermekkor költészete. Gyűjtőink, kutatóink ma már arra törekszenek, hogy ne csak a szájhagyomány útján rekonstruálható játékszöveget regisztrálják, hanem a ma élőket is, hiszen a gyermekkor költészete ma is élő, változó valóság, melynek gyűjtése mindig a kutatás időszerű feladatai közé tartozik.

Az óvodás gyermek az énekes – mondókás játékok szövegének megismerésével hatalmas kulturális örökséget kaphat. Bár 3-4 éves korban még ez az örökség a szövegek jelentését tekintve csak igen korlátozottan funkcionál, de jelentősége felerősödik az életkor előrehaladtával, s az „ismétlődésekkel” lélektani hatása felmérhetetlen. A játékokban megtanult beszéd-, mozgás- és magatartásminták az életszerű helyzetekben ismétlődve a biztonságérzet megerősítését szolgálják, s ehhez társul a szövegek jelentésének, összefüggéseinek mind tudatosabb felismerése, s egyben anyanyelvünk egyre mélyülő ismerete.

2.4. Cselekmény

A népi játékok leglényegesebb alkotórésze a játékcselekmény. *„Cselekménynek nevezzük a játék legjellegzetesebb gesztusait, mozdulatait és mozgásváltozásait, amelyek a szöveggel szoros kapcsolatban vannak. A szöveg fordulatai, felszólításai, csattanói a cselekménnyel együtt fejezik ki a játék tartalmát.”*³²⁴

Míg mondókáinknak pontosan körülhatárolható funkciója van, az énekes játékok dallamból, szövegből, térformát alkotó mozgásból, színjátékszerű cselekményből illeszkednek, vagyis a szöveg és a mozgás valamilyen cselekményt szemléltet. A játékok cselekménye általában bevezető résszel indul, melyhez rendszerint egyenletes mozgás kapcsolódik: körben járás, vonulás, stb. A cselekménynek a szubsztanciája az állandó történés: egy-egy játszó gyermek a másik csoporthoz csatlakozik, tehát az egyik csoport létszáma csökken, a másiké pedig gyarapodik.

E mozgásformák folytatódhatnak újabb mozgással, csigába ki-betekeredés, vagy pl. a hidas játékoknál ki jobbra, ki balra kerül, és az „angyalok-ördögök” egymás erejét próbálgatják, egymást húzzák, vagy csipkedik. Az induló folyamatos járás után következhet a

³²⁴ Borsai, 1980.81. p.

csoport és egy gyermek párbeszéde is, pl. a „Koszorú, koszorú...” játékban. Rendszerint valamilyen csattanó vagy csúcspont zárja a játékselekményt, amely lehet hirtelen mozdulatváltás (pl. irányváltás), szerepcseré, vagy egy felszólítás, kérdés, stb.

- **Kifordulás** Lánc, lánc, eszterlánc...³²⁵
- **Elkapás** Alszik a csósz...³²⁶
- **Futás** Tüzet viszek...³²⁷
- **Kergetés** Kecse ment a kiskertbe...³²⁸
- **Húzás** Pipá, pipám, pántlikám...³²⁹
- **Szakítás** Király, küldj katonát...³³⁰
- **Leguggolás** Kerem borsó...³³¹
- **Helycsere** A pünkösdi rózsá...³³²
- **Zálogszedés** Gyoles ingem, pártám...³³³
- **Hangszínfelismerés** Árva Panna...³³⁴
- **Forgás** Ispilángi, ispilángi rózsá...³³⁵ stb.

2.5. Mozdulat és térforma

Az énekes – mondókás – táncos népi játékok nagy részének mozgásanyaga az óvodás és kisiskolás gyermekek korának és képességeinek megfelelő. A játékok mozgáskincse a legegyszerűbb, elemi mozdulatfajtákból áll, s ezek állandó ismételtetésével fokozatosan nőnek bele a hagyományos mozgásstílusba.

„A kisgyermek a játékdalt mozgásának örömeivel együtt őrzi meg és később, ha csak a dallamot hallja, az is az előidéző körülmények összességét jelenti számára. A gyermek az énekes játékok során érzelmi viszonyba kerül a dallal, ennek eredménye az ingerek és reakciók közti kapcsolat megerősödése. Ezt az

³²⁵ Lázár, I. 182. p.

³²⁶ Pécsiné, 2002. 73. p.

³²⁷ Lázár, I. 184. p.

³²⁸ U.a. 189. p.

³²⁹ Horváth Károly gyűjtése, Nova, 1956.

³³⁰ Lázár, I. 169. p.

³³¹ U.a. 179.p.)

³³² U.a. 217. p.

³³³ U.a. 215. p.

³³⁴ U.a. 205.p.

³³⁵ Pécsiné, 2002. 94. p.

*örömteli viszonyt vegetatív idegrendszeri és külső kifejező reakciók kísérik, amelyek szintén kapcsolatba kerülnek a játékdal emlékképével.*³³⁶

Mivel a gyermekek emlékképei különböző játékos mozgáshoz, tánchoz, derűhöz, kergetőzéshez, vidámsághoz kapcsolódnak, így a hallási és ritmikai képzetnek emlékképei is. Ha a zenei ismeretek ehhez az érzelmi töltéshez kapcsolódnak, akkor az érzelmi reakciók megfelelő táptalajt adnak a zenei, ritmikai, mozgásos, táncos fogalmak memorizálásához.

Az énekes játékok egyik jellemző mozgásfajtája a különböző **vonulások**, melyek láncszerűen, kígyózó mozgások, ún. „labirintustáncok”. E mozgásban az ősi hitvilág elemei élnek tovább. Főbb típusai a **kanyargó járás három gyermek körül**, a **sövényfonás**, a **lánckészítés**, a **rétestekerés**, a **bújó – vonuló** és **kapus – hidas** játékok tarka sokféleségében, a térformák látványos változatosságában.

Az óvodás korosztálynál a hullámvonalban történő vonulás könnyebb, pl. ha kaputartó sor alatt bújnak át, vagy kör alakban guggoló gyermekek között halad a sor. E játékok közben fejlődik egyensúlyérzékük, a térbeli tájékozódó képességük, valamint a szem-láb koordinációjuk.

Térformák tekintetében a **párválasztó játékok** csoportjában találhatjuk a leggazdagabb választékot. „A hat éves gyermek már térben jól tájékozódik, és nagy örömet szerez neki az érdekes rajzolatok bejárása.”³³⁷ E játékok közben általában **kör formában** járnak a gyermekek. A kör kialakítása és megtartása, valamint a kézfogással való elmozdulás valamelyik irányba nehéz feladat, ezért 3-4 éves koruktól kezdve folyamatos gyakorlással alakul ki bennük ez a képesség. Kezdetben csak kézfogás nélküli körben állnak, majd később járnak, énekléssel, mondókázással. Ha ez a mozgás már kialakult, akkor következhet a járás kézfogással. A tenyerek összekapcsolódása népi játékainkban az eggyé válás szimbóluma. A lépés az egyenletes lüktetést adja, a dallam a váltakozó ritmust. Eközben a gyermekek tevékeny részesei a játék cselekményének, pl. párt választanak, forognak vele.

*A körmozgás típusai:*³³⁸

- a kör állhat,
- a kör egyirányú lépéssel mozoghat, rendszerint napirányban,
- a kör mozogásával ellentétesen egy vagy két gyermek, kívül-belül járhat,
- balra haladó ingamozgás (egylépéses vagy kétlépéses csárdással),
- szűkülő-táguló körmozgás (sétálással, vagy egylépéses csárdással),

³³⁶ Benedek, 2005. 13. p.

³³⁷ Wirkerné, 2008. 92.p.

³³⁸ Martin, 1979. 126.p.

- helyben mozgás (kopogós vagy libbentős motívumokkal).

A körforma kapcsolódhat:

- a szomszédos kezek megfogásával (olykor lengetésével),
- a második szomszéd kezének megfogásával a köztük álló mögött,
- egymás dereka előtt keresztezett karok,
- vállfogás egymás mögött.

Páros táncnál (a kör közepében) a gyermekek állhatnak:

- egymás mellett,
- egymással szemben.

Egymás mellett állva kéztartás:

- az egyszerű kézfogás,
- két kézzel keresztfogás.

Egymással szemben állva kézfogás:

- egy-egy kézzel (jobb-jobb, bal-bal, keresztezve),
- a szemben levő mindkét kézzel,
- mindkét kézzel keresztfogással.

Egyéb kéztartások:

- csípőre tett kéz (lányoknál), hátul derékra tett kézfej (fiúknál) – egyik, vagy mindkettő,
- magasra előre, vagy oldalt tartott kezek,
- tapsolás.

A körön kívül alkalmazott térformák:

- csillag,
- két kör ellentétes mozgásiránnyal,
- szemben álló sorok,
- vonulás oszlopban (láncban),
- páros vonulás,
- lugas (kettős oszlop, magasban összefogott belső kezekkel),
- kígyóvonal,
- csigavonal.

A gyermekektől ezek a mozdulatok nagy fegyelmet, ügyességet, koncentrációt igényelnek. Népi játékaink közül még feltétlenül meg kell említeni a **fogójátékokat**.

„A fogó-bújó játékokban a menekülés-üldözés és az „érintés” mozzanata ismétlődik. Az érintésnek vagy fogásnak különös jelentősége van: ősi szokás maradványa. Az érintett személy új szerepet kap, vagy kiesik a játékból. A játékban sok a futás, esetenként egyszerű tárgyakat is alkalmaznak (bot, kendő stb.).”³³⁹

A fogójátékok nagymértékben elősegítik a kondicionális mozgékonyt, a nagymozgások, térbeli tájékozódás, szem-láb, szem-kéz koordináció, az egyensúlyérzék fejlődését. 4-5 éves kortól nagy örömmel játsszák a gyermekek.

³³⁹ Borsai-Hajdu-Igaz, 1977. 89.p.

3. Játékpéldák alkalmazásának bemutatása

A 3-7 éves korosztály számára adaptálható népi játék anyagot, – a Lázár Katalin által készített altípusok szerint – tájvariánsokban illusztráljuk e fejezetben. A disszertáció témáját tekintve csak azokra az altípusokra térünk ki, amelyek a vizsgált korosztály mozgásfejlesztésével kapcsolatba hozhatók.

3.1. Eszközös játékok

Az óvodai élet mindennapjaiban, sőt az egyes foglalkozások tevékenységeiben is megjelennek az eszközös játékok. E játékok lényege, hogy valamilyen eszközzel a játszó gyermek kellő ügyességgel tudjon bánni. Az eszköz és a gyermekek kora nagymértékben meghatározza a játék módját. Lehet egyedül is játszani, pl. ugrókötelezni, bár van olyan változata is ahol ketten hajtják a kötelet, a harmadik gyermek ugrál. De játszhatók csoportosan, vagy akár versenyszerűen is.

Az óvodás korosztálynál az eszközös játékok közül a **labdajátékok** kerülnek előtérbe. A kidobós játékok változatai lehetnek: mindenki mindenki ellen, két csapatban, akit a labdával eltalálnak, kiáll.

A labdajátékokat 6-7 éves korban már nagyon szeretik a gyermekek. E korosztálynál az **elkapós** és **kidobós** változata egyaránt ismert. Ilyenek pl. a cicázás, a falhoz verő, sima elkapás, a „földre teríts” játék.

Hajdúdorogon³⁴⁰ játsszák a következő elkapós játékot, melyet „**ugratónak**” neveznek a gyermekek: körben állnak és kiolvasással kiválasztanak egyet maguk közül, aki középre áll. Nála lesz a labda, majd jó erősen földhöz vágja, mire magasra felugrik a labda. Mindenki próbálkozik, hogy elkapja, mielőtt a földre esik. Akinek sikerül, az megy be a kör közepére labdát ugratni.

Szintén kedvelt játék az óvoda nagycsoportjában a **Püspökladányban**³⁴¹ gyűjtött „színes” elkapós játék. Mindenki kap egy színt: az egyik gyermek piros, a másik kék, a harmadik lila, stb. Egyikük feldob egy labdát és elkiáltja magát: „Piros!”, vagy bármelyik szín, amelyiket kiosztották. Aki a mondott színt kapta, az igyekszik elkapni a labdát, mielőtt

³⁴⁰ Lázár IV. 2008. 262. p.

³⁴¹ Lázár IV. 2008. 262. p.

az a földre esik. Ha sikerül elkapnia, ő dobja fel a labdát és mondja a következő színt. Ha nem kapja el, újra az előző gyermek dob, s mond egy másik színt.

A következő „elkapós és kidobós” játékot *Tiszaháton* (Bereg)³⁴² játsszák a gyermekek, már 6-7 éves koruktól: Maguk között sorrendet állítanak fel, hogy ki lesz az első, második, harmadik, stb. dobó. Az első fogja a labdát, a falhoz áll, a labdát a falra dobja és elkapja. Közben mondják (minden elkapásnál egy-egy sort):

Egyelőre,

Két kettőre,

Három hatra,

Hat kilencre,

Üss ki tízre,

Tizenegyre,

Szaladj, öreg,

Mert megütlek,

Ha nem szaladsz,

Hátba ütlek!

A mondóka végénél mindenki széjjelfut, mert a játészó kidob valakit az elkapott labdával. Ha sikerül a kidobás, ő marad a falhoz verő, ismét ő dobja a labdát és mondja a szöveget. Ha dobálás közben elejti a labdát, vagy nem sikerül a kidobás, átadja a labdát a következőnek.

Eszközös ügyességi játékaink közé tartozik a *Hövejen* (Sopron)³⁴³ gyűjtött „köcsögdobás” nevű elkapós játék, amely szintén kedvelt játék már az 5-7 éves gyermekek körében is.

Körben állnak a gyermekek, s kiválasztanak egy királyt, aki a köcsöggel középre áll. A köcsögben kavicsok csörögnek, miközben mindnyájan közösen éneklük:

Itt a köcsög, mi van benne? A-rany al-ma, a-rany-kör-te,
Add to-vább, add to-vább, Te meg fi-zesd az á - rá!

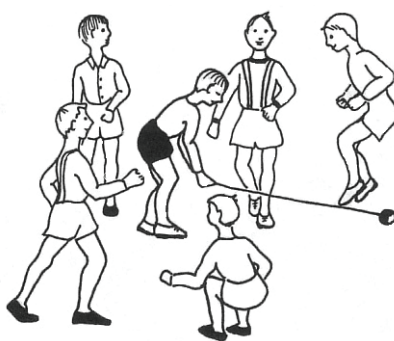
A mondóka kezdetén a király odamegy valakihez és ő neki adja a köcsögöt, az tovább adja a szomszédjának, s addig adogatják, míg vége nincs a mondókának. Akihez a végén kerül, leül

³⁴² U.a. 341. p.

³⁴³ Lázár, 1997. 79. p.

a földre. Aki elejti, az is leül. Újrakezdésnél mindig a király indít, s addig játsszák, míg már csak egyvalaki marad állva. Ő lesz a következő játékban a király.

Az ország különböző tájain találkoztam az alábbi játékkal, óvodákban népi játék foglalkozáson, vagy néptánc együttes óvodás korosztályú csoportjának foglalkozásain. A játék neve a „*pányvázás*”, s megtalálhatjuk, mint *Szanyban* (Sopron) gyűjtött játékot, a MTA Zenetudományi Intézet játékgyűjteményében³⁴⁴. Hasonló játék az ugrókötelezéshez, mert szintén kötelet kell átugrani. Egyvalaki forgatja körben a kötelet, aminek a végén kisebb babzsák (az eredeti játékban kő) van kötve. Mind körbeállják, s amikor a kötél hozzájuk ér, átugorják.



A fentebb felsorolt eszközös ügyességi játékok, s változataik nagyban fejlesztik a nagymozgásokat, az egyensúlyérzéklet, a finommotorikát, a szem-kéz, szem-láb koordinációt. Motoros képességek közül a kondicionális mozgékonytságot (erő, gyorsaság, állóképesség), valamint a testi képességek közül az ügyességet, gyorsaságot és a rugalmasságot. Egyes típusai fejlesztik a metrum- és a ritmusérzéklet is.

³⁴⁴ Leltári szám 44398. Gyűjtő Vén Mária, 1952.

3.2. Mozgásos játékok

E játékok jelentős részében a mozgás a központi elem, illetve annak elvégzése a játék lényege és célja. Ebben a csoportban található a legtöbb típus: *ölbeli gyermek játékaik, ügyességi és erőjátékok, fogócskák, vonulások.*

3.2.1. Ölbeli játékok

Az ölbeli játékokat egyre kevesebb szülő, nagyszülő ismeri és játssza gyermekével, unokájával. Azonban dédszüleink, nagyszüleink még úgy nőttek fel és gyermekeiket is úgy nevelték, hogy ezek a játékok életük jelentős részét alkották. Az ölbeli játékok (dajkarímek) elsődlegesen az első két-három életévhez kötődnek. A felnőtt, vagy a nagyobb gyermek az ölébe vett pici gyermekkel játszott: ritmikus szöveget mondott, közben simogatta, cirógatta, mozgatta egyes tagjait. Ezzel szórakoztatta, oktatta, szoktatta, nevelte a gyermeket.³⁴⁵

Miután a mai gyermekek hamar bekapcsolódnak az intézményes nevelés, oktatás rendszerébe, a bölcsőde és az óvoda veszi át ezt a funkciót a szülőktől. Az apró gyermekkel, aki a világról még szinte semmit sem tud, mindent meg kell ismertetni. Ennek az útja a verbális ismeretátadás³⁴⁶, amikor a *testrészeket nevezzük néven.* Mindegyikhez folyamatos érintgetés vagy mozgás társul.

➤ Arcsimogatók

A kisbabának a két orcáját simogatjuk, s közben énekeljük:³⁴⁷

Cserkeszölő, Lukács Józsefné Kovács Klára

MTA ZTI lelt.sz.73305.

Ci - ró - ka, ma - ró - ka, Mit főz - tél, ká - sát,
Föl - tet - tem a polc - ra, El - men - tem a kút - ra,
Pap macs - ká - ja mind meg - et - te, Sicc ki, sicc ki, pap macs - ká - ja!

³⁴⁵ Sándor, 2005. 7. p.

³⁴⁶ U.a. 9. p.

³⁴⁷ Lázár IV. 2008. 53. p.

| | |
|---------------------------------|------------------------------|
| Sűrű erdő, | a haját borzoljuk |
| Kopasz mező, | a homlokát simítjuk |
| Pislogó, | megerintjük a két szemét |
| Szuszogó, | megcsípjük az orrát |
| Tátogó, | a száját |
| Itt bemegy, | az állát |
| Itt megáll, | a nyakát |
| Itt a kulacs, itt igyál! | megcsiklandozzuk a pocakját. |

Ezt a dalt a kezét használni kezdő gyermeknek mondogatják. A saját kezével őt magát cirógatják, vagy pedig a felnőtt arcát. Amikor már nagyobb lesz önállóan is játssza, általában más arcán.

Kolon

Hornyákné Bányi Borbála (1907)

Cl - cus - ka, ma - cus - ka, ho - va tet - ted, póc - ra tet - ted,
 Mit főz - tél, ká - sács - kát,
 a fá - lú macs - ká - i, mind meg - et - ték, Sicc, sicc, sicc, sicc, sicc!

➤ Arcmutogatók

A felnőttek hüvelyk- és mutatóujjukkal megérintik a kisgyermek jobb és bal halántékát, szemét, arcát, szájának két oldalát, közben pedig mondják:

Tallós 1973.

Ak. Gágyor Józsefné (25)

Itt az oltár...

Itt a két gyertya...

Itt a vánkus...

Itt gyön ki a papocska...

Csingilingi orrocska!

A végén két ujjuk közé fogva gyengéden megrázzák a kisgyermek orrát.

Nagykereké, Dr. Pethő Istvánné 1971.

MTA ZTI l.sz.72559.

Ádám, / Éva, egyik, majd másik fülét húzzuk meg
Két szem / szilva, egyik, majd másik szemére tesszük a mutatóujjunkt
Áb- / ra- / hám! Homlokára, orrára, szájára mutatunk.

➤ **Homlokkocantók, orrösszedörzsölők**

A homlokkocantó játékban a kisgyermek felé hajlunk és homlokunkat gyengéden az övéhez kocantjuk. Így maradunk összetámasztott homlokkal, miközben a fenti dalokat énekeljük.

Nyíregyháza, 1971.Horváth István (47)

Gy: Horváth Mariann, MTA ZTI l.sz.71157.

Bú, bi-ka, cse-ri bi-ka, Ad-jál szal-mát, ad-jál szé-nát,
 Nem a-dok, tû-ri, tû-ri, nem a-dok!

Penyige, 1971. Sződényi Rozál

Gy: Gulyás Ilona, MTA ZTI l.sz.26694.

Tû-ri bi-ka, tû-ri bi-ka,
 Tû-ri, tû-ri, tû-ri, tû-ri!

E játékot is hasonlóképpen játsszák, mint az előzőeket. A kisgyermek fejét a kezünk közé vesszük, s finoman mozgatjuk jobbra-balra egyenletesen.

Kustánszeg 1977.

Sebők Sándorné (1920) Gy: Vajda József

Told, ká-gyú, szar-vaes-ká-dal, Én is to-lom ta-lics-ká-mal.

A felnőtt a kisgyermeket magával szembe térdére ülteti, s az orrát hozzádörzsöli a baba orrához, miközben tréfás mondókával kíséri a játékot.

Parajd, 1991.

Gy: Kelemen Magdolna, MTA ZTI I.sz. 64972

**Isze-pisze, kormos pisze,
Én is pisze, te is pisze,
Gyere pisze, vesszünk össze!**

Mezőcsávás

Veress, 2002. 42.p.133.

**Pisze, pisze, pizike,
Orrocskádát tartsd ide!**

**Én is pisze, Te is pisze,
Gyere pisze, Vesszünk össze!**

Mezőkövesd, 1978.

Cs. A-né



Pi-sze le-gény, pi-sze lány, Pi-sze, pi-sze vesz-szünk ösz-sze!
Pi-sze djé-ré-lyét csi-nál.
Pi-sze tál-ba be-té-szi,
Pi-sze le-gény még-é-szi.

➤ **Ujjasdik, tenyeresdik, tapsoltatók, ökölütögetők, kézcsipkedők**

Gálospetri

BGYM 566.

**Hüvelykujjad körtifa,
Mutatóujjad megrázta,
Középső ujjad felszedte,
Gyűrűsujjad megette,
Annak az iciri – piciri mókuskának
Nem maradt semmi se.³⁴⁸**

A mondóka minden soránál a gyermek ökölbe szorított kezének egy-egy *ujját kinyitogatjuk*, a hüvelykujjtól a kisujj felé haladva.

Siter, BGYM 576.

**Hüvelykujjam kicsi tömzsi,
Mutatóujj: ide süss!
Középső ujj nem utolsó, nem első,
Közbül van a középső.
Gyűrűsujjam leggazdagabb,
A kis Gyuri a legkisebb,
Ez az öt ujj mind megférnek,
Segít testvér a testvérnek.³⁴⁹**

³⁴⁸ Faragó-Fábián, 1982. 66. p.

³⁴⁹ Faragó-Fábián, 1982. 67.p

A felnőtt az ölében ülő gyermek nyitott *tenyerébe* a mutatóujjával köröket *rajzol*. A mondóka végén ujjaival felszalad a gyermek karján és megcsiklandozza.

Sümegecsehi 1984.

Kulcsár Gyuláné (1923) Gy.:Vajda József

Ké - re - kecs - ke, gom - bocs - ka, Itt sza - lad a nyu - lacs - ka!
Er - re mēn - nek a ci - gá - nyok, Csik - mak - mak - mak - mak!
Itt még - áll - nak, mu - zsi - kál - nak,

A *tapsoltatók* mondogatása közben a felnőttek vagy nagyobb gyermekek kézbe veszik a kisgyermek tenyerét, s ritmikusan összeütögetik.

Dobronhegy, 1974.

Horváth Gyuláné (1904) Gy.: Vajda József

Sü - ti, sü - ti pá - csát, Ma - má - nak, pa - pá - nak.
Is - ten ma - da - rá - nak.

Cséhtelek, BGYM 628.

**Tapsi, tapsi, tapsika,
Ennivalót hoz mama,
Libuskáknak, Kis kacsáknak,
Ficánkoló halacskáknak.**

A kisgyermeket a felnőtt szembe a térdére ülteti, s a megfogott két *öklét* hol felül, hol alul *ütögetjük egymáshoz*.

Nyíregyháza 1971. Ak. Horváth István

Gy.: Horváth Mariann, Lej. Dancs Lajos

MTA ZTI I.sz. 52099.

Tö - röm, tö - röm a má - kot,
Sü - tők ve - le ka - lá - csotl

Szalacs, BGYM 630.

**Így törik a diót: kop-kop-kop,
Úgy meg a mogyorót: rop-rop-rop.**

**Törjünk diót, mogyorót,
Kicsi bubának valót.**

Felváltva csípjuk össze egymás keze fején a bőrt, s az összecsípett kezeket fel-le lengetve mondjuk. A végén hessegetünk:

Tiszahát, Gy: Hegedűs Zoltán, 1911.

MTA ZTI l.sz.688442.

**Csi-pi csó-ka,
Var-jú vág-ta,
Holló kopá-csol-ja,
Orvos meggyó-gyít-ja!**

Barslédec, Frankóné Molnár Katalin (1920)

Gy: Jókai Mária

Egy-szer vót egy em - bér, sza-kál - la vót ken - dőr,
 Fel - má - szott a fá - ra, lé - e - sőtt a sár - ba,
 Két ku - tya húz - ta, ar - ra mönt egy ö - reg - em - bër,
 Két macs - ka nyúz - ta,
 Mit csi - nál - junk vé - le, huss, huss, huss!

➤ **Csiklandozók**

A következő **Mezőség**ből való ³⁵⁰ mondókákban a felnőtt, ujjainak mászó mozdulataival megcsiklandozza a kisgyermek hónalját, nyakát, lábát, hasát, mellkasát stb.

**Adja ide a lábát,
Patkoljuk meg a sarkát,
Így né!**

Mutatóujjunkkal a gyermek lábát megfogjuk, a sarkára patkót rajzolunk, végül tenyerünkkel a talpára ütögetünk.

³⁵⁰ Veress, 2004

**Erre megyen, itt megáll,
Itt egy nagy kanyart csinál,
S ide bújik, ide be,
Kicsi Pista keblibe.**

**Megy a Mumus Moldovába,
Nem tudja, hogy hol a háza,
Itt, itt, itt!**

A csiklandozást a felnőttek tréfás mozdulatokkal kísérik, közben mondókákkal igyekeznek megnevetetni a gyermeket.

Ezen játékoknál kihangsúlyozódik a végtagok, testrészek használata, s ezeken keresztül a finommotorika fejlesztése is előtérbe kerül, pl. az ujjasdik esetében.

„A szöveg megnevez, ezáltal verbálisan ad információt, az érintés, a mozgás a megnevezett testrészeire irányul, így taktilisan vagy kinetikus érzetként egy másik csatornán is megerősíti az elmondottakat. A játékok többségénél mindezekhez társul a látás: a gyermek végső soron látja, hallja és a testén érzi ugyanazt.”³⁵¹

Megállapítható tehát, hogy ölbeli játékaink is egyazon időben a gyermek több érzékszervét vonják be egyazon cél érdekében.

Az ölbeli játékok másik csoportja, amelyek olyan *cselekvésre ösztönzik a gyermeket*, amelyek egyszerű mozgással járnak. Ezekre találhatunk példákat az alábbiakban.

➤ **Álltatók, jártatók, sétáltatók**

*Mezőtelegd
BGYM 770.*

**Áll a baba áll, mint a gyertyaszál,
A két kicsi lábójával
Jaj de szépen áll.**

³⁵¹ Sándor, 2005. 9.p

Nagyecsed, Bíró Lajosné, 1972.

Gy: Gulyás Lajosné, MTA ZTI I.sz.26732.

Gó-lya vi-szi a ű-ál, Hol le-te-szi, hol fel-ve-szi, csücs!

Kolon, Sándor Ilona (1911)

Gy: Jókai Mária

Áll az Is - ten ba - bi - ká - já, áll, áll a, áll a, áll a!

Berettyószéplak

BGYM 795.

**Jár a baba, jár,
Mint a kismadár,
Holnapután a kert alatt
Lepkét is fog már.**

Zalaegerszeg, 1971. Borbély Kálmánné (1913)

Gy: Borosán Gyuláné

Jár a ba - ba jár, Mint a kis - ki - rály,
Szé - djé - ge - ti a lá - bát, Kop - tat - ja a bocs - ko - rát.

Sümegecsei, 1984. Havasi Imréné (1943.)

Gy: Vajda József

Sé - tál - ni, sé - tál - ni, Egy kis domb - ra lë - csü - csül - ni. Csücs!

Mezőcsávás

Veress, 2002. 145.

**Egy, kettő, három, négy,
Kicsi buba, szépen lépj!**

➤ **Höcögtető, táncoltatók, tornáztatók**

Penyige, Szabó Andrásné, 46 év
Gy.:Szödényi Rozália, lej.Dancs L. 1971
MTA ZTI l.sz. 52102.

Höc, hóc, Bu - dá - ra, Tar - ka ku - tya vá - sár - ra,
 Így men - nek a rá - - cok, Így meg a ko - zá - kok,
 Höc, hóc, hóc, Vág - tat a ma - gyar!

Nagyszalonta
BGYM 1004.

**Höcc, höcc, katona,
 Kinek deres a lova?
 Lám az enyém fekete,
 Mégsem vagyok remete.**

Rév, BGYM 1048.

**Gyí te fakó, gyí te szürke,
 Gyí, két lábam fussatok,
 Milyen áldott két csikó ez,
 Egyik sem kér abrakot.**

Úri, 1954. Borbás Tera (1887)
Gy.:Szabó Andorné Szojka Anna, MTA ZTI l.sz.45228.

Hopp, dá - ri, hopp, dá - ri, Vi - gyen el a sas!

Vitnyéd,, Győr-Sopron m.
Ak. Tímár Istvánné

Hopp, ci - ne, ci - ne - ci, Férj - hez ment a fű - le - kí,
 Mu - zsi - kál - ni kell ne - ki.

**Tánci, tánci, galambáci,
Itthon van a Gyuri bácsi,
Ha nincs itthon Gyuri bácsi,
Táncoljunk hát, galambáci.**

*Kiskunmajsza, 1973. Takács Józsefné 58 év
Gy: Kovács Ágnes, MTA ZTI l.sz. 45152.*

| | |
|-----------------------------------|---|
| Szántsunk, | (a gyermek lábait jobbra tesszük) |
| Vessünk, | (lábait balra tesszük) |
| Boronáljunk, üsztökéljünk, | (lábait többször a vállához közelítjük) |
| Kivetjük az ekét! | (lábait fél oldalra dobjuk és elengedjük) |

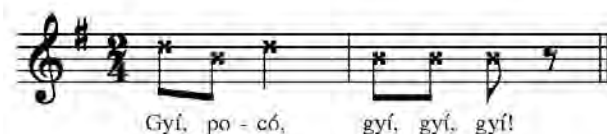
➤ *Nyakban, háton lovagoltatók, hintáztatók*

A felnőtt a gyermeket a nyakába vagy a hátára veszi, s énekelve körbeviszi a szobában, s közben megcsiklandozzák, megcsipkedik a popsiját.

*Balatonszentgyörgy
Simon J.1976.*

**Gólya viszi a fiát, Likas tekenyőbe,
Utána ment az anyja, Rudaró kötéllel.
Viszi, viszi vásárra, Talán nincsen farkas!**

*Sümegecseh, Kulcsár Gyuláné (1923).i
Gy: Vajda József, 1984.*



*Tallós
Ak.Rimovszky Györgyné (23)*

Törökoppány, Ak.Sümei Györgyné (1936)

Gyi: 1975. EH 217/B sz.sz.



Kéthely,

Gönczi Ferenc, 1937.

**Hajca, barinca,
 Karácsonyi Katica (Mariska)
 Hinta, balinta,
 Karácsonyi / Kendermagvas /
 Kiskarádi Katica.
 Ki ne törjön se keze, se lába,
 Csak a bíró botja.**

A kisgyermek ezeknek a játékoknak eleinte csak passzív résztvevője. A felnőttől vagy a nagyobb gyermektől hallja a mondókát, aki mozgatja vagy megérinti a testrészeit. Ha sokszor ismételtetik e mondókákat, egy idő elteltével megfordul a játék iránya. Már ő kezdeményezi a játékot, s meg is nevezi a testrészeket, tehát már fejlődésnek indul a taktilis és verbális kommunikációja, s megkezdődik szocializációja. A gyermek kezdeményezi, s végzi a mondókához kapcsolódó mozdulatokat, s mutatja felnőtt játszótársán: az arcát megcirógatja, pizsézést kezdeményez, meghúzza a fülét, megsimogatja az arcát, stb.

Korábban már utaltunk arra a tényre, hogy a szülők nagy része nem ismeri ezeket a mondókákat, s a gyermekek úgy nőnek fel, hogy 3 éves korukig alig vagy egyáltalán nem találkoznak ezekkel a játékokkal. Tehát megállapítható, nagy részben az óvodára hárul az a feladat, hogy a gyermekeket e játékokkal megismertesse.

Az óvodapedagógusok kiscsoportban, a beszoktatás ideje alatt alkalmazzák az ölbeli játékokat. Ezzel segítik át a gyermekeket az édesanyától való elválás nehéz pillanatain. Létrejön egy meghitt, biztonságot adó légkör az óvónő és a gyermek között, amelyre majd bátran építheti a pedagógus a további 3-4 esztendő. „*Jó példája ez annak, hogyan tudnak a népi játékok új funkcióban, új környezetben továbbélni.*”³⁵² Azonban az óvodai éveknek nemcsak e rövid időszakában kerülnek előtérbe ezek a játékok, hanem középső és

³⁵² Sándor, 2005. 18.p.

nagy csoportban is, elsődlegesen az osztott óvodai csoportokban. Az 5-7 évesek addigra már jól ismerik e játékokat, s szívesen játsszák a 3 éves társaikkal a mondókákat és a hozzájuk tartozó mozgásformákat. Ezek a közös játékok nagyban növelik az 5-7 éves gyermekek magabiztosságát, s a másik gyermekkel szembeni empátiáját.

3.2.2. Különböző ügyességi és erőjátékok

Az ügyességi és erőjátékok csoportja két részre osztható: egy részükben a fő komponens az **ügyesség**. Ilyenek pl. a **guggolós körjátékok**, amely már a 4 éves gyermekek játékaik közé tartozik. E játékokban úgy kell leguggolni és felállni, hogy közben ne essenek el, s közben ne essenek ki az egyenletes lüktetés folyamatából. A **kifordulós játékokban** a körből kifordulva is tudni kell járni, e körjátékok is a kisebbek kedvenc játéka.

5 éves kortól már örömmel játsszák a gyermekek a **páros szökdelőt** és a **páros forgót**, mely játékokban nagy szerepe van az egyensúlyérzék fejlettségének. A népszerű játékok körébe tartoznak az **ugróiskolák**, a **versenyfutás**, a **fogócskák**, a **vonulások**, amelyet már a kisebb és a nagyobb gyermekek egyaránt lelkesen játszanak, éppúgy, mint a **páratlan játékok**, melyben az a cél, hogy ne maradjon pár nélkül.

A másik csoportba azok a játékok tartoznak, amelyekben az **erő** áll a középpontban. Ilyen játékok a **hordozó**, a **lóbáló**, a **bakugrás**, a **sótörés**, a **talicskázás**, valamint a **láncszakítás**, melynek célja, hogy el tudják szakítani a szemben álló sor láncát.

➤ Guggolós körjátékok

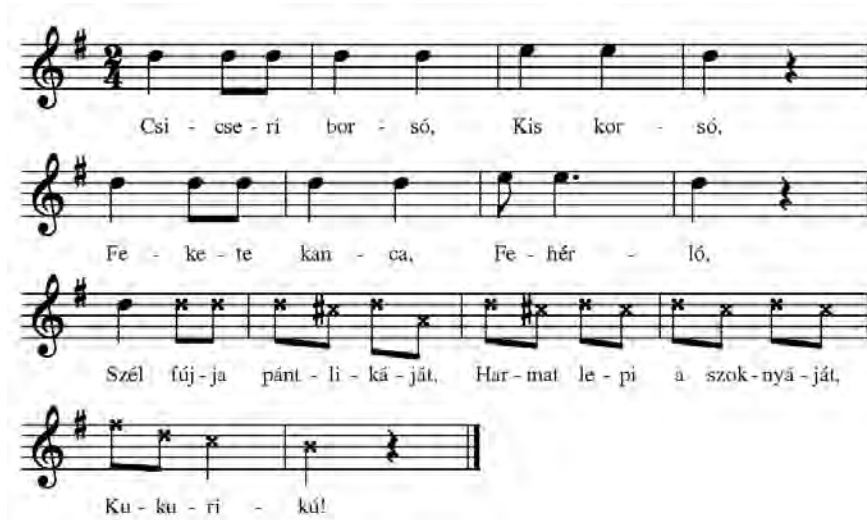
A guggolós körjátékokban a gyermekek arccal befelé fordulva, kézfogással kört alkotva körben járnak. A dallam végén leguggolnak.

Esztelnek
Ak. Csavár Ágnes (23)

Ég a gyer-tya, ég, el ne a-lud-jék.

A - ki lán-got a - kár lát - ní, mind le gug - gol - jék.

Tóth falu, Ak. Dér Vilmosné Takács Katalin (1925)
Gy: Bodor A. Lázár K. 1995. MTA ZTI I. sz. IX. 5406/57.



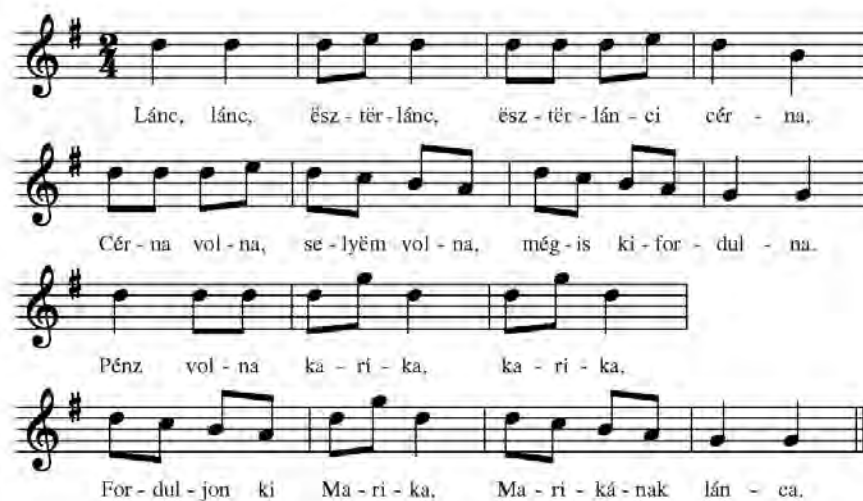
Csi - ese - ri bor - só, Kis kor - só,
 Fe - ke - te kan - ca, Fe - hér - ló,
 Szél fúj - ja pánt - li - ká - ját, Har - mat le - pi a szok - nyá - ját,
 Ku - ku - ri - kú!

➤ *Kifordulás körjátékok*

E játékokban a gyermekek körben járnak énekelve, majd a dal végén valakinek a nevét éneklük, aki erre kifordul. Addig játsszák a játékot, míg az utolsó gyermek is kifordul a körből. Akkor előről kezdik a játékot, vagy folytatják a dalt, „fordulj be, fordulj be, aranyos Mariska...(Erzsik, Juliska, Piroska)” szöveggel. Olyan változata is ismert, hogy amikor már mindenki kifordult, akkor nem egyenként fordulnak vissza a körbe, hanem egyszerre, a „forduljon be mindenki” szövegre.

Nova, Csőre Magdolna, (13 év)

Gy: Vajda József, 1952.



Lánc, lánc, ész - tőr - lánc, ész - tőr - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem - vol - na, még - is ki - for - dul - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak lán - ca.

Tallós, Ak.Gágyor Andrea (8),

Kis ka - csa für - dik, Len - gyel - or - szág - ba.
 Fe - ké - te tó - ba,
 Any - já - hoz ké - szül,
 Sí - kos a tal - pa, For - dul - jon ki, for - dul - jon ki,
 Ma - gas a sar - ka,
 Két szép a - rany - al - ma!

Szabadi, Ak.Sipos Jánosné

Gy:Együd Á. 70-es évek, Szsz:M 123/B

Is - pi - láng, is - pi - láng, is - pi - lán - gi rő - zsa,
 Rő - zsa vol - na, se - lyem vol - na, pénz vol - na, cső - rög - ne,
 Ka - ri - ka vol - na fo - rog - na, Zöld se - lyem rost - ja,
 Pi - ros ga - lamb zsír - gya, Szed - jed, szed - jed szép Ma - ris - ka,
 For - dulj an - gyal mód - ra. Csüecs!

➤ Páros szökdelők

E játékokban két kislány egymás mellé áll arccal egy irányba fordulva, s kezüket keresztbe összefogják, jobbal a jobbot, ballal a balt. Szökdelve haladnak előre, közben éneklük a dalt. Az utolsó szótagra egy ugrással helyben megfordulnak anélkül, hogy a kézfogást elengednék, s másik irányban folytatják a szökdelést. A szoknyájuk ilyenkor szépen pördül egyet. Régen csak lányok játszották, de az óvodás korosztálynál manapság a fiúk is szívesen beállnak e játékokba.

Cserkeszőlő, Ak. Lukács Józsefné Kovács Klára (1940)

Gy: Lázár K., 2006. MTA ZTI I.sz.73297.

**Pesten jártam iskolába,
Térdig érő ibolyába,
Láttam Böskét,
Szedte a piszkét,
Hipp-hopp, csavarodj,
Kocsi-kerék, nyikorogj!**

Vitnyéd, 1967.

Horváth Péterné 54 év

Ba - bot főz - tem, Jól meg - szó - tam,
Még is pap - ri - káz - tam, Á - he - le, bá - be - le, kukk!

Sárpilis, Ak. Kulcsár Istvánné Szalai Julianna (63 év)

Gy: Olsvai I., Igaz M. 1964. AP 4974 f.

Án - dán di - di - jom, bok - ros li - li - om,
A - kár er - re, a - kár ar - ra, Se - je - hu - ja, hopp!

➤ *Páros forgók*

A gyermekek párosan szemben állnak egymással keresztezett kézfogással, kifizített karral. A felső testük hátradől, lábuk egymáshoz közel van. Apró oldalt lépegetéssel forognak.

Mátraszele, Ak. 4 kislány (9-10 évesek)

Gy: Forrai K., 1952. MTA ZTI I.sz. 45956.

Tű - rőt et - tem, va - jat et - tem,
Azt se tu - dom, hogy mit et - tem,
Szél fúj - ja pánt - lí - ká - mat, Fogd meg kis - lány a szok - nyá - mat,

Konyár, Borza Anna (55 év)

Gy: Turi Sándor

Ko-csis, ko-csis, ko-mám-asz-szony, Lo-vat, lo-vat, só-got-asz-szony,
 Szél fú-ja pánt-li-ká-ját, Lo-bog-tat-ja a szok-nyá-ját,
 Kapsz szok-nyát, ro-ko-lyát, An-nak is a leg-al-ját.

Hévízgyörk

Gy: Hintalan László

Cib-ri, cib-ri, göm-bös-tő, szebb az én tá-nyé-rom,
 tá-nyér-ró-zsa tá-pasz-tó, mint a te tá-nyé-rod,
 mert min-den-nap mo-soim,
 fe-le víz, fe-le bor, i-gyunk ko-mám-asz-szony!

➤ Versenyfutás

A túrók játékot páratlan számú gyermek játszhatja. Párosával kört alkotnak, úgy hogy mindenki elé guggoljon egy másik gyermek. A külső kör az eladók, a belső a túrók. A vevő kívül kerüli a kört, majd megszólítja az egyik eladót:

Attala, 1953.

Gy: Juhász, Kókai, Rauch

Vevő: - **Hogy a túró komámasszony? (komámuram)**

Eladó - **Száz lépés a futás, kilenc kenyérdagasztás!**

Túrók: - **Abból bizony nem eszel, ha halálra betegszel!**

Ezután az árus és a vevő ellenkező irányba futnak a körön kívül, s amelyik előbb visszaér a túróhoz, az beáll mögé. Ezután a másik jár körbe és kezdődik előről a játék. A túróhoz visszatérő aztán helyet cserél a túróval, így ő lesz a túró, a volt túró pedig az árus.

A következő túrós játékban a párbeszédet énekelve mondják.

Salomvár, Ak. Horváth Ferenc(1911)

Gy: Vajda József 1983.

Ko-mám asz szony, hogy a tú-ró? Há-rom lé-pés, hat fu-tás,
Ab-ból bi-zony nem ë-szél,
Ki-lenc ké-nyér da-gasz-tás, Ak-kor is csak úgy ë-szél,
A - míg még nem be-leg-szél,
Ha ha - lál - ra i - gyek - szél.

Budapest,1971.

Gy:Veress Cecília, MTA ZTI l.sz. 46091.

- Vevő:** **Hogy a kakas?**
Eladó: **Három garas.**
Vevő: **Hát a tyúk?**
Eladó: **Az is úgy!**
Vevő: **Add alább!**
Eladó: **Én a tyúkot nem adom,**
Inkább körüszaladom!

A gyermekek körbe állnak és választanak valakit, aki a körön kívül szaladni kezd. Közben éneklük a dalt:

Szatmárcseke,1971. Ak. özv. Baráth Istvánné,(66 év)

Gy:Heister Magdolna,Lej.Dancs L. MTA ZTI l.sz. 52105.

Hagy - más, hagy - más, Ket-tő ve - ri egy - mást!

A kívül szaladó valakinek a hátára üt, aki ellenkező irányba kezd futni. Aki előbb ér az üresen maradt helyhez, beáll, s a másik pedig kívül marad. Szalad a körön kívül és megint hátra üt valakit.

➤ **Kendős játék**

A gyermekek kört alkotnak, s a tűzvívó a körön kívül megy kendővel a kezében. Az ének alatt valakinek a háta mögé leejti, s elkezd futni. Ha észreveszi, aki mögé leejtették a kendőt, az felkapja és fut a tűzvívó után. Aki gyorsabb, az áll be az üres helyre. Ha a gyermek nem veszi észre a kendőt, míg a tűzvívó mögéje visszaér, beáll a kör közepébe „záptojásnak”. Addig marad ott, míg egy másik záptojás fel nem váltja.

Milejszeg, Ak.Szekér Jenőné (1910)

Gy: Vajda József, 1974.



3.2.3. Fogócskák

„...A fogó-bújó játékokban a menekülés-üldözés és az „érintés” mozzanata ismétlődik. Az érintésnek vagy fogásnak különös jelentősége van: ősi szokás maradványa. Az érintett személy új szerepet kap vagy kiesik a játékból. A játékban sok a futás, esetenként egyszerű tárgyakat is alkalmaznak (bot, kendő stb.).”

A fogócskákat meghatározott szabály szerint játsszák: érintésre, megfogásra vagy hátba ütésre szerepcsere következik. A játékszabály szerinti guggolás, mozdulatlanul állás, stb. esetén nem érvényes a kergető érintése. Ha érvényes a fogás, szerepet cserélnek, jelt adnak, hogy ki kerget ezután. Az egyik ilyen jel például, hogy a fogó elkiáltja magát: „Mariban van a szusz!” A fogócskákat játszhatják házzal, mely lehet egy körberajzolt kör, egy szó vagy mondat, vagy cselekvés (pl. guggolás). A fogó mozgása korlátozható térben (pl. Cikabolha).

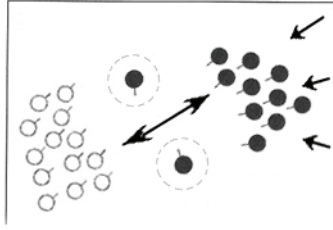
Ajak, Rozinka Jánosné, 2001.

Gy.: Kácsor-Ignác Gabriella

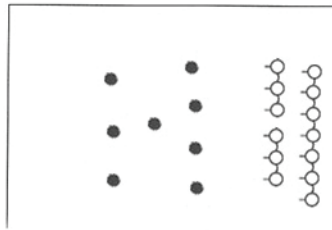
Két kislány vesszővel egy-egy kört rajzol maga köré, amiből nem jöhetnek ki, majd elkiáltják magukat.

- **Cikabolha!**

A többi gyermek két oldalról szalad át az ellenkező oldalra, s akit elkapnak a fogók, az áll be a helyükre.



A következő dél alföldi fogójátékban, **Tápén** a lányok felállnak széles sorban, s a fiúk velük szemben leguggolnak.



A lányok együtt mondják: - **Nyihinyihinya!**

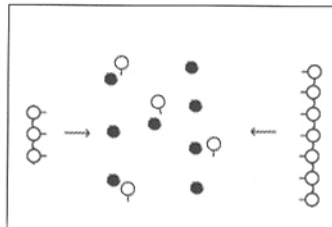
A fiúk válaszolnak: - **Szent Erzsébet hídja!**

Lányok: - **Átal mögyünk rajta!**

Fiúk: - **Vámot szödünk rajta!**

Lányok: - **Nem bánom én, akár vöszök, akár mögyök, ezt a néhány csikót, átal viszöm rajta!**

A lányok megpróbálnak a fiúk között átszaladni, a fiúk igyekeznek elkapni őket (közben a fiúk nem állhatnak fel a guggolásból). Ha megfogják valamelyik kislányt, az leguggol a fiú mellé.



Ezt addig játsszák, amíg a lányok el nem fogynak.

Kalocsa vidékén *Szalmáron*³⁵³ a libás-fogó játékot így játszották: a gyerekek leguggoltak, s velük szemben megállt az „Anya”. Oldalt állt a „farkasnak kiválasztott gyermek.

Az énekes párbeszéd a következő:

Gyer-tök ha - za lu - dajim! Nem me-rünk! Mi-tü fé-tök?
 Far - kas - tú! Hun van? Bo - kor - ba. Mi csi nyál?
 Mos - dik. Mi - be mos - dik? Cin - tá - nyér - ká - ba.
 Mj - be tö - rü - kö - zik? Hí - mö - sök far - ká - ba.

A dal végén az anya kiáltja: „**Ék libuskáim, ék, ék!**”, s a gyerekek széttárt kezekkel szaladnak az anyjukhoz, a farkas pedig jó pár libát igyekszik megfogni.

E környéken a libás játék változata itt nem fejeződik be. A farkas elbújtatja a kislibákat, s az anya keresi:

„Nem látad a libájimat?”

„Ára vannak a zaranyerdőbe” – feleli a farkas.

Az anya kerül egyet, mintha keresné a libákat, majd ismét kérdezi:

„Hun vannak a libájim?”

„Mögmontam má mére kerese!”

A kislibák a bokorba elkezdenek tapsolni, erre az anya kérdezi:

„Mi csörög a paláson?”

„Öreg apám diót tör.” – válaszolja a farkas.

„Maj minyá mögnízöm.”

S a farkas mögé kerülve, a libák gágogva előszaladnak és megcsipkedik.

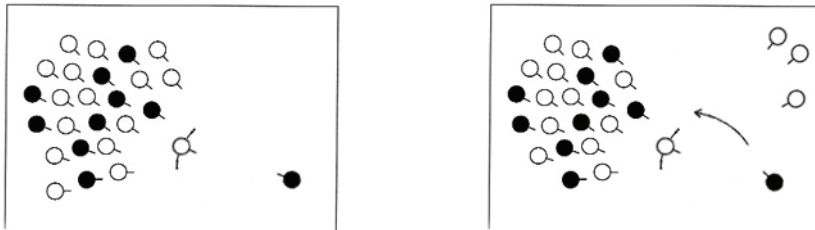
*Mezőkövesd, 1962.
Ak.Nagy István 62 év*

³⁵³ Szalmár 1970. Nagy Menyhértné Vén Ágnes 79 év, Gy: Pécsiné Ács Sarolta

Hé - ja, hé - ja, la - ka - tos, el nē kapd a fi - a - mol,
Ha el - ka - pod add visz - sza, ne légy o - lyan go - rom - ba.

- Héja vagyok, elkapom! - mondja a fiú.
- Anya vagyok, nem hagyom! - válaszol a nagylány.
- No lássuk!
- Gyere kapd el! - kiáltja az „anya”.

Erre a héja megkergeti a kicsiket, s megpróbál elkapni közülük valakit. (Nem baj, ha közben sivalkodnak a gyerekek) Akit elkapott, az kiáll oldalra.

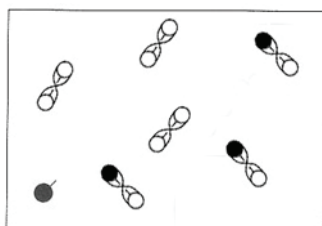


A fogócskákhoz tartoznak a *szoknya – fogó* játékok is. E játékokban a gyerekek úgy állnak fel, mint a páros forgóban, 1 fiú pedig oldalt guggol: ő a fogó. Elkezdnek kocsizni, s közben éneklük:

Konyár Gy.Turi Sándor
Ak. Borza Anna 55 év

Ko - csis, ko - csis, ko - mām - asz - szony, Lo - vat, lo - vat, só - gor - asz - szony,
Szél fú - ja pánt - li - ká - ját, Lo - bog - tat - ja a szok - nyá - ját,
Kapsz szok - nyát, ró - ko - lyát, An - nak is a leg - al - ját.

A végén gyorsan leguggolnak, a fogó pedig közben megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját. Ha sikerül még a guggolás előtt elkapnia egyikükét, akkor azzal párt cserél, akiét elkapta. Ha nem, újra ő lesz a fogó.



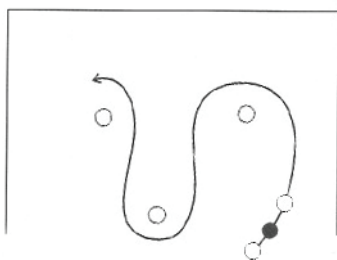
3.2.4. Vonulások

Három kislány egymástól 4-5 lépés távolságra, arccal egymás felé fordulva háromszög alakban megáll, vagy leguggol. A többiek kézfogással láncot alkotnak, és a dalra körüljárják őket.

Lenti, 1958.

Gy.: Horváth Károly

Á - ra - di, fá - ra - di, Majd el - fá - rad ẽ - gyi - künk,
Azt sẽm tud - juk, mẽ - lyi - künk, Majd ki - e - sik kõ - zü - lünk.



Párosával oszlopba állnak a gyermekek a következő játékban. Mind felemelik az összefogott kezüket, kaput tartanak. A hátulsók kezdik a bújást, előrejönnek a kapuk alatt és beállnak az oszlop elejére. Így haladnak folyamatosan előre.

Ozora, Ak.Bene A-né, Miklós F-né, Harta Gy-né

Gy: ifj. Poór Ferenc, 1955. MTA ZTI lelt.sz.47111.

Li - li - om, li - li - om, Há - nyal nyi - tott a li - li - om,
Mo - gyo - ró, mo - gyo - ró, Há - nyal lér - mett a mo - gyo - ró,
Csak tí - zet, csak hú - szat, Csak a hu - szon - har - ma - di - kat.
Csak tí - zet, csak hú - szat, Csak a hu - szon - har - ma - di - kat.

3.3. Szellemi játékok

A játék a gyermek számára szükséglet, amit nem tarthat kordában sem időjárás, sem évszak. Rossz időben, télen éppen úgy alkalom van rá, mint a napsütéses napokon, tavasztól őszig a szabadban. A benti játékok ezért a helyszűke miatt kevésbé mozgásosak, a testi erő, ügyesség, a térformaérzék helyett az értelmi képességeket és érzékszerveket fejlesztik. Szellemi játékokat minden korosztállyal játszhatunk. A dolgozat témáját tekintve elsősorban a kitalálás, a rejtő-kereső és a tiltó játékokat említhetjük az óvodás korosztálynál, melyek a zenei képességfejlesztés során is gyakran előtérbe kerülnek.

➤ *Kitalálás játékok*

Alsóboldogfalva, Gy: Gálfalvi Gábor, 1998.

MTA ZTI lelt.sz. 64736.

1. Ár - va Pan - na hú - gom, Mért állsz ott az ű - ton,
Most kez - dö - dik a nagy - vá - sár Szé - kely - ke - resz - tú - ron,

2., Én is oda mennék,
Piros kendőt vennék,
De a pénzem elvesztettem,
Így hát hogy is vennék.

3., Szegény árva Panna,
Segítsünk hát rajta,
Kinek nevét kitalálja,
Az lesz a jutalma.

A gyermekek körben állnak, választanak egy „Árva Pannát, aki középen áll. Közösen énekelnek, majd a második versszakot csak a középen álló gyermek énekli, a harmadikat megint mindenki. A dal végén a középső eltakarja a szemét, s egyikük a nevéen szólítja: „Árva Panna!” A középsőnek a hang után ki kell találnia, hogy ki szólította. Ha kitalálja, helyet cserélnek, ha nem, ő marad bent, s újra kezdik a játékot.

➤ **Rejtő-kereső játékok**

Menyhe, Gy: Vikár László, 1958.

Ak. Ördög Mátyásné Bihány Margit, 1906. MTA ZTI lelt.sz. 16310.

Csem - csem gyű - rű, Ná - lad, ná - lad, Ber - keny a - rany - gyű - rű,
Itt cső - rög, itt pó - rög, Itt add ki!

A gyermekek körbe vagy sorba állnak, kezüket összeteszik és mindenki énekli a dalt. Ezalatt az osztó mindenkinél úgy tesz, mintha a tenyerébe pottyantaná a gyűrűt, s valakiébe bele is csúsztatja. A gyűrűkereső figyeli az osztó kezét, s megpróbálja megtalálni a gyűrűt valamelyik gyerek kezében. Ha sikerül, az lesz a következő osztó, a volt osztó a gyűrűkereső, a volt kereső pedig beáll annak a helyére, akinél a gyűrűt megtalálta.

➤ **Tiltó játékok (nevetéstilalom, sánta pipás)**

Minden emberi közösségben fontos szerepe van a szabályoknak, a kötelezettségeknek és a tiltásnak. Ezek szabályozzák az emberi kapcsolatokat.

„A magyar (és európai) hitvilágban igen jellemző a hiedelmek tilalom formájában való megfogalmazása, illetve hagyományozódása. Általában arra vonatkoznak, hogy valakinek valamit nem szabad csinálnia, mert annak valamilyen káros következménye lenne.”³⁵⁴

Tura, 1996.

Gy: Dolányi Anna

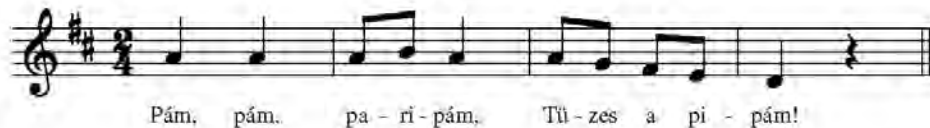
Hely - re, hely - re, re - sze - lő, Ap - ró pénz - zel pen - ge - tő,
Ki - nek szá - ja mo - so - lyog. Zá - lo - got ad - jon.

³⁵⁴ MNL 5. „tilalom” szócikk, 285.p.

A gyermekek sorban egymás mellett ülnek. Egyikük a többiek elé áll, és mutató- és középső ujját a szélső gyermek arca előtt körbe-körbe mozgatja. Közben mindenki énekli a dalt. Ha a szélső gyermek elneveti magát, zálogot kell adnia. Majd a következő gyermek előtt is elismétli, s így sorban mindenki előtt. Az összegyűlt zálogokat a játék végén kiváltják.

A „sánta pipás” játék szintén nevetéstilalom. Egymás mögé oszlopban felállnak a gyermekek. A sánta pipás fél lábon körbeugrálja őket, s közben énekli:

*Galgamácsa, Gy: Kerényi György
Ak.Fóthi Anna, 12 év, MNT 1.737.sz.*



Amikor körbeér, hívja a hátul álló gyermeket és felelgetnek egymásnak:

- Gyere elé, te szép lány! – Mit ettél ma?
- Sós kenyeret.
- Mit ittál?
- Hideg vizet.
- Min lebegsz?
- Levélen.
- Nézz az égre!
- Nem nézek.
- Köpj a földre!**
- Nem köpök.**

Ha a kislány eddig nem neveti el magát, a sánta pipás azt mondja neki:

- **Angyal vagy!**

Ha elneveti magát, akkor ördög. Az angyalok az egyik, az ördögök a másik oldalra állnak. Mikor az összes gyermek felsorakozott valamelyik oldalra, többféle befejezés is előfordulhat. (pl. kötélhúzás)

3.4. Párválasztó játékok

A párválasztó játékokban az érzelmi kapcsolatok, a vonzódások jelennek meg. Nemcsak a fiúk-lányok között, hanem ennél a korosztálynál a lányok-lányok között is, baráti kapcsolatokként. Ha az óvodás korosztállyal játszunk párválasztó játékot, gyakran a fiúk is beállnak, hiszen a nemek közti elkülönülés általában 8-10 éves korban kerül előtérbe.

A párválasztó játékok típuscsoportjai a *párválasztó körjátékok*, a *leánykérő játékok* és a *párválasztó társasjátékok*.

➤ párválasztó körjátékok

A párválasztó körjátékoknak a játékmódja ugyanaz: körbeállnak, egy kislány középen áll, aki a dal közben vagy a végén kiválaszt valakit. Ha a dal közben választ párt, akkor avval forog a végéig, majd cserélnek. Ha a dal végén választ, akkor csak helyet cserélnek és kezdik előlről a játékot.

Kerta, Gy: Süle Sándor, 1943.

Ak. Nagy Margit, MTA ZTI lelt.sz. 57823.

A pün - kös - di ró - zsa Ki - haj - lott az út - ra,
Én é - de - sem, én ked - ve - sem, Sza - kajts e - gyet ró - la!

A gyermekek körbeállnak, egy kislány közepre megy, s a „Szakajts egyet róla” résznél választ valakit. Bepördíti a körbe, ő pedig kiáll annak a helyére, s kezdik az éneklést előlről.

A Kis kacska fürdik **zalai változatában** a kör közepén álló gyermek az „Akit szeretsz, vedd el” résznél párt választ, s vele forog a „Szállj ki már” szövegrészig, majd helyet cserélnek.

Náprádfa, Gy: Horváth Károly, 1975.

Ak. Fitos Lajosné, 1935.

Kis ka - csa für - tlik fe - ke - te - tó - ba,
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.

Len - gyel mond - ja: bar - na mē - nyecs - ke.
 A - kit sze - retsz, véd - d el!
 Ezt sze - re - tēm, ezt ked - ve - lēm,
 Ez az én é - dēs ked - ve - sēm,
 Jár - jad, jár - jad jó ka - to - na, Szállj ki már!
 Hadd do - bog - jon ez az ul - ca,

Páratlan számú gyermekek közül választják ki a **Lédecen** játszott játék kör közepén állóját. A többiek sétálva körbejárnak a dalra, s a „Kácsa, kácsa” résznél a középben lévő gyermek párt választ, s a dallam végéig forognak, miközben a többiek állnak és tapsolnak egyenletesen.

Lédec, Gy: Jókai Mária

Ak. Frankóné Molnár Katalin, 1920.

En - nek a kis - lány - nak nem ju - tott pár - ja.
 jaj, de meg - ha - rag - szik,
 Majd más - kor jut ne - ki job - ban i - par - ko - dik.
 Ká - csa, ká - csa, pi - ros ká - csa, kí a pár - ját nem ta - lál - ja,
 ke - res - sen ma - gá - nak!

A „Fehér liliomszál” **Borsodnádason** gyűjtött változata is párválasztó körjáték. A „Hej törülközz meg szépen” szövegre a középső gyermek párt választ és együtt táncolnak a dal végéig. Utána helyet cserélnek, s a választott megy be „fehér liliomszál”-nak.

Borsodnádásd, Gy: Nemcsik Pál, 1971.

Ak. Cseh Lászlóné gurnicz Irén, 73 év, MTA ZTI lelt.sz.72516.

Fe-hér li-li-om-szál, U-gorj a Ti-szá-ba,
Tá-maszd meg ol-da-lad Az ó-lom vi-rág-ba,
Hej, si-ma-kodj meg, Hej, tö-rül-közz meg szé-pen!
Ha az ör-dög ó-lyan vol-na, Ko-sa-rá-ba ten-ne,
Men-nél job-ban ri-mán-kod-nál, An-nál job-ban vin-ne,
Vidd el, ör-dög, vidd el, dugd el!
Ko-sa-rad-ba tedd el.

➤ leánykérő játékok

A leánykérő játékok szövege és cselekménye is a leánykérés szertartásának az emlékét őrzi. Többségük várkörjáték: a lányok körben állnak, a kérő a kört kerüli kívülről, a variánsok egy részében az anya a kör közepén áll. A dal (és párbeszéd) végén a kérő elvisz egy leányt a körből, aki hozzá csatlakozik. Az óvodás korosztálynak kedvelt játék, s a fiúk is szívesen beállnak kérőnek vagy a körbe.

A gyermekek kézfogással körben járnak, a „kérő” a körrel ellentétesen halad. Akihez a kérő a dal végén érkezik, azt kiveszi a körből, s a leány megfogja a kezét és vele megy. Addig játsszák, amíg a kérő mindenkit el nem visz.

Völgyes, Gy: Bodor Anikó, Lázár Katalin, 1995.

Ak. Losonczi Józsefné Pósa Anna, 1939. MTA ZTI lelt.sz. IX.5406/8.

Méz, méz, méz, Tisz-te méz,
Tisz-te méz-nek ál-dott-sá-ga, Le-hul-lott vi-rá-ga,
Sem az e-nyém volt, Sem a ti-éd volt,
Ki mit í-szik be-lő-le, A tor-ká-ra forr.

A következő **Kalocsa** vidéki változatban két szereplő van, a „kiadó” és a „kikérő”. A többi gyermek a dalra körben jár. A „kiadó” a kör közepén áll és csak a sarkát emelgeti. A „kikérő” a körben lévőkkel ellenkező irányban jár. Az utolsó sort a „kiadó” egyedül énekli.

Kalocsa, Gy: Pécsiné Ács Sarolta, 1972.

Ak. Kővágó Ignácné Rideg Margit, 46 év

Most vi-szik, most vi-szik. Bú-bor-ká-né lá-nyát,
Bí-bor-ba, bár-sony-ba, Gyön-győs ko-szó-rú-ba.

Nem a-dom a lá-nyom Két á-rány ál-má-ért,

An-nak a-dom a lá-nyo-mat, A-ki-nek a-ka-rom,

Ki-nek kin-cse ya-gyon,

Li-pi-töm, lá-pá-tom, E-riggy ked-ves lá-nyom!

A zalai **Csömödér**en gyűjtött változatban a gyermekek kézfogással kört alkotnak. Az „Erzsébet asszony” a körön belül áll, a „kérő” a körön kívül kerülgeti a többieket. A „Mariskáját” szövegnél valaki mögött megáll. Erzsébet asszony énekli: „Nincs én nékem...” részt, s a kérő válaszol a „Dehogyan nincs...” szövegrésszel. A dal végén megfogja annak a kezét, aki mögött áll, s már ketten járnak körbe.

Csömödér, Gy: Vajda József, 1960.

Ak. Tompa Gyuláné, 1924.

Er-zsé-bet asz-szony ké-re-ti lá-nyát,

Szeb-bi-ke-t, job-bi-kat, kar-csú Má-ris-ká-ját.

Nincs én-né-köm o-lyan lá-nyom, ki el-a-dó vol-na!

De-hogy nincs, de-hogy nincs,

Lát - tam a pi - a - con, pi - ros al - mát á - rult.

Et - tem is be - lő - le, Vet - tem is be - lő - le, Most is van a zse - bem - he'.

➤ **párválasztó társasjátékok**

A párválasztó társasjátékokat az eddigiektől eltérően a lányok és fiúk együtt játsszák. Miután valamennyi párválasztó társasjátéknak az a lényege, hogy a fiúk és lányok közti szimpátiára fény derüljön, az óvodás korosztálynál legfeljebb a 6-7 évesekkel játszható. A párválasztó társasjátékok az egész magyar nyelvterületen máig ismertek, élők ezek a játékok, s meglepő módon egységesek is. A felvidéki, dunántúli, alföldi, erdélyi gyermek csoportoknál tett látogatásaim során mindenhol találkoztam e típusú játékokkal.

Telkibánya, Gy: Bodgál Ferenc, 1954.

Ak. Csontos Jánosné, 33 év, MTA ZTI lelt. sz. 49165.

- Kútba estem!

- Ki húzzon ki?

- Kovács Feri (V. más)!

A gyermekek körbe ülnek, egy középre ül egy székre. Ő kezdi a beszédet, s a körből valaki válaszol. A megnevezett odamegy hozzá, pusztit ad, s helyet cserélnek. A következő játékot is hasonlóképpen játsszák.

Gyimesfelsőlok-Ugrapataka, Gy: Lázár Katalin, 1999.

Ak. Mihók Béláné Mihók Ilona, MTA ZTI lelt. sz. 70239.

- Fordulj, kicsi szék!

- Nem fordulok!

- Meddig?

- Keddig!

- Mit vársz?

- Csókot!

- Kitől?

- Julcsától.

*Tatabánya, Gy:Penyige Margit,1957.
Ak. Bolyán Ilona, 17 év,MTA ZTI lelt.sz.49207.*

Valakit kiküldenek a szobából, s a többi gyermek egy-egy nevet ad a négy falnak. Majd visszahívják a kint lévőt, s kérdezik tőle:

- Hogy köszönsz ennek a falnak?

- Mit adsz neki enni?

- Hová fekteted?

- Hová viszed sétálni?

A kérdezett nem tudja, kinek a nevét kapta a fal, s a többiek derülnek a válaszokon. A játék végén természetesen elmondják kiről nevezték el, s közösen is jót nevetnek.

4. A Lánc, lánc, eszterlánc kifordulós körjáték variánsainak analízálása

A népi kultúra fontos jellemzője, hogy változatokban él. Mivel nem írásbeli kultúra, nincsen egyetlen eredeti, rögzített, hiteles formája. A változatok nem utánzatok, nem másolatok: mindegyik eredeti, egymással egyenrangúak és a vidékenként, régióként eltérő népi ízlés kifejezői. Felhasználói, a gyermekek állandóan úgy alakították, ahogyan céljaiknak és ízlésüknek a leginkább megfelelt.

A ma ismert népi játékok generációkon keresztül formálódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. Egy-egy játék dallama vagy szövege vidékenként eltérő is lehet és a hozzáértő szakember egy-egy jellegzetes dallam- vagy szövegfordulat alapján gyakran meg tudja mondani, melyik tájegységről származik a játék adott változata. A különbségek nem akkorák ugyan, mint például a népzene vagy a néptánc esetében (játékdiáktusokról ezért nem beszélünk), mégis léteznek, akár két szomszédos falunak vagy egy falu két utcájának játékaik között is. Érdeemes ezeket megőrizni és ügyelni arra, hogy ne ugyanaz a forma terjedjen el az egész országban, hanem minden vidéken maradjanak meg az ott kialakult változatok.

„Ha a nagyok dala lejut a gyermekekhez, rendszeren aláveti magát e világ külön törvényeinek. Néha egy-egy töredékére, egy-egy jellemző fordulatára ismerünk, vagy vélünk ismerni, úgy úszik a gyermeki ütempárok szövedékén, mint vízen a falevél, vagy mint mikor a fodrozódó víz színén tükröződik egy arc, elmosódva, de még felismerhetően(...)A gyermek a nagyobb egységeket fölbontja, az ő formaérzékének megfelelő kisebb egységekre(...)Általában a gyermekdal sokkal mélyebb bepillantást nyújt a népzene biológiájába, mint a felnőtteké, s a felnőttek dalának sok tünetét is megvilágítja. Halmazállapota sokféle: laza, kolloidszerű formák, fele úton a zárt formába kristályosodás felé vagy ellenkező irányban, kristályos alakból felbomlóan a kolloid vagy éppen cseppfolyós felé. Legtanulságosabb e változásokat azonos anyagon megfigyelni. A változatképződés sokkal többféle, mint a felnőttek zárt formájú dalaiban, (...) itt alig van két egyenlő terjedelmű változat, több a hibás reprodukció, hiányos emlékezés, kisebb a kötöttség dallamban, szövegben. A változások sokkal többször rögzítődnek új, maradandó

alakulatokká. A gyermekdal a változatképződés magas iskolája, leggazdagabb példatára.”³⁵⁵

E fejezet harmadik részében egyik legismertebb énekes játékunk, a Lánccs, lánccs, eszterlánccs... kifordulós körjáték 94 féle változatának – a szignifikáns komponensek szempontjából vizsgált – analízisét találhatjuk. Az elemzés alapját a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetéből kapott variánsok anyaga és az ország különböző tájegységein megjelent kiadványokban fellelhető változatok jelentik (a teljesség igénye nélkül). A felhasznált 94 variáns csak egy része e játék variánsainak. A kiválasztás egyik szempontja az volt, hogy minden tájegységről, egy-egy néprajzi szempontból jelentős környékről legyenek változatok. A másik szempont pedig, hogy mindenképpen olyan játék variánsait mutassuk be a dolgozatban, amelyet elsősorban óvodások játszottak. A **Széken** gyűjtött játék támlapján olvasható:

„- Iskolában tanulta ezt, vagy a faluból?

- *Eztet nem iskolában tanultam, még óvodáskorom előtt már tudtam ezeket...*

- Hány éves lányok játszották?

- *Hát játszották egész kicsi kortól, óvodáskortól egészen tíz-tizenkét éves korig mind játszották az iskolában is.*

- Fiúk nem?

- *Hát volt eset, kisebb korunkban fiúk is közénkbe elegyedtek. Őket nem kiáltották, de szerettek ott lenni ők is.”³⁵⁶*

A Magyar Népzene Tára I. kötetében megjelent Járdányi Pál zenei rendszerezésének elemző módszereit véve alapul – dallammag, hangkészlet, szöveg, játékcselekmény, mozgás és térforma szempontjából – készült az összehasonlító elemzés. A változatok különböző csoportjaira 1-1 példát találhatunk a dolgozat e részében.

➤ **Megközelítési irányok a variánsok vizsgálatához**

Az analízishez feltétlenül szükséges a dallami folyamat belső tagolódásának a megfigyelése. A tagoló részek egymáshoz való viszonya, a hasonlóság és különbözőség számtalan

³⁵⁵ Kodály, 1957. XV.p.

³⁵⁶ Szék (Szolnok-Doboka) Ak. Csorba Jánosné, Gy: Hintalan László, 1980. Lej. Lázár Katalin, 1982.

lehetősége, vagyis a tartalom feltárása ezen az úton indulhat el. Általában minimális változások, ismétlődések, ütempáros, kötetlen szerkezet jellemzi e variánsokat. A tagolódások megállapításában világosan látható a dallam és ritmika, egységeket létrehozó szerepe, az ismétlések és változások tagoló lehetősége.

Miután a különbözőségek vizsgálatának nincsen kidolgozott rendszere, az alábbi megközelítési irányok szerint végeztük az analízist: dallammag, hangkészlet, szöveg, játékcselekmény, mozgás és térforma szempontjából.

4.1. Dallammag

I. Kezdőhang szerinti csoportosítás a 94 féle variáns alapján

- 1) **s** hangról induló dallam: 86 dal
- 2) **m** hangról induló dallam: 5 dal
- 3) **r** hangról induló dallam: 2 dal
- 4) **l** hangról induló dallam: 1 dal

II. Dallammag szerinti csoportosítás

1. A dallam magva: **s – l – s**
 - a) s l // ss m // kezdet
 - b) s s // sl s // kezdet
 - c) s l // sl s // kezdet
 - d) s sl // s // kezdet
 - e) ss l // ss l // kezdet
 - f) s s // s s // sl s // kezdet
 - g) s s // fi-l s // kezdet

A változatok között az a) csoportban található *s l // ss m//* kezdet a leggyakoribb. (24 dal)

Ak. Lukács Józsefné Kovács Klára, 1940.

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Fisz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jön ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.

Istensegíts, Gy:Andrásfalvy Bertalan 1976.

Ak.János Vincéné Nyisztor Mária, 1911.

b/1)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, de na - gyon jó vol - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jön ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak lán - ca.

Nagycétény, Ág Tibor, 1978.

Ak.Szőke Mihályné Presinszki Rozália, 1913.

b/2)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - jem vol - na, mé - gis ki - for - rú - dul - na,
 Pénz vol - na, ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jön ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.

Budapest, 1957.

Füstöss Ildikó, Brunsvik Teréz óvónőképző

c)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cőr - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak lán - ca.

Mocsa, Gy: Sperl Vilmos, 1971.

Ak. Varga Imréné.

d)

Lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cőr - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na mé - gis ki - for - dul - na,
 Zöd se - lyem rost - ja, kék ga - ras hě - ja,
 Mon - dom, mon - dom szép Ma - ris - ka, For - dulj an - gyal mód - ra.

Zsére, Gy: Vikár László, 1956.

Ak. Bus Lipótné, Bus Etel, 75 év

e)

Esz - te - lánc, esz - te - lánc, esz - te - lán - ci ró - zsa,
 Ró - zsa vol - nék, pi - ros vol - nék, mé - gis ki - for - dul - nék,
 Kék se - lem szok - nya, zöd se - lem rojt - ja,
 Dí - nom - dá - nom, szép Ju - lis - ka, for - dulj ki az út - ra.

Cikolasziget, Gy: Kiss Lajos, 1951.

Ak.Takács Gizella, 23 év, Korcz Margit 15 év

f)

Lánc, lánc, lánc, lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na.
 Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, mind-járt ki-for-dul-na.
 Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
 For-dul-jön ki Ka-ti-ca, Ka-ti-ca, an-nak is a lán-cal

Zádor, Csányoszró, Gy: Csapó Katalin, 1976.

Ak.Kiss Józsefné, 44 év

g)

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na,
 Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, mé-gis ki-for-dul-na,
 Pénz vol-na, csö-rög-ne, Ka-ti-ka vol-na, gu-rul-ná,
 Zöld se-lyem ros-ta,
 Szé-der-sze-mû kis Ma-ris-ka, For-dulj ki az út-ra,

A ré-pentachord dallam 1. sorában fi pien hangot találunk.

2) A dallam magva: **s – m – s**

a) s m // ss m // kezdet

b) s m // sl s// kezdet

c) ss m // ss m // kezdet

Nyíregyháza, Gy: Dancs Lajos, 1976.

Csík Árpádné Pócsi Margit, 79 év

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cér - na,
 Azt ú - zen - te Győ - ri Gyur - ka, For - dul - jon ki Papp I - lon - ka!

Uzód, Gy: Lázár Katalin, 2007.

Ak. Kiss Imréné Sánta E. 1919., Kun Gáborné Kiss J.

b)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
 Pénz vol - na, ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ju - lis - ka, Ju - lis - ká - nak lán - ca.

Csorna, Gy: Horváth Győző, 1977.

Ak. Tóth Józsefné, 1899.

c)

Esz - ter - lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - nék, se - lyem vol - nék, mé - gis ki - for - dul - nék.
 Zöld in - gem rojt - ja, két ga - ras hej - ha,
 Sze - dem, sze - dem szép kis An - nus, for - dulj an - gyal mód - ra.

3) A dallam magva: **s – f – m**

a) s s // sf m // kezdet

*Zalavár, Gy: Pungér Antal, 1986.**Ak. Fehér Mártonné, 60 év*

a)

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na.
Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, mé-gis el-ta-ka-ri-ka.
Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
É-des ró-zsám, Ma-ris-ka, Ma-ris-ka, for-dulj ki a lánc-ból.

4) A dallam magva: **s – d' – s**

a) s l // sd' s // kezdet (5 dal)

*Kula, MNT. I.**Kiss Áron: Magyar gyermekjátékgyűjtemény*

a)

Lánc, lánc, cér-na-lánc, cér-na-lánc,
Cér-na vol-nék, se-lyem vol-nék, mé-gis csak lánc vol-nék.
Pénz, pénz, ka-ri-ka, ka-ri-ka,
Hej, bá-rá-tom, Ma-ris-ka, for-dulj an-gyal mód-ra.

5) A dallam magva: **m – r – d**

a) m r // mm r // kezdet

b) m rd // m rd // kezdet

c) r r // mm r // kezdet

Gát, Pálóczi Horváth Lajos, 1940.

Ak.kislányok, kisfiúk

a)

Lánc-lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na, Ki jön Ba-la-zsér-ba?

Cér-na vó-nék, se-lyem vó-nék, mé-gis ki-for-dul-nék

Pénz vó-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,

For-dul-jon ki Ma-ri-ka, Ma-ri-ka, Ma-ri-ká-nak lán-ca,
Pa-li-ka, Pa-li-ka, Pa-li-ká-nak

Cigánd, Gy:Lajtha L. 1921.

Ak.Czerankó Erzsébet,11 év, Gál Aranka,11 év, Oláh Eszter,11 év

b)

Esz-ter-lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na,
zöld a-la-mízs-na,

fü-le-mü-le esz-ter-lá-nya, for-dulj an-gyal mód-ra.

Fornos, Gy Pálóczi Horváth Lajos, 1940.

Ak.kislányok, kisfiúk

c)

Lánc-lánc, esz-ter-lánc,

Esz-ter-lán-ci cér-na, Ki jön Ba-la-zsér-ba?

Én ba-rá-tom, Já-nos fi-am, For-dulj ki egy szó-ra!

6) A dallam magva: **m - f - m - r**

a) m f // mm r // kezdet

Csehi, Hajdu András, 1952.

Ak. 10-13 éves lányok

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.

7) A dallam magva: **l - t - l - s**

a) l t // ll s // kezdet

Budapest, Gy: Bodoki Mária, 1955.

Ak. Bodoki Mihályné

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na.
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak lán - ca.

8) A dallam magva: **s.....d'd'tl //s m**

Ghymes, Gy: Vikár L. 1956.

Bányi Antalné Reczika Teréz, 58 év.

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na,
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ju - lis - ka, Ju - lis - ká - nak lán - ca.

9) A dallam magva: **s – l – s.....d** véggel

Debrecen-Nyulas, Gy: Kovács László

Ak. erdélyi és felvidéki menekültek

a)

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol na, se - jem vó - na, mé - gis ki - for - dál - na.
 Pénz, vó - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 én ba - rá - tom, Má - ri - ka, for - dáj ki az út - ra.

4.2. Hangkészlet

Az elemzés következő szempontja – a dallammag vizsgálata után – az egyes variánsok hangkészletének megállapítása volt. A vizsgált **94** változatban a trichord dallamtól a teljes ion hangkészletig mindegyik felfedezhető. Az analizált dalok kilenc csoportra oszthatók:

- I.** *trichord hangkészlet* (1 dal)
- II.** *triton hangkészlet* (1 dal)
- III.** *tetrachord hangkészlet* (2 dal)
- IV.** *tetraton hangkészlet* (1 dal)
- V.** *pentachord hangkészlet* (2 dal)
- VI.** *dó hexachord hangkészlet* (43 dal)
- VII.** *dó hexachord hangkészlet felső dó-val* (32 dal)
- VIII.** *ion hangkészlet* (12 dal)
- IX.** *lá hexachord hangkészlet felső szó-val* (1 dal)

I. trichord hangkészlet

(1 dal)

- A változatok között //m-r-d// trichord hangkészlete van a **Fornos** (Bereg) gyűjtött dallamnak.

*Fornos (Bereg) Gy: Pálóczi Horváth Lajos 1940.
Ak. Kislányok, kisfiúk*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc,
Esz - ter - lán - ci cér - na, Ki jön Ba - la - zsér - ba?
Én ba - rá - tom, Já - nos fi - am, For - dulj ki egy szó - ral

II. triton hangkészlet

(1 dal)

- //l-s-m// triton hangkészlettel énekeltek **Győrújfaluban** a játékot. A 2. sorban a dallam alkalmazkodó ritmusban, „szó” hangon recitál.

*Győrújfalú, Gy: Barsi Ernő 1965.
Ak. Gyarmati Lászlóné (56)*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lém vol - na, ka - ri - ka vol - na, gur - gul - na,
Kék se - lém most - ja, zöld se - lém most - ja,
Kö - kény szé - mű kis Ma - ris - ka, for - dulj an - gyal mód -

III. tetrachord hangkészlet

(2 dal)

- A gimesi lányok (Reczika Teréz, 17, Varga Veron, 18 évesek) Kodály Zoltánnak énekelték 1915-ben e dallam egy változatát. Ezt a variánst **Nagycétényben** gyűjtötte Ág Tibor, amelynek dallama l-s-f-m tetrachord hangkészlet, s a zárlatban a második fokon, a „fá” hangon fejezi be a dallamot (líd végződés).

*Nagycétény (Nyitra), Gy: Ág Tibor, 1978.
Ak. Szőke Mihályné Presinszki Rozália (1913)*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - jem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na.
Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jön ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.

- A másik változat **Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjteményében** fedezhető fel, melynek dallama végig ré tetrachord, s csak a 3. sor utolsó hangjával egészül ki pentachorddá.

Lánc, lánc, kes - keny lán - c, kes - keny lán - con cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na,
Csak a ked - ves Ma - ris - ka, for - dul - jön ki lán - ca.

IV. tetraton hangkészlet

(1 dal)

- A vizsgált variánsok közül ez a legrövidebb változat. //s-m-r-d// tetraton hangkészletet találunk a **Cigádon** gyűjtött játékban.

*Cigánd, (Zemplén) Gy: Lajtha L. 1921.
Ak. Czerankó Erzsébet (11), Gál Aranka (11), Oláh Eszter (11)*

Esz - ter-lánc, esz - ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér - na,
zöld a - la - mizs - na,
fü - le - mű - le esz - ter lá - nya, for - dulj an - gyal mód - ra.

V. pentachord hangkészlet

(2 dal)

- A tetrachord hangkészletű daloknál már említést tettünk a **Kiss Áron** könyvében található variánsról, amely a zárlatban egészül ki pentachord dallammá.
- A másik változat a Somogy megyei **Zádoron** gyűjtött dallam, melynek hangkészlete ré pentachord. Érdekessé teszi a dallamot, rögtön a kezdésnél elhangzó „fi” pienhang. (Természetesen az is előfordulhatott, hogy a kezdésnél kicsit hamisan énekelt az adatközlő.)

*Zádor (Somogy) – Csányoszró (Baranya), Gy: Csapó K., 1976. Lej.Lázár K., 1981.
Ak. Kiss Józsefné (44) férjhez jött Csányoszróba.*

Lánc, lánc, esz - ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na,
Pénz vol - na esz - rög - ne, Ka - ri - ka vol - na, gu - rul - na,
Zöld se - lyem ros - ta,
Szó der - sze - mű kis Ma - ris - ka, For - dulj ki az út - ra.

VI. dó hexachord hangkészlet

(43 dal)

Ebbe a hangkészlet csoportba tartozik a legtöbb dallam, a 94 variánsból 43-nak ez a hangkészlete. Négy nagyobb csoportba oszthatók:

- 1) „s-l” kezdetű dalok,
- 2) „s sl // s //” kezdetű dalok,
- 3) „s s // sl s//” kezdetű dalok,
- 4) „s m //” vagy „ss m //” kezdetű dalok

1) s – l kezdetű dalok

- Már a dal első sorában megtalálhatjuk a teljes dó hexachord hangkészletet: s-l....sf mr // m d // vagy //d d //
- Az első sorban még triton dallamot találunk: s-l-s-m. A második sorban bővül ki dó-hexachord hangkészletre.

2) s sl // s // kezdetű dalok (2 dal)

E dallamoknak az érdekessége, hogy mindkét dal második sorában „szó” hangon történő „recitálás” található.

- **Mocsa** (Komárom)
- **Réde** (Veszprém)

Réde (Veszprém) Gy: Gerzanic Magdolna 1979

Ak. Seress Istvánné Czigány Margit (1908)

Lánc, esz - ti lánc, esz - ti - lán - ci cér - na.
 Cér - na vol - na, se - lem vol - na. mé - gis ki - for - dúl - na.
 Pénz vol - na, ka - ri - ka.
 For - dúl - jon ki Má - ris - ka, Má - ris - ká - nak lán - ca.

3) *s s // sl s// kezdetű dalok*

- *s s // sl s// sf mr // d d // vagy // m d //*
- *s s // sl s //.....* számtalan variáns

Két dallamnál is felfedezhető a többtől eltérő különbség:

- A **Topolyán** gyűjtött dal 1. sorának fá végződése a másodszori éneklésnél már felugrik a felső dó-ra, s onnan ereszkedik le a mi-re, a 2. sor ré hangra való érkezése érdekes dór jelleget kölcsönöz a dallam első felének.

*Topolya (Bács-Bodrog) Gy: Lázár Katalin, 1996.
Ak. Özv. Bábi Ferencné Sós Etelka (1928)*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, Esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na,
Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jön ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.

- Merészebb nagy szext (d-l') ugrást találunk a **bogácsi** dallam 4. sorában.

Bogács (Borsod) Gy: Víg Rudolf, 1944.
Ak. 7-12 éves lányok

Lánc lánc esz-ter lánc, esz-ter-lán-ci cér-na,
cér-na vol-na, se-lyem vol-na, még-is kí-for-dul-na.
Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
for-dul-jon ki Ma-ri-ka, Ma-ri-ká-nak lá-nya.

4) s m // vagy // ss m // kezdetű dalok

- s m // sl s // (2 dal) Valószínű, hogy egymás közvetlen variánsai, hiszen **mindkettőt** **Uzódon gyűjtötték**. A 81356-os számozású dal 4. sorában is látható felső dó ugrás. Az 1. sor hangkészlete l-s-m, majd a 2. sortól egészül ki dó hexachorddá.

➤

Uzód (Pest-Pilis-Solt-Kiskun) Gy: Lázár Katalin 2007.
Ak. Kiss Imréné Sánta Eszter (1919), Kun Gáborné Kiss Julianna (1942)

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, Esz-ter-lán-ci cér-na,
Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, Mé-gis kí-for-dul-na.
Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
For-dul-jon ki Ju-lis-ká, Ju-lis-ká-nak lán-ca.

VII. dó hexachord hangkészlet felső dóval

(32 dal)

A számadatokból is kitűnik, hogy ez a második legnagyobb csoport a hangkészletek szempontjából. Vizsgálatunk szerint **három csoportra** oszthatók a dó hexachord hangkészletű, s a felső „dó”-ra felugró változatok.

1) *s s // sl s// kezdetű dalok*

- I. - e dallamok első sorának hangkészlete a s-l-s-m hangokból áll,
 - a 2. sorban kiegészülnek hexachorddá,
 - többnyire a 3. sor hozza a felső dó-ra való felugrást (a szekund helyett).

- II.- már az első sorban megtaláljuk a hexachord hangkészletet,
 - *sf mr // d r // vagy sf mr // d d // vagy sf mr// d s //* variánsok szerint,
 - itt is többnyire a 3. sor hozza a felső dó hangot.

Kivétel: a Vadászra (Arad) való változat

*Vadász (Arad), Gy: Szendrei, 1963.
 Ak. Szabad Sándorné Jakab Sára (64)*

Lánc, lánc esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ju - li - ka, for - dul - jon ki tánc - ra.

III. - s s // sd' s //, már az első sorban megtaláljuk a felugró tiszta kvartot, ami a fellépő „lá” hang helyett is lehet,
- két változatnak a 2. sorában szó hangon „recitáló” dallamot láthatunk:

a) **Kula,** b) **Nagyvisnyó**

*Kula (Bács-Bodrog)
Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, 145. p.*

a)

Lánc, lánc, cér - na - lánc, cér - na - lánc,
Cér - na vol - nék, se - lyem vol - nék, mé - gis csak lánc vol - nék.
Péncz, péncz, ka - ri - ka, ka - ri - ka,
Hej, ba - rá - tom, Ma - ris - ka, for - dulj an - gyal mód - ra.

*Nagyvisnyó, (Borsod) Gy: a Népművelési Intézet I. gyermekjátékgyűjtő csoportja, 1952.
Ak. Nagy G.Lidi (12), 11-13 éves lányok*

b)

Lánc, lánc, Ész - ter - lánc, ész - ter - lán - ci cér - na,
cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na.
Péncz vol - na, ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jon kí Pi - ros - ka, Pi - ros - ká - nak lán - ca.

IV. - s s // sf m //, már a kezdő ütempárban lefelé hajlik a dallam, s a hosszú második sor hozza a fellépő felső „dó”-t. **Zalavár** (Zala)

*Zalavár (Zala), Gy: Pungér Antal 1986.
Ak. Fehér Mártonné (60)*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis el - ta - kar - na.
Pé - n - z vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
É - des - ró - z - sá - m, Ma - ris - ka, Ma - ris - ka, For - dulj ki a lán - c - ból.

2) *s m // ss m // kezdetű dalok* (7 dal)

- a) - A dallam folytatása *ss sl // s m //*. Az 1-2 sorban csak dó hexachord hangkészletet találunk, s a 3. sorban találhatjuk a felugró tiszta kvartot (d').
- A **Nagykállóban** gyűjtött variáns utolsó sorában módosított (ri) hangot énekeltek a gyermekek.
 - A **kispesti változat** utolsó sorában lefelé kvart, majd felugró oktáv lépés teszi érdekessé (s egyben nehezzé) a dallamot.

*Nagykálló (Szabolcs), Gy: Erdész Sándor, 1953.
Ak. Gyermekcsoport tagjai*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na.
Pé - n - z vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jon ki Klá - ri - ka, Klá - ri - ká - nak lán - ca.

Kispest, Gy: Écsi Márta, II. ker Ált. Óvónőképző III.b.
Ak. Sági Gyuláné (46)

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na,
Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, mé-gis ki-for-dul-na.
Pénz vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka,
For-dul-jon ki Ma-ris-ka, Ma-ris-ka, Ma-ris-ká-nak lán-cá.

- b) E változatokkal megegyező az első ütempárja a következő **Ghymesen** gyűjtött dalnak, melynek 1. sorában kis szeptim ugrás látható. Azonban ez adódhat abból is, hogy a 3. ütemet tiszta oktávval lejjebb énekelte az adatközlő.

Ghymes (Nyitra), Gy: Jókai Mária, 1974., lej. Szalay Olga, 1986.
Ak. Balla Józsefné Molnár Mária,

Lánc, lánc esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-ná,
Cér-ná vol-ná, se-lyem vol-ná, mé-gis kif-for-dul-ná.
Pénz vol-ná ká-ri-ká, ká-ri-ká,
For-dulj ki te Má-ri-ká, - Má-ri-ká-nak lán-cá.

- c.) A **Hegyközszentimrén** gyűjtött variáns 1-2 sora ré pentachord hangkészletű. A dallam 3-4 sorában sokszor variálja a felső dó-ra való felugrást, amely különbözik az eddigi változatoktól.

Hegyközszentimre (Bihar), Gy: Molnár Sípós Andor, 1943. léc.III.o.

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, Esz-ter-lánc a cér-na,
Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, Mé-gis ki-for-dul-na.
Pénz vol-na csen-dül-ne, A-rany vol-na, pen-dül-ne,
Jó ha-rá-tom Ma-ris-ka, For-dulj ki az út-ra.

A támlapra fel van írva, hogy „a 3. sor második két ütemének („Arany volna pendülne”) dallama romlott változat, közlés esetén a 3. vagy a 4. sor első két ütemének alapján javítandó.”

3) s l // ss m // kezdetű dalok (10 dal)

E variánsok 3. sorában találjuk a felugró tiszta kvartot, vagy néhány helyen a tiszta oktáv ugrást.

Bucusu (vas), Gy: Vikár László, 1953.
Ak. Iskolás lányok

Lánc - lánc esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - nék, se - lyem vol - nék, mé - gis ki - for - dul - nék.
Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jon ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.
A legvégén:
Ma - ris - ká - nak lán - ca.

VIII. ion hangkészlet

(12 dal)

Több *egyedi jellegzetesség* is található ezekben a változatokban:

- Gyakori a „s s // sl s // sd' tl // s m //”, vagy a „s m // ss m // d'd' tl // s m //” kezdés.
- A felugró kvart (s-d') skála-szerű lecsorgásából adódik a hétfokúvá kiegészülő hangkészlet.
- Ezekre találunk példákat a következő változatokban: (Bács-Bodrog); **Horgos** (Csongrád); **Gymes** (Nyitra); **Perbenyik** (Zemplén);
- A zempléni variáns első két sora dó hexachord hangkészletű, majd a dallam **3. sorában egészül ki ion hangkészletté.**

- A dallamok jellemzője még a *tiszta kvart ugrás*, de előfordul *tiszta oktáv*, illetve *nagy szext* is, ami az eddigi változatokra egyáltalán nem volt jellemző.
- A Ghymes és környékén gyűjtött variánsokban **többször** találkozunk a teljes 2. sort kitöltő *szekvenciával*.

*Perbenyik (Zemplén). Gy: Ág Tibor, 1973.
Ak. Szabó Mihályné Varga Ilona, 1897*

Lánc, lánc, ész - ter - lánc, ész - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vó - na, se - lyem vó - na, mé - gis ki - for - dú - na.
Pé - n z vó - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dú - jon ki Ma - ri - ka, Ma - ri - ka, Ma - ri - ká - nak pár - ja.

*Ghymes-Jelenec (Nyitra), Gy: Vikár László, 1956, lej.1972.
Ak. Bányi Antalné Reczika Teréz (58)*

Lánc, lánc, ész - ter - lánc, ész - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, mé - gis ki - for - dul - na,
Pé - n z vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
*Horgos (Csongrád) Jégasztálya, Gy: Kiss Lajos, 1972.
Ak. Zabos Imréné Geleta Piroška (1910)*

Lánc, lánc, ész - ter - lánc, ész - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - nék, se - jem vol - nék, mé - gis ki for - dul - nék.
Pé - n z vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka, Ma ris - ká - nak lán - ca.
For dú - jon ki Ma ris ka, Ma ris ka,

- A **Lőrincrévén** gyűjtött változat is szokatlan sajátosságokat mutat. A tripódikus és bipódikus motívumok a dallam első felében kvart lelépéssel zárulnak. A „Villám-

villám, édes Mari” részénél kisszeptim (a másodszeri éneklésnél már oktáv) ugrással folytatódik a dallam, majd folyamatosan ereszkedik a léd zárlatra.

*Lórincreve (Alsó-Fehér), Gy: Kiss L. 1956.
Ak. Karsai Andrásné Bárdi Sára (63)*

Lánc, lánc, tes - ti lán - ci cér - na,
Gö - rözd meg a - zér na, Far - kas se - lyem szok - nya.
1. Vil - lám, vil - lám é - des Ma - ri, for - dulj ma - gyar mód - ra!
2. Vil - lám, vil - lám, é - des Ma - ri, for - dulj ma - gyar mód - ra!

IX. lá hexachord felső szóval

(1 dal)

A **Csehiben** gyűjtött változat hangzását érdekessé teszi a moll színezet. Hajdu András írja a támlapra, hogy „A *Csehi kislányok éneke egészen különös. Majdnem mindig kristálytiszta dalolják el a kvart és a nagy terc közti hangot. A szextjük gyakran ingadozik.*”

*Csehi (Vas), Gy: Hajdu András, 1952.
Ak. 10-13 éves lányok*

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
For - dul - jon ki Má - ris - ka, Má - ris - ká - nak lán - ca.

4.3. Szövegvariánsok

Vikár Béla a századfordulón írt tanulmánya szerint a **Lánc, lánc, eszterlánc**; az Ostoring, ostoring; az Ispiláng, ispiláng dalok szövegkezdetei mind ugyanazon német játékdal kezdőmotívumainak (Ich spiel' ein, Ich spiel' ein, Ich spiel' ein Rose...) a különböző módon eltorzult változatai. Pl. ispilányi, ispirangi, éspillang, géspilon, ipszilon, kis pillancs, eszterlánc, estelánc, keskenylánc, pestilánc, testilánc, stb. Simonyi Zsigmond kutató véleménye szerint azonban a lepke, vagyis kis pilláncs kifejezésből alakultak ki e dalszövegek, így magyar eredetűek.³⁵⁷ A variánsokban előforduló, értelmetlennek látszó szavak a helyi tájszólásból is eredhetnek, s a sokszoros átalakulás során gyakran értelmetlenné válik a szöveg.

Az *eszterháj* (-haj) kifejezés a népnyelvben a nádból vagy szalmából készült háztetőt jelentette, máshol az eresznek az alsó részét nevezték így. Az *eszterág* pedig a gólyának a régies neve.

A „*két garas hája*” (két garas héja, két garas zsírja, kék karmazsinka, stb.) kifejezést a „kék karazsina” torzulásos alakjának tartják. A „karazsina” posztóból készült ruhadarabot jelent, melynek eredeti alakja: karazsia (egy bizonyos fajta posztó). Ez az elnevezés az angol Kersey város nevééről terjedt el Európa-szerte különböző formában. A magyar nyelvbe részben olasz, részben szerb-horvát közvetítéssel kerülhetett, s a XVI. század óta megtalálható nyelvemlékeinkben, mint „garazsia” kifejezés.³⁵⁸

A szövegben még megtalálható a „*szederszemű*” kifejezés is, amely a kék vagy a fekete szemre egyaránt használták, miután a szeder apró bogyói lehetnek hamvaskék vagy fekete színűek. E szónak a torzulásos formái: szederszemű, kökényszemű, pávaszemű, hej kék szemű, stb.

Az alábbiakban egy *változattáblázatot* láthatunk a Lánc, lánc eszterlánc szövegtípusához. A táblázatban csak a vizsgált 94 variáns szövegének változatait találhatjuk meg.

³⁵⁷ Dobszay, 1984. 41.p.

³⁵⁸ U.a. 42.p.

Változattáblázat a Lánc, lánc, eszterlánc... szövegtípusához

| | | | | | |
|----------------------------------|-----------------------|--|--|-----------------------------------|--|
| Lánc, lánc, eszterlánc... | Eszterlánci | Cérna volna, selyem volna... | PéNZ volna karika, karika... | Kökényszemű szép | Forduljon ki... |
| Lánc, lánc, hosszú lánc... | cérna... | Cérna volna, selem volna... | PéNZ volnék perdülnék, karika volnék gurulnék... | Juliska... | Indulj angyalmódra. |
| Lánc, lánc, esti lánc... | Hosszú láncba járn... | Rózsa volnék, selyem volnék... | PéNZ volna karika, Karika volna perdülne, Zöld selyem szoknya, Piros pántlika... | Kék szemű Ágika... | Fordulj angyal módra. |
| Lánc, lánc, cérna lánc... | Esti lánci rózs... | Jó fiúknak, jó lányoknak, koszorút csinálni... | Évike a sorba, Annak van jó dolga... | Hej kék szemű Terike... | Fordulj magyar módra. |
| Lánc, lánc, keskeny lánc... | keskeny láncon | Cérna volna, selyem volna, szépen sodródna... | Rózsa volnék virulnék, PéNZ volnék pengenek, Karika volnék gurulnék, | Szederszemű kis Mariska... | Fordulj ki az útra. |
| Lánc, lánc, testi lánci cérna... | cérna.. | Farkas selyem szoknya, villám-villám édes Mari... | Cérna volnék terülnék... | Mondom, mondom szép Mariska... | Forduljon ki táncra. Mindjárt kifordulnék. |
| Lánc, lánc, eszteglánc... | na... | Karika volna fordulna, forduljatok valahányan | Kék selyem cérna, Zöld selyem rosta... | Szedem, szedem, szép kis Annus... | Koszorút csinálni. |
| Aranylánc, aranylánc... | eszteglánci | forduljatok valahányan vagytok... | Kék selem szoknya, Zöld selem rojtja... | Aranyos Marika... | Juliskának lánc. |
| Eszterlánc, eszterlánc... | cérna... | | Zöld selyem rojtja, Két garas híjja... | Én barátom Marika... | Forduljon ki karika, karika... |
| Lánc, eszti lánc... | Két arany rosta... | | Ha volna karika, karika... | Hej barátom | |
| Lánc, eszter lánc... | Eszterlánci | Cérna volnék karika, karika.. | Zöld ingem rojtja, Két garas hej ha, Kék selyem rosta, Két garas híjja... | Mariska... | Forduljon ki Papp Ilonka. |
| Lánc, eszte lánc... | rózsa... | Cérna volna, selyem volna, karika, karika... | Zöld selyem rojtja, Tányér volnék gurulnék, pénz volnék csörögnék, rózs | Édes rózsám | Marikának lánc, szívem Marikája. |
| | Eszte lánci cérna... | Cérna volna, selyem volna, de nagyon jó volna... | volnék pirosodnék... | Mariska... | Forduljon ki |
| | Eszte lánci cérna... | Azt üzente Győri Gyurka... | PéNZ volna csendülve, Arany volna pendülne... | Jó barátom Mariska... | Csak a kedves |
| | | Cérna volnék, selyem volnék, mégis csak lánc volnék... | PéNZ volna csörögve, Karika volna gurulna, zöld selyem rosta... | Mariska. | Forduljon ki Józsika, Józsiának párja. |
| | | Cérna volna, selyem volna, mégis eltakarna... | Kék selem mostja, zöld selem mostja... | Fülemüle eszterlány... | Fordulj ki a láncból. |
| | | | | Én barátom János fiam... | Fordulj ki egy szóra. |

4.4. Játékselekmény, mozgás, térforma

A *ki és befordulás* típust képviselik a „Lánc, lánc, eszterlánc” népi játék változatai.

„Egyes pszichológusok véleménye szerint a kiforduló körjátékokban a kifordulás, az „elbújást, az eltávozást jelenti úgy, hogy a játékban a kapaszkodás mellett az elszakadás és viszontlátás élményei elevenednek fel,(...)az elbújás – előjövés térben és időben gyorsan követi egymást, a lelki kísérmotívum nem szorongásos, hanem örömteli...A gyermekek tudják, hogy akik kifordultak is, csak szimbolikusan távoznak és hamarosan vissza fognak fordulni. Így ismétlődik gyors egymásutánban a távozás – viszontlátás, különben érzelmi feszültségektől áthatott élménye, derűs és lelkileg feloldott változatban.”³⁵⁹

E játékot általában lányok játszották, de a 4-7 éves korosztálynál a fiúk is szívesen beálltak a körbe. A dal végén mindig másnak a nevét „mondták”, így sorban kifordult mindenki a körből. Ezután vagy abba hagyták a játékot, vagy tovább játszották, s a „fordulj angyalmódra” vagy a „fordulj be...” felszólítással ismét visszafordítottak egyenként mindenkit a körbe. A játékselekménynél is találhatunk eltéréseket, pl.:

- a *Mocsán* (Komárom) gyűjtött változatnál a „mondom, mondom...”résztől párokra szakadnak, s egymással forognak.
- A Tolna megyei *Decsen* gyűjtött változat játékánál a gyermekek kézen fogva körben állnak, s „ugró lépéssel balra járnak”.
- A Pest megyei *Mogyoródon* a lányok körben álltak, megfogták egymás kezét és a szöveg dallamára jobbra-balra hajlongtak. Egy gyermek a körben állt és a játék alatt körbejárva a kezével mindegyik gyermeket megérintette. Akire az utolsó szó esett, az „kifordult”, azaz háttal állt a körnek. Ha már mindenki kifordult, az egészet „visszajátszották” a „forduljon be” szöveggel.
- Az egyik legérdekesebb játékvariánst a Zemplén megyei *Cigándon* gyűjtötték. A lányok összefogódzva körben járnak és énekelnek:

³⁵⁹ Dobszay, 1984. 40. p.

Esz - ter-lánc, esz - ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér - na,
zöld a - la - mizs - na,
fü - le - mü - le esz - ter lá - nya, for - dulj an - gyal mód - ra.

A dallam végén az egyikük mindig kifordul. Addig játsszák, míg mindenkire sor nem kerül. „Akkor nevetve sikítják, hogy **„Ködmönt köszörülnk!”**, s hátukat, farukat egymáshoz ütik, dörzsölik, s közben az egész gyermekeseregből egy gomolyag lesz.”

Mindegyik változatnak kör a térformája, de a kifordulásoknál találhatunk eltéréseket:

- az egymás mellett lévők fordulnak ki,
- tetszőleges sorrendben fordulnak,
- minden második fordul,
- ha mindenki kifordult, a „forduljon be” változattal folytatódik,
- ha megunták a játékot: „forduljon ki mindenki” szöveg következik és vége van a játéknak,
- ha mindenki kifordult, egyszerre befordulnak és kezdődik előlről a játék,
- ha több „Mariska” van, mind egyszerre kifordul és a végén nincs befordulás,
- az azonos nevéket jelzővel különböztetik meg, s ez alapján történik a kifordulás („hej kék szemű Mariska”, stb.)

A vizsgált 94 dallam-, szöveg-, játékcselekmény-, mozgásformaváltozatok megismerése lehetőséget adhatott a lényeges és lényegtelen vonások világosabb elkülönítésére. Ugyanazt a dallamot „proteusi” változások közt figyelhettük meg, hiszen elemei, az ütempárok a legnagyobb rugalmassággal egyesülnek, felbomlanak, majd újra egyesülnek. Megállapíthatjuk, hogy a dó-hexachord, a dó-hexachord felső dó-val és a teljes ion hangkészletre találhatjuk a legtöbb példát. E tényező természetesen nem lehet véletlen, hiszen a népi játékok dallamainak jelentős része is ezen hangkészletekből áll. Ez az ambitus az, amit a gyermek könnyedén ki tud énekelni. S miután a dallamok alakulása is az előzőleg már hallott, elraktározott elemek újraösszerakása alapján történik, itt is ezt tapasztalhatjuk. A dallamokat alkotó jellegzetes pentatonizmusok, ősi zenénk lényegi tulajdonságát mutatják.

Ez a motivika „...Európa más népeire is jellemző, nem csak ránk. A mi-re-dó dallammagot azonban valószínűleg mi hoztuk magunkkal az új hazába, lévén számos pogány kori népszokásunk dallama is ilyen hangkészletű. Európa más népeire ez a dallammag nem jellemző.”³⁶⁰

Láthatjuk benne népi játékaink formai, dallami, ritmikai, szövegbeli gazdagságának tükröződését, s eszünkbe jut Weöres Sándor versének részlete:

Tág a világ, mint az álom,
Mégis elfér egy virágon.³⁶¹

A fenti tapasztalatok alapján mondhatjuk, hogy ez a 94 variáns a magyar népzene jelentős területének kis tükre. A magyar vokális népzene mikrokozmosza.³⁶²

„A hiedelmi és történeti elemek(...)a felnőttek egykori szellemi és tárgyi tulajdonából szálltak alá a gyermekjáték világába, a néplélek ama rétegébe, ahol minden elkopott szemlélet, értelmevesztett képzet és szó a játék naív, színpompás együttesében él. Egy-egy ritmikus verssorba rögződve, hagyományos játékszabály szívós foglalatába foglalva vagy valami játékszer kedvelt alakjába formálva birkózik az enyészettel.”³⁶³

³⁶⁰ Bodor, 2008.14. p.

³⁶¹ Weöres Sándor: Pára című versének részlete.

³⁶² Joób, 1996.158. p.

³⁶³ N. Bartha Károly: Játék. MN IV. 388. p.

V.

1. Játékfűzések a 4-7 éves korosztály számára

A zene, a mozgás, az énekes játék a gyermeki lét egyik legfőbb öröme lehet, ha az alapfokú ismereteket az anyanyelv gyakorlásával egyidejűleg sajátítják el az óvodában. Aki már ebben a korban megízleli a közös dal és játék boldogságát, megőrzi ezt a kedvet a későbbiekben is és nem zárkózik el attól, ami nemzeti és népi, e szavak legnemesebb értelmében.

A tánc, a mozgás sokféle formában jelenik meg az óvodában: szabad játék közben, ének foglalkozások keretén belül, a játékméltéleknél, népi játék és táncfoglalkozásokon, valamint az óvodai élethez tartozó táncmulatságokon. Ezek az alkalmak kiemelkednek az óvodai élet hétköznapijaiból, mint például a szüret, a karácsony, a farsang, az anyák napja, a gyermeknap, a nagycsoportosok búcsúja, amikor műsorral kedveskednek a gyermekek a szülőknek. Azokban az óvodákban, ahol a hagyományápolást, a mozgásfejlesztést kiemelten kezelik, nem maradhat ki a népi játékfűzér bemutatása sem. A gyermekek számára ezek az alkalmak maradandó élményt, izgalmat jelentenek. Már maga a felkészülés is pozitív hatással van rájuk, s még inkább a bemutató, ahol ők állnak a középpontban, s mindenki rájuk figyel.

A gyermekek számára mindig öröm, ha zenére mozoghatnak, s a pedagógusok felelőssége, hogy a kodályi elveket helyesen értelmezve igényes, értékes játékokon keresztül valósítsák meg a fejlesztés irányát. Ha a gyermek saját énekszavára, társaival együtt mozdul és játszik, az a sokoldalú fejlesztés leghatékonyabb eszköze. Minél több alkalmat kell erre biztosítani a pedagógusoknak az óvodában, mert a gyermekek annál ügyesebbek, magabiztosabbak, kreatívabbak lesznek.

Ha a pedagógusok az óvodai évek során fokozatosan, folyamatosan, az egyéni adottságokat és képességeket figyelembe véve végzik zenei nevelőmunkájukat, akkor olyan képességek, készségek alakulnak ki a gyermekeknél, amelyek birtokában megtapasztalják a közös éneklés, zenélés, játék örömét, s személyiségfejlesztő hatásának eredményessége nem marad el.

Az alábbi táblázatban megtalálhatjuk a **7 éves gyermek személyiségjegyeinek alakulását** óvodáskor végére, hozzákapcsolva, hogy milyen népi játékok segítik e képességek, készségek kifejlődését.³⁶⁴

| Testi érettség, motoros fejlettség | |
|---|---|
| - mozgása összerendezett, energikus | |
| Motoros képességek | |
| - erőnléte, állóképessége javul - képes ütemtartással járni - nagymozgása összerendezett - egyensúlyérzéke fejlett - finommozgása könnyed - szem-kéz, szem-láb koordinációja jó | - fogócskák, „Sánta pipás...” - énekes népi játékok - párválasztó játékok - szökdelés, forgás, ugrás - rejtő-kereső játékok - táncos mozgások, egymáshoz igazodás |
| Értelmi képességek | |
| - érdeklődő - térbeli formák kialakítására képes - tapintásos észlelése pontos - a külső környezet hangjait felismeri - reprodukzív, akusztikus, optikus, logikus emlékezete pontos - képzelete alkotói szinten van - figyelme hosszú idejű - megosztott figyelemre képes - gondolkodása elemi absztrakciós szinten tart - általánosításra, konkretizálásra, kiegészítésre képes - összehasonlításokra képes - felismeri az összefüggéseket - számfogalma a 10-es számkörben kialakul | - énekes játékok - egymás felismerése tapintás alapján a dalosjátékokban - egymás hangjának, hangszerek hangjának felismerése - dallamok visszaéneklése, felidézése, térformák a körjátékokban - dallam- és ritmusimprovizációk - játékfüzérek - körjátékok - fogyó-gyarapodó játékok - számolós mondókák |

³⁶⁴ Wirkerné nyomán, 2008. 80-81.p.

| Érzelmi képességek | |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> - kiegyensúlyozott - alkalmazkodó, elfogadó társaival szemben - megértő és nyitott a felnőttekkel szemben - problémamegoldó képessége kialakul - szabálytudata kialakul és másokat is figyelmeztet rá - érzelmi megnyilvánulásai reálisak | <ul style="list-style-type: none"> - körjátékok - ölbeli játékok - népi játékok |
| Szocializáció | |
| <ul style="list-style-type: none"> - az alapvető udvariassági szokásokat betartja - szívesen vesz részt a közös tevékenységekben - képes az együttműködésre, alkalmazkodásra - testrészeit felismeri, megnevezi - térben jól tájékozódik - pozitív énképe alakul ki - képes az önfegyelemre, sikerorientált - kezessége kialakul | <ul style="list-style-type: none"> - páros játékok - körjátékok, zenei tevékenységek - páros játékok, körjátékok, mozgásos játékok - ölbeli játékok - különböző térformák - pedagógus dicsérete |
| Anyanyelvi fejlettség | |
| <ul style="list-style-type: none"> - beszédértése jó - örömmel, szívesen beszél - szókincse gazdag - beszédstílus megfelelő, tempó, hangsúly, beszédfolyamatosság, hangerő, hangszín, légzéstechnika - metakommunikációs kapcsolatteremtő és kapcsolattartó képessége kialakul – tekintet, gesztus, mimika, hangerő, hangszín, térköz | <ul style="list-style-type: none"> - mesék, versek, mondókák elmondása - szókincsbővítés a népi játékok által - mondókák, kiszámolók, kérdés-felelet játékok - éneklés mozgás közben - népi játékainkban |

A gyermek belső érése, valamint a családi nevelés és az óvodai nevelési folyamat eredményeként a kisgyermekek többsége az óvodáskor végére eléri az iskolai élet megkezdéséhez, az iskolai munkához szükséges fejlettségi szintet.

A disszertáció korábbi fejezeteiben gyakorlati példaanyagon keresztül illusztrálva láthattuk a népi játékok személyiségfejlesztő hatását. Az alábbiakban található 17 játékfűzér 4-7 éves korú gyermekcsoportok számára készült. A 3 éves korosztálynál még az ölbeli játékok dominálnak, mivel mozgáskoordinációjuk kialakulatlan, fejletlen. Kiscsoportban még nincs együttes, ritmikus járás, ezt meg kell előznie az óvónő és az egyes gyermek együttjátszása. Ekkor még az óvodapedagógus kezdeményező játéka van a hangsúly. Ez elősegíti a gyermek utánzókézségének a kialakulását, s ez a készség válik majd később a társasegyütműködés, az együttes ritmikus körbenjárás alapjává.

A játékfűzerek, amelyek egy-egy tájegység vagy hagyományőrző város, falu játékaiból készültek, olyan táncpedagógusok, óvodapedagógusok, koreográfusok munkája, akik hosszú évek óta foglalkoznak ennek a korosztálynak a zenei és táncos fejlesztésével, s tapasztalattal rendelkeznek a vizsgált korosztály adottságairól, képességeiről. Az itt közölt játékfűzések a gyakorlatban is kipróbált játékanyagot tartalmaznak, amelyet a 4-7 éves korosztály cselekvőleg is könnyen el tud sajátítani anélkül, hogy életkori sajátosságaikat meghaladó feladatok elé állítaná őket e játékok megtanulása.

1.1. Észak

1.1.1. Csallóközi játékfűzés

1.1.2. Zoborvidéki játékfűzés

1.1.3. Galgamácsai játékfűzés

1.1.4. Mezőkövesdi játékfűzés

1.1.5. Bodrogközi játékfűzés

Csallóközi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- Csicsíja, babája... - altató
- Itt az oltár... - arcmutogató
- Áll a baba, áll... - álltató
- Egy szem borsót ültettem... - felelgető
- Bevettek huszárnak... - vonulás, menetelés
- Bal, jobb, bal, jobb, mennek a... - csúfoló
 - Futnak a szamarak... - csúfoló
 - Jóska, poloska... - névcsúfoló
 - Mit varrsz Kati?... - mondóka
 - Látod Kati, hogy tudod?... - mondóka
- Kocsit, kocsit, komámasszony... - páros forgó, kocsizás
- Nyolcan vannak a mi ludaink... - párválasztó körjáték

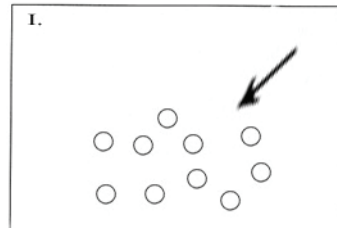
4 kislány sétál be a színpadra babával a kezében, s közben éneklük a dalt, majd leülnek a színpad elejére.

Balony, Pente Teréz
Gy.: Nagy Iván, 1995.

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and repetitive. Below the first staff, the lyrics are: "Csi csíj - ja, ba bá - ja, nin - csen ne - ki ma má - ja,". Below the second staff, the lyrics are: "El - ment Pest - re vá - sár - ba, Hoz ne - ki - je cu kor - kát."

Amikor másodszorra éneklük, újabb kislányok jönnek be, s leülnek a többiek mellé. Közben kezükben ringatják a babájukat, s közösen mondják.(I.tf.)

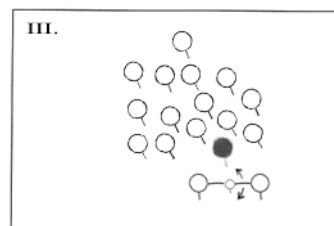
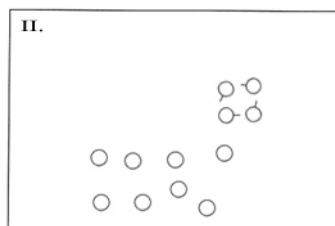
Itt az oltár, (mutatják a homlokát)
 Itt a két gyertyácska, (a két szemét)
 Itt a két párnácska, (az arcát)
 Itt megy be a papocska, (a száját)
 Itt meg a csingilingingi.... (2 ujjal megrázzák az orrát, mint a csengőt)



A mondóka közben rámutatnak a babáik homlokára, szemére, arcára, szájára, orrára. Utána folytatják a következő dallal.

Áll a ba - ba áll, mint a kis - ki - rály,
 Jár a ba - ba jár, mint a kis ma - dár,
 Ég a gyer - tya ég, el - ne a - lud - jék,
 Sze - de - ge - ti a lá - bát, Kop - tat - ja a böcs ko - rát.
 Hol - nap - u - tán a kis kert - be, Lep - két is fog már.
 Míg a szik - ra lo - bot nem vet gu - gúj - junk le mind.

A dal éneklése közben - még mindig ülve - felállítják és járatják a babájukat. Az utolsó versszakot kétszer éneklük el. Másodszorra a nagyobb lányok hátul felállnak és kis körben sétálva énekelnek.(II.tf.)



Két kislány párba áll, s hintáztatják a babájukat. A mondóka közben egy kisfiú is besétál a színpadra, a hintázó baba mögé megy, s imitálja a hinta lökését. A többiek is odagyűlnek mögéjük (III.tf.), s együtt éneklik a dalt.

Balony, Pente Teréz
Gy: Nagy Iván, 1995.

Egy szem bor - söl ül - lettem, föl - csíp - te a ve - réb,
hol van az a ve - réb, föl - rö - pült a fá - ra,
hol van az a fa, ki - vág - ta az ö - rég fej - sze,
hol van az az ö - rég fej - sze, he - le - dob - tam Du - ná - ba,
hol van az a Du - na, föl - szív - ta a bé - ka,
hol van az a bé - ka, szur - dik - ba, mi - csi - nál,
köl - ke - zik, tar - kát, bar - kát, min - den - fé - le faj - tát,

- Rúgd fel a mestergerendát!

Kiáltják együtt, s közben feldobják a babájukat, majd elkapják. A dallam vége felé újabb két fiú jön be a színpadra.

- Sorakozó! – kiáltják hangosan.

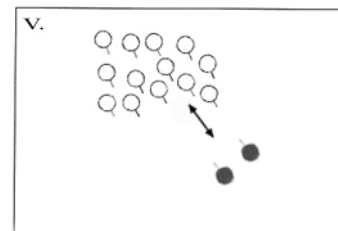
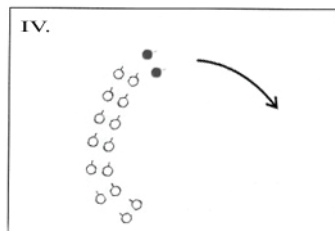
Párosával sorba állnak és menetelve, dobogva vonulnak körbe, s éneklik a dalt. Elöl mennek a fiúk, utánuk a lányok. (IV.tf.)

Komárom-Lándor, Gy: Ág Tibor 1954.

Bak Lajosné Bak Gizella 1907.

Bé - vet - tek hu - szár - nak, De lo - vat nem ad - tak,
Ez a ló, ez lesz jó, Ez a de - res csi - kő,
Hu - szár a há - tá - ra, Kard az ol - da - lá - ra,

De lo - vat nem ad - tak, Gya - log ma - sí - ro - zok,
Ez a de - res csi - kő, Hu - szár a - lá - va - ló,
Pus - ka a vál - lá - ra, Ugy megy a csa - tá - ha.



A végén dobogva tovább menetelnek, s közben a hátul menetelő lányok csúfolják a fiúkat:

Pozsonyeperjes, 2007.

Volner Zsuzsanna, 62 év

- Bal, jobb, bal, jobb, mennek a majmok

Utca végén megállnak, gombócával dobálnak.

Erre a fiúk visszazavarják a lányokat:

- **Hess innen!** – dobbantanak a lányok felé, akik a színpad hátsó részére futnak, s leteszik a babájukat.

Pozsonyeperjes, 2007.

Volner Zsuzsanna, 62 év

- Futnak a szamarak, három lábú bugarak!

Kiáltják csúfolódva, mutogatva a lányok után. Majd a lányok a fiúk felé mutogatva éneklük a csúfolót.(V.tf.)

Pozsonyeperjes, 2007.

Volner Zsuzsanna, 62 év

Jós - ka, po - lós - ka, föl - má - szott a to - rony - ba,
meg - néz - te, hogy hány ó - ra, fél tí - zen - ket - tő,
sza - már mind a ket - tő!

A fiúk mondják hangosan a végét:

- **Számár mind a kettő!**

A lányok visszafutnak hátra, s leguggolnak. A két fiú szemben áll a lányokkal, s kérdezik:

Pozsonyeperjes, 2007.

Volner Zsuzsanna, 62 év

- **Mit varrsz Kati?**

- **Papucsot.** – válaszol az egyik kislány.

- **Milyet?**

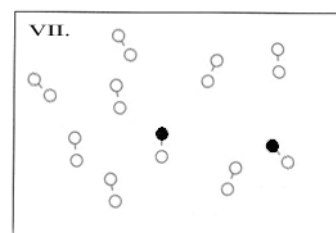
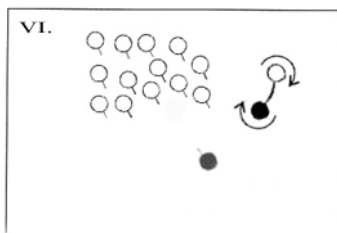
- **Pirosat.**

- **Tudsz táncolni?**

- **Nem.**

Az egyik fiú elkapja a válaszoló kislányt, s kézfogással szökdelnek körbe.(VI.tf.) Közben a többiek mondják a mondókát:

- **Látod Kati, hogy tudol, Te csak mindig hazudol!**



Ezt háromszor mondják el, a többiek közben tapsolnak egyenletesen. A végére a gyermekek párosával szembeállnak, s az egyikük leguggol. (Szétszórta helyezkednek el a színpadon)(VII.tf.)

A párbeszéd újra kezdődik:

- **Mit varrsz Kati?** – mondja az egyik fele a gyerekeknek.(akik állnak)

- **Papucsot.** – a másik fele válaszol.(akik guggolnak)

- **Milyet?**

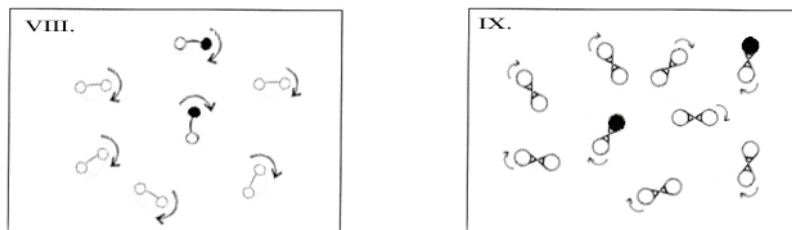
- **Sárgát.**

- **Tudsz táncolni?**

- **Nem.**

S mindnyájan szökdelnek párosával (VIII.tf.), míg kétszer elmondják:

- **Látod Kati, hogy tudol, Te csak mindig hazudol!**



Majd kocsizni kezdenek (IX.tf.), s közben mondják a következő mondókát:

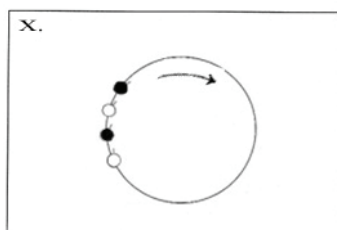
Balony, Vígh Júlia
Gy: Nagy Iván 1996.

Kocsit, kocsit, komámasszony,
Győrbe megy a leányasszony,
Szél fújja pántlikáját,
Harmat lepi a szoknyáját, kukurikú!

A végén mindenki leguggol. Egy kislány állva marad, s hangosan mondja:

- Játsszunk ludas játékot. Én leszek a gúnár!

Körbeállnak, egyenletes lépéssel körben járnak, s közben éneklük a dalt (X.tf.)



Balony, Vígh Júlia
Gy: Nagy Iván 1996.

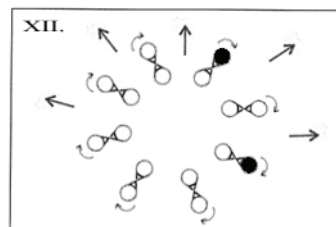
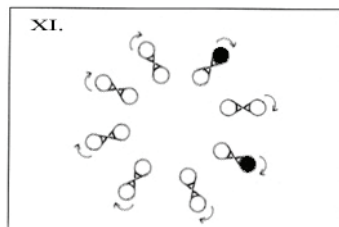
Nyol - can van - nak a mi lu - da - ínk,
Há - rom fe - hér, há - rom fe - ke - te,

Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár, gú - nár a ket - te - je,

Sza - bad a me - ze - je. Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár,

gú - nár a ket - te - je, sza - bad a me - ze - je.

Az ismétlésre (a „Hej gúnár...másodszorra) mindenki párt választ magának, s vele forog (XI.tf.). Kétszer éneklük végig, s a dal második felét újra megismétlik. A végén „szabad a mezejét” kiáltva kiszaladnak a színpadról.(XII.tf.)



A játékfüzért összeállította **Volner Nagy Melinda** táncpedagógus, koreográfus (Dunaszerdahely) saját gyűjtéséből, valamint **Ág Tibor: Ki népei vári vagytok?** és **Nagy Iván: Erősíteni szíveteket** című gyűjteményekből.

Zoboralji játékok

- játékfűzés -

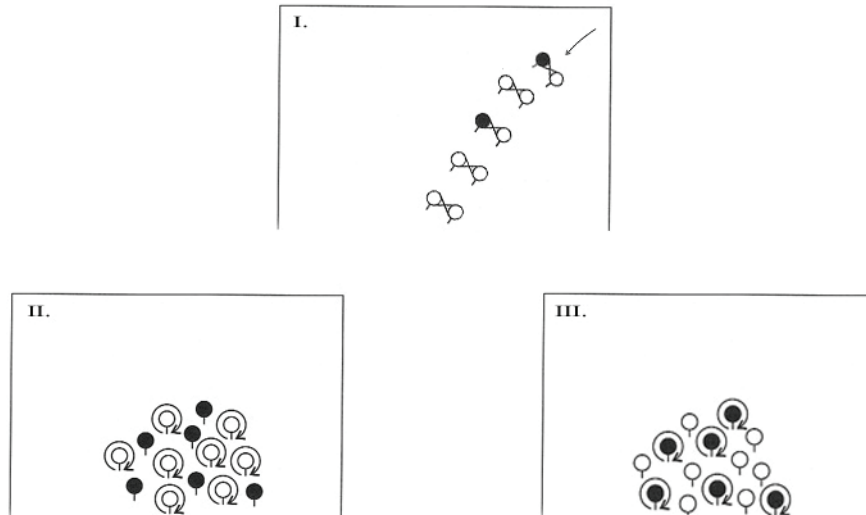
Játékok

- Gyűj ki, napom, gyűj ki... - naphívogató
 - Csöm-csöm gyűrű... - kiszámoló
- Elvesztettem zsebkendőmet... - párválasztó körjáték
 - Kinek veszett vesztje... - csúfoló
 - Jóska, polóska... - csúfoló
 - Anna, tele van a kanna! - csúfoló
 - Ildikó, tied lesz a viziló!... - csúfoló
 - Ádám, nincs kenyér a hátán... - csúfoló
- Legszebb lányod kéretem... - leánykérő játék, ninive
- Mély kútba tekintek... - guggolós körjáték

A gyerekek páros kézfogással sétálnak be a színpadra, különböző irányból, s éneklük a dalt. (I.tf.) Amikor a színpad elejére érnek megállnak, kezüket magasba emelik. A másodszeri énekléskor a lányok lassú lépésekkel megfordulnak maguk körül.(II.tf.) A „kertek alatt...” résztől a fiúk fordulnak meg lassan maguk körül.(III.tf.)

Kolon, Gy: Jókai Mária
Hornýákné Bányi Borbála, 1907.

Gyűj ki, na - pom gyűj ki, sőt lő - rök, bor - sőt tő - rök,
 aj - tó mē - gētt tők - vel ha - ran - go - zok
 Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.
 Ma szi - tá - lok, hol - nap sü - tők, hol - nap - u - tán ne - ked cí - pöt kű - dők.
 Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.



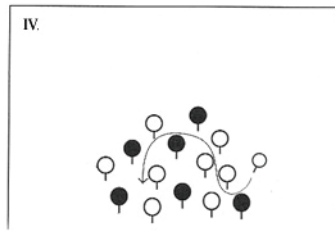
Egy kislány hangosan mondja:

- Játsszunk „Elvesztettem zsebkendőm...”-et!

A gyerekek szabadon, kötetlen formában állnak, s a bekiabáló kislány köztük járkálva megérinti a vállukat.(IV.tf.) Közben mindenki éneklí a dalt, s akire az utolsó szótag jut az áll be a körbe.

*Alsóbodok
Gy: Jókai Mária*

Csöm - csöm, gyű - rű, gá - lán gyű - rű,
 ta - lál - ko - zik vé - le, ci - ni - gé - ri cic - ki.
 Ha én ma - dár vó - nék, kast köt - nék, kast nem köt - nék,
 sző - lõ - sze - met sze - de - get - nék.
 Űsd ki, döfd ki, már - is rázd ki,
 e - redj ki te pi - ros al - ma.



A gyerekek körbe állnak, megfogják egymás kezét. A kiszámolt gyerek beáll középre, s mindannyian énekelve egyenletesen körben járnak. A „szabad péntek ...” résznél a bent álló gyermek odamegy valakihez és a dal végéig forognak. A végén ő kiáll, s az marad a körben, akit választott.(V.tf.) 3-4-szer is játszhatják a körjátékot.

Kolon, Gy: Kerényi György

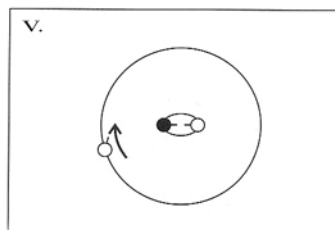
Fóthi Anna, 12 év

El - vesz - tet - tem zseb - ken - dő - met, meg - ver á - nyám ér - te,
De egy kis - lány meg - ta - lál - ta, csó - kot kí - ván ér - te.

Sza - bad pént - tek, sza - bad szom - bat, sza - bad szap - pa - noz - ni.

Sza - bad az én ga - lam - bom - nak egy pár csó - kot ad - ni.

MNT 1.737.sz.

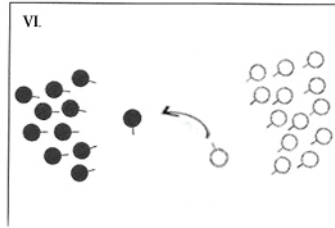


A körjáték közben egy fiú elcseni az egyik kislány szalagját. A körjáték végén hangosan éneкли:

Ghymes

Gy: Jókai Mária

Ki - nek ve - szett vesz - je, ná - lam ke - re - sett - je,
Hun - cut vót a gaz - dá - ja, mé nem vi - gyá - zott rá - ja!

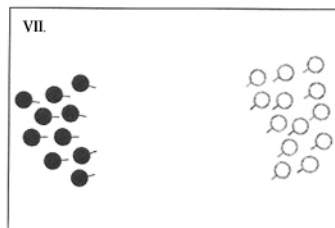


A kislány észreveszi, hogy hiányzik a szalagja, s elkezd kergetni a fiút. Közben a gyerekek kettéválnak, a fiúk balra, a lányok jobbra húzódnak (VI.tf.). A fogócska alatt a többi lány biztatja a kergetőző kislányt, majd mikor az visszaszerzi a szalagját, rögtön elkezdik csúfolni a fiút, közben pedig egyenletesen mutogatnak rá.(VII.tf.)

Ghymes

Gy: Jókai Mária

Jós - ka, po - lós - ka, föl - má - szott a to - rony - ba,
 meg - néz - te, hogy hány ó - ra, fél tí - zen - ket - tő,
 sza - már mind a ket - tő!



2-3 fiú azonnal válaszol is a csúfolóra:

Ghymes

Gy: Jókai Mária

An - na, te - le van a kan - na!

Majd a többi fiú folytatja, s közben másik kislányra mutogatnak:

Ghymes

Gy: Jókai Mária

Il - di - kő, li - ed lesz a vi - zi - ló!

A lányok is válaszolnak, s mindnyájan mondják:

Aha, Gy: Jókai Mária

Jókai Istvánné Dudás Borbála, 1913.

Á - dám, nincs ke - nyér a há - tán,
El - vit - te a kis Jé - zus - ka, Bet - le - hem - be há - tán.

Ekkor egy jó hangú kisfiú kiugrik a színpad közepére, s hangosan mondja:

- Hol egy szép leány?

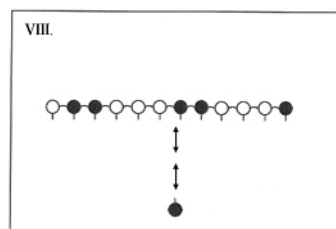
Hátat fordít a közönségnek, mert ő lesz a „király”. A többiek szemben vele, egy sorba beállnak. (VIII.tf.)

Kolon, Gy: Jókai Mária, 1977.

Ak. Balkó Mária, 78 év

Leg - szebb lá - nyod ké - re - tem, ké - re - tem,
Ni - ni - ve, Ni - ni - ve, ki - rály - sá - ga hiz - tos.

MTA ZTI lelt.sz.68847.



Az első sor éneklése alatt a „király” egyenletesen dobogva megy a sor felé, a második alatt pedig hátrafelé, de ekkor már nem dobog. A második versszak alatt a sor megy előre dobogva, majd hátrafelé csendben.

2. Legszebb lányom nem adom, nem adom,

Ninive, ninive, királysága biztos.

Ismét a „király” énekel, majd a sor egymást váltva:

3. Katonaságot hívatok, hívatok,

Ninive, ninive, királysága biztos.

4. Katonaságtól nem félek, nem félek,

Ninive, ninive, királysága biztos.

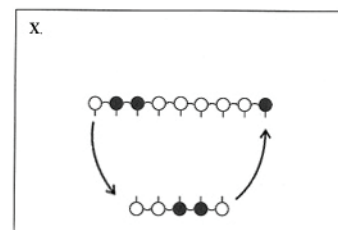
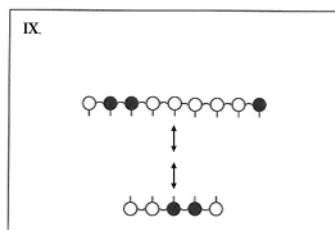
5. Felgyújtom a házadat, házadat,

Ninive, ninive, királysága biztos.

6. Legszebb lányom od'adom, od'adom,

Ninive, ninive, királysága biztos.

Amikor a gyerekek az utolsó versszakot énekelve mennek a „király” felé, az két gyermeknek a kezét megfogja, és maga mellé állítja. Most már hárman vannak, a következő játék után öten.(IX.tf.) Háromszor játsszák el a játékot.



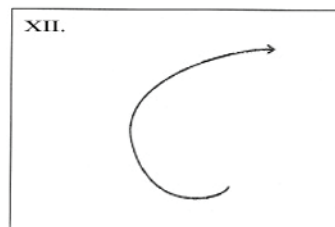
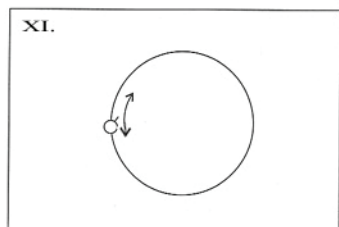
A végén a közönségnek háttal állók közül a szélső elindul, s a szembenállókkal összekapcsolódnak körformává a „Mély kútba tekintek...” kezdetű dalra. (X.tf.)

Ghymes

Gy: Jókai Mária

Mély kút - ba te - kin - tek, asz - szo - nyo - mat lá - tom,
 Bí - bor - ban, bár - sony - ban, gyön - gyös ko - szo - rú - ban.
 Zi - bit, za - bot a lo - vam nak, gyön - gy ko - szo - rú - t a lá - nyom nak,
 Pap va - gyok, mes - ter va - gyok, sza - bad le - kuk - ka - nyi!

A „Zibit, zabort” résztől menetirányt változtatnak és a dal végén leguggolnak.(XI.tf.) Amikor másodsorra éneklük, a „Zibit, zabort” résztől már nem váltanak irányt, hanem felgyorsítják a dalt, s kiszaladnak láncban a színpadról. (XII.tf.)



A játékfüzér összeállítás *Jókai Mária: Zoboralji gyermekjátékok* és *Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani* című gyűjteményéből készült.

Galgamácsai játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Kicsavarom, becsavarom...**- rétes
- **Ess eső essen...**- esőhívogató
- **Egedem, begedem, bú...**- kiszámoló
- **Túró, rekenyő...**- kiszámoló
- **Ács bács, takabács...**- mondóka, dinnyés játék
 - **Mit láatsz?...**- sőtörés
- **Süss ki, süss ki, napocska...**- kanyargó járás, piliga
- **Gyűj ki nyárba...**- mondóka

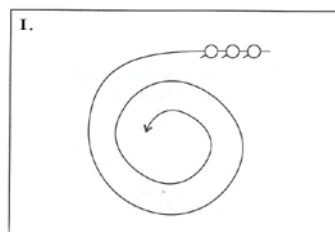
A gyermekek egyenletes negyed értékű sétalépésekkel haladva jönnek be a színpadra (I.tf.). Addig énekelnek, amíg betekerednek.

Galgamácsa, Ak. Vankóné Dudás Juli

Lej: Szabóné Ikvai Emese



Ki - csá - va - rom, be - csá - va - rom Szom - széd - asz - szony kon - tyát,
 Ki - csa - va - rom, be - csa - va - rom É - des - a - nyám kon - tyát.



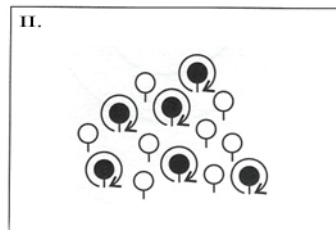
A betekeredés végén a gyermekek megállnak, majd a közönség felé fordulva karjukat magasba emelik és éneklük a következő dalt. A dal közben a fiúk lassú lépésekkel fordulnak meg maguk körül. (II.tf.)

Ess e - ső es - sen, Bú - za bok - ro - sod - jön,
Zab sza - po - rod - jön. Ár - pa a nad - rág - ba.

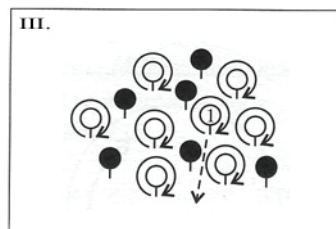
Ben - ne ne ma - rad - jön!

O - lyan le - gyen az én - ha - jam, Míni a csi = kó far = ka,
Még an - nál is hosz = szabb.

Mint a vi - lág hosz - szal



A dallam másodszeri éneklésekor a lányok ismétlik meg a fordulást. (III.tf.)

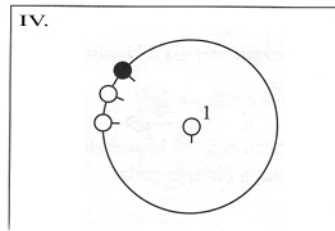


Egy kislány („1”-es) felugrik és hangosan mondja:

- Játsszunk dinnyését!

A többiek kört alakítanak, majd az „1”-es kislány körbejárva kiszámolja az egyik szereplőt (IV.tf.) az alábbi mondókára.

**Egedem, begedem, bú,
Hegyes kalapú,
Madársóska, jaj, de édes,
Jaj, de savanyú!**



Akire az utolsó szótag jut, arra mondja:

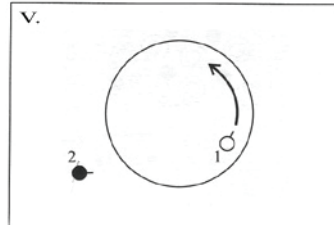
- Te leszel a lopó!

A lopó („2”-es) kifut a körből és leguggolva vár, amíg az kislány („1”-es) a „gazdát” is kiszámolja (lehet szerepcsere is) egy újabb mondókára. (V. tf.)

Galgamácsa, Ak. Vankóné Dudás Juli

Lej: Szabóné Ikvai Emese

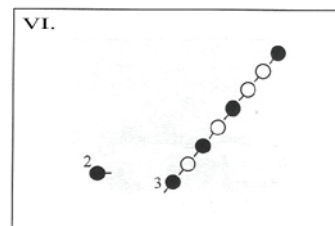
**Túró, rekenyő,
Ki lesz majd a legelső?
Ugra, bugra bokor ága,
Ugorj kislány be a várba, fuss!**



Akire a fuss szó jutott („3”), annak mondja a kiszámoló:

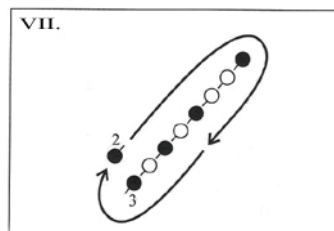
- Te leszel a gazda!

A gazda („3”-as) szembeáll a lopóval („2”-es), míg a többiek mögé guggolnak (VI.tf.) a dinnyés sorba.



Mindenki mondja a szöveget, s ezalatt a „lopó” körbejárja a „dinnyéket”, (VII.tf.)

**Ács bács, takabács,
Arra ment a vén takács,
Azt mondta, hogy
Ácsi bácsi, János bácsi
Adjon dinnyét.
Három tallér ez a dinnye,
Aki veszi, az már vigye,
Ez mind jó!**



Majd megáll a gazda előtt és ismételve mondja:

- *Ácsi bácsi, János bácsi adjon dinnyét!*

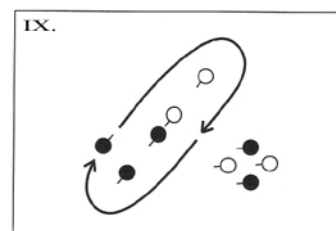
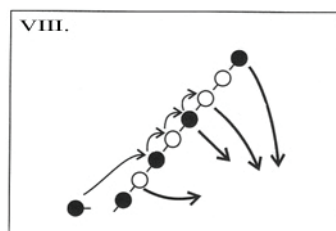
Gazda nagyot kiáltva felel: **- *Nézze meg, megérett már?***

A „lopó” megkopogtatja a guggolók fejét s közben mondja:

- *Mind olyan zöld, mint a tök!*

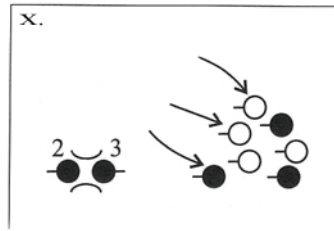
Akit megérintett, azt elgurítja (VIII.tf.), ellopja. Ezek a gyermekek az „érett dinnyék”. Ők kiszaladnak a sorból és leülnek oldalra egy csoportba (IX. tf.) Közben a gazda ismét kiált:

**- *Három tallér ez a dinnye,
Aki veszi, az már vigye,
Ez a jó, fuss.***



A játékot addig ismétlik, amíg a „lopó” az összes „dinnyét” elgurítja.

A játék végén a „gazda” odaszalad a „lopóhoz”, majd egymásnak háttal összekapaszkodnak „sótöréshez”. A „gazda” a hátára emeli a „lopót”, s kérdezi: (X.tf.)



Galgamácsa, Ak.Vankóné Dudás Juli

Lej.:Szabóné Ikvai Emese

Gazda: - *Mit látsz?*
 Lopó: - *Göncölszekér nem gurul,*
 Az öreg nap beborul,
 Sárkány a felhőt hasítja,
 Anyád a térdét szorítja, bumm!

A gazda a *bumm* szóra ledobja hátáról a „lopót”.

A két gyermek egymás felé fordul, páros kézzel kezét fognak és karjukat negyedes lüktetéssel, jobbra-balra lengetve „harangoznak”.

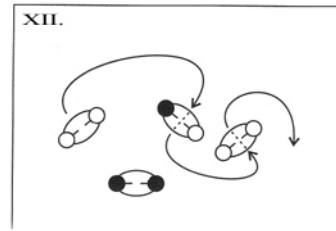
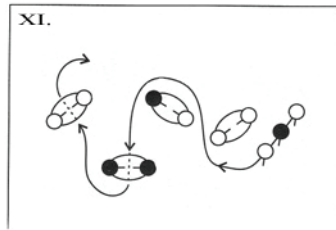
Galgamácsa, Ak.Vankóné Dudás Juli

Lej.:Szabóné Ikvai Emese

Süss ki, süss ki, na - pocs - ka,
 Menj be, menj be bá - rány - ka,
 Mondd meg A - pol - lód - nak,
 Te - rij - je ki kö - pö - nye - gét,
 Ad - ja Is - ten jó me - le - gét,
 Cson - tot tör - nek,
 Bé - lest süt - nek,
 Tök - kel ha - ran - goz - nak.

A csoportban ülők is felállnak. 2-3 pár szintén összefogóznak és elkezdenek „harangozni”. A többiek láncba rendeződnek és negyedes járással kerülgetik a párban állókat. (XI-XII.tf.)

A „harangozók” kaputartásba emelik a karjukat, amikor a kígyózó lánc hozzájuk ér. Miután a lánc átbújt a karjuk alatt, ismét leeresztik azt, s folytatják a „harangozás”.



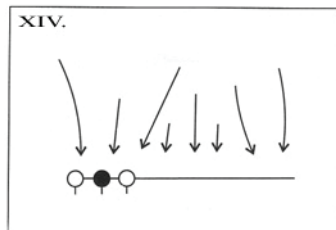
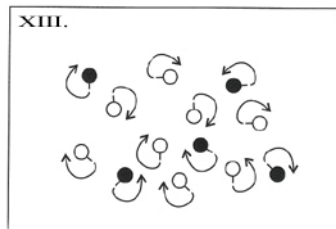
Többször is elénekelhetik a dalt, majd az utolsó éneklés után a gyermekek csípőre tett kézzel szökdelnek, kicsi íven fordulva maguk körül, miközben mondják a mondókát. (XIII. tf.)

Galgamácsa, Ak.Vankóné Dudás Juli

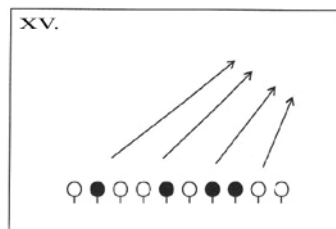
Lej.:Szabóné Ikvai Emese

**Gyűj ki nyárba,
Zöld ruhába,
Üsd az orrod
A cicába!
Fuss!**

A „fuss” szóra a színpad elejére szaladnak meghajolni (XIV.tf.)



Meghajlás után ráadásként helyben szökdelve elmondhatják még egyszer a mondókát, s a fuss-ra kiszaladhatnak a színpadról (XV. tf.)



A játékfűzért összeállította **Benedek Krisztina** táncpedagógus (Gödöllő), **Vankóné Dudás Juli: Falum Galgamácsa** című könyvéből.

Mezőkövesdi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Mit játszunk lányok?...** - guggolós körjáték
 - **Pisze legény...** - szökdelő, pizszés
 - **Héja, héja lakatos...** - héjariasztó
- **Sej tulipán, tulipán...** - piliga, kanyargó járás
 - **Egy, kettő, három, négy...** - kiszámoló
 - **Bújj, bújj ződ ág...** - bújó-vonuló

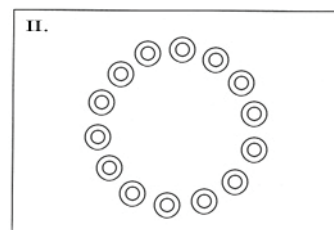
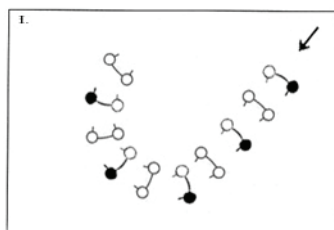
A gyermekek kézfogással sétálnak be a színpadra, éneklük a dalt, s kört alkotnak.(I.tf.) A dallam végén leguggolnak.

Mezőkövesd, 1962.

Ak.Gari T. Margit, 56.év

Mit játszunk lányok? Ki-ki-ri-cset, bugy-bó-ré-kot,
Nád-a-rac-kot, vagy ba-rac-kot, ten-gé-ri gug-gan-csot.

Amikor másodszorra éneklük ellenkező irányba sétálnak az első négy ütemre, majd a „Nádarackot...” kezdetű ötödik ütemtől egymás kezét elengedve, de a kört megtartva forogni kezdenek (saját tengelyük körül) és a dallam végére mindenki leguggol, úgy, hogy a szoknyája kiterüljön.(II.tf.)



Egy kislány hangosan mondja:

- Játsszunk piszétet!

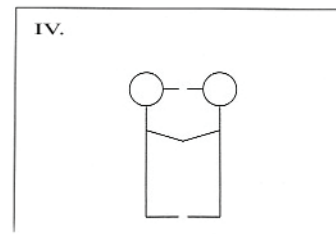
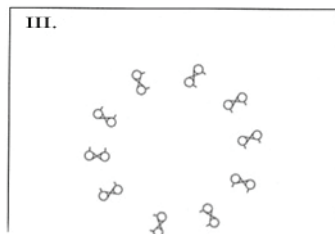
A körformát megtartva kézfogással szökdelnek (III.tf.), majd a „Pisze, pisze...” szöveges résznél megállnak, s a szomszédjukkal összedörzsölik az orrukat.(IV.tf.) 3-4-szer játsszák el a játékot.

Mezőkövesd, 1978.

Ak.Cs.A-né

Pi - sze le - gény, pi - sze lány,
 Pi - sze dë - rë - lyét csi - nál.
 Pi - sze tál - ba be - tē - szí,
 Pi - sze le - gény még - ë - szí!

Pi - sze, pi - sze, vesz szüink ősz - sze!



Az utolsó éneklés végén egy nagyobb fiú felkiált:

- Ott repül egy héja! - s felmutat az égre.

Mindenki odanéz, odamutatnak, s együtt éneklük:

Mezőkövesd, 1962.

Ak.Nagy István 62 év

Hé - ja, hé - ja, la - ka - tos, el nē kapd a fi - a - mot,
 Ha el - ka - pod add visz - szá, ne légy o - lyan go - rom - ba.

Amíg végig éneklük a dalt, a színpad bal oldalára gyűlnek, egy nagyobb lány kiáll eléjük, ő lesz az „anya”. Két kezével szélesen szétteríti a szoknyáját, evvel védi a csipaszokat (a kicsinyeit). A dal közben pedig a színpad jobb oldalára kiáll az a nagyobb fiú, aki a héját meglátta. Ő lesz a „héja”.(V.tf.)

- **Héja vagyok, elkapom!** - mondja a fiú.
- **Anya vagyok, nem hagyom!** - válaszol a nagylány.
- **No, lássuk!**
- **Gyere, kapd el!** - kiáltja az „anya”.

Erre a héja megkergeti a kicsiket, s megpróbál elkapni közülük valakit. (Nem baj, ha közben sivalkodnak a gyerekek!) Akit elkapott, az kiáll balra, a színpad szélére.(VI.tf.) Háromszor játsszák el a játékot.

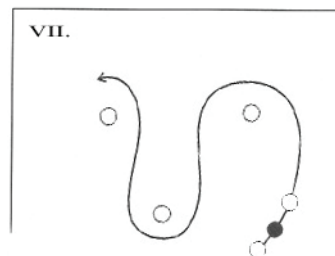


A játék végén a három elkapott gyermek a színpad közepére megy, s guggolva, háromszöget alkotva helyezkednek el. (egy elől, kettő hátul) A többiek elkezdik a „Sej tulipán, tulipán...” kezdetű dalt énekelni kézfogással (bal menetirányban haladva), s kerülgetik a guggolókat. (VII.tf.)

Mezőkövesd, 1976.

Ak.Nyeste Andrásné 67 év

Sej, tu - li - pán, tu - li - pán, tu - li - pán,
 Tel - jes szé - k - fű, szar - ka - láb, szar - ka - láb,
 Agy - gyig a há - zam - bú ki nem megy, ki nem megy,
 Míg há - rom - szá' gyér - tya el nem ég, el nem ég,
 Má' a né - gye - dik is fé - lén ég, fé - lén ég.



Másodszorra a dallam közepétől a guggoló gyermekek felállnak (mindig az, akit épp megkerültek) és csatlakoznak a sorhoz, így a dallam végére kört alakítanak.

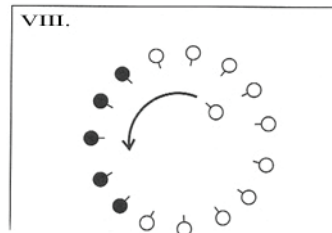
Egy kislány beáll a körbe, s a kör belső oldalán haladva, kiszámoló mozdulatokkal éneklő a következő dal kérdéseit (VIII.tf.). A feleletet mindig az adja, akire a kérdő sor utolsó szótagja jut (vagy közösen válaszolnak). Az utolsó választ „Kislyányoknak...”- mindenki éneklő negyedes tapssal kísérve. A végén a kérdező visszaáll a körbe.

Mezőkövesd, 2002.

Ak. Radványi Mihályné, 77 év

Egy, ket-tő, há-rom, négy, Ö-kör, bir-ka ho-vá mégy?
 Ker-tek a-lá ló-sző-ré! Mi-nek az a ló-szőr?
 Szi-tát kö-tő-get-ni, Mi-nek az a szi-ta?
 Kor-pát ej-tő-get-ni, Mi-nek az a kor-pa?
 Ma-la-cot híz-lal-ni, Mi-nek az a ma-lac?
 Há-jat var-ro-gat-ni, Mi-nek az a háj?
 Ko-csit ke-nő-get-ni, Mi-nek az a ko-csi?
 Fá-kat hor-do-gat-ni, Mi-nek az a fa?
 Kis há-zat csi-nál-ni, Mi-nek az a kis ház?
 Kis-lyá-nyok-nak, le-gé-nyék-nek be-nő-lán-col-gat-ni.

VIII.

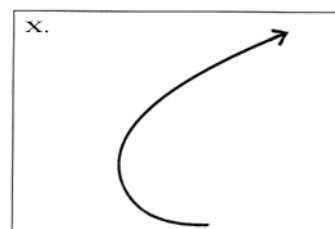
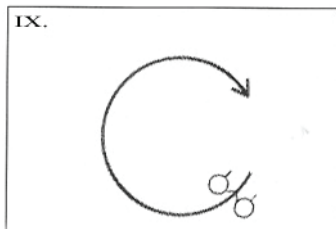


Az utolsó sor éneklése után két egymás mellett álló gyermek feltartja a kezét, s mindenki kezdi énekelni a „Bújj, bújj zöld ág”-at. A többiek kézfogással átbújnak a kapu alatt. Amikor átérnek, hátra kanyarodva kezdik előlről a bújást (ha sokan játsszák köríven is haladhatnak). Az utolsó ütem végén a kaputartók leteszik a kezüket.(IX.tf.) Aki előtt lecsukódik a kapu, a mögötte álló társával ő a kaputartó, az előzőek pedig csatlakoznak a sorhoz.

Tard, 1976.

Ak.Szendrei Andrásné, 48 év

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - rany ka - pu, csak búj - ja - tok raj - ta.
 Nyisd ki, ró - zsa - m, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hagy ke - rü - löm vá - ra - dat, vá - ra - dat,
 Szi - ta, szi - ta pén - ték, sze - re - lém csü - tör - tők,
 dob szer - da.



A dalt kétszer énekelik végig, a második dallam közepétől („Nyisd ki rózsám...”) a sor már nem kerüli a kaput, hanem köríven haladva kivonul a színpadról (X.tf.). A dal végére a kaputartók is csatlakoznak a sorhoz.

A játékfüzért összeállította **Vargáné Papp Edina** táncpedagógus (Mezőkövesd) **Kiss József: Matyó népdalok** című gyűjteményéből.

Bodrogközi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Bújj, bújj zöld ág...** - bújó-vonuló
- **Heje, haja, ha jól lakom orcát...** - lánccjáték
 - **Tekeredj kapu...** - rétes
- **Egyedem, begyedem tengertánc...** - kiszámoló
 - **Csillag Boris...** - párcserélő körjáték
- **Menjünk lányok a szőlőbe...** - kanyargó járás két gyerek körül

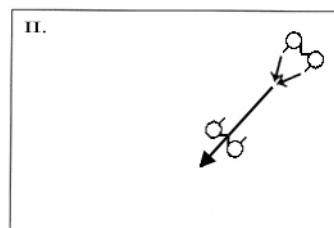
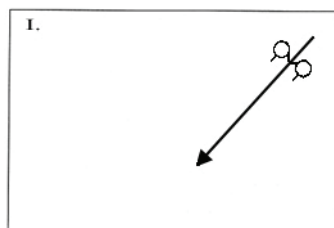
Az első pár kaput tart, s a kapu alatt a gyermekek énekelve vonulnak be vegyesen fiúk és lányok lánccban, kézfogással. (I.tf.)

Karcsa

Gy.: Nagy György 1978.

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - rany - ka - pu, csak búj - ja - tok raj - ta.
 Nyisd ki ró - zsa - m ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hágy ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat,
 Szi - ta, szi - ta, pén - tek, dob szer - da.
 Sze - re - lem csü - tör - tők,

A „Nyisd ki rózsám kapudat...” résznél az első két bújó gyermek kifordul, arccal a másik kapunak, kaput tart, s a gyerekek ezen is átbújnak. Amikor az első kapu alatt az utolsó gyermek elhalad, a két eddig kaput tartó gyermek csatlakozik a lánchoz. (II.tf.)



Az ének a „Heje, haja, ha jól lakom orcát...” dallal folytatódik, mialatt három gyermek a láncból kilépve, háromszöget alkotva egymástól kb. 3-3 méterre leguggol, a többiek pedig kerülgetik őket. (III.tf.)

Vajdácská

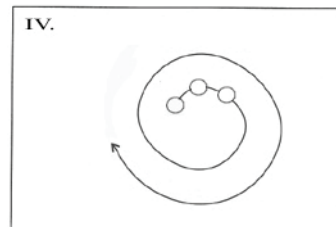
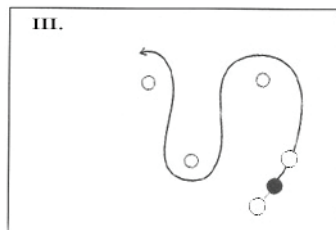
Gy.: Lajtha L. 1921.

He - je, ha - ja, ha jól la - kom or - cát,
 Ha én az - tat tud - tam na, vol - na,
 Sze - re - tőm i - gaz - nak lát - szik,

kő - rül já - rom két - te - keres gom - bát,
 hogy az al - ma é - des keres vó - na,
 de csak ak - kor, mi - kor ját - szik,

A gom - bá - nak min - den fű - le faj - tát,
 Pár - ját sza - kaj - tot - tam le vó - na,
 Szem - be sze - ret, tit - kon gya - lász,

le - gé - nyek - nek két nagy al - ma fá - jat,
 sze - re - tőm - nek ad tam ma vó - na,
 há - za e - lött föl - di ja - vát.



A dal végére a három gyermek is csatlakozik a lánc végéhez. (III.tf.) Az egész sor elkezd a legutolsó gyermek körül körbe csavarodni, (IV.tf.) miközben ezt mondják:

Perbenyik

Kiss Áron 1891.193.o.

- Tekeredj kapu, tekeredj kapu!

Ezt mindaddig mondogatják, míg a legutolsó körül mind be nem tekerednek. Ekkor pedig azt kezdik el mondogatni:

- Nyíl ki kapu, nyíl ki kapu!

S visszafelé bontakoznak mindaddig, míg ismét egyenes sorban nem állnak. Kétszer is eljátszhatják a játékot. A játék végére körbe érkeznek meg. (V.tf.)

A Tekeredj kapu játékot vezető gyermek belép a körbe, s hangosan mondja:

- Játsszunk Csillag Borist! Majd én kiszámolom ki áll a körbe!

Közösen mondják a kiszámolót:

Karcsa

Gy.: Nagy György 1978.

Egyedem, begyedem tengertánc,

Beteg-e még a finánc?

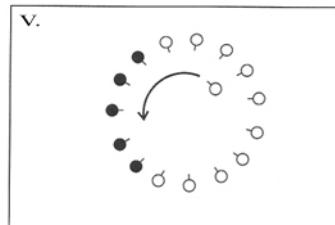
Beteg bizony nem eszik,

A temetőbe nyugszik.

Ráfutott a vadalma,

Öregapja hatalma.

Túr a bika, pukk.



Akire az utolsó szótag jut, annak mondja:

- Te leszel a Csillag Boris!

A gyermekek kézfogással körben járnak, a közepen lévő kislány csípőre tett kézzel halad ellentétes irányban, s az „akit szeretsz, vedd el...” résznél „Csillag Boris” párt választ magának, a többiek is, és páronként csárdást járnak.(VI.tf.) A

Vajdácská

Gy.: Lajtha László

Csil - lag Bo - ris Tu - dom a ne - ve - del,
 Ér - ted va - gyok ha - lá - los be - te - ges.

1., Kon koly le - vél, tisz - ta bú - za,
 2., Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,

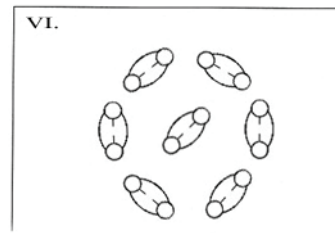
Majd ki - ví - rit az i - bo - lya,
 Az i bo - lyát ak - kor sze - dik,
 Mi kor tisz - ta har - mat e - sik,
 2., Ez az én é - des ked - ve - sem,

1/2 Rác i - de, rác i - de, sze - der - in - ke,
 Ben - ne fo - rog, ben - ne fo - rog kis - me - nyecs - ke.

A - kit sze - retsz, vedd el!

D.S. al Fine (⌘)

A dal végén helyet cserélnek. Háromszor játsszák el a játékot.

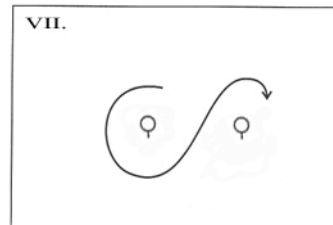


Az utolsó „Csillag Boris” és párja a tánc végén egymástól eltávolodik, s leguggolnak. A „Tekeredj kapu...”-t indító kislány a két gyerek körül futó lépésekkel indítja a láncot, a „Menjünk lányok a szőlőbe... kezdetű dalra.(VII.tf.)

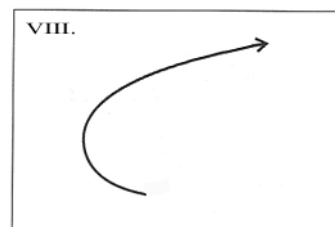
Vajdácská

Gy.: Lajtha L. 1921.

Men-jünk lá nyok a sző-lő-be, sző-lőt szed-jünk zseb ken-dő-be,
Te-ker csi-ga, lágy a macs-ka, te-ker csi-ga, lágy a macs ka.



Néhány kerülés után, ahonnan bejöttek, abba az irányba fut ki a lánc, s a guggoló gyermekek is a végéhez csatlakoznak. A dalt folyamatosan gyorsítva éneklük, így a futás is gyorsul. Addig éneklük, míg mindenki ki nem ért a színpadról. (VIII.tf.)



A játékfüzést összeállította **Darmos István**, a *Hóc, hóc Kassára* című bodrogi gyermekjáték-tárból.

1.2. Dunántúl

1.2.1. Szigetközi játékfűzés

1.2.2. Rábaközi játékfűzés

1.2.3. Vasi játékfűzés

1.2.4. Zalai játékfűzés

1.2.5. Somogyi játékfűzés

Szigetközi játékok

- játékfűzés -

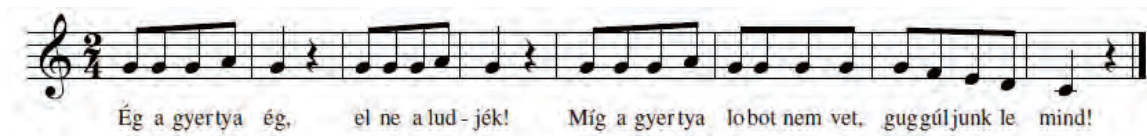
Játékok

- **Ég a gyertya ég...** - guggolós körjáték
- **Egyedem-begyedem bigybollára...** - kiszámoló
- **Járom az újvárosi kaszárnnyát...** - várkörjárás
- **Itthon vagy-e hidas mester?...** - hidasjáték
- **Csicseri borsó, bab lencse...** - párválasztó körjáték
- **Egyedem-begyedem bugyellári...** - kiszámoló

A gyerekek az „Ég a gyertya, ég... kezdetű dalt énekelve jönnek be a színpadra, s kört alakítanak. A dallam végén leguggolnak. 2-3-szor éneklük el egymás után.

Kisbodak 1971.

Ak.Sáring Imréné Németh Ilona



Egy gyerek kiválik a körből, és a körön belül járva a mondóka segítségével kiszámol valakit. (I.tf.) Akire az utolsó szótag jut, az lesz a következő játékban a kérő.

Győrújfalú, 1965. B.E.

Ak.Gyarmati Lászlóné 1909.

Egyedem-begyedem bigybollára,

Szól a rigó rigoncára.

Cérnára, cinegére,

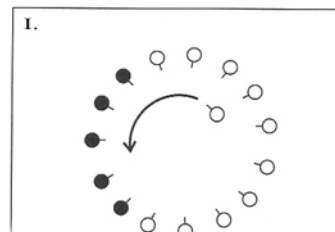
Hüccs ki, disznó a mezőre,

Hüccs ki, szaladj ki.

Tarka Kata komédia,

Jú-lia, ká-lia,

Arany cica loccs!



A gyerekek körben járnak, a kérő a körön kívül megy, a körrel ellenkező irányban. (II.tf.)

Győrújfalu, 1965.

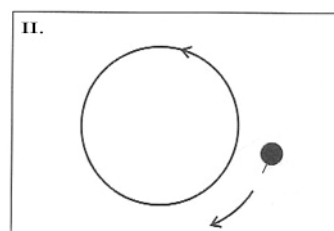
Ak. Galambos Mihályné (1895)

Já - rom az új - vá - ro - si ka - szár - nyát, ka - szár - nyát. Vi - szem is - pan
le - a - nyát, le - a - nyat Ké - re - tem ne add to - va, ne ta - gadd.

(Beszélve): Mert én azt láttam, piros almát árult.

Csíptem is belülre, loptam is belülre.

Innen-onnan dobd ki ezt.



Az „Innen, onnan, dobd ki ezt...” szövegrésznél négy gyermeket megérint, s akire az utolsó szótag jut, az csatlakozik a kérőhöz (ha sokan játsszák, kettő, vagy négy gyermek is csatlakozhat a kérőhöz.). A játékot addig játsszák, amíg csak két gyermek marad a körben. Ők lesznek a „hidasmesterek” a következő játékban.

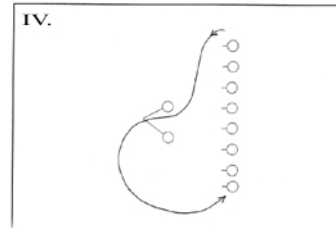
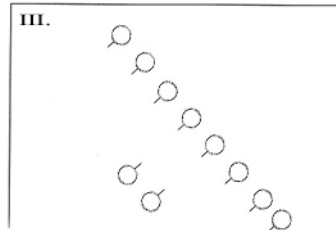
Győrújfalu, 1965.

Ak. Özv. Szabó Györgyné (1895)

Itt - hon vagy - e hi - das - mes - ter?
Itt - hon va - gyok, mert most jöt - tem.
E - resz - szél - át a hi - da - don.
Nem e - reszt - lek, mert le - sza - kad.
Ha le - sza - kad meg - csi - ná - lom.
Mi - vel tud - nád meg - csi - nál - ni?
Győ - ri gyön - gyel meg - csi - ná - lom.
Hol ve - szed - a győ - ri gyön - gyöt?
Is - ten ad - ná szent mar - ká - ból.

Búj, búj zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
Nyit - va van az a - rany - ka - pu, csak les - sék be - jön - ni.
Nyisd ki ró - zsám ka - pu - dat, ka - pu - dat.
Há - d - ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat
Szi - ta - szi - ta pén - lek, sze - re - lem csü - tör - tők, zab szer - da.

A sor szemben áll a két „hidas mesterrel”, akik kaput tartanak (III.tf.). A láncsorban állók kérdeznek, a „hidas mesterek” válaszolnak. A „Búj, búj...”-tól a sor átvonul a kapu alatt (IV.tf.). A dal végén a „hidas mesterek” leengedik a kezüket, s az előttük álló két gyermekkel helyet cserélnek.

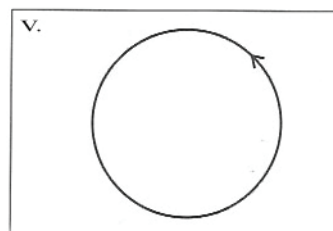


Újra jön a párbeszédés rész, majd sorban átbújnak a kapu alatt, s kört alakítanak ki a dal végére. (V.tf.)

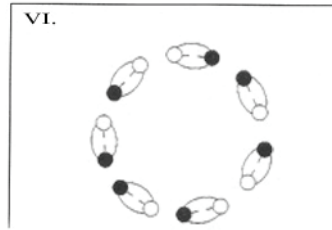
Kisbodak 1971. B.E.

Ak.Vecsei Ernőné Sáring Ilona 1931.

Csí - csé - ri bor - só bab - len - ese,
 Fe - ke - te szé - mű mé - nyecs - ke,
 Nő mēnj ha - za es - te. pat - tan - tyú.
 mert még - lők a kecs - ke.



A gyermekek a „Csicséri borsó...” kezdetű dalra körben járnak. A „fekete szemű...” sor végén a szomszédjukhoz fordulva, páros kézfogással forognak (VI.tf.), majd a „kecské”-re elengedik egymás kezét és a „pattantyúra” hármat tapsolva maguk körül megfordulnak. Másodszori éneklésre újra körben járnak, csak a dal végén engedik el egymás kezét és megint hármat tapsolva körbefordulnak.



A dal végén a mondókára a gyerekek csípőre tett kézzel szökdelnek, pici íven haladva maguk körül.(VI.tf.) A *fuss* szóra a színpad elejére szaladnak meghajolni. (VII.tf.)

Lipót, 1971.

Ak.Tóth Imréné 54 éves

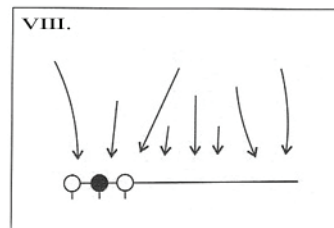
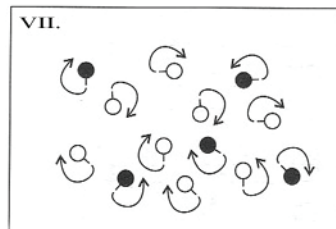
Egyedem-begyedem, bugyellári,

Szól a rigó, rakoncári.

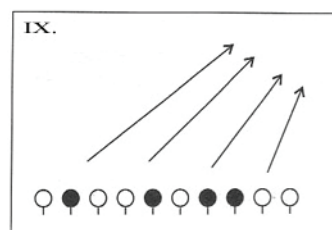
Cérnára, cinegére,

Ugorj cica az egérre,

Fuss!



Meghajlás után elmondják még egyszer a mondókát, közben egymásra mutogatnak, majd a *fuss-ra* kiszaladnak a színpadról. (VIII.tf.)



A játékfűzér **Halász Katalin** óvodapedagógus (Győr) közreműködésével készült, **Barsi Ernő: Kisalföldi gyermekjáték-dalok és mondókák** című gyűjteményéből.

Rábaközi játékok

- játékfűzés -

Játékok

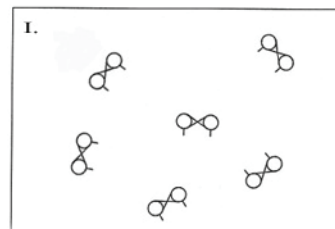
- **Babot főztem...** - páros szökdelő
- **Sík, sík, sík...** - páros forgó
- **Járom, járom az urának városát...** - várkerülő körjáték
- **Lementem a pincébe...** - kiszámoló
- **Fehér lilionszál...** - párválasztó körjáték
- **János úr készül...** - bújó-vonuló

Páros szökdelővel különféle irányból jönnek be a gyermekek kereszt kézfogással (I.tf.), s éneklük a „Babot főztem...” kezdetű dalt. Nem kell egy irányban haladniuk, s a dallam végén a „kukk” szónál mindig megfordulnak, úgy, hogy nem engedik el egymás kezét. A dalt háromszor éneklük végig.

Vitnyéd, 1967.

Ak.Horváth Péterné 54 év

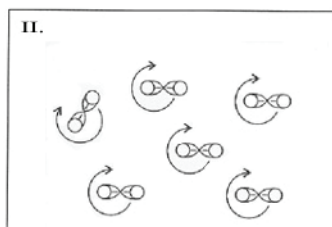
The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp). The first staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Below the notes are the lyrics: Ba - bot főz - tem Jól mēg - sōz - tam. The second staff continues the melody with eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F#4, E4, D4, C4. Below the notes are the lyrics: Mēg is pap-ri - káz - tam Á - be - le bá - be - le kukk!



Ahová megérkeztek a páros szökdelővel, ott folytatják a következő játékkal, egymással szembe fordulva. Kocsizni kezdenek, majd a végén mindig leguggolnak. (II.tf.) Négyszer éneklük végig a dalt.

Vimyéd, 1967.

Ak.Horváth Péterné 54 év



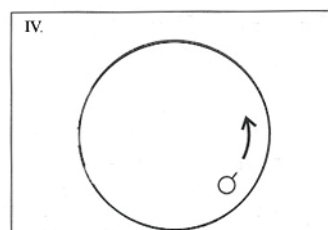
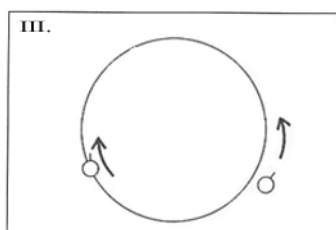
Az utolsó guggolásból felállva körbeállnak, s azonnal kezdik a következő dallamot. Egy kislány kiáll a körön kívülre, ő lesz az „Erzsébet asszony”.

Páll, 1970. H. Gy.

Ak.Kozma Béláné 1984.

Já - rom, já - rom az u - rá - nak vá - ro - sái,
Sző - ke kis - lány lá - ba - i - mat nem nyom - ja.
já - rom má - sod - ma - gam - mal.
vé - kony kar - ját sem nyújt - ja.
Ó Er - zsé - bet asz - szony - ka,
Fog - jál ke - zet Ma - ris - ka. fogj ve - leni

Az „Erzsébet asszony” a körrel ellentétes irányban jár (III.tf.). A dal végén akit (vagy akiket) megérint, az vele megy tovább. 3-4-szer ismétlik meg a játékot. Az utolsó játék befejező soránál egyenletesen tapsolnak és a balra haladó csapat csatlakozik a jobbra haladókhöz (így lesz teljes újra a kör).



Egy gyermek beáll a körbe, s a kiszámoló éneklésével kiválasztják a következő játék „fehér liliomszál...”-ját. (IV.tf.) A kiszámolás negyedre történő mutogatással történik.

Vitnyéd, 1964.

Gy.:Borsai Ilona, Sztanó Pál



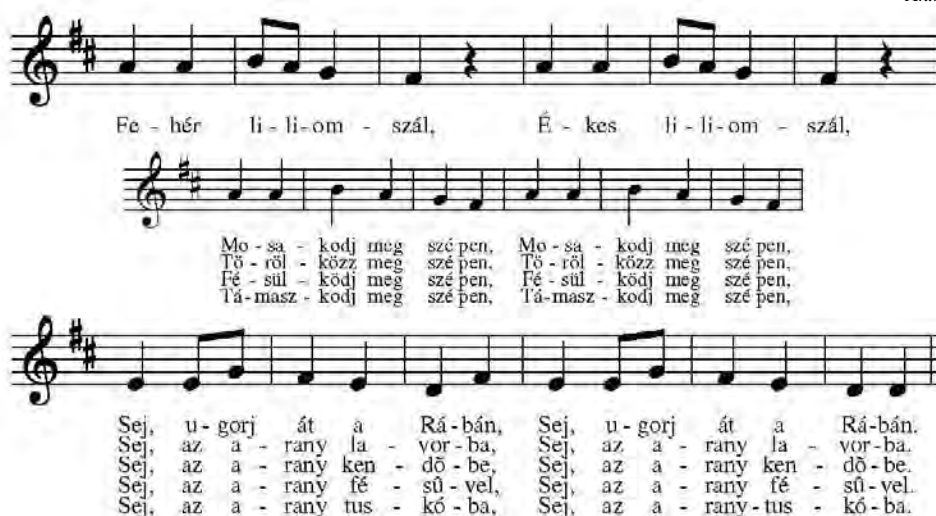
Le - men - tem a pin - cé - be vá - jat csi - pe - get - ni,
U - tá - nam jött ö - reg - a - pám hát - ba ve - re - get - ni.
Nád kö - zé búj - tam, Nád sí - pot csi - nál - tam,
Az én sí - pom így szólt: dí - dá - dú,
Te vagy az a nagy szá - jú. Jú - jú - jú, Nagy szá - jú.

AP 10726 r.

A gyermekek körben állnak, belül van a „Fehér liliomszál” (V.tf.). Éneklés közben körbejárnak, s a középén álló „fehér liliomszál” jelzésszerű mozdulatokkal mutatja, amit a szöveg mond: ugrik egyet, tenyerével „megmossa” az arcát, „megtörölközik”, ujjaival megsimítja a haját. A végén kiválaszt valakit és nekitámaszkodik, majd helyet cserélnek. Kétszer játsszák el a játékot.

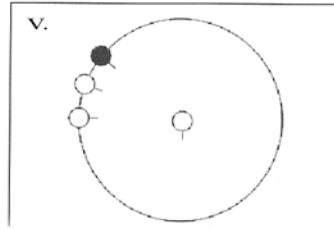
Kapuvár, 1971.

Ak.Simon Erzsébet



Fe - hér li - li - om - szál, É - kes lj - li - om - szál,
Mo - sa - kodj meg szé pen, Mo - sa - kodj meg szé pen,
Tö - röl - közz meg szé pen, Tö - röl - közz meg szé pen,
Fé - sul - kodj meg szé pen, Fé - sul - kodj meg szé pen,
Tá - masz - kodj meg szé pen, Tá - masz - kodj meg szé pen,
Sej, u - gorj át a Rá - bán, Sej, u - gorj át a Rá - bán,
Sej, az a - rany la - vor - ba, Sej, az a - rany la - vor - ba,
Sej, az a - rany ken - dö - be, Sej, az a - rany ken - dö - be,
Sej, az a - rany fé - sú - vel, Sej, az a - rany fé - sú - vel,
Sej, az a - rany tus - kó - ba, Sej, az a - rany - tus - kó - ba.

MTA ZTI lelt.sz.48136



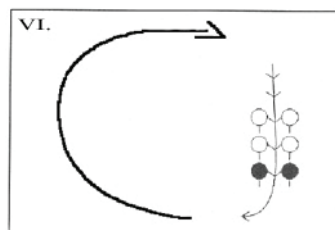
A második játék végén két gyermek megfogja egymás kezét és kaput tart. A sor átbújik a feltartott kezek alatt, s aki átbújt, a párjával elől kaput tart, s így haladnak előre. (VI.tf.)

Vimyéd, 1938.

Gy. Volly István

Já - nos úr ké - szül né - metül Bécs - be, Lo - va - i van - nak nyer - ge - lő - be,
 Já - nos ú - ram ü - ze - net, ü - ze - ne - les ü - ze - net, Hajtsd e - lő - re ma - ga - dat,
 Azt a gör - be nya - ka - dat,
 Zöld ág, zöld ág, zöld le - ve - lés - ke, Nyíva van az a ranyka pu, búj - ja - tok át raj - ta,
 Raj - ta, raj - ta, le - sza - kadt a paj - ta, Benn ma - radt a macs - ka.

Addig énekelik a dallamot, amíg az első pár újra bújni fog, de ők már nem állnak oszlopba, hanem énekelve kivezetik a sort a színpadról.



A játékfüzér **Némethné Delbó Krisztina** táncpedagógus (Györszentiván) közreműködésével készült, **Barsi Ernő: Daloló Rábaköz** című gyűjteményéből.

Vasi játékok

- játékfűzés -

Játékok

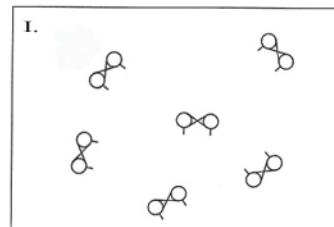
- **Inc, princ, tekerinc...** - mondóka
- **Csintekerintő, aranygombolító...** - páros forgó
 - **Ella-bella, bella...** - guggolós körjáték
 - **Edem, bedem...** - kiszámoló
 - **Fát vüszünk, fát vüszünk...** - fogócska
- **Kis góca fürödik...** - párválasztó körjáték

Páros szökdelővel 1-2 pár megindul a mondókára, a többiek fokozatosan jönnek utánuk. 3-4x elmondják, addig míg mindenki beér a színpadra (vagy a terembe). Nem kell egy irányban haladniuk és a „sicc”szónál mindig irányt váltanak.(I.tf.)

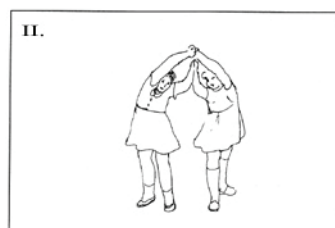
Szalagfő, 1973

Fóráján Kálmánné, Vörös Netti, 1901

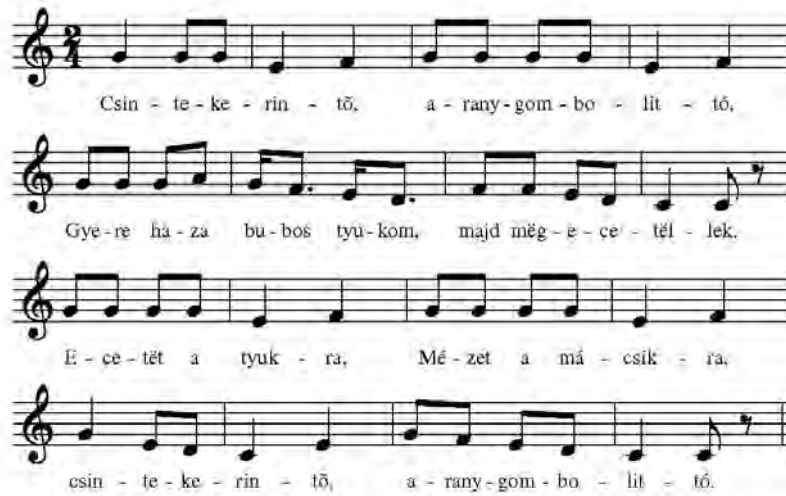
**Inc, princ,
tekerinc,
Laci darab,
macska sicc!**



Ahová megérkeztek a páros szökdelővel, ott folytatják a következő játékkal. Itt az elől kereszt kézfogást át kell váltani sima páros kézfogásra, egymással szemben. Az énekre úgy fordulnak, hogy a kézfogást nem engedik el, hanem felemelt karjaik alatt fordulnak. (II.tf.)



Hegyhátszentmárton, 1973
Bodó Vincéné László Mária 189



Csin - te - ke - rin - tő, a - rany - gom - bo - lit - tő,
Gye - re há - za bu - bos tyu - kom, majd még - e - ce - tél - lek,
É - ce - tét a tyuk - ra, Mé - zet a má - csik - ra,
csin - te - ke - rin - tő, a - rany - gom - bo - lit - tő.

A dal eléneklése után körformába rendeződnek, s kezdik énekelni az „Ella-bella, bella...” kezdetű dalt.

Kemenesszentmárton, Gy: Vikár László, 1961.
Ak. Kiniczky Kati, 7 év, MTA ZTI lelt.sz.16359.

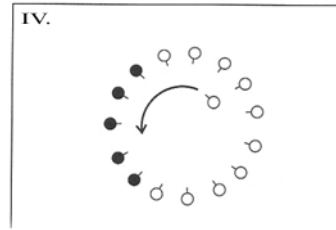
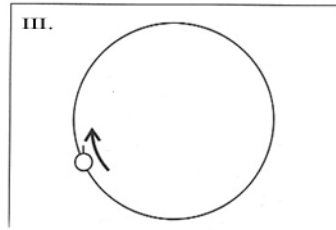


El - la - bel - la, bel - la, Ab - la - kon a gyer - tya,
Tü - zet kell rak - ni,
An - nál gyön - gyöt fűz - ni, Csett le, szi - vem, csett!

A körben járó gyermekek a „csett”-nél mindig leguggolnak (III.tf.). 3-4-szer eléneklük a dalt, majd egy kislány beáll középre és kiszámolja a következő játékhoz a „nénjét”. Mindenki maga elé tartja ökölbe szorított jobb kezét. (IV.tf.)

Felsőmarác, 1974
Tóth Péterné, Török Teréz, 1910

**Edem, bedem
szecska, redem
Tán, tuti
berna tuti
triccs!**

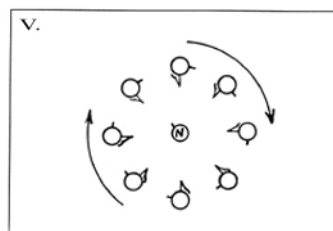


A gyermekek körben járnak, s a jobb kezüket a fejük mellett a vállukra teszik, mintha fát cipelnének. A kiszámolt „nénje” beguggol a „dinnyéskert” (kör) közepébe dinnyét ültetni. (V.tf.)

Felsőmarác, Gy: Békefi Antal, 1974.

Ak. László Jné, Fekete Katalin, 1909.

Fát vü-szünk, fát vü-szünk, de sen - ki sőm lát - ja,
 In - nen on - nan, a - mon - nan, fe - hér fá - nak a - mon - nan.
 Ké - re - tēm a ka - pi - tány lá - nyát:
 Szēb - bi - ket, job - bi - kat, a leg - ma - ga - sab - bi - kat,
 Kis - ko - rom - tól nagy - ko - ro - míg, ci - gány - ci - mē - ré - ig.



Amikor a dal véget ér, az egyik gyermek kérdi a „nénjét”:

- **Nénje, adjon dinnyét!**

- **Most vetettem!** – hangzik a kitérő válasz.

Újra kezdődik a dal, melynek végeztével egy másik gyermek szól:

- **Nénje, adjon dinnyét!**

- **Most csirázik!**

A dalt többször eléneklik, sorban a körben lévő gyermekek kérdeznek, s az elutasító válaszok így folytatódnak:

- **Most gyomlálom!**

- **Most kapálom!**

- **Most öntözöm!**

Az utolsó játéknál a párbeszéd így alakul:

- **Nénje, adjon dinnyét!**

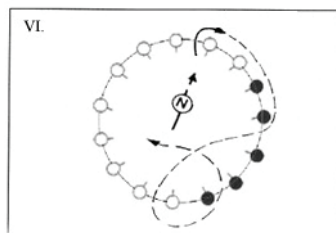
- **Nem adok!**

- **Akkor is viszek belőle!**

- **Nem félsz, hogy megfoglak?**

Nem ám, mert itt is egy lyuk, ott is egy lyuk, meg amott is egy lyuk! – mutat a körben állók közti réésekre.

Ekkor a gyermekek kezét fogják, s a „dinnyetolvajt” segítik, a „nénjét” pedig gátolják a körön kívül és belül folyó fogócskázásukban. (VI.tf.)



A fogócska eredményétől függően az egyik gyermek felkiált:

- **Te leszel a kis góca!**

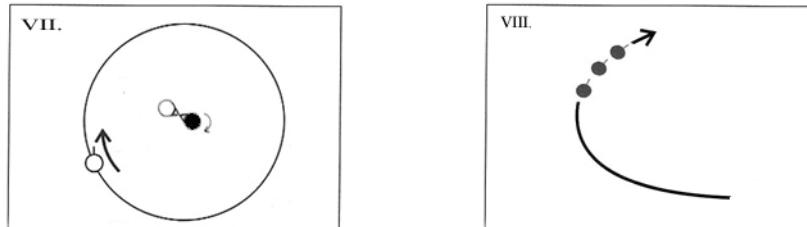
A gyermekek kézfogással körbejárva azonnal kezdik a „Kis góca fürödik...” kezdetű dalt. A „kisgóca” beáll középre.

Nick, Gy: *Petró János, 1960.*

Ak. Szabó M. 70 év, MTA ZTI lelt.sz.66008.

Kis gó - ca, für - rö - dik, Fe - ke - te tő - ban,
 Any - já - hoz ké - szül, Len - gyel - or - szág - ba,
 Len - gyel mosd - jál,
 Meg is tő - rül - köz - zél a Kis - ci - ca far - ká - ba!

A középen álló kis góca a „Lengyelországba...” résznél párt választ magának, s párosan pörögnek(kocsiznak) a dal végéig (VII.tf.), majd cserélnek. A harmadik énekléskor a középen álló már nem választ párt, hanem beállva a körbe, láncban futva kivezeti a sort a színpadról. (VIII.tf.)



A játékfűzér összeállítás **Horváth Gyözőné Pintér Andrea** táncpedagógus (Szombathely) közreműködésével készült, **Békefi Antal: Vasi népdalok** és **Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani** című gyűjtemények felhasználásával.

Zalai játékok

- játékfűzés -

Játékok

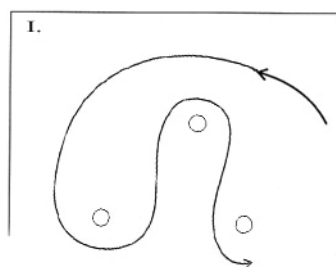
- **Áradi, fáradi...** - kanyargós járás, piliga
- **Sánc regiment...** - határjárás, vonulás
- **Áti mentem...** - kapuzós-vonulás
- **Etyem, petyem...** - kiszámoló
- **Pipá, pipám, pántlikám...** - hidas játékokkal rokon játék
- **Kertem alatt kiöntött a Kerka...** - párválasztó-szökdelő

Három kislány egymástól 4-5 lépés távolságra, arccal egymás felé fordulva háromszög alakban megáll, vagy leguggol. A többiek kézfogással láncot alkotnak, és a dalra körüljárják a három kislányt.(I.tf.) 3-4-szer éneklük el a dalt.

Lenti, 1958.

Gy.: Horváth Károly

Á - ra - di, fá - ra - di, Majd el - fá - rad ÷ - gyi - künk,
Azt sém tud - juk mē - lyi künk, Majd ki - e - sik kö - zü lünk.



A fiúk a „Sánc regiment...” kezdetű mondókát hangosan mondva és zajkeltő eszközökkel vonulnak be a színpadon játszó lányokhoz. A mondókát háromszor ismétlik el a fiúk, míg bejönnek, s addig a lányok a bal oldalon csoportosulnak (II.tf.).

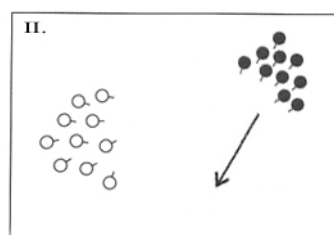
Sánc regiment

Sánta kapitány.

Félre török!

Magyar előre!

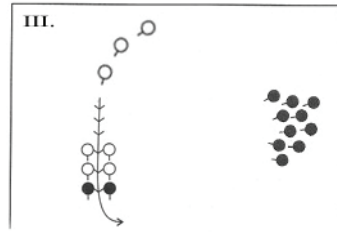
Jön a vicispány.



Közben a lányok párosával felsorakoznak, s a mondóka végén a fiúk szavába vágva kezdik az „Áti mentem...” kezdetű dalt énekelni. A dal első részére párosával vonulnak egymás után és a „Bújj, bújj...” - tól kezdve kaput tartanak (III.tf.). A kapuk alatt a hátsók bújnak előre a dallam végéig, majd újra elkezdik előlről. A játékot háromszor ismétlik el.

*Balatonmagyaród 1957.
Gy.: Vajda József*

Á - ti mēn - tēm za - la - vá - ri lől - té - sen,
 El - vesz - tēt - tem fe - hér - nye - lű kis - kē - sēm,
 Bújj, bújj, bok - ros - túl, bok - ros - túl,
 Bok - ros itt is, a - mott is, Sza - ladj hí - don á - tít
 A mi há - zunk e - lőt is,



Míg a lányok a kapuzós-vonulós játékot játsszák, addig a fiúk egy tömbbe tömörülnek.(III.tf.)
Az ének végén egy kislány elkiáltja magát:

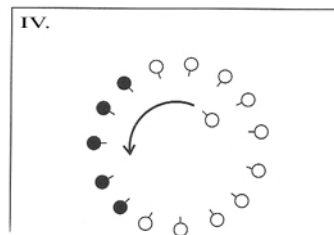
- Játsszunk pipásat! Majd én kiszámolom az anyát és a pipást!

A fiúk és a lányok közösen felállnak egy nagy körbe. Kétszer elénekelve kiszámolják az „anyát” és a „pipást”.(IV.tf.)

*Nova, 1952. Gy.: Vajda József
Csőre M., Harkány E., Szentes I.*



E-tyem, pe-tyem, sós-ka le-tyem, Má - ru tyi, pe-re-pu tyi, petty.

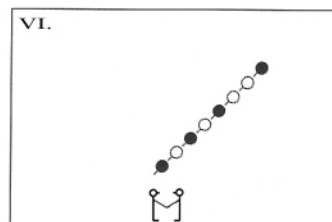
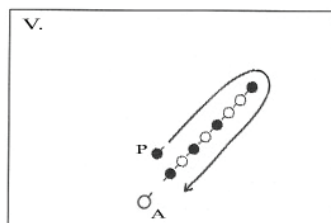


A gyermekek egymás mögé állnak egy sorba. Az „anya” (A) a sorral szemben áll egyikét lépésnyire.(V.tf.) A „pipás” (P) fél lábon egyszer körülugrálja a sort, mialatt a gyermekek addig éneklék a dalt, míg a „pipás” vissza nem ér a sor elejére. Ott az „anya” felé fordul és kezét fog vele. (VI.tf.)

*Nova, 1956.
Gy.: Horváth Károly*



Pi - pám, pi - pám, pánt-li-kám, El - vesz - tet - tem a pi-pám.



Pipás: **Adjon Isten komámasszony!**

Anya: **Adjon Isten!**

Van-e szép lánya?

Van.

Tud mosni?

Tud.

Tud főzni?

Tud.

Tud kapálni?

Tud.

Jöjjön elő az a szép lány! (Közben elereszti az anya kezét)

A sorban az utolsó helyen álló kislány előre jön.

Lány: **Itt vagyok.**

Pipás: **Mi van a szádban?**

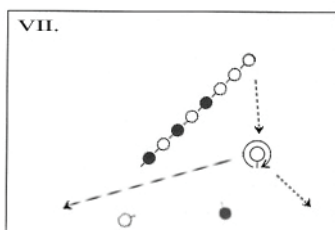
Lány: **Kék kő.**

Köpd ki!

Nem merem.

Nézz az égre, hármat pördülj, ne neved!

A kislány háromszor megpördül.(VII.tf.) Ha elneveti magát, ördög lesz és **balra** félreáll. Ha nem neveti el magát, angyal lesz és **jobbra** áll. Utána újra kezdik az éneket és a párbeszédet. A harmadik játék után a sorban álló gyermekek fele az angyalokhoz áll, a másik fele pedig az ördögökhöz, valamint a „pipás” is beáll valamelyik oldalra.



Ekkor az első angyal azt mondja:

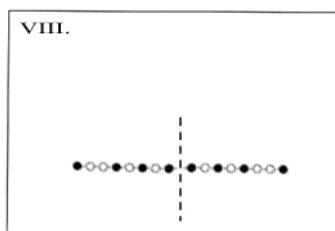
Angyal: **Ördög, adj kezet!**

Ördög: **Nem adok!**

Ha nem adsz, szakítok!

Szakíts, ha tudsz!

Az első angyal és az első ördög jobb kézzel megfogják egymást. Az angyalok az első angyal mögött, az ördögök az első ördög mögött helyezkednek el, átkarolják az előttük lévő derekát és huzakodnak.(VIII.tf.) Amelyik csoport áthúzza a másikat a két csoport közötti vonalon, az győz.

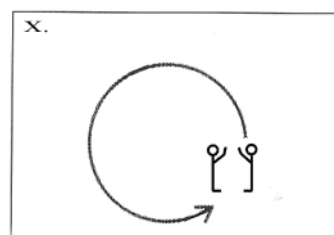
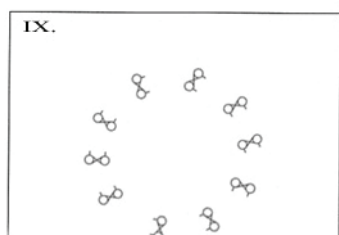


A játék után a lányok és fiúk párosával körbe állnak. Páros keresztfogással a dal első két sorára szökdelnek körbe.(IX.tf.)

Páka 1956. Gy.: Horváth Károly

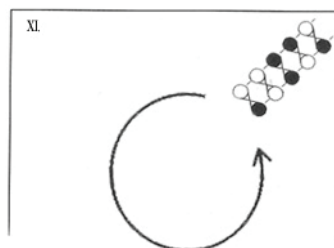
Csondor Ferencné, 58 év

Ker - tem a - latt ki - ön - tött a Ker - ka,
 Gye - re ró - zsám, tap - solj a mar - kom - ba!
 Ha tap-sol-tál a mar kom-ba, Csó - kot nyom-jál az aj - kam ra!
 Ej - ha!



A „Ha tapsoltál” -től megállnak, szembe fordulnak egymással és páros kézzel, váll magasságban minden negyed értékre egymás tenyerébe csapnak, illetve tapsolnak felváltva.(X.tf.) Az „Ej-ha” alatt páros kézfogással meglendítik háromszor a kezüket, és kezdik újra a szökdelést.

Ezt a játékot háromszor ismétlik egymás után, de a végén már nem tapsolnak, hanem kiszökdelnek a színpadról.(XI.tf.)



A játékfüzért összeállította **Kiss Norbert** táncpedagógus (Zalaegerszeg), **Vajda József** és **Horváth Károly** magángyűjteményéből.

Somogyi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Süssünk, süssünk valamit...** - rétes
- **Kis utcába süt a nap...** - kiszámoló
- **Hajlik a meggyfa...** - párválasztó játék
- **Hogy a túró komámasszony?...** - versenyfutás, túrósjáték
- **Borsót főztem...** - páros szökdelő

A gyermekek kézfogással sorba állnak. Az „Süssünk, süssünk valamit...” dalra vonulnak a színpadra és csigavonalban elkezdik betekerni a sort.(I.tf.) Az elején levők apróbb lépésekkel segítik a tekeredést. Betekeredés után is folyamatosan éneklük, s visszatekeredik a csigavonal. Az utolsó gyermek visszafelé menet kibontja a rétest.

Szenyér, Gy.:Együd Á.1975.

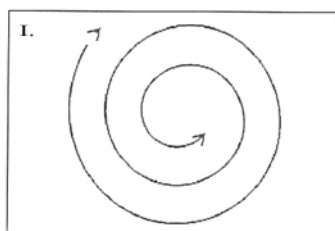
Szalagszám M 65/B



Süs-sünk, süs-sünk va-la-mit, azt is meg-mon-dom, hogy mit.

Liszt-ből lesz a ke-re-ke, töl-te-lék-kel van te-le, So-dor-va, te-Al-má-val bé-

ker-ve, Csi-ga-bi-ga ré-tes, úgy jó, hogy-ha mé-zes!
lel-ve,



A visszatekeredéssel kört alakítanak és az ének befejeztével az egyik gyermek felkiált:

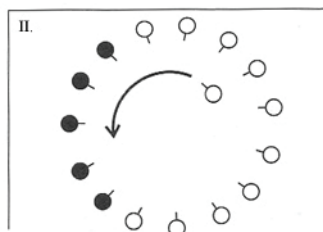
- Játsszunk meggyfásat, kiszámolom, hogy ki legyen a meggyfa!

A gyermekek körben állva, öklüket előretartva állnak és a kiszámolóval együtt mondják(II..tf.).

Törökkoppány; 1970.

Gyűjtő: Együd Á.

**Kis utcába süt a nap,
Beharangozott a pap,
Gyertek, gyerekek iskolába,
Öltözzetek papruhába.
Inc - pinc, Ló - rinc,
Te vagy kint!**



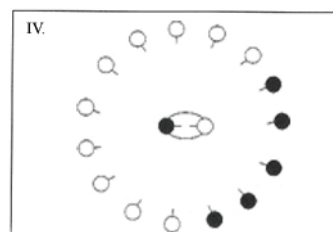
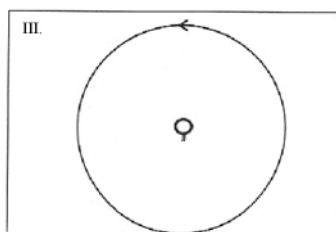
Akit kiszámoltak beáll a körbe (III.tf.), a többiek kézen fogva körülötte járnak és énekelnek:

Kapoly, Gy: Bereczky János.,1969.

Ak.Pintér Pálné Balogh Lídia, 57 év

AP 84571.

Haj - lik a meggy - fa, Nagy az ár - nyé - ka,
 A - lat - ta va - gyon bár - na me - nyecs - ke,
 A - kit sze - retsz, hívd be!
 Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
 Ez az én é - des, ked - ve - sem,
 Jár - jad, jár - jad jó ka - to - na,
 Hadd do - bog - jon ez az ut - ca,
 Szállj kí márt



Amikor az ének az „Akit szeretsz...” részhez ér, a bent álló párt választ magának a körből, akivel páros forgótáncol.(IV.tf.) (A fiúk lányt válasszanak, a lányok fiút.) A következő játékban a középen forgók helyet cserélnek. Háromszor játsszák el a játékot.

A harmadik után a kör közepén lévő gyermek felteszi a kezét és felkiált:

- Én leszek a vevő!

A körben állók közül minden második leguggol a mellette álló társa elé. Ők, a guggoló belső kör lesznek a „túrók”. A vevő a körön kívül körbejár, majd az egyik álló gyermek kezét megfogja és kifordítja. Kérdezi tőle:

Attala, Ak. Vizsnyei Jánosné Tar Rozália 62 év, 1953.

Gy: Juhász Viktória, Kókai Gizella, Rauch Rozália,

- Hogy a túró komámasszony? (komámuram)

A másik felel:

- Száz lépés a futás, kilenc kenyérdagasztás!

Erre a túrók is megszólalnak:

- Abból bizony nem eszel, ha halálra betegszel!

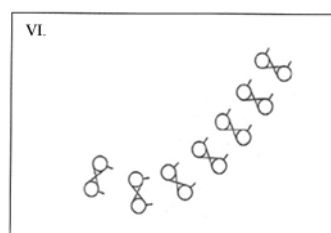
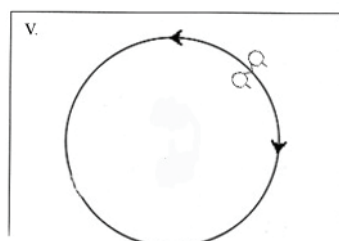
Ezután az árus és a vevő ellenkező irányba futnak a körön kívül, s amelyik előbb visszaér a túróhoz, az beáll mögé. A másik jár körbe és kezdődik előlről a játék. A túróhoz visszatérő aztán helyet cserél a túróval, így ő lesz a túró, a volt túró pedig az árus. A játékot 3-4-szer játsszák el.

Majd a volt árusok a túrójukkal, kereszt kézfogással (jobbal a jobbot, ballal a balt) szökdelve haladnak a kör mentén (V.tf.), s közben éneklük:

Kapoly, 1973.

Gy.: Együd Árpád

Bor - sót főz - tem, jól meg - sóz - tam,
Meg is papri - káz-tam, Á - be - le, bá-be - le, fuss!



Az utolsó szótagra egy ugrással helyben megfordulnak anélkül, hogy a kézfogást elengednék.(V.tf.) Háromszor játsszák el így, majd egy irányban haladva szökdelnek a színpadról kifelé haladva, míg mindenki kiér. (VI.tf.)

A játékfüzért összeállította **Várszegi Balázs** táncpedagógus (Köröshegy) **Szapu Magda:** **Gyermekjátékok** és **Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani. II.** című gyűjteményéből.

1.3. Alföld

1.3.1. Kalocsa vidéki játékfűzés

1.3.2. Szabolcsi játékfűzés

1.3.3. Ajaki játékfűzés

1.3.4. Bihari játékfűzés

1.3.5. Dél-alföldi játékfűzés

Kalocsa vidéki játékok

- játékfűzés -

Játékok

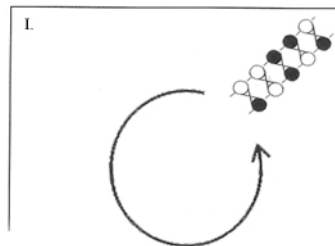
- Cinceri borsó... - guggolós körjáték
- Egyedöm-bögyedöm karkantyú... - kiszámoló
- Alszik a csósz... - lipem-lopom, fogócska
- Lázár vöd fő lábodat... - utánzó játék
- Gyertök haza ludajim!... - libásdi
- Fürdik a kácsa... - párválasztó körjáték

Párosával, kereszt kézfogással, énekelve jönnek be a színpadra a gyermekek. A dal végén leguggolnak, s mire mindenki beér a színpad közepére, kört alakítanak.(I.tf.) A harmadik énekléskor ellentétes irányba folytatják a körben járást.

Homokmégy, Gy.Cserey József, 1953.

Ak.10-11 éves lányok, MTA ZTI lelt.sz. 45633.

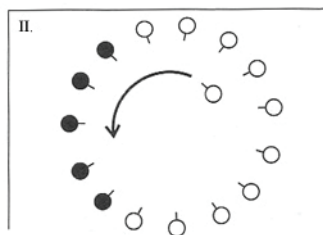
Cin - ce - ri bor - só bab, len - cse,
Fe - ke - te sze - mű mé - hecs - ke,
Ne gye - re ha - za kecs - ke, Mert meg - esz a med - ve,
Kuk - kan - tyú!



A dal végén egy gyermek beugrik a körbe, s kiszámolja a következő játék „csósz”-ét. (II.tf.)

Kalocsa 1970.

T. Lné Vargacz Ágnes 64 év

Égyedöm-bögyedöm karkantyú,**Nem vagyok én fényakú,****Szent Pál lovát vasalom,****Fényös szöge szögezöm****Vaspácáva konga-tom,****Kong-kong Pétör bácsi****Szöd ki, yöd ki ezök közül****Ezt!**

- *Te leszel a csősz!* – mondja a számoló gyermek.

A kiválasztott „csősz” alvást színlelve eltakarja az arcát.(III.tf.) A gyermekek pár méterre körülötte - ki állva, ki guggolva - helyezkednek el, s közben éneklük a dalt.

Halomszállás 1971.

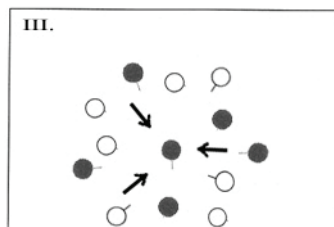
Kákonyi Mátyásné Csóti Borbála 70 év

Al - szik a csősz, Al - szik a csősz.

Nagy ka - lap a fe - ji - be, Bun - kős - bot a ke - zi - be,

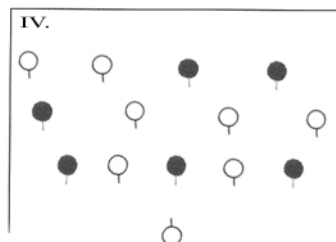
Lop, sző - lő, lop, lop, lop!
Lop, sző - lő, lop, lop, lop!

Al - szik a csősz, Al - szik a csősz.



A dal végére felébred a csősz és megkergeti a többieket. Sivalkodva futnak szét, s akit elfog, avval helyet cserél. Legalább háromszor eljátszhatják.

Az utolsó csószból lesz a következő játék „vigyázója”. A gyerekek ritkás sorokban helyezkednek el a játék kezdetéhez. Előttük áll a „vigyázó”.(IV.tf.) A játék alatt egy lábon kell állnia - a „vigyázó” kivételével - mindenkinek.



Kiscsertő 1966.
Vén Simonné Czár Mária 79 év

Lá - zár vöd fő lá - bo - dat, E - mőd fő a ka - ro - dat,
Sej, u - gorj a Du ná - ba! Sej, u - gorj a Ti szá - ba!
Mög is mo - sa - ko - gyá! Mög is si - ma - ko - gyá!
Tü - rü - kö - zé' mög az a - ran - y - ken - dö - be!

A „vigyázó” azt figyeli, hogy ki teszi le a lábát. Aki letette, arra rászól: „Beleestél!” (A Dunába), s annak le kell guggolnia. Az győz, aki legtovább tud egy lábon állni. A dal közben az alábbi mozdulatokat csinálják a gyerekek.

| | |
|--|--|
| Lázár vöd fő lábodat, | (Féllábra állnak) |
| Emőd fő a karodat! | (Mindkét kar oldal középtartásba) |
| Sej, ugorj a Dunába! | (Egylábon ugrás) |
| Sej, ugorj a Tiszába! | (Másik lábra ugrás) |
| Mög is simakogyá! | (Fésülködés utánzása) |
| Mög is mosakogyá! | (Mosakodás előre hajolva) |
| Törülközé mög az arany kendőbe! | (Mélyebben előre hajolva, törülközés.) |

„Törülködés” után pár pillanatra letehetik a lábukat, míg újra kezdik a dalt. 2-3-szor is eljátszhatják a játékot. Az utolsó (legügyesebb) gyermek lesz a következő játékban az „Anya”. Elkiáltja magát:

Höss libuskák, höss! Höss! Legëljetök!

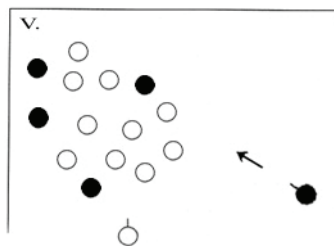
Erre a gyerekek („kislibák”) leguggolnak. Az anya szerepét játszó kislány 2-3 méterre áll, szemben a libákkal. Egy nagyobb növésű fiú legyen a farkas, ő oldalra kiáll a libáktól pár méterre. (V.tf.)

Szakmár 1970.

Nagy Menyhértné Vén Ágnes 79 év

Gyer-tök ha - za lu - dajim! Nem me - rünk! Mi - tû fé - tők?
 Far - kas - tú! Hun van? Bo - kor - ba. Mi csi nyál?
 Mos - dik. Mi - be mos - dik? Cin - tá - nyér - ká = ba.
 Mj - be tö - rü - kő - zik? Hí - mö - sök far - ká - ba.

Az anya kiáltja: - ***Ék libuskáim, ék, ék!***



Erre a gyermekek odaszaladnak az anyjukhoz. Míg a farkas jó pár libát megfog, addig fogócskáznak, s azok a gyermekek oldalra guggolnak.

Az anya elindul megkeresni a libáit, meglátja a farkast, s kérdezi tőle:

Nem látad a libájimat?

Ára vannak a zaranyerdőbe – feleli a farkas, s a másik irányba mutat.

Az anya kerül egyet, mintha keresné a libákat, majd ismét kérdezi:

Hun vannak a libájim?

Mögmontam má mēre keresse!

A kislibák a bokorba elkezdnek tapsolni. Az anya kérdezi:

Mi csörög a palláson?

Öreg apám diót tör. – válaszolja a farkas.

Maj minyá mögnízöm.

Ekkor a kislibák a farkashoz szaladnak és megcsipkedik.

A játék végén kört alakítanak a gyermekek, az „Anya” beáll középre, s mondókával kiszámolja a következő játék „kácsá”-ját.

*Homokmégy, Gy:Pécsiné Á.S.1970.
Ak.Rideg Ferencné Csóti Borbála 73 év*

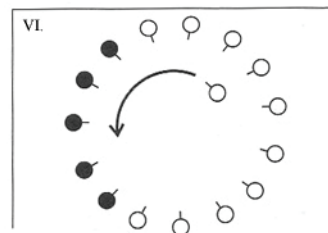
Éni-péni jupi-téni,

Effer-geffer Juli néni,

Tögyük vasra, vas nem bánya,

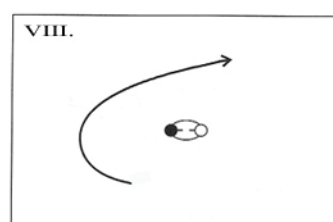
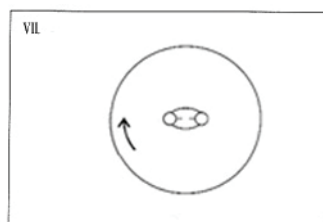
Büdi banya boszorkánya,

Boszor-kányok hös!



- *Te leszel a kácsa!* – mondja, majd helyet cserélnek.

A dalra a körben levők negyedes lépéssel haladnak. A középben lévő gyermek a körrel ellentétes irányban jár, majd a „Kukorékos táncot járják...” résznél párt választ magának. A dal végéig páros forgót táncolnak, majd a dal végén helyet cserélnek (VII.tf.).



Für - dik a ká - esa fe - ke - le tó - ba,
 Any - nyá - hó! ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.

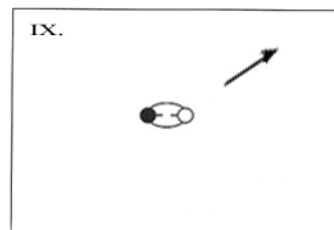
A lë - á - nyok fú - ják, fú - ják,

Ku - ko - ré - kos lán - cot jár - ják, jár - ják,

A fő ut - cán mög - ko - pasz - tyák, A pi - jar - con mög el - a - gyák.

Há rom ár - kus pa - pi - ros, Úgy szép a lány, ha pi - ros.
 Ha nem pi - ros szín - le - len, Mőg csó - kó - ní kén - te - len.

A harmadik játéknál a párválasztás után a többiek egy helyen szétnyílnak, s kifutnak a színpadról (VIII.tf.). A dal végén a közepen álló páros észreveszi, hogy egyedül maradtak, s ők is kiszaladnak a többiek után. (IX.tf.)



A játékfűzér **Farkas Éva** táncpedagógus (Kalocsa) közreműködésével készült, **Pécsiné Ács Sarolta: Népi játékok Kalocsa környékén** című gyűjteményéből.

Szabolcsi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Gyerünk, gyerünk Vasmegyerbe...** - páros szökdelő
- **Gyertek lányok játszani...** - guggolós körjáték
 - **Hej tulipán, tulipán...** - hidasjáték
 - **Ignác, mit láatsz?...** - sötörös
 - **Egy-begy, libabegy...** - kiszámoló
- **Hatan vannak a mi ludaink...** - párválasztó körjáték

A gyermekek párosan, kereszt kézfogással különböző irányokból szökdelnek be a színpadra, s mondják a mondókat közösen.(I.tf.) A végén a „hopp...”-ra megfordulva irányt váltanak. 4-5-ször mondják el, s közben szétszórtan szökdelnek a térben.

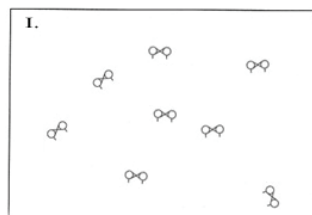
Nagyhalász, Gy. Lázár Katalin, 2004.

Ak. Lukács József, 1940. MTA ZTI lelt.sz.73298.

Gyerünk, gyerünk Vasmegyerbe,

Vasat viszünk a vederbe,

Hopp!

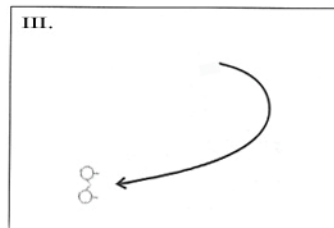


Az utolsó végén mindenki leguggol, 1 páros állva marad, s azonnal éneklük a játékba hívogató dalt. A két gyermek csigavonalban kanyarog, s a többiek, miután elhaladt mellettük a sor, csatlakoznak hozzájuk. (II. tf.)

**Hidunk lábát eltörtétek,
Meg sem csináltátok.**

- Megcsináljuk zöld sóskából,
Annak is a mártásából,
Be is aranyozzuk, egy szép piros almával.

Erre a „hidasmesterek” összefogott karjaikat magasba emelve kinyitják a kaput. A sor átvonul a kezük alatt, s közben éneklük a fenti dallam 2.3. versszakát.



Az utolsó két gyermek előtt lecsukódik a kapu és a két kaputartó mellé állnak, s újrajátszáskor a lánc mindkét kapu alatt átbújik. Kétszer játsszák el a játékot, s másodsorra félkörbe érkeznek, s leguggolnak. Egy kisfiú hangosan elkezd énekelni, közben beáll középre:

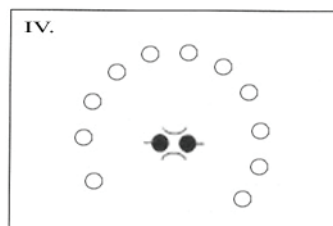


*Nagyecséd
Gy: Dancs Lajos*

S egy másik fiú beugrik a körbe, egymásnak háttal állva összefűzik karjaikat, majd egyik a másikat felváltva a hátára emeli. (IV.tf.) A többiek az emelgetés közben segítenek énekelni.



A dallam végén a kérdező ledobja a hátáról a másik gyermeket. Minden újrakezdéskor másik két gyermek megy a kör közepére. Négyyszer is eljátszhatják a játékot.

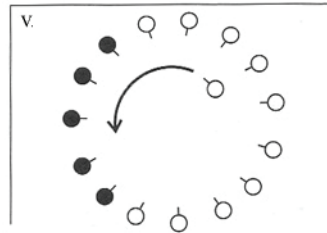


A végén felállva kört alakítanak, s a „sótörésnél” utolsónak ledobott gyermek beáll kiszámolni a következő játék „libáját”. (V.tf.)

Paszab, Gy: Csukás Irén, 1953.

MTA ZTI lelt.sz 50057.

Egy-begy, libabegy,
Terád jut a huszonegy.



A kiszámolt gyermek beáll a körbe, s a dal éneklésénél a körrel ellentétes irányban jár körbe. (VI.tf.)

Érpatak, Ak.Nyitrai Julianna, 51 év

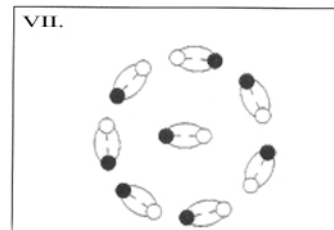
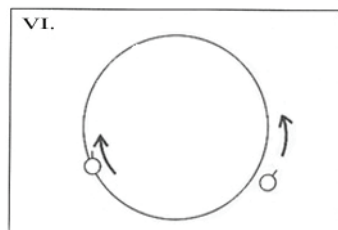
Gy: Bacskai K., Martin Gy., Pesovár F., Vargyas L., 1955.

AP 5460 h.301.sz.

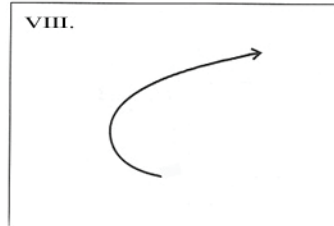
Ha - tan van - nak a mi lü - da - ink,
Há - rom fe - hér, há - rom fe - ke - te,

Gú - nár, gú - nár, li - ba gú - nár, Gú - nár a te - te - je,
Sza - bad a me - ze - je.

A - ki - nek nincs pár - ja, Az lesz a gú - nár - ja.



A „Gúnár, gúnár...” résztől a középén lévő gyermek párt választ magának, s a többiek is a szomszédjukkal páros forgót táncolnak.(VII.tf.) A kör közepén táncoló párból, a választott marad középén. (Ha páratlanul vannak a gyermekek, az áll be középre, akinek nem jutott pár.) Háromszor játsszák el a játékot. Az utolsó játékban a „Gúnár, gúnár...” résznél már nem választanak párt maguknak, hanem a dallamot fokozatosan felgyorsítva, futólépésre váltanak. Egy helyen szétválik a kör, s kifutnak a színpadról.(VIII.tf.)



A játékfüzér *Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani IV.*, a *MNT I.* és *Dancs Lajos: Kör, kör ki játszik?* című gyűjteményekből készült.

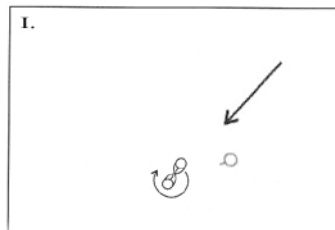
Ajaki játékok

- játékfűzés -

Játékok

- Pérom, pérom pestike... - spéromolás, párosforgó
 - Cikabolha - fogócska
 - Adod-e a túró?... - túrósjáték, versenyfutás
 - Most jöttem Bécsből... - kifordulós körjáték
 - Meggy, meggy, meggy... - párválasztó körjáték

Két kislány jelenik meg a színpadon, körülnéznek és spéromolni (kocsizni) kezdenek. A mondóka végén egy harmadik kislány is bejön és megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját.(I.tf.) Amelyikét sikerül, annak a helyére áll be.



Ajak, Rozinka Jánosné, 2001.

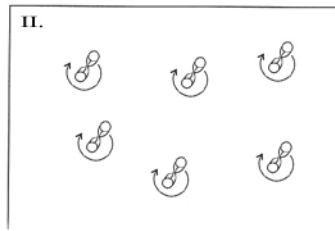
Gy.: Kácsor-Ignác Gabriella

Pé - rom, pé - rom pes - ti - ke, Sza - bő Ér - zsi fes - tet - te,
De nem a - zért fes - tet - te, Hogy a lá - nyát sze - res - se!

A lányok közben beszélgetnek:

- *Hát ez így nem jó! Hívjuk ki Julcsát!*
- *Bözsi néni, Bözsi néni! Tessék már kiengedni Julcsát!*
- *Julcsa! Gyere már!*
- *Megyek máris!*

Spéromolnak tovább, majd bejön a többi lány is, s ők is elkezdnek forogni. (II.tf.)



Jobb oldalról megjelennek a fiúk, s mondják:

- Lányok játszunk cikabolhát!

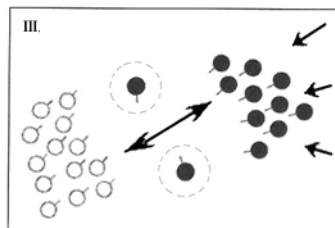
Két kisfiú vesszővel egy-egy kört rajzol maga köré (a színpadon imitálják), amiből nem jöhetnek ki, majd elkiáltják magukat.

Ajak, Rozinka Jánosné, 2001.

Gy.:Kácsor-Ignác Gabriella

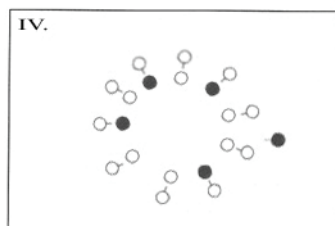
- Cikabolha!

A gyerekek két oldalról szaladnak át az ellenkező oldalra, s akit elkapnak, az áll be a helyükre.(III.tf.) Négyyszer játsszák el a játékot.



- Játsszunk inkább túrósat! – mondja egy kislány

Kört alakítanak, a nagyobb gyermekek lesznek az „árusok”, leguggolnak eléjük a kisebbek, ők a „túrók”.(IV.tf.) Az álló gyermekek kínálják a túrókat, a körbe sétáló „vásároló” kiválaszt egyet.



- Adod-e a túró? – kérdezi az egyik „árustól”.

- Adom hát!

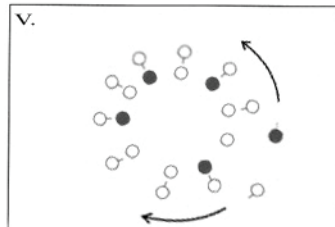
Egy tetűért, egy bolháért,

A nagyapád szakálláért,

Abból is csak úgy eszel,

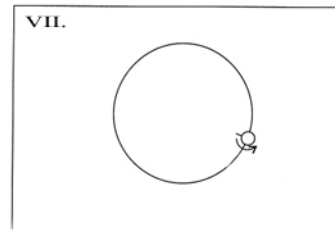
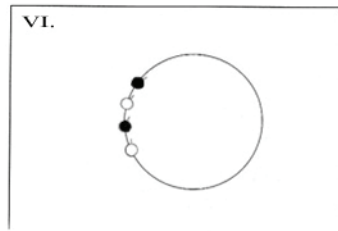
Ha halálos beteg leszel! – válaszol az „árus”.

S a két gyermek ellenkező irányba szalad a körön kívül, s amelyik hamarabb visszaér, az marad a túró mögött. (V.tf.) Háromszor játsszák el a játékot.



A harmadik játék után a guggoló túrócskák felállnak, s ők is beállnak a körbe. Kézfogással indulnak jobbra, s éneklik a „Lánc, lánc, lánc... kezdetű dalt. (VI.tf.)

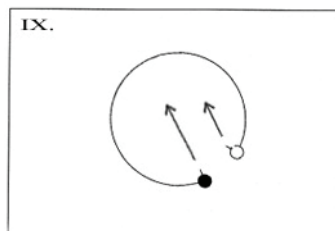
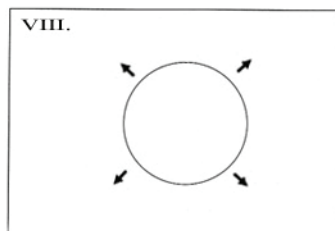
Lánc, lánc, lánc, Esz - ter - lán - ci cér - na,
 Esz - ter - lánc,
 Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon ki Ma - ris - ka, Ma - ris - ká - nak lán - ca.



Akinek a nevét éneklük, az kifordul a körből.(VII.tf.) 3-4-szer játsszák el a játékot. Az utolsó játék végén együtt kiáltják:

- Ki lopta el a patkót?

S elkezdik a kört széthúzni, amíg szét nem szakad.(VIII.tf.) Ahol elszakad, az a 2 gyermek áll be a kör középre (IX.tf.), s elkezdik énekelni a „Meggy, meggy, meggy...kezdetű dalt.



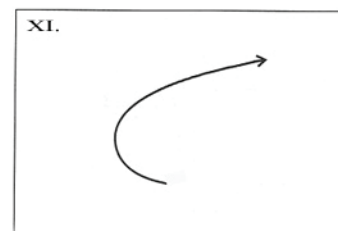
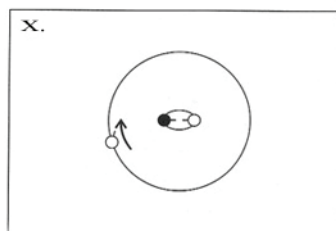
Ajak, Gy.: Arató K.1933.

Ladányi Etelka 9 év

Meggy, meggy, meggy, ter - jedj íá - nak á - ga,
 ter - jedj, meggy, an - nak le - haj - lá - sa,
 le - e - sett a ke - nyér - mor - zsa, ö - lelj a - kit sze - retsz.
 Ezt ö - le - lem, ezt ked - ve - lem,
 ko - má - m - asz - szony lá - nya, ne vi - gye - tek ná - la.
 Bécs - nek bo - ru - lá - sa,
 Nem úgy jár - ják a tán - col, tó - lá - gos,

tót a ger - li - cé - je. Lá - nyok vagy - tok a to - rony - ba
a - rany - ko - szo - rú - val, lá - nyok vagy - tok, szép vagy - tok,
pi - ros az or - cá - tok, fáj a szí - vem rá - tok.
Szebb a sző - ke, mint a bar - na,
mer a bar - na rön - gyos bar - na,
szállj ki mán, vén vagy mán.
Pis - tu - ka fi - jam, mit ho - zott a - pád Bu - dá - ról?
Csep - pecs ke kor - sót, pi - ci - ke bor - sót, bön - dős - két,
fe - ke - te sze - mű me - nyecs - két.
Vagy é - le - tem, vagy ha - lá - lom, Szállj ki mán,
gye - re ba - bám, azt kí - vá - nom.
vén vagy mán, tán - col - ni se tu - dol mán.

Az „Ezt ölelem, ezt kedvelem” sornál párt választanak maguknak a közepén állók, s együtt forognak közepén (a „tót a gerlicéjé”-ig), majd helyet cserélnek. A „Szebb a szőke, mint a barna” sornál újra párt választanak a közepén állók, s együtt forognak a (fekete szemű menyecské”-ig).(X.tf.) Akkor a gyermekek visszaállnak a körbe és a „Vagy életem, vagy halálom” résztől szétnyílik a kör és kimennek a színpadról. (XI.tf.)



A játékfűzést összeállította **Kácsor István** táncpedagógus (Nyíregyháza), **Kácsor-Ignác Gabriella** gyűjtése és a **Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok** című gyűjtemény alapján.

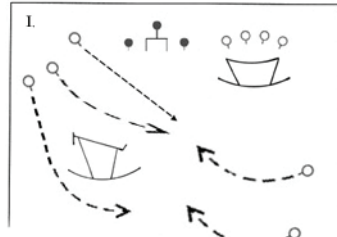
Bihari játékok

- játékfűzés -

Játékok

- **Kelj fel baba, kacagjál...** - ébresztő
 - **Tej, túró, tejfel...** - ébresztő
- **Megmosdott már a cica...** - mosdató
 - **Először az ingecskét...** - öltöztető
 - **Hóc, hóc katona...** - höcögtető
- **Gyí, te lovam Besztercére...** - lovagoltató
 - **Gyí, te fakó...** - lovagoltató
 - **Kerekecske, dombocska...** - tenyeresdi
- **Biderke, liderke, itt szalad az egérke...** - csiklandó
- **Jár a baba jár, mint a kiskirály...** - sétáltató
 - **Cini, cini muzsika...** - táncoltató
- **Balázs, csípjen meg a darázs!** - névcsúfoló
- **Erika, dróton jár a dereka!** - névcsúfoló
- **Jóska, olyan mint a sóska!** - névcsúfoló
- **Lányok, tejeles a szátok!...** - lánycsúfoló
- **Örtön-börtöm öt mozsár...** - kiszámoló
- **Hajlik a meggyfa...** - párválasztó körjáték
- **Kocsis, kocsis komámasszony...** - szoknyafogó
- **Most viszik, most viszik Uborkáné lányát...** - leánykérő játék
 - **Réce, ruca, vadliba...** - mondóka
 - **Elviszem a legszebb lányát...** - leánykérő játék

A gyermekek többsége, az összes kislány és néhány fiú a színpadon helyezkedik el. Hátral a bölcsőben babák vannak, a lányok kis sámlikon, padokon ülnek. A padok alatt fedők, fakanalak vannak elhelyezve. Hátral 3 fiú, kettő bottal a kezében áll, egy közepen kisszéken ül. Bal közepén hintaló.



A játékot a lányok kezdik, a babájukkal sétálnak a térben. (I. tf.)

- **Kelj fel baba, kacagjál, tudom szépet álmodtál.** - *Érbogyoszló (Bgym.256.)*
- **Tej, túró, tejfel, kicsi baba, kelj fel.** - *Nagyvárad (Bgym.245.)*
- **Megmosdott már a cica, mosdjál te is Katica.** - *Margitta (Bgym.267.)*
- **Először az ingecskét, Utána a szvetterkét,
Bugyikát és nadrágot, Zoknit és a topogót,
Fordulj erre, fordulj arra, felöltözött a kisbaba.** - *Cséhtelek (Bgym.276.)*

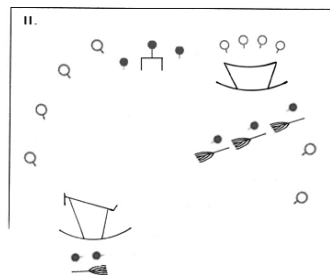
Az öltöztető végére visszamennek a járkáló lányok a helyükre, s lovagoltatják a térdükön a babájukat.

Közben bejönnek a színpadra a fiúk is oldalról.

- **Hóc, hóc katona, Ketten ülünk a lóra,
Zabot adunk a lónak, Cukrot meg a csikónak.** - *Szalacs (Bgym.967.)*

Kétszer mondják el a mondókát. Bal oldalról jön 1 seprűn 2 fiú (II.tf.) **negyedekre** lépve, s mondják a következő mondókát

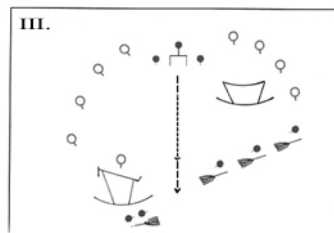
- **Gví, te lovam, Besztercére, Piros borra, pecsenyére, Gví, gví, gví,
Gví, lovacsám, gví vágta, Odaérünk vacsorára, Gví, gví, gví.** - *Nagyszalonta (Bgym.1054)*



A jobb hátsó sorokból egyesével seprűn lovagol be további 3 fiú. Az első kettő csatlakozik hozzájuk, de ők már **nyolcadokra** lépnek.

**Gyí, te fakó, gyí te szürke,
Gyí két lábam, fussatok,
Milyen áldott két csikó ez,
Egyik sem kér abrakot.**

Minden fiú tovább lovagol a seprűjén, közben kétszer mondják el a mondókát. A hintalovon egy kislány hintázik, míg a lányok az ölükben lovacskáznak a babájukkal. Középről egy kisfiú széken „lovagol” be középre (ütemhangsúlyra rakja a széket), megállítva ezzel a fiúk körbe menetét. (III.tf.)



Hirtelen megtöri a játékot az egyik fiú. Mindenki megáll, őt figyeli. Ő középen hátul áll, botja a trombita. Felemeli és trombitálást utánoz: „**Tratatata, tratatata**”.

A trombita átalakul karddá, úgy tesz a fiú, mintha övébe szúrná. Katonásan, egyenletesen lépve előre jön (IV.tf.), s ezt mondja:

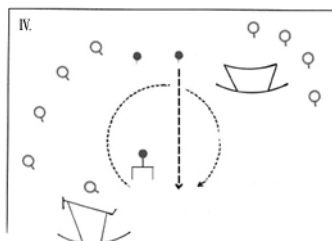
- Így mennek a huszárok, így mennek a huszárok!

Majd a kadból bot lesz és az öregek menését utánozva elindul a szaggatott vonal irányában. A többi fiú egyenletesen kopogva a bottal, seprűnyéllel utánozza őt, s ezt mondják:

- **Így mennek az öreg papok.**

-

Ezt négyszer mondják el, s közben körben járnak. (IV.tf.)



Az egyik fiú elkiáltja magát:

- **Máglyarakás!** - és a kezében lévő seprűt a színpad elejére dobja. A többiek követik.(V.tf.) Egy másik fiú, ismét kiválik a többiek közül, a seprűjével a színpad bal oldalára megy, közben játékba hív:

- **Faültetés!**

Erre valamennyien körbeveszik és csendben játszanak: Minden fiú körben guggol, egy fiú kivételével. Ő középen áll, seprűt tart. Valakinek a nevét mondja és elengedi a seprűt. Ha sikerült elkapni a seprű végét, helyet cserélnek. Akinek nem sikerül, kiesik a játékból. (V.tf.)

A fiúk játéka alatt a lányok ismét hangosan babáznak, játsszák a mondókák, dalok szövegét. Jártatják babáikat (tetszés szerint) szétszórt alakzatban. (V.tf.)

- **Kerekecske, dombocska, Itt szalad a nyulacska, itt, itt, itt.** - *Cséhtekek (Bgym.475.)*

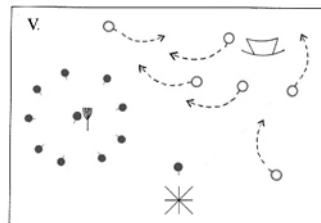
- **Biderke, biderke, itt szalad az egérke.** - *Berettyószéplak (Bgym.420.)*

- **Jár a baba jár, mint a kiskirály, Ide topog, oda topog, pici lába jár.** - *Margitta (Bgym.789.)*

Majd táncoltatják a babáikat erre a mondókára. (V.tf.)

- **Cini, cini muzsika, Táncol a kis Zsuzsika,**

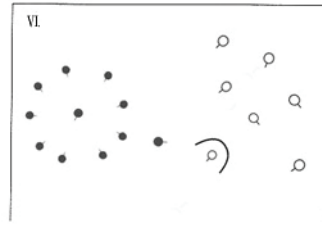
Egyedül, egyedül, Amíg párja nem kerül. - *Örvénd (Bgym.887.)*



Közben egy kislány leteszi a babáját, kiválik a többiek közül és ugrókötelezni kezd. Egy fiú észreveszi és el akarja venni tőle a kötelet. (VI.tf.) Csúfolódní kezdének, közben húzogatóják egymástól a kötelet.

Lányok: - **Balázs, csípjén meg a darázs!** - *Erdőgyarak (Bgym.3563.)*

Fiúk: - **Erika, dróton jár a dereka!** - *Érmihályfalva (Bgym.3636)*

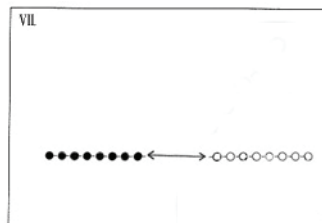


Ennek hallatára a többiek is segítenek és most már csoportosan csúfolódnak, közben húzogatják a kötelet. (az egyik végén a lányok, a másik végén a fiúk) (VII.tf.)

L: - Jóska, olyan mint a sóska! - Tenke (Bgym.3838.)

F: - Lányok, tejeles a szátok!

L: - Fiúk, lyukas a csizmátok! - Köröstárkány (Bgym.4418.)



A fiúk veszítenek, ugyanis a lányok elengedik a kötelet és otthagyják őket. A fiúk kupacba dőlnek, leülnek és egy kalapot rakosgatnak egymás fejére körbe-körbe (csendben játsszák). (VIII.tf.) A lányok elmennek körjátékozni. Kört alakítanak, majd egy kiszámolóval valakit kiválasztanak, aki középre áll.

Biharugra Gy.Hollós Lajos
Szuromi Mariska 23 év
MTA ZTI lelt.sz.72634(2)

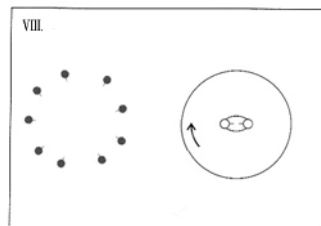
**Örtöm-börtöm, öt mozsár, Szól a rigó akadár,
Cérnára, cinegére, Düc ki, madár a mezőre,
Düc ki, akaszd ki, Hadd száradjon odaki!
Szóke baba, komédia, Á-pila, gó-lija,
Ala-pitya lotty!**

A következő dalra egyenletesen járnak menetirányban, s az „Aki szeretsz, kapd be” szövegre a középen álló párt választ és forog vele a dal végéig. (VIII.tf.)

Konyár Gy.Hajdú András
Bozocsi Menyhértmé 56 év

Haj - lik a meggy - fa, Nagy az ár - nyé - ka,
Ben-ne fo - rog kis - me-nyecs-ke, A - kit sze-retsz kapd be!
Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem,
Ha pénz vol - nék pen-dül nék, Még-is ki-for - dul-nék.
Ró - zsa vol - nék, ser-dül nék,

MTA ZTI lelt.sz.48575.



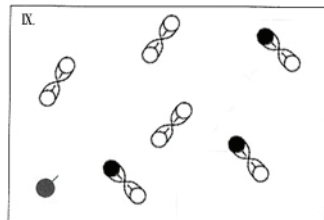
A dal végére a fiúk is odalopakodnak a lányokhoz, beállnak a körbe. Úgy állnak fel, mint a páros forgóban, 1 fiú pedig oldalt guggol: ő a fogó. (IX.tf.) Elkezdenek forogni, s közben éneklük:

Konyár Gy.Turi Sándor
Borza Anna 55 év

Ko-csis, ko-csis, ko-mám-asz szony, Lo-vat, lo-vat, só-gor-asz szony,
Szél fúj - ja pánt - li - ká - ját, Lo-bog - tat - ja a szok - nyá - ját,
Kapsz szok - nyát, ro - ko-lyát, An-nak is a leg - al - ját.

MTA ZTI lelt.sz.70590.

A végén leguggolnak, a fogó pedig közben megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját. Ha sikerül még a guggolás előtt elkapnia egyikükét, akkor avval forog, akiét elkapta és a másik lesz az új fogó. Ha nem, ő marad az.



Háromszor eljátsszák, majd egy gyermek bekiabál:

- Eladó a mennyasszony!

Majd egy kisfiú mondja:

- Én leszek a kérő!

Aki az előző játékban az utolsó fogó volt, ő lesz Uborkáné. Körbe állnak a gyermekek, Uborkáné a körbe beáll, a kérő a körön kívülre megy. A kör indul az egyik irányba, ők ketten a másikba (X.tf.) és mindenki énekl:

Derecske Gy. Dancs Lajos 1971.

Özv. Bíró Sánorné Pető Ilona 67 év

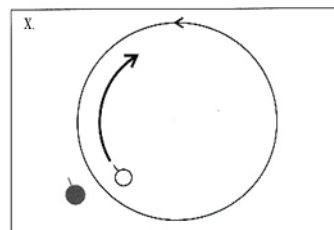
Most vi - szik, most vi - szik, U - bor - ká - né lá - nyát.
 Bí - bor - ba, bár - sony - ba, Gyön gyös - ko - szo - rú - ba.

Ha már en - gem el - visz nek, U - bor - ká - né asz szony!
 Töb - bé visz - sza nem jö - vök,

AP 8976 h.

Beszélve:

- Adjon Isten jó napot, Uborkáné asszony!
- Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?
- Mert el akarom venni nevű lányod.
- Nem adom én nevű lányom fátyol, ingváll nélkül,
 aranyhintó nélkül, abba' pedig hat ló legyen,
 mind a hatnak aranyfarka legyen!



A kérő a párbeszédben annak a kislánynak a nevét mondja, aki mögé került a dal végére. Kézen fogja és magával viszi, mert ő lesz a mennyasszony. Mindenki énekel, vonulnak, s közösen mondják:

Hegyköztóttelek (MNT 2667)

Réce, ruca vadruca, Jöjjenek a lagziba,
Hozzanak villát, kanalat, Nehogy éhen maradjanak,
Ha nem jönnek, maradnak, Otthon is jóllakhatnak.

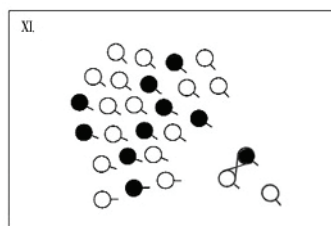
A násznépet elől Uborkáné vezeti, középen az ifjú pár. A „násznép” mögöttük sorakozik tetszőlegesen, s énekelve vonulnak. (XI.tf.)

Derecske Gy. Dancs Lajos 1971.

Özv. Bíró Sánorné Pető Ilona 67 év

El - vi - szem a leg - szebb lá - nyát, Ér - zsi - két.
 Sze - re - tem én ő - tet, Li - pi - tyom ba, la - pa - tyom ba,
 El - vi - szem én ő - tet,
 Ci - gány - ef - me - res - nek, Haj - dú - he - ge - dűs - nek,
 Szállj ke - zem - re, szállj vál - lam - ra, Ta - nulj em - ber - sé - get!

AP 8976 h.



Addig énekelnek, amíg mindenki fel nem sorakozik egymás mögé, majd kivonulnak énekelve a színpadról. (XI.tf.)

A játékfűzér **Ráczné Bársony Judit** óvodapedagógus (Hajdúböszörmény) közreműködésével készült, a *Magyar Népzene Tára I., Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani IV., Kardos László: Lúdnyszakítás és a Bihari gyermekmondókák* című gyűjteményekből

Dél – alföldi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- Szállj el, szállj el... - katicabogár röptető
- Tányéricsa-katica... - guggolós körjáték
 - Ántán-titiom... - páros szökdelő
 - Gospodi pomiló... - csúfoló
- Pecsönnyeforgatás - sport jellegű népi játék
 - Nyíhi-nyihinya - fogócska
- Ögyedöm, bögyedöm, pimpollára... - kiszámoló
 - Hej szélesnek... - párválasztó körjáték

Egy kislány jön be a színpadra és a mondókát mondja hangosan. Közben mintha a kezén katicabogár lenne, sétáltatja. (I.tf.)

Szeged Alsóváros

Gy.: Kovács János

Szállj el, szállj el,

Fuss, fuss Kata.

Gyűnnek a törökök,

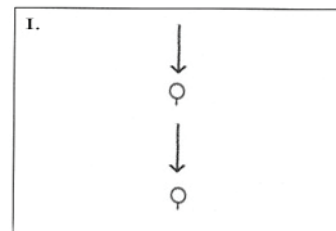
Sós kútba tősznek,

Onnan is kivősznek,

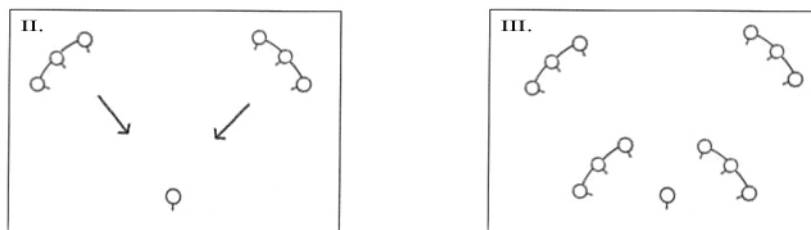
Kerék alá tősznek,

Onnan is kivősznek,

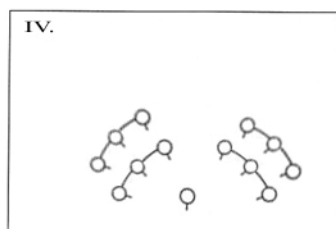
Mindhalálig égetnek!



A mondóka végén 3-3 kislány jön színpad hátsó két sarkából, s ugyanazt mondják hangosabban. (II.tf.) Majd újabb lányok érkeznek, s ők is mondják hangosan. (III.tf.)



A mondóka végén egyszerre kiáltják, hogy „Huss!” és elröptetik a kezükről a katicát. (IV.tf.)



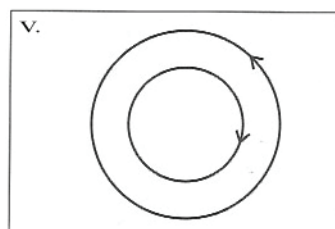
A kislányok két kört alakítanak, az egyik jobbra, a másik balra indul a dalra.(V.tf.) Egymás kezét fogva körbe járnak, a „csüccs” szövegre mindnyájan leguggolnak. 3x játsszák el a játékot.

Forráskút, 1955.

Gy.:Sz.Fehér E., B.Csorja Kató

Tá - nyé - ri - ca, ba - bi - ca, az én lá - nyom Ka - ti - ca.

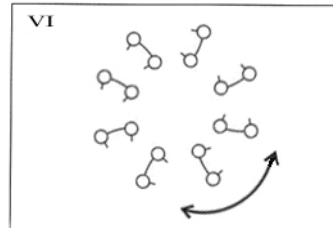
Szél fúj - ja pánt - li - ká - ját, kapd el kis - lány a szok nyá - ját, csüccs!



A következő játékhoz párokká alakulnak, s elől keresztezett kézfogással állnak körben. A dalt énekelve szökdelnek és a „hopp”-ra irányt változtatva megállnak. Az újrakezdésnél a másik irányban folytatják a szökdelést.(VI.tf.)

Tápé, 1955.
 Gy.: Péczely Attila

Án - tán ti - ti - om, bod - ros li - li - om.
 A - kár er - re, a - kár ar - ra, se - je - hu - ja hopp!



A harmadik énekléskor felbomlik a kör és a színpad hátsó részére szökdelnek a lányok.(VII.tf.) Jobb oldalról jönnek be a fiúk. Elöl egy nagyobb fiú botra támaszkodva, öregesen csoszog előre. A többiek utána jönnek (VII.tf.), s gúnyolódva kérdezik tőle:

*A játék a görögkeleti egyházi szertartások.
 helybeli megfigyeléséből keletkezett
 Szeged, Gy.: Kovács János*

- Hová, hová öregapó? Münk is émönyünk!

Az „öreg” úgy tesz, mintha templomba lépne be és hajlongva kántálja:

- Goszpodi pomiló, goszpodi pomiló, száraz kinyér, vakaró!

A gyerekek kinevetik, mire az „öreg” a bottal szétcsap köztük, megijeszti őket. Kicsúsztatja a botot a színpadról és azt kiáltja:

*Szeged
 Gy.: Kovács János*

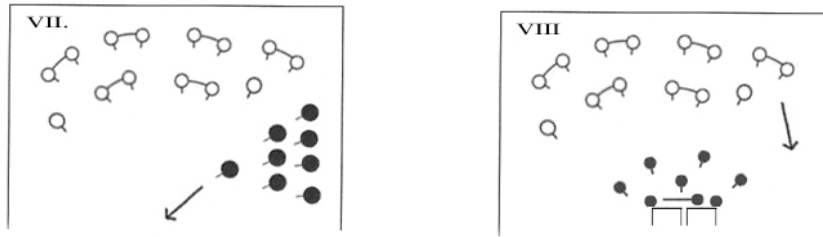
- Pecsönnyeforgató!

A fiúk közül kettő letérdel térdelő támaszba, egymásnak háttal. Egy harmadik hanyatt fekszik rájuk, egy pedig a derekát átfogva megpróbálja felemelni.(VIII.tf.) A többiek biztatják:

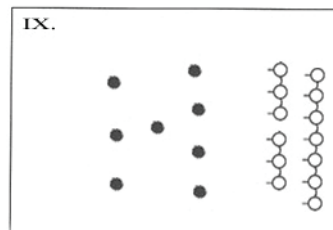
- Hajrá Józsi! Hajrá Józsi!

- Sikerült! (vagy nem sikerült)

Majd cserélnek, s akit emelgettek eddig, az lesz a „pecsenye”.



Háromszor játsszák el a játékot, s a végén aki eddig tartotta a „pecsenyét”, az akar rájuk feküdni, de a két térdelő összedől. A gyerekek kinevetik. A fiúk játéka alatt a lányok lassan oldalra sétálnak, s két sorba kézfogással felállnak. A fiúk a játékuk után, szemben a lányokkal leguggolnak.(IX.tf.)



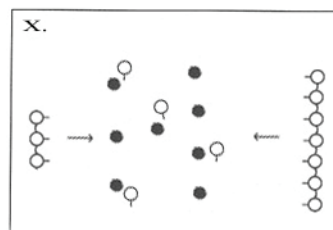
Tápé

Gy.:Kovács János

- A lányok együtt mondják: - **Nyihinyihinya!**
 A fiúk válaszolnak: - **Szent Erzsébet hídja!**
 Lányok: - **Átal mögyünk rajta!**
 Fiúk: - **Vámot szödünk rajta!**
 Lányok: - **Nem bánom én, akár vöszök, akár mögyök, ezt a néhány csikót átal viszöm rajta!**

A lányok megpróbálnak a fiúk között átszaladni, a fiúk igyekeznek elkapni őket (közben a fiúk nem állhatnak fel a guggolásból). Ha megfogják valamelyik kislányt, ezt kiáltják:(X.tf.)

- **Megfogtam!** – s a kislány leguggol a fiú mellé.



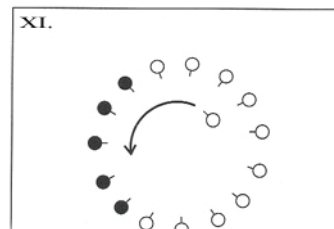
Ezt addig játsszák, amíg a lányok el nem fogynak. A játék végén egy fiú elkiáltja magát:

- **Játsszunk egyet! Majd én kiszámolom ki áll be középre!**

Körbe állnak a gyerekek, s a következő mondókára kiszámolják a kör közepén állót:(XI.tf.)

Tápié

Lele József kéziratós gyűjtéséből



Ögyedöm, bögyedöm, pimpolára

Szól a rigó rokoncára.

Cérnára, cinögére,

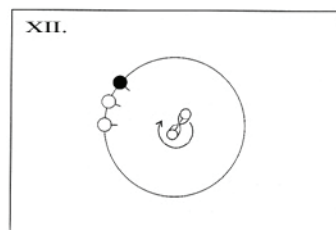
Hiss ki liba a mezőre!

A kiszámolt gyermek beáll középre, s a dal éneklése közben kézfogással, egyenletesen járnak körben. A „Ki felkötí...” résznel a kör megáll, a körben álló gyermek párt választ magának, (lány-fiút, fiú-lányt) miközben a 2. versszak első két sorát egyedül éneкли („Én felkötöm...”). A „Jucalombos” résztől a dal végéig páros forgót táncolnak (XII.tf.). A körben állók ütemes sarokemelgetéssel helyben kopognak. Utána az marad bent a körben, akit választott. 3-4-szer játsszák el a játékot

Forráskút, 1955.Ak. Péter Erzsé(11)

Gy.:Sz.Fehér E.,B.Csorja Kató

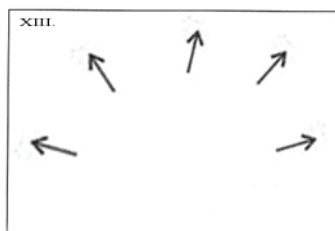
Hej, Szé - les - nek ud - va - rán, ud - va - rán,
 Min - den dé - l - ben do - bol - ják, do - bol - ják,
 An - nak ad - juk a le - ányt,
 Ki fel - kö - tít a kard - ját.
 Én fel - kö - tötök kar - do - mat, kar - do - mat,
 Add né - kem a lá - nyo - dat, lá - nyo - dat,
 Ju - ca - lom - bos lö - bon - cos,
 Fe - ke - te fod - ros, fá - tyo - los.



Az utolsó dallam végén felnéznek az égre és azt kiáltják:

- Esik az eső! Szaladjunk haza!

Majd sivalkodva több irányba kifutnak a színpadról. (XIII.tf.)



A játékfűzér **Badicsné Szikszay Zsuzsanna** táncpedagógus (Makó) közreműködésével készült, **Bálint Sándor: A szögedi nemzet** című gyűjteménye alapján.

1.4. Erdély

1.4.1. Mezőségi játékfűzés

1.4.2. Háromszéki játékfűzés

Mezőségi játékok

- játékfűzés -

Játékok

- Szervusz tíz... - számolósdí
- Bújj, bújj medve... - hidas-bújós játék
- Egy előre, két kettőre... - páros szökdelő
- Hej gerenda, gerenda... - kifordulós körjáték
- Eketem-beketem, bakkecske... - kiszámoló
- Benn a bárány, künn a farkas... - fogócska
- Hatan vannak a mi ludaink... - párválasztó körjáték

Kettesével szaladnak be a gyerekek a színpadra, kézen fogva és soronként mondják a mondókát. Elosztva helyezkednek el a térben, betöltve a színpadot. (I.tf.)

Galambod

Kardos Antalné Zólyomi Ilona 82 év

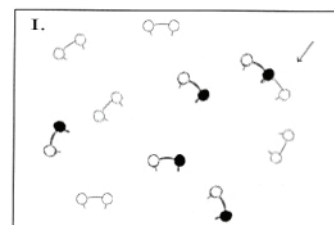
Szervusz tíz,

Hogy vagy, húsz?

Hát a harminc mit csinál?

Nem beteg a negyven?

Te, ötven,



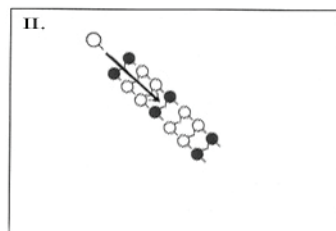
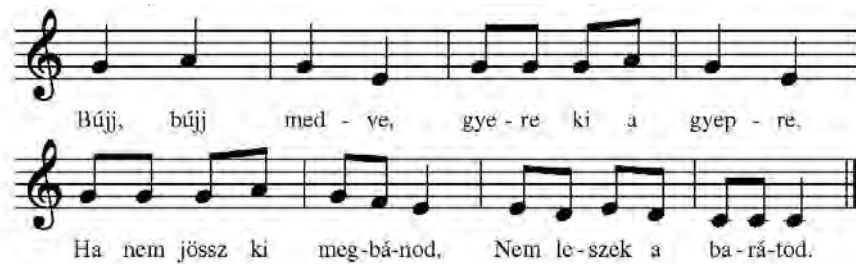
**Mondd meg annak a hatvannak,
Hogy ne hetvenkedjék
Azzal a nyolcvan krajcárral,
Mert olyan kilencven pofot adok,
Hogy százat höngörödik.**

Utoljára hárman jönnek be, s együtt mondják a befejező sort. A kiszámoló végén a gyerekek párosával egymás mögé állnak (II.tf.)

A páratlanul maradt gyermek a hátulsó párból az egyiket kézen fogja és előre bújjik vele a párok feltartott keze között, mialatt a többiek énekelni kezdik a „Bújj, bújj medve... kezdetű dalt. (II.tf.) Aki ott marad, a következő párból választ egyet, s így vonul előre. Addig ismétlődik a játék, míg mindenki átbújjik néhányszor.

Mezőfele

Ak.Fülpesi Jenőné Szegedi Regina 68 év

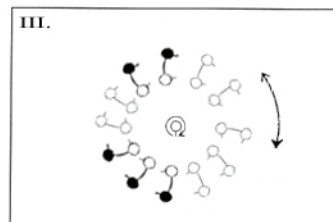


A gyermekek kézfogással, páros szökdelővel folytatják a játékot, s közben kört alakítanak a mondókára. (III.tf.)

Mezőfele

Ak.Fekete Margit 14 év

**Egy előre, Két kettőre,
Három hatra, Hat kilencre,
Kilenc tízre, Tizenegyre,**



Vörös király, Zöld Peti,
Üsd a hátát, Puff neki!

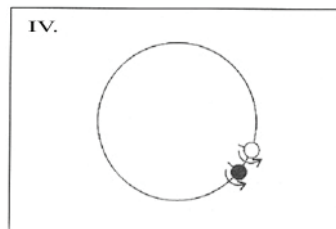
A „Puff neki!”-re megfordulnak és visszafelé szökdelve újra kezdik a mondókát. (III.tf.) Háromszor játsszák el. A végére a párok egymás mellé fordulnak, s egy nagy körbe érkeznek meg. Egy gyermek beáll a körbe, ő lesz a következő játékban a „gazda”.(IV.tf.):

A gyermekek egyenletesen járnak körbe, s az utolsó sort csak a „gazda” énekli. Tetszése szerint nevet választ a körben állók nevei közül. A megnevezett gyermek arccal kifordul a körből, így halad tovább a többiekkel összefogódzva (V.tf.). A „Dínom, dánom, kedves lányom...” helyett négy gyermek nevét is énekelheti. 2-3-szor is eljátszhatják.

Galambod

Ak.Zólyomi Sámuelné Bőjte Póli 73 év

Hej, ge - ren - da, ge - ren - da, Tar - to - má - nyi ge - ren - da.
 Gés - pi - lon, gés - pi - lon, gés - pi - lo - ni ró - zsa.
 Ró zsa vol - na, pi - ros vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
 Dínom, dá - nom, ked - ves lá - nyom, For dulj an - gyal mód - ra.
 (É - vi, Pe - ti, Ka - ti, Sá - ri, For dulj an - gyal mód ra.)



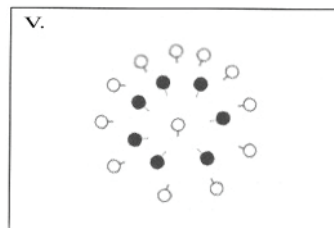
Az utolsónak kiforduló kislány hangosan mondja:

- **Játsszunk Benn a bárány, künn a farkast! Én leszek a bárány, ki lesz a farkas?**
- **Számoljuk ki!** - kiáltják.

A lányok a körből hátra lépnek, s csak a fiúk tartják be az ökölbe szorított kezüket. A kislány (bárány) minden fiúnak a kezére ütve mondja a kiszámolót,(VI.tf.)

Mezőcsávás
Ak.Szabó Juliánna 69 év

**Eketem-beketem, bakkecske,
Háromlábú legyecske,
Felmászott a toronyba,
Megkérdezte, hány óra,
Fél tizenhatra,
Te vagy az a mafla.**



Akire az utolsó szótag jut, annak mondja:

- *Te leszel a farkas!*

A kiszámoló után újra körbe rendeződnek. A „bárány” belülré áll, a „farkas” a körön kívülre, s kérdezi:

Mezőfele
Ak.Gyalai Lajosné Farcádi Eszter 45 év

Farkas: - **Mit ásol, bárányka?**

Bárány: - **Répát.**

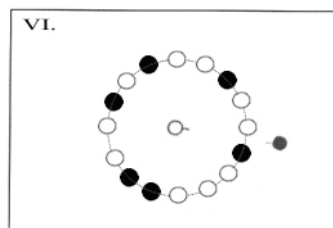
Farkas: - **Adjál a fiamnak!**

Bárány: - **Nem adok!**

Farkas: - **Akkor megeszlek!**

Bárány: - **Nem félek!**

Ekkor a farkas a bárány után iramodik, s üzőbe veszi. A körben állók felemelt kézzel segítik a bárány menekülését, a farkas előtt pedig leengedik a kezüket.(VI.tf.) Ez alatt a gyermekek kórusban mondják:



**Tányértalpas, lompos farkas,
Kuss el innen, kuss, kuss, kuss!
Ne engedjük a báránykát,
Fuss el, farkas, fuss, fuss, fuss!**

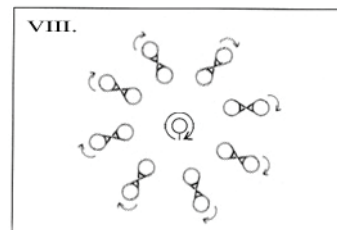
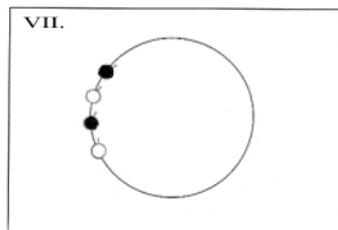
Ha sikerül elkapnia a bárányt, egy másik fiú áll a farkas helyére, ő pedig kiáll a körbe. Ha nem tudja elkapni a bárányt, a lányok cserélnek helyet. Háromszor játsszák el a játékot. Az utolsó játék után körbe állnak, s egyenletes sétalépésekkel éneklük a dalt. (VII.tf.)

Há - tan van - nak a mi lu - da - ink:
Há - rom szür - ke, há - rom fe - ke - te.

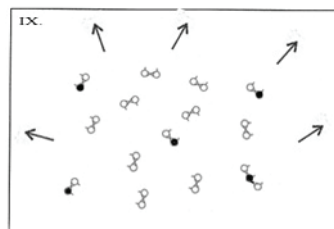
Gú - nár, gú - nár, lí - ba - gú - nár, Gú - nár az e - le - je,
Sza - bad a me - ze - je.

Ki - nek nin - csen pár - ja, Az lesz a gú - nár - ja.

A dallam közepén a „Gúnár, gúnár...” résznél párt választva seregnak. Akinek nem jutott pár, az beáll a kör közepére, s csípőre tett kézzel szökdel, kicsi íven haladva maga körül. (VIII.tf.)



3-4-szer játsszák el, majd az utolsó énekléskor a „Gúnár, gúnár...” résztől párt választva kiszökdelnek a színpadról. Az egyik pár megfogja a pár nélkül maradt gyerek kezét, s ők hárman szökdelnek ki. (IX.tf.)



A játékfűzér **Veress Péter Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor** című kötetéből készült.

Háromszéki játékok

- játékfüzér -

Játékok

- Csiga, biga gyere ki... - csigacsalogató
- Katica bogárka röppenj el... - katica röptető
- Hol jársz, hová mész... - fogyó-gyarapodó
- Süssünk, süssünk valamit... - rétes játék
 - Bújj, bújj, zöld ág... - bújó-vonuló
- Egy, kettő, három, négy... - páros szökdelő
 - Csíp, csíp, csóka... - kézcsipkedő
- Egyedem, begyedem, tenger tánc... - kiszámoló

A színpadon a gyerekek ugróiskoláznak, ugróköteleznek, babzsákoznak. Egy kislány elindul középen, a földön keresgélve, előre jön a színpad széléig, s ott mintha találna valamit a földön, leguggol (I.tf.) és felkiált:

- *Csigát találtam!* - s énekelni kezd.

Kézdiszászfalu

Ak. Kádár Elemér, 2009.

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and repetitive. Below the first staff, the lyrics are: "Csi-ga - bi - ga gye-re ki, Ég a há-zad i - de-ki,". Below the second staff, the lyrics are: "Ha nem jössz ki meg-bá-nod, nem le-szek a ba-rá-tod.".

Néhány gyermek játék közben vele énekel, közben mellé guggol egy másik kislány is, s a dal végén hangosan mondja:

- *Itt meg egy katicabogár!* - felveszi, s kezdi is énekelni a dalt, közben imitálja, hogy sétáltatja a kezén.

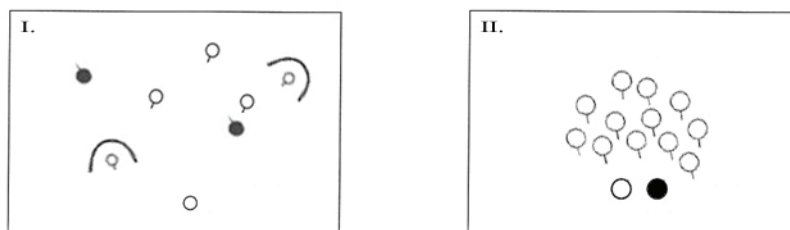
Ka - ti - ca bo - gár - ka röp - penj el!

Jön - nek a tő - rö - kők, visz - nek el,

Ke - rék a - lá tesz - nek, on - nan is ki - vesz - nek,
Hí - deg kút - ba tesz - nek, on - nan is ki - vesz - nek,

Ka - ti - ca bo - gár - ka röp - penj el!

A gyerekek ezt hallva abbahagyják a játékot és csatlakoznak hozzájuk, egyre többen énekelve. A dal végén, a színpad elejére sétálva elröptetik egy karmozdulattal a katicát.(II.tf.)



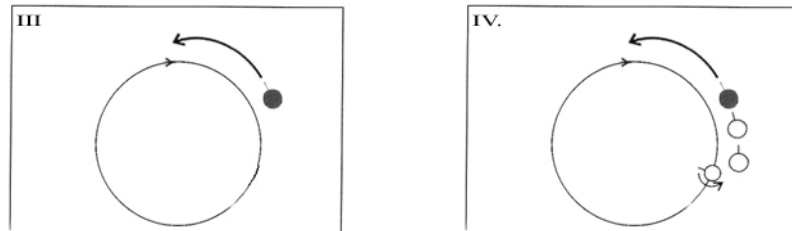
Kört alakítanak, egy gyermek a körön kívülre áll „kérő”-nek, s kézfogással egyenletesen járva énekelnek. A kérő a kör haladási irányával szemben a körön kívül sétál (III.tf.) és a „három kis babuska” szavaknál megérint három gyermeket. Azok kiválnak a körből, és követik a kérőt.(IV.tf.)

Hol jársz, hó - vá mész., nagy Ér - zsé - bet asz - szony?

I - de - o - da a - mo - da, Fe - hér - vá - ri vá - ros - ba,
Ka - pi - tány úr ü - zen - te, Nagy - vá - rad - ról hír - det - te,

Ki - seb - bli - ket, na - gyob - bi - kat tart - sa meg a sor - ba,

Ez a há - rom kis ba - bus - ka in - dul - jon ú - tá - nam.

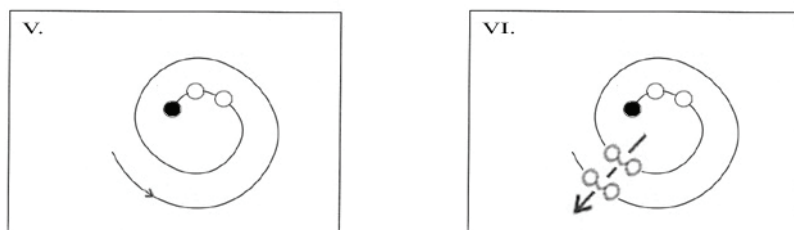


Így a kör egyre kisebb, a külső füzér egyre hosszabb lesz. Háromszor játsszák el a körjátékot. Az utolsó éneklés után azonnal kezdik a „Süssünk, süssünk valamit...” kezdetű dalt. A volt „kérő” vezeti a sort, s „csigabiga-rétest” sütnek, amíg az teljesen becsavarodik. (V.tf.)

*Kézdiszászfalu
Ak. Kádár Elemér, 2009.*

Süs-sünk, süs-sünk va-la mit, azt is meg mon-dom, hogy mit,
Liszt-ből le-gyen ke-ver-ve, fől-te-lé-kes, jó é-des.
So-dor-va, te-ker-ve, tú-ró-val hē-lel-ve,
Csi-ga-bi-ga ré-tes, kós-tol-tam és é-des.

Akkor leguggolnak, „megtűtik” a rétest hangos „sss”-egéssel, majd felállnak és az első gyermek a többiek feltartott karja alatt kivezeti a sort. (VI.tf.)

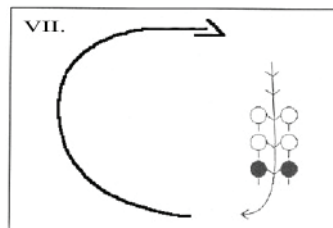


Addig éneklük a dalt, míg teljesen kihúzódik a füzér, majd elkezdik énekelni a „Bújj, bújj, zöld ág...” kezdetű dalt.



Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
Nyit - va van az a - rany - ka - pu, Búj - ja - tok át raj - ta,
Nyisd ki ró - zsa - m ka - pu - dat, ka - pu - dat,
Hádd ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat,
Szi - ta szi - ta pén - tek, sze - re - lem csü - tör - tők,
dob szer - da.

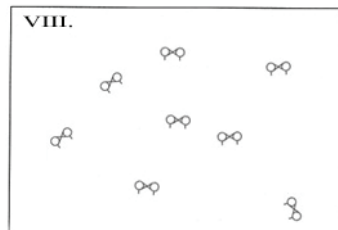
A „nyisd ki rózsám, kapudat...” résznél az első két gyerek párosan kaput tart, ez alatt áthaladva a következő kettő is, és így tovább. Az ének végéig állnak a kapuk, s amikor újra kezdik a dalt, az első gyermek ismét elindul a kapuk alatt, a többiek meg sorban utána vonulnak.(VII.tf.)



A második résznél ismét kezdődik a kapuállítás. Amikor végig énekelték, kereszt kézfogásra váltanak, s páros szökdeléssel szétszóródva mondják a mondókat.

Egy, kettő, három, négy,
Kiskatona hová mégy?
Barassóba pipáért,
Fehérvárra dohányért,
Kolozsvárra szép lányért,
Azzal pedig csüccs!

A mondóka végén a párt alkotó gyermekek szembefordulnak egymással és leguggolnak, aztán a másik irányba folytatják a szökdelést.(VIII.tf.)



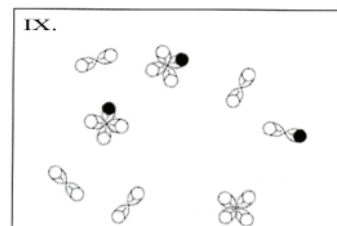
Az utolsó játék után guggolva maradnak, csak egy gyermek áll fel, s hangosan kérdezi a többieket:

- Játsszunk csipkelődőt!

Párosan egymással szemben játsszák a Csíp, csíp csóká..."-t. A kezük hátán megcsípve a bőrt, kezeiket fel-le mozgatva éneklük a dalt.

*Kézdiszászfalu
Ak. Kádár Elemér, 2009.*

Csíp, csíp, csó - ka, yak - var - júcs - ka,
 Ko - mám - asz - szony ké - re - ti a sze - ke - rét,
 Nem ad - ha - tom o - da, Tyú kok ül - nek raj - tá. Hess!



Ha ügyesek, négyen is összefogódhatnak (IX.tf.). 3-4-szer is eljátszhatják a játékot. Az utolsó dal végén feláll egy gyermek, s elkiáltja magát:

- Bújócskázunk! Majd én kiszámolom a hunyót!

Az ujjával mindenkire rámutatva körbejár (X.tf.), s elmondja a kiszámolót.

Esztelnek

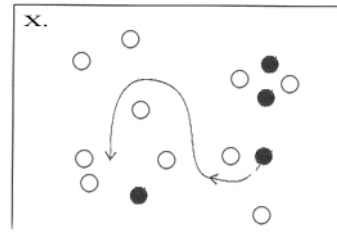
Ak. Csavar Matild, 17 év

Egyedem, begyedem, tenger tánc,

Szól a rigó Rakottyán.

Cérnára, cinegére,

Hess ki liba, a tetőre, hess!

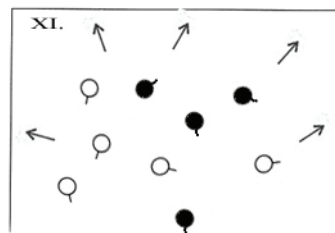


- Te leszel a hunyó! - kiáltják együtt a gyerekek.

A kiszámolt gyermek a színpad elejére megy, eltakarja a szemét (XI.tf.) és hangosan, lassan számol egytől tízig. Majd azt mondja:

- Aki bújt, bújt, aki nem bújt, nem bújt, én menyek!

Elveszi a karját a szeme elől, s az addig kisomfordált társait keresve körülnéz, s látva, hogy egyedül van, ijedten kiszalad a színpadról



A játékfüzér **Kádár Elemér** táncpedagógus (Nagyvárad) közreműködésével készült, gyermekkori (Kézdiszászfalu) játéka, és **Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken** című gyűjteménye alapján.

2. A játékfűzések kritikai megközelítése

E játékfűzések bemutatásával szeretnénk bizonyítani a népi játékok szerepének fontosságát a személyiségfejlesztés folyamatában. Ezzel is alátámasztva, hogy a zenei- és mozgásfejlesztés minden részterülete fejleszthető az énekes játékok, mondókák által, hiszen mindegyikükhöz valamilyen mozgás társul. A játékfűzések mind dallam, mind mozgás szempontjából a 4-7 éves korosztály számára elsajátítható népi játékokból állnak. E vidékeken mindmáig élők ezek a játékok, ma is gyakran előfordulnak a gyermekek mindennapjaiban.

A játékokat a gyermekeknek *elsődlegesen* önálló játékként kell megismerniük, felszabadult, önfeledt, sok örömet hozó tevékenységként. Minél többet ismernek meg, annál könnyebben kiválasztható, amelyeket a legjobban szeretik. Nem a játékok fűzerbe „komponálása” a kitűzött cél, ez csak hosszas együttjátszás eredménye lehet.

Az óvodapedagógusok, táncpedagógusok, valamint koreográfusok által készített játékfűzések összeállítások célja természetesen nem azonos mindegyiküknél. Míg az óvodapedagógusok számára az óvodás gyermek személyiségének a minél teljesebb körű fejlesztése a szándék, a táncpedagógusok által vezetett csoportoknál elsősorban a ritmikus népi játékok táncelőkészítő szerepe, illetve a táncanyanyelv kialakítása a célkitűzés. Azonban a fejlesztés eredménye, sikeressége vitathatatlan, hiszen formálódik kapcsolatteremtő készségük, magabiztos fellépésük, bátorságuk, a játékos helyzet készíti a gyermekeket arra, hogy egyre ügyesebbek, okosabbak legyenek, valamint elősegíti testi-lelki fejlődésüket is.

Az óvodás korosztály zenei, táncos nevelésével foglalkozó szakemberek között két különböző vélemény alakult ki. Egy részük azon az állásponton van, hogy egy bemutatott játékfűzerben csak az eredeti játékok jelenhetnek meg. A másik vélemény, hogy változhatnak a játékok, hiszen a gyermekek is állandóan alakítják játékaikat. S a koreográfia kedvéért az „alkotói szabadságra” hivatkozva táncos elemeket helyeznek a játékfűzerbe. A disszertáció ezen fejezetében található 17 játékfűzésben mindkét oldal megtalálható. A szakmán belül meglévő – e témával kapcsolatos – ellentétek és viták elemzése azonban nem e dolgozatnak a feladata. Tehát a játékfűzések – néhány apró változtatást és két játékfűzért (Zoboralja, Mezőség) leszámítva – a végig látogatott óvodai- és utánpótláscsoportok pedagógusainak a munkája.

A ma is hagyományőrző vidékeken nagyon fontos a helyi játékok felelevenítése, a helyi hagyományok megtartása, hiszen mind az óvodákban, mind a művészeti iskolákban

kiemelt szerepet kap a hagyományápolás. Az ilyen vidékeken felnövő gyermekek előnyben vannak a nagyvárosokban élőkkel szemben, hiszen látja a szülőket, ismerősöket, rokonokat is énekelni, táncolni, s a felnőtteknél látott „mozgáselemek” természetesen megjelennek a gyermekek játékaiban is. Az ilyen alapokra bátran támaszkodhatnak a pedagógusok.

A játékfűzés összeállításokhoz néhány kritikai megjegyzést szeretnénk hozzáfűzni:

- A játékok kiválasztásánál mindig elsődleges tényező, hogy a gyermekek **képességfejlődési szempontjait** kell figyelembe venni, s e szerint kell az adott **csoporra adaptálni**.
- A színpadon való megjelenés követelményei megkívánják a **koreográfiát**, ezért lényeges szempont, hogy milyen játékkal történik a **bevonulás** és **kivonulás**.
- 6-8 játéknál több egy fűzésbe általában nem szükséges. A **túl hosszú** összeállításokban látható, hogy a pedagógus az egész évi repertoárt be szeretné mutatni. Nem szabad elfelejtenie arról, hogy óvodás korosztályról van szó.
- A gyermekek számára az a legtermészetesebb, ha a megtanult és élvezettel játszott játékokban csak az összefűzés kedvéért történnek apró változtatások, akkor tudják örömmel játszani a színpadon is.
- **Népszínműves karaktereket, párbeszédeket** találhatunk néhány fűzésben, amelyeket nyilvánvalóan hagyományörző műsorokban adnak elő, s ezek „visszaköszönnek” az óvodás korosztálynak összeállított műsorokban is.
- Több fűzésben is találkozhatunk **„kiszólásokkal”** a közönség felé. Gyakran egy-egy bekiabálással kötik össze az egymás után következő játékokat.
- Az **eszközök** használatánál ügyelni kell, hogy ne vonja el a gyermekek figyelmét a játéktól. E korosztálynál már a bő, pörgős szoknya, kopogós cipő, fekete mellény, kalap viselete is óriási motiváló erővel bír.
- Találkozókon, bemutatókon, versenyeken fontos, hogy egy környéken gyűjtött játékokból álljon a bemutatott fűzés. De az óvodai élet eseményein nem ez az elsődleges szempont, hanem hogy a gyermekek a legkedvesebb játékaikat játszassák, s mutathassák be szüleiknek

„Amit csak hall a gyermek, könnyen elfelejti. Amit lát is, már inkább megjegyzi. De amiben ő maga is tevékenyen részt vesz, az bizonyosan bevésődik emlékezetébe.”³⁶⁵

³⁶⁵ Kodály, 1964.82.p.

VI.

Összegzés

A 3-7 éves, óvodáskorú gyermekek esetében nehéz konkrét tartalommal megtölteni a társadalmi gyakorlatra való felkészítést, hiszen a laikusoknak megmosolyogtató lehet a társadalmi érvényesüléshez vezető út építőköveinek tekinteni a helyes beszéd kialakítását, a gyermekverseket, a népi játékokat, mondókákat. Azonban valóban erről van szó, s ezt nem lehet kellőképpen hangsúlyozni.

Ha ez az alapozás óvodáskorban elmarad vagy csak hiányosan történik, abból a gyermeknek komoly hiányosságai, hátrányai származhatnak a későbbiek során. Vannak olyan képességek, amelyeknek a fejlesztésére az óvodáskor a legmegfelelőbb időszak. Ilyenek az egyensúlyérzék, ritmusérzék, szem-kéz koordináció, az alapvető számfogalom kialakítása, memóriakapacitás, féltekei dominancia, laterális, a tartós, fókuszált figyelem képessége, stb.

„Ezek a képességek iskolás- és felnőttkorban teljesen természetesek, ezért nem gondolunk arra, hogy az érési folyamatok mellett a tudatos, tervszerű fejlesztésre is szükség van. Ennek a fejlesztésnek a terepe az óvoda, eszköze, közege pedig az adott képességekhez tartozó tevékenységek végzése (mind operatív, mind kognitív értelemben).”³⁶⁶

A témakör részletes elemzésénél és a releváns tényezők illusztrálásánál a disszertáció rámutat arra a tényre, hogy a múlt értékeinek megőrzése és élő továbbvitele lehet csak a cél, a meglazult közösségi gyökerek ellensúlyozására. A hagyománnyal rendelkező közösségeknek ugyanis nem csak a teherbíró képessége nő, hanem biztonságérzete, a világba vetett bizalma folytán a megújulásra való képessége is.

A tanulmány áttekintette, s gyakorlati példaanyagon keresztül bizonyította, miként lehetséges, hogy a népi játékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások alkalmazása az egyik legkomplexebb fejlesztőerő lehet a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében. Az egymásra épülő fejezetek az általános elméleti megalapozástól kiindulva, az empirikus vizsgálaton és gyakorlati példaanyagon, elemzésen, s az ország különböző tájegységeiről származó játékfűzés összeállításokon keresztül jut el a hipotézisek bizonyításához.

³⁶⁶ Chrappán, 2003. 16.p.

A vizsgált összefüggésekkel, valamint gyakorlati példaanyagok bemutatásával kívántuk bizonyítani, hogy ha az óvodapedagógusok figyelembe veszik a gyermekek egyéni adottságait, képességeit, s igényeit előtérbe helyezve végzik zenei- és mozgásfejlesztő nevelőmunkájukat, akkor olyan képességek, készségek alakulnak ki a gyermekekben, amelyek birtokában iskolaéretté válnak, megállják majd helyüket mind az iskolában, valamint későbbi, felnőtt életükben. A zene, a ritmus, a mozgás, a tánc és a játéktevékenység által olyan komplex élményben, s egyben fejlesztésben lehet részük, amelyek által érzelmi világuk sokkal gazdagabb lesz, szókincsük, ismeretük gyarapodik, mozgásuk koordináltabbá, esztétikusabbá válik. Akit születésétől kezdve körülvesz a tiszta forrásból való zene, énekes játék, lelkileg, szellemileg is más lesz, mint azok a gyermekek, akik ebből az élményből kimaradnak.

A népi játékokon keresztül kialakult tapasztalat- és élménynyújtás, amelynek segítségével a környező, objektív világ a kisgyermek számára érzéki síkon megfoghatóvá válik, képessé teszi a gyermeket a valóság esztétikai felismerésére, befogadására, megvalósítására és létrehozására. Az óvodapedagógus teret és lehetőséget ad az életkori sajátosságokból fakadó szárnyaló gyermeki kíváncsiságnak, fantáziának. Szűkebb értelemben felkínálja a gyermek számára mindazon lehetőségeket, amelyek a nevelői mintakövetésből, mint bő forrásból, az imitáció igényét magában rejtő motivációs bázisból adódnak.

Az elmúlt évtizedben bizony megváltozott a zenetanításunk preztizse is. A kiütkeresés súlya a zenepedagógia helyének, céljának, funkciójának újraértelmezése a felsőoktatás felelőssége. Az óvodapedagógusokat képző intézményekben is egyre inkább – tartalmában is – jelentős változások történtek. A változások a képzés egész struktúrájára vonatkoznak, így természetesen a hallgatók felkészítésében is érezhető változások zajlottak le, minőségileg és mennyiségileg is. Hagyományos kultúránk sok száz év alatt kialakult „kincseiről”, amely rendkívül sok nevelői tapasztalatot hordoz magában, nem mondhatunk le, ha a világ fejlődési versenyében részt akarunk venni.

Ismerve gyermekeink lelki érzékenységét és óriási befogadókészségét, hisszük, hogy nemzeti kultúránk hagyományos pedagógiai tapasztalataival és azzal a kincssel, amit népi játékaik rejtnek magukban, megkönnyítheti és jelentősen elősegítheti a szükséges „modern” műveltség ismereteinek befogadását. Eszünkbe juthat egy ismeretlen görög költő versének részlete:

„A gyökerek persze
nem látszanak,
de tudod azok tartják a fát!”

A jövő óvodapedagógusainak a feladata, hogy munkájukkal hozzájáruljanak a lokális hagyományok megőrzéséhez, a mai életformához való adaptáláshoz, s mindezek révén a magyarság azonosságtudatának a fenntartásához.

„Ha a jövőről akarsz gondoskodni,
vess magot;
Ha egy évtizeddel számolsz,
Ültess fát!
Ha terved egy életre szól,
Embert nevelj!”

/Kínai bölcsmondás/

Végső soron olyan dolgozatot tart kezében az Olvasó, amely a bipoláris nevelési és zenepedagógiai folyamat mindkét pólusára vonatkozó konklúziókkal jár, s mint ilyen, hasznos segítség lehet a vizsgált korosztály zenével nevelésének felelősségteljes munkájában. A tanári pályán útközben zsebre tett ismeret-kavicsokat raktuk most sorba, remélve, hogy lesznek, akik később helyet találnak számukra egy nagyobb mozaikba illesztve.

Köszönetnyilvánítás

Legelsőként köszönettel tartozom **Matti Vainio** professzornak (Jyväskyläi Egyetem, Finnország), valamint **Duffek Mihály** zongoraművésznak (Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar dékánja), akik e munka megírására buzdítottak, azt mindvégig figyelemmel kísérték, s tanácsaikkal segítették dolgozatom elkészültét.

Köszönöm a segítségét azoknak az óvoda- és táncpedagógusoknak, akiknek óvodás csoportjaik próbáit meglátogathattam, gyakorlati észrevételeikkel megerősítették a dolgozat témájának aktualitását, valamint önzetlen, segítőkész munkájukkal hozzájárultak a játékfüzerek összeállításához. (**Várszegi Balázs**-Köröshegy, **Delbo Krisztina**-Gyórszentiván, **Halász Katalin**-Győr, **Horváthné Pintér Andrea**-Szombathely, **Kiss Norbert**-Zalaegerszeg, **Hercz Beáta** és **Hercz Vilmos**-Debrecen, **Benedek Krisztina**-Gödöllő, **Dolányi Anna**-Tura, **André Csaba** és **Varga Zsuzsa**-Gyimesközéplek, **Ádám Katalin**-Csíkszereda, **Volner Melinda** és **Nagy Iván**-Dunaszerdahely, **Valacsay Franciska**-Somorja, **Jókai Mária**-Kolon, **Vargáné Papp Edit**-Mezőkövesd, **Farkas Éva**-Kalocsa, **Darmos István**-Sárospatak, **Darainé Pethő Ildikó**-Nyíregyháza, **Kácsor István**-Nyíregyháza, **Turóczi Zsolt** és **Berecz Annamária**-Nyíregyháza, **Ráczné Bársony Judit**-Hajdúböszörmény, **Badicsné Szikszay Zsuzsanna**-Makó, **Horváth Judit**-Szeged, **Kádár Elemér**-Nagyvárad)

Köszönetemet és hálámat fejezem ki **Lázár Katalinnak**, (MTA Zenetudományi Intézet kutatója), aki szakmai tanácsaival önzetlenül segítette a játékfüzerek összeállítását. A Lánccs, lánccs eszterlánccs...kezdetű népi játék változatait a MTA Zenetudományi Intézetének játékarchívumából az elemzéshez rendelkezésemre bocsátotta, sőt kéretlenül is felhívta a figyelmem a munka szempontjából érdekes, általam nem ismert anyagokra.

Heltai Pál a Pannon Egyetem (Veszprém) docense a dolgozat angol nyelvű részeinek fordításánál nyújtott nélkülözhetetlen segítséget, önzetlen munkáját ezúton is köszönöm.

Hovánszki Jánosné a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karának dékánhelyettese és zenei tanszékvezetője elméleti kérdések felvetésével segítette gondolkodásomat. Önzetlen és alapos közreműködése nélkül dolgozatom bizonyára szegényebb lett volna.

Nagy hálával gondolok a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karának **könyvtárában dolgozó kollégákra**, akik láthatatlan segítőként kitartóan, hűségesen segítettek mindvégig kutató munkámat. **Kormos Péter** oktatás technikus kollégám a mozgásrajzok elkészítésében nyújtott precíz, együttműködő segítséget.

Valamint köszönetet mondok **családomnak**, akik tudományos munkám sikeréhez támogatásukkal évek óta jelentősen hozzájárultak.

Bibliográfia

1. *A Magyar Népzene Tára I.* (1957) Gyermekjátékok. Szerk.: Bartók Béla – Kodály Zoltán, Sajtó alá rend.: Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2. *A Magyar Népzene Tára. II.* (1953) – *Jeles Napok.* Szerk. Bartók Béla – Kodály Zoltán – Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest.
3. *A magyarság néprajza. I – IV.* (1941 – 1943) Szerk. Bátky Zs. – Györffy I. – Viski K. Egyetemi Nyomda, Budapest.
4. *Adj király katonát! – Népi gyermekjátékok Jászszentandrásról.* (1995) Jász Múzeum, Jászberény.
5. Ág Tibor (1999): *Felsütött a nap sugára.* Dunaszerdahely.
6. Ákoshegyiné Hild Gerda (1994): *Az iskolai testnevelés és egészségvédelem a kisgyermekkortól a fiatal felnőttkorig.* Szekszárd.
7. Antal László (2002): *Néptáncpedagógia. Hagyományok Háza, Budapest.*
8. Arany László-Gyulai Pál (1872): *Elegyes gyűjtések. MNGY.I.* Pest.
9. Aristoteles (1984): *Politika.* Gondolat Kiadó, Budapest.
10. Atkinson – Hilgard –Smith – Nolen (2005): *Pszichológia.* Osiris Kiadó, Budapest.
11. Augustinus (1982): *Vallomások.* Gondolat Kiadó. Budapest.
12. *Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja. Táncművészet.*(1998) ROMI-SULI Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród.
13. *Az Óvodai Nevelés országos alapprogramja.*(1996) MKM, Kormányrendelet.
14. Bagdy Emőke – Urbánné Varga Katalin (2002): *Hang és lélek. Hangzás, mozgás, ritmus: A muzikalitás lelki szerveződésének méhen belüli gyökerei.* Zenei Nevelési Konferencia, Budapest. 336.p.
15. Bakos József (1953): *Mátyusföldi gyermekjátékok.* In: *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.* Budapest.
16. Bardócz Pál: (1928.) *A magyar kisednevelés kézikönyve.* Székesfőváros Házinyomdája. Budapest.
17. Barsi Ernő (1970): *Daloló Rábaköz. I.* Győr.
18. Barsi Ernő (1983): *Daloló Rábaköz II.* Győr.
19. Barsi Ernő (1995): *Daloló Szigetköz.* Kiadó:Győrzámolyi Általános Iskola
20. Barsi Ernő (1997): *A táj tükröződése a gyermekjátékokban.* *Honismeret.* 1997. 6. 30-35.p

21. Barsi Ernő (2001): *Daloló Bükkalja*. Hazánk Kiadó, Győr.
22. Barsi Ernő (2006): *Kisalföldi gyermekjáték-dalok és mondókák*. Magyar Kultúra Kiadó, Győr.
23. Bartha Elek – Újvári Zoltán (1983): *Népszokások Békésen*. In.: *Békés város néprajza*. Szerk.: Dankó Imre. Békés, 855 – 883.p.
24. Bartha Károly (1937): *Játék*. In.: *A magyarság szellemi néprajza II. A magyarság néprajza IV*. 383 –424.p.
25. Báthori Béla (1991): *A testnevelés elmélete és módszertana*. Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
26. Baur, J. (1987): *Über die Bedeutung „Sensibiler Phasen“ für das Kinder- und Jugendtraining. Leistungssport*.
27. Békefi Antal (1976): *Vasi népdalok*. Szombathely.
28. Benedek Krisztina (2005): *Cibri, cibri...Galga menti játéffűzések*. Szerk. Sándor Ildikó Hagyományok Háza, Budapest.
29. Bernáth László – Révész György (1998): *A pszichológia alapjai*. Tertia Kiadó, Budapest.
30. Bódis Zoltán (2009): *Nyelv és emlékezet*. In.: *Változatok a gyermeklírára II*. Szerk.:Bálint Péter – Bódis Zoltán, Didakt Kft. Debrecen. 7-37.p.
31. Bodor Anikó (2008): *Vajdasági magyar népdalok IV*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
32. Boreczky Ágnes (1997): *A gyermekkor változó szinterei*. Eötvös Kiadó, Budapest.
33. Borsai Ilona - Kovács Ágnes (1975): *Cinege, cinege kismadár*. Budapest.
34. Borsai Ilona (1980): *A magyar népi gyermekmondóka műfaji sajátosságai*. *Népi kultúra – Népi Társadalom XI. XII*. Budapest.
35. Borsai Ilona (1980): *Gyermekjatekaink és mondókáink dallamvilága*. In.: *Magyar népi gyermekjátékok*. Tankönyvkiadó, Budapest. 67-77. p.
36. Borsai Ilona (1984): *Népi gyermekjátékok, mondókák*. In.: *Dobszay László: A magyar dal könyve*. Zeneműkiadó, Budapest, 17-110.p.
37. Borsai Ilona-Hajdu Gyula-Igaz Mária (1980): *Magyar népi gyermekjátékok. Ének-zene szakköri füzetek 2*. Tankönyvkiadó, Budapest.
38. Burányi Béla (1987): *Nádsípót fújtam! Vajdasági magyar népi mondókák és játékok apró gyermekeknek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
39. Chrappán Magdolna (2003): *A tevékenységközpontú óvodai program pedagógiai és pszichológiai háttere*. Fabula Bt. 7-16.p.
40. Cole, Michael – Cole, Sheila R. (1997): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.

41. Comenius, J. A.: Anyaiskola. *Kisdednevelés*. XIV. évf.
42. Czinóber Klára (2008): Népi játék, mozdulatípus, néptánc módszertan. In.: *Játék – mozdulat – tánc*. Hagyományok Háza, Budapest. 7-58.p.
43. Dancs Lajos (1982): *Kör, kör kijátszik*. Nyíregyháza.
44. Dankó Ervinné dr. (2004): *Irodalmi nevelés az óvodában*. OKKER, Budapest.
45. Darnos István (2003): *Hóc, hóc Kassára...- Bodrogközi gyermekjáték-tár*. Sárospatak.
46. Dobszay László (1984): *A magyar dal könyve*. Zeneműkiadó, Budapest.
47. Dobszay László (1991): *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét.
48. Dömötör Tekla (1974): *A népszokások költészete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
49. Dr. Raffai Jenő: *Halló itt vagyok! Babamagazin*. 2001. január. www.babamagazin.hu/01_01/ba106.htm.
50. Dummel Viktória (2006): *Játék és tánc óvodai program*. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest. 40-49.
51. Együd Árpád (1975): *Somogyi népköltészet*. Somogyi Múzeumok, Kaposvár.
52. Erbaugh, S. J. (1984): *The relationship of stability performance and the physical growth characteristics of preschool children*. *Research Quarterly for Exercise and Sport*.
53. Erdélyi János: *Népdalok és mondák I-III. 1846-1848*. Pest.
54. Erős Istvánné (1993): *Zenei alapképesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
55. Falvay Károly (1983): *Rítus és tánc*. In.: *Tánc tudományi Tanulmányok. 1982 – 1983*.
56. Falvay Károly (1990): *Ritmikus mozgás – énekes játék*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
57. Falvay Károly (1994): *Mély kútba tekinték. Fejlesztő Pedagógia*. 1994/6.
58. Falvay Károly (1995): *Bevezető hagyományos gyermekjátékaink értelmezéséhez. Óvodai Nevelés*, 1995/4, 5, 6,7,8.
59. Falvay Károly (1995): *Huszonhét magyar népi játék*. Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft. Budapest.
60. Falvay Károly (1998): *Gondolatok Nagy László: Menyegző című költeményét olvasva. Nyelvünk és Kultúránk*, 1998. 101.sz.
61. Faragó József – Fábrián Imre (1982): *Bihari gyermekmondókák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
62. Famosi I.-Gaál S-né (2001): *Óvodások testi fejlettsége, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája*. *Kalokagathia*. 39.

63. Farmosi István (1990): A mozgásfejlődés, az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése. In.: *A gyermeksport biológiai alapjai*. Szerk.: Mészáros János. Budapest.
64. Farmosi István (1999): *Mozgásfejlődés*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
65. Farmosi István-Gaál Sándorné (2007): *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
66. *Fejlesztő Pedagógia* 1993. 1-2. Budapest.
67. Ferenczi Imre – Ujváry Zoltán (1966): Népi dramatikus játékok alkalmi és típusai az Alföldön. In.: *Műveltség és Hagyomány III*. Debrecen, 181 – 195.p.
68. Foltin Jolán-Tarján T. Katalin (1996): *Játék és tánc az óvodában*. Néptáncosok Szakmai Háza, Budapest.
69. Forgách József (1985): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest.
70. Forrai Katalin (2004): *Ének az óvodában*. Editio Musica, Budapest.
71. Friedrich Fröbel (1928): *Embernevelés*. Tankönyvkiadó, Budapest.
72. Gaál Sándorné- Kunos Andrásné (1996): *Testnevelési játékok anyaga és tervezése az óvodában*. Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola, Szarvas.
73. Gágyor József (1982): *Megy a gyűrű vándorútra*. I-II. Gondolat Kiadó, Budapest.
74. Gazda Klára (1980): *Gyermekvilág Esztelneken*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
75. Géczy Lajos (1984): *Ung vidéki gyermekjátékok és mondókák*. In.: *Új Mindenés Gyűjtemény 3*. Bratislava.
76. Gellér Zita (2000): *Az óvodakert szerepe a Montessori-, Waldorf-, Freinet-pedagógiában*. In.: *Óvodai nevelés*. 53. 2000. 4. 118-122.p.
77. Gertrud Orff (é.n.): *Orff zeneterápiájának alapfogalmai*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest.
78. Gundyné Szerényi Andrea (2007): *Csíp, csíp, csibőricke... Dél-alföldi hagyományok az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest.
79. Győri Pál (1994): *A gyermekek fejlődésének motorikus alapjai*. In.: *Az iskolai testnevelés és egészségvédelem a kisgyermekkortől a fiatal felnőttkorig*. Szerk.: Endrédi Lajos – Ákoshegyiné Hild Gerda, Szekszárd.
80. Győri Pál (1996): *A gyermekek fizikai állapotának kritikai mutatói*. *Tanulmányok*. Veszprém.
81. Győri Pál (2002): *Óvodások biológiai fejlődése és fizikai aktivitása*. *Tanulmányok*. Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány, Veszprém.

82. Győri Pál (2002): Sokmozgásos testnevelési játékprogram (STJ) hatása az óvodások személyiségfejlődésére. In.: *Óvodások biológiai fejlődésének fizikai aktivitása*. Szerk.: Győri Pál. Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány, Veszprém. 262-269.
83. Haider Edit (1977): *Kivirágzott a diófa - népi gyermekjátékok*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
84. Haider Edit (1997): *Bújj, bújj, zöld ág – népi gyermekjátékok*. Sziget Kiadó, Kalocsa.
85. Hegedűsné Tóth Zsuzsa (2003): Mire képes - mire lenne képes a zene? In.: *Óvodai nevelés*. 2003.10.
86. Hegyi István (1994): Az Orff Schulwerk alapelvei és tartalma. *Parlando*, XXXVIII. évf.
87. Hegyi József (1974): *Az ének-zene tanítása*. Tankönyvkiadó, Budapest.
88. Hintalan László (1980): *Gyermekjátékok. Hévízgyörk*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre.
89. Hintalan László János (2000): *Aranyalma –Játék hagyomány*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
90. Hovánszki Jánosné (2008): A gyermekfolklor kutatás hatása az óvodai nevelésre. In.: *Zenei nevelés az óvodában*. Didakt Kft. Debrecen. 125-138.p.
91. Hovánszki Jánosné (2008): A magyar óvodai zenei nevelésben rejlő multikulturális lehetőségek. In.: *Вісник Прикарпатського Університету, Педагогіка, Випуск XIX-XX. Івано-франківськ*, 125-133.p.
92. Hovánszki Jánosné (2008): Indulj el egy úton...Az óvodai zenei nevelés egyik aspektusa. In.: *Zenei nevelés az óvodában*. Szöveggyűjtemény Szerk.: Hovánszki Jánosné. Didakt Kft. Debrecen. 111-115.p.
93. Howard Gardner (1993): *Multiple Intelligences. The Theory in Praxis* BasicBooks.
94. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ptahhotep_intelmei
95. Igaz Mária (1957): *Mezőcsát rövid néprajza. Dél-borsodi táncok*. Művelt Nép. Budapest.
96. Igaz Mária (1980): Énekes-táncos gyermekjátékaink szövege, cselekménye, térformája és mozgása. In.: *Magyar népi gyerekjátékok*. Tankönyvkiadó. Bp. 77-85.p.
97. Ipolyi Arnold (1929): *Magyar mythologia II*. Zajti Ferencz kiadása, Budapest.
98. Ivanon. V.V.(1984): *Nyelv, Mítosz, kultúra*. Gondolat Kiadó, Budapest.
99. Jenkins, M. (1930): *A comparative study of motor achievement of children five, six and seven year old age*. Columbia University, New York.
100. Jókai Mária (2004): *Zoboralji gyermekjátékok*. AB-ART Kiadó, Pozsony és Gyurcsó István Alapítvány, Dunaszerdahely.

101. Joób Árpád: (1996): A magyar népzene rendszere és szelleme Kodály Zoltán 333 olvasógyakorlatában. Kodály Intézet, Kecskemét, Finn Kodály Központ, Jyväskylä.
102. K.Udvari Katalin (2002): „Psalmus Humanus”. Hagyomány és megújulás a Kodályi zenepedagógiában. Püski Kiadó, Budapest.
103. Kapros Márta (1990): A születés és kisgyermekkor szokásai. In.: *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest, 9 –66.p.
104. Karlócai Mariann (2002): Komámasszony, hol az olló? *Gyermekjátékok óvodásoknak, iskolásoknak*. Magyar Könyvklub, Budapest.
105. Kassai Vidor (1940): Emlékezései. Budapest.
106. Katona Imre (1979a): Gyermekfolklor. In.: *Magyar Néprajzi Lexikon II. (Szerk.: Ortutay)* 375-391.p.
107. Katona Imre – Szendrei Janka (1977): Bölcsődal. MNL I. 365.p.
108. Kerényi György (1982): Magyar énekes népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest.
109. Kiss Áron (2000): Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény. Holnap Kiadó Kft. Budapest.
110. Kiss Jenőné Kenesei Éva (1994): Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában. Tárogató Kiadó, Budapest.
111. Kiss József (2003): Matyó népdalok. Mezőkövesd.
112. Kodály Zoltán (1951): Előszó. In.: *A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok*. Budapest. IX-XXX.
113. Kodály Zoltán (1958): Zene az óvodában. Zeneműkiadó, Budapest.
114. Kodály Zoltán (1964): Visszatekintés I-II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok (Szerk. Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest.
115. Kodály Zoltán (1993): Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Szerk. Vargyas Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
116. Kokas Klára (1992): A zene felemeli kezeimet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
117. Konsza Samu: Háromszéki magyar népköltészet. Állami és Művelődési Kiadó, Marosvásárhely.
118. Kontra István (1996): A zenei képességekről, tehetségről és azok gondozásáról. In.: *Módszertani Lapok*, 1996. december. 1. évf. 2. sz.. 9. p.
119. Kovács György – Bakosi Éva (2005): Játékpedagógiai ismeretek. Debrecen.
120. Köncei Csilla (1995): Táncos anyanyelv? In.: *Krizsa János Néprajzi Társaság évkönyve 3.* Szerk.: Zakariás Erzsébet. Kolozsvár. 1995. 161 – 164.p.
121. Kreatív sokszínűség – *A Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése.* (1996). Osiris Kiadó – Magyar UNESCO Bizottság, Budapest.

122. Kremlickova, Marta (1970): Orff zenei nevelési módszere egy csehországi óvodában. In.: *Óvodai Nevelés*, 1970. 7-8. szám
123. Kresz Mária (1948): A magyar gyermekjáték-kutatás. M. N. K., Budapest.
124. Kriza János (1863): Vadrózsák. Kolozsvár.
125. Kron, W. (2003): Pedagógia. Osiris Kiadó, Budapest.
126. Kulcsár Zsuzsanna (1996): Korai személyiségfejlődés és énfunkciók. Akadémiai Kiadó, Budapest.
127. Kunos Andrásné. (1980): Óvodáskorúak gyorsasági ereje és állóképessége. In.: *A sport és testnevelés időszerű kérdései*. 22. Sport, Budapest.
128. Küllős Imola (1980): Csillag Boris. *Egy gyermekjátékdal szövegelemzése*. In.: *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórájából*. Szerk.: Szemerkenyi Ágnes. Budapest, 151 – 183.p.
129. Lábadiné Kedves Klára (1989): Gyíngyet-gyöngyöt asszonykának. *Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok*. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék.
130. Lajos Árpád (1980): Méta. In.: *Magyar néprajzi lexikon*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 587. p.
131. László Bakk Anikó (1986): Gyermekszemek tükrében. In.: *A költő életei. Szilágyi Domokos (1938-1976)*. Szerk.: Kántor Lajos. Bukarest.
132. László-Bakk Anikó (1970): Zenész az Egyedem – begyedem akcióról. *Korunk* XXIX. 11.sz.
133. Lázár Katalin (1990): Népi játék. Játéktípusok. A játékok rendje. In.: *Magyar Néprajz* VI. Corvina Kiadó, Budapest.
134. Lázár Katalin (1997): Népi játékok. Planétás Kiadó, Budapest.
135. Lázár Katalin (1999): A játékok típusrendje a MTA Zenetudományi Intézet Archívumában. In.: *Zenetudományi dolgozatok*. 1999. 113 – 123.p.
136. Lázár Katalin (2002): Gyertek, gyertek játszani. I. A népi játékok elmélete. *Játékközlés: Erdély, Moldva*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
137. Lázár Katalin (2002): Mit játszottok, mátkák. *A népi játékok rendszere és tanítása*. Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvár.
138. Lázár Katalin (2003): Erdélyi játékgyűjtés 2002-ben. In.: *Ethnographia*. 2003. 114. évf.1/2. 81 – 116.p.
139. Lázár Katalin (2003): Fogócskatípusok a népi játékok típusrendjében. In.: *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve*. 2003. Kolozsvár.

140. Lázár Katalin (2003): Kiss Áron „Magyar gyermekjáték-gyűjtemény” című könyve mai szemmel. In.: *Zenetudományi dolgozatok* 2003. 395 – 410.p.
141. Lázár Katalin (2004): Gyertek, gyertek játszani. II. Játékközlés: *Dunántúl*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
142. Lázár Katalin (2006): Gyertek, gyertek játszani. III. Játékközlés: *Észak*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
143. Lázár Katalin (2008): Gyertek, gyertek játszani. IV. Játékközlés: *Alföld*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
144. Lukin László - Ugrin Gábor (2004): Az ókor zenéje. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest.
145. *Magyar nagylexikon*, XIII. (2001): Méta. Budapest. 36.p.
146. *Magyar néprajz*. (1979) Szerk.: Balassa Iván – Ortutay Gyula. Corvina Kiadó, Budapest.
147. *Magyar néprajzi lexikon*. I-V. Szerk.: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1977 – 1982.
148. Martin György (1979): A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest.
149. Martin György (1990): Magyar táncdialektusok. In.: *Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék*. Főszerk.. Dömötör Tekla. Budapest, 390 – 527.p.
150. Martin György: Magyar körtánc és európai rokonsága. Akadémiai Kiadó, Budapest.
151. Matijevics Lajos: (1976): Tíz, tíz, tiszta víz. *Jugoszláviai magyar népi mondókák*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
152. Mérei Ferenc – Binét Ágnes (1970): Gyermeklélektan. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.
153. Mozdulatművészet. *Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből*. Szerk.: Lenkei Júlia. Magvető – T-Twins, Budapest, 1993.
154. MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumának játékgyűjteménye.
155. Nádori L.- Dr. Szigeti L. - Dr. Vass M. (1986): A motoros képességek és a mozgásos cselekvéstanulás. Tankönyvkiadó, Budapest.
156. Nagy László (1982): A gyermek érdeklődésének lélektana. Budapest.
157. Nemessuri Mihály (1974): Bevezetés a tánc mozgásbiológiájába. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
158. Ney Ferenc (1882): Kisdedóvó-képzési éveimről. In.: *Kisdednevelés*.
159. Niedermüller Péter (1990): Műfaji sajátosság. (Magyar népi játékok) In.: *Magyar Néprajz VI*. Budapest.
160. Nosiadek, J.- Zak, S. (1978): Physical fitness of pre-school children examined by selected morphological feature. Rczniki Naukowe AWF w Krakowie. Tom XV.

161. P. Punykó Mária – Hutterer Éva (2004): Egyedem, begyedem tengertánc. *Kárpátaljai gyermekmondókák*. Beregszász.
162. Pécsiné Ács Sarolta (2002): Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa.
163. *Pedagógiai Lexikon II.* (1997) Szerk.: Báthori Zoltán - Falus Iván. Keraban Könyvkiadó, Budapest.
164. Peress Sándor (1896): Magyar kiseddóvó. Lampert Róbert és Fiai Kiadó, Budapest.
165. Pesovár Ernő (1997): Hagyomány és korszerűség. In.: *Lidérces mennyország. A kultúra szerepe a változó világban.* (Striker Sándor szerk.), Budapest, MMI.
166. Pesovár Ernő – Lányi Ágoston (1975): A magyar nép táncművészete. *Néptánciskola. I.* Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
167. Piaget, Jean (1978): A szimbolikus játékok osztályozása és fejlődése. Gondolat Kiadó, Budapest.
168. Platón (1984): Válogatott művei. Európa Kiadó. Budapest.
169. Porkolábné Dr. Balogh Katalin (2004): Komplex prevenció óvodai program. Trefort Kiadó, Budapest.
170. Ráczné Bársony Judit (2008): Néptánc és játék. In.: *Zenei nevelés az óvodában.* Szerk.: Hovánszki Jánosné. Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar, Debrecen. 203-210.p.
171. Raffai Jenő: Halló itt vagyok! *Babamagazin*. 2001. január. www.babamagazin.hu/01_01/ba106.htm.
172. Ratkó Lujza (1996): A tánc, mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Sóstói Múzeumfalv Baráti Köre, Nyíregyháza – Sóstófürdő.
173. Rousseau, Jean-Jacques (1957): Emil, avagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, Budapest.
174. Sándor Ildikó (2005): Tücsökringató - *Ölbeli játékok*. Hagyományok Háza, Budapest.
175. Sebestyén Dobó Klára (2001): Én elmenyek kicsi búval. *Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár.
176. Siren-Tiusanen, H. (1978): The meaning of physically active play and movement game sin preschool physical education. Research Institute of Physical Culture and Health. YearBook 1977. Jyväskylä.
177. Stelly Gizella (1921): Mit játszunk, gyerekek? Fővárosi Könyv és Lapkiadó Vállalat, Budapest.
178. Straková, M. (1966): Nekteré ukazatele telesné zdatnosti u predškolnech díti. II. Mezinárodní Kongres o Telesné zdatnosti mládeže. Praha.

179. Szájról szájra, kézről kézre. I-II. (1996) Szerk.: Papp Kornélia, Geobook Hungary Kiadó Kft. Szentendre.
180. Szapu Magda (1996): Gyermekjátékok. Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár.
181. Szentpál Mária (1973): Gyermektáncok. I. *Ritmikai gyakorlatok, etüdök, játékok, magyar néptáncok, szomszéd népek táncai*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
182. Szentpál Mária (1978): A mozdulatelemzés alapfogalmai. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
183. Szép Kelet, Szép Nap. (2002) Zenepedagógiai Szimpózium, Pécs.
184. Szőnyi Erzsébet (1988): Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Tankönyvkiadó, Budapest.
185. Tarjáné Takács Katalin (2006): Művészetekkel nevelés és a népi kultúra és hagyományátadás szerepe az óvodáskorú gyermek nevelésében. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest. 7-15.p.
186. Tátray Zsuzsanna (1990): Jeles napok – ünnepek, szokások. In.: *Magyar néprajz*. VII. Szerk.: Paládi-Kovács Attila. Budapest, 102 – 264.p.
187. Tímár Sándor (1999): Néptáncnyelven. Püski Kiadó, Budapest.
188. Tóthszöllősiné Varga Tünde (1994): Mozgásfejlesztés. In.: *Óvodások, kisiskolások szomatikus nevelése – Tanulmányok, Veszprém*.
189. Tóthszöllősyné Varga Tünde (1999): Mozgásfejlesztés szabadon. B-boni Kft. Budapest.
190. Törzsök Béla (2003): Zenehallgatás az óvodában. 13. kiadás. Editio Musica, Budapest.
191. Vajda József (1988): „Új hold, fényes nap...” *Zalai népi mondókák és gyermekjátékok*. Zalaegerszeg.
192. Valerie French (1998): A gyermek hatásának története: ókori mediterrán civilizációk. In: *Vajda-Pukánszky: A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény, Eötvös József Kiadó, Budapest.
193. Vankóné Dudás Juli (1983): Falum Galgamácsa. Studia Comitatus 12. Szentendre.
194. Vargáné Szűcs Anna (2006): A néphagyomány megjelenítésének színterei a Mákvirág Óvodában. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest. 15-28.p.
195. Vargyas Lajos (2002): A magyarság népzeneje. Szerk.: Paksa Katalin. Planétás és Mezőgazda Kiadó, Budapest.

196. Varvasovszkyné Velsz Dóra (1996): Orff zeneterápiájának alapfogalmai. In.: *Új Pedagógiai Szemle* XLVI. évf. 1996/6.
197. Vasas Samu (1993): A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés népi hagyományai Kalotaszegen. Kráter Kiadó – Colirom Rt.
198. Veress Péter Ilona (2002): Mezőcsávási gyermekfolklór. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár.
199. Voigt Vilmos (1979e): Gyermekfolklór. In.: *Magyar Néprajzi Lexikon II.* 348.
200. Wargha István (1943): Terv a Kisdedővó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában. Landerer és Heckenas, Pest.
201. Widmer, Manuela (1994): Orff-Schulwerk. Az elemi zene- és mozgásnevelés koncepciója. In.: *Parlando*, 1994. 4. 19 – 26.p.
202. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Az óvodás korú gyermekek mozgásfejlesztése magyar népi játékokkal. In.: *Játék – mozdulat – tánc*. Szerk.: Sándor Ildikó. Hagyományok Háza, Budapest. 61-95.p.
203. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Ének – zene – tánc – néptánc az óvodában. In.: *Óvodai Nevelés*. LXI.évfolyam.2008. október 8. szám.
204. Wismeyer, Ludwig (1964): Das Orff-Schulwerk. – *Handbuch der Schulmusic*. Herausgegeben von Erich Valentin. Gustav Bosse Verlag, Regensburg.
205. Zenei nevelés az óvodában. (1994) Szerk.: Hovánszki Jánosné – Ludánszki Lajosné Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola, Hajdúböszörmény.163 – 207.p.